

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(YÖNETİM BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ SAVUNMA POLİTİKALARI

Doktora Tezi

Levent KALYON

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Birgül Ayman GÜLER

Ankara - 2008

GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SAVUNMA YÖNETİMİ VE POLİTİKASI

1.1. Temel Kavramlar	
1.1.1. <i>Politika Nedir?</i>	6
1.1.2. <i>Kamu Politikası Nasıl Analiz Edilebilir?</i>	9
1.1.3. <i>Ulusal Savunma Politikası Ne Demektir?</i>	21
1.1.3.1. Savunma Politikası ve Güvenlik politikası	21
1.1.3.2. Türk Savunma Politikasının Resmi Kavramları	26
1.2. Savunma Yönetiminin Genel Yapısı	
1.2.1. <i>TBMM</i>	33
1.2.2. <i>Milli Savunma Bakanlığı</i>	34
1.2.3. <i>Bakanlar Kurulu ve Diğer Bakanlıklar</i>	38
1.2.4. <i>Genelkurmay Başkanlığı</i>	39
1.2.5. <i>Komutanlıklar</i>	41
1.3. Savunma Politikası Oluşumunda Kurullar	
1.3.1. <i>Milli Güvenlik Kurulu</i>	46
1.3.2. <i>Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK)</i>	50
1.3.3. <i>Savunma Sanayi Koordinasyon Yüksek Kurulu (SSYKK)</i>	50
1.3.4. <i>Yüksek Askeri Şura (YAŞ)</i>	51
1.4. Cumhuriyet Boyunca Dönemler	51

İKİNCİ BÖLÜM NATO ÖNCESİ SAVUNMA POLİTİKALARI (1920–1945)

2.1. Yönetim Yapısı ve Savunma Politikası Aktörleri	55
2.1.1. <i>TBMM-Milli Savunma Bakanlığı-Genelkurmay</i>	56
2.1.2. <i>Yapının Savunma Politikası ile İlişkisi Ordu'nun ve Liderlerin Rolü</i>	64
2.2. Hegemon Güçler Gölgesinde Ulusal Kaynaklara Dayalı Savunma (1923–1938)	
2.2.1. <i>Türkiye'yi Çevreleyen ve Etkileyen Uluslararası Ortam</i>	73
2.2.2. <i>Ekonomik Yapı ve Savunmaya Etkisi</i>	77
2.2.3. <i>Savunma Sanayi ve Askeri Harcamalar</i>	81
2.3. İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939 -1945)	
2.3.1. <i>Siyasi ve Askeri Gelişmeler</i>	87
2.3.2. <i>Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savaşa Hazırlık Durumu ve Savunma Sanayi</i>	92
2.3.3. <i>Ekonomik Durum</i>	94

2.4. Dönemin Savunma Politikaları	
2.4.1. <i>Güç Dengesinden Yararlanma, Pakt Arayışları ve Tehditten Uzak Durma</i>	97
2.4.2. <i>İthal İkameci Sanayileşme ve Savunma Sanayi</i>	100
2.4.3. <i>Hegemon Güçlerle İşbirliği</i>	101
2.4.4. <i>ABD ile Yakınlaşma</i>	104
2.4.5. <i>Savaşın Dışında Kalma</i>	107
2.4.6. <i>Yurt Dışından Hazır Alımlar ve Ordu'yu Modernize Etme Telaşı</i>	109
2.4.7. <i>Yerli Savunma Sanayinin İhmal Edilmesi</i>	111
2.4.8. <i>Savaş Ekonomisi ile Denge Sağlanması</i>	113
2.5. Değerlendirme	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BLOKLAŞMA ve NATO YILLARI (1946–1980)

3.1.Yönetim Yapısı ve Savunma Politikası Aktörleri	
3.1.1. <i>Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Savunma Kurulları</i>	122
3.1.2. <i>Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Yapısal Değişiklikler</i>	136
3.1.3. <i>TSK'nin Entelektüel Yapısında Değişim</i>	137
3.2. Batı Sistemine ve NATO'ya Uyum (1946–1960)	
3.2.1. <i>Siyasi Gelişmeler ve Amerikan Hayranlığı</i>	142
3.2.2. <i>Ülke Ekonomisi</i>	144
3.2.3. <i>Uluslararası Sistem ve Yeni Aktörler</i>	145
3.2.4. <i>Yardım ve Kredi Sarmalı</i>	151
3.2.5. <i>Savunma Sanayi ve Askeri Harcamalar</i>	157
3.3. ABD ve NATO Etkisinde Silahlanma Yarışı (1960–1980)	161
3.3.1. <i>Uluslararası Ortam</i>	162
3.3.2. <i>Türkiye -ABD İkili Anlaşmalar</i>	164
3.3.3. <i>Savunma Sanayi, Askeri Harcamalar ve Askeri Yardımlar</i>	167
3.4. Dönemin Savunma Politikaları	
3.4.1. <i>Truman Doktrini ve Marshall Planı</i>	175
3.4.2. <i>Yardımların Kabulü Etkileri</i>	176
3.4.3. <i>Türkiye'nin NATO'ya Girişi</i>	183
3.4.4. <i>NATO'nun Türkiye'nin Savunma Politikasına Etkisi</i>	185
3.4.5. <i>Türk Topraklarının NATO/ABD'ye Açılması</i>	188
3.5. Değerlendirme	194

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
KÜRESEL DÜZENDE NATO YILLARI (1980–2007)	
4.1. Savunma Yapısında ve Yönetiminde Oluşan Değişiklikler	198
4.1.1. 1982 Anayasası ve 2945 Sayılı Kanunla Millî Güvenlik Kurulunun Yapısı, Görev ve Yetkilerinde Yapılan Değişiklik	202
4.1.2. 2001–2003 Yıllarında AB’ye Uyum Kapsamında Milli Güvenlik Kurulunun Yapısı, Görev Ve Yetkilerinde Yapılan Değişiklikler	204
4.1.3. Savunma Bakanlığı Yapısında ve Savunma Sanayinde Değişiklik	
4.1.3.1. SSM, SSYKK ve SSİK’nın Teşkili	204
4.1.3.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV)’nın Teşkil Edilmesi	209
4.1.4. Savunma Sanayinde Yeni Politika Oluşumu	211
4.2. Savunmanın Planlanması ve Oluşum Sürecine Düzenleme	214
4.2.1. Siyasi Direktifin Hazırlanması ve Yayınlanması	215
4.2.2. Savunma Sistem İhtiyaçlarının Belirlenmesi	219
4.2.3. İhtiyaçların Programlanması ve Bütçelenmesi	220
4.2.4. İhtiyaçların Tedarik Edilmesi	221
4.2.5. Savunma Politikası Planlama ve Oluşum Sürecinin Değerlendirilmesi	221
4.2.5.1. Savunma Sistem İhtiyaçlarının Tespiti ile İlgili Hususlar	221
4.2.5.2. Savunma Sistemlerinin Tedarik ve Üretimi ile İlgili Hususlar	224
4.2.5.3. Savunma Sanayi Mevzuatının Değerlendirilmesi	227
4.3. Ülkede ve Yakın Çevredeki Gelişmeler ve Türkiye’ye Etkileri	229
4.4. Avrupa’nın Güvenliği Meselesi ve Yeni Güvenlik Oluşumları	237
4.5. Askeri Harcamalar ve Savunma Sanayi	245
4.5.1. Askeri Harcamalar	245
4.5.2. Askeri Yardımlar	253
4.5.3. Savunma Sanayi	255
4.6. Değerlendirme	261
SONUÇ	266
EKLER	273
KAYNAKLAR	286

KISALTMALAR

A.	: Alay
AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.y	: Adı Geçen Yayın
AAOK	: Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi
AFC	: Alman Federal Cumhuriyeti
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGSK	: Avrupa Güvenlik Savunma Kimliği
AGSP	: Avrupa Güvenlik Savunma Politikası
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
AOGSP	: Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
As.	: Askeri
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd
AYBYK	: Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi
b.n.	: Belge No
BAB	: Batı Avrupa Birliği
Bl.	: Bölük
c.	: Cilt
CENTO	: Central Treaty Organization
DCAF	: Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Denetimi Merkezi (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces)
DCS	: Direct Commercial Sales- Doğrudan Ticari Satışlar
DP	:Demokrat Parti
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
Dz.K.K.	:Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
EDA	: Excess Defence Article-İhtiyaç Fazlası Askeri Malzeme
FMS	: Foreign Military Sales- Dış Askeri Satışlar
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Örgütü
Genkur	: Genelkurmay
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HAK	: Harp Akademileri
Harc.	: Harcamalar
HGM	: Harita Genel Müdürlüğü
HİP	: Harekat İhtiyaçları Planı
HRF	: High Readiness Force-Yüksek Hazırlıklı Kuvvet
Hrk.	: Harekat
Hv.K.K.	: Hava Kuvvetleri Komutanlığı
K.	: Komutan
Kh.	: Karargah
K.K.K.	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi

KISALTMALAR (DEVAMI)

Kor.	: Kolordu
Krl.	: Kurul
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	: Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
MSP	: Milli Savunma Politikası
NMK	: NATO Mukabele Kuvveti
OEEC	: Organization of European Economic Cooperation- Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
Or.	: Ordu
Ort.	: Ortalama
OSİA	: Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması
OYTEP	: On Yıllık Tedarik Planı
PPBS	: Planlama Programlama ve Bütçeleme Sistemi
s.	: Sayfa
SASAD	: Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SHP	: Stratejik Hedef Planı
SIPRI	: Stocholm Internatinol Peace Research Institute -Stocholm Uluslar Arası Barış Araştırma Enstitüsü
SPK	: Savunma Planlama Komitesi'nde
SSİK	: Savunma Sanayi İcra Komitesi
SSM	: Savunma Sanayi Müsteşarlığı
SSYKK	: Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
Tb.	: Tabur
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
Tug.	: Tugay
TUSAŞ	: Türk Uçak Sanayi Anonim Şirketi
Tüm.	: Tümen
TÜMAS	: Türkiye'nin Milli Askeri Strateji Konsepti
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
Ty.	: Tarih yok
WEAG	: Batı Avrupa Silâhlanma Grubu (Western European Armaments Group)
WEAO	: Batı Avrupa Silâhlanma Örgütü (Western European Armaments Organisation)

ŞEKİLLER

- Şekil 1. 1 : Artımlı karar Alma Modeli
- Şekil 1. 2 : Politik Sistem
- Şekil 1. 3 : Politika Oluşum Sistemi
- Şekil 1. 4 : Kamu Politikasının Çalışılması
- Şekil 1. 5 : Savunma Politikasının Süreç Analizi
- Şekil 1. 6 : Siyasi ve Yönetmel Alan Ayırımı
- Şekil 1. 7 : Türkiye'nin Genel Savunma Yapısı
- Şekil 1. 8 : MSB. Müsteşarlık Kuruluşu
- Şekil 1. 9 : Savunma Sanayi Müsteşarlığı Kuruluşu
- Şekil 1. 10: Genelkurmay Başkanlığı Kuruluşu
- Şekil 1. 11: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kuruluşu
- Şekil 1. 12: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kuruluşu
- Şekil 1. 13: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Kuruluşu
- Şekil 1. 14: Jandarma Genel Komutanlığı Kuruluşu
- Şekil 1. 15: Sahil Güvenlik Komutanlığı Kuruluşu
- Şekil 1. 16: Tarihsel Perspektifle Türkiye'nin Savunma Politikaları
- Şekil 2. 1 : 23 Mayıs 1920 Meclis Hükümeti Dönemi Savunma Yapısı
- Şekil 2. 2 : 1923 Yılında Savunma Bakanlığı Kuruluşu
- Şekil 2. 3 : 3 Mart 1924 Tarihinde Savunma Yapısında Yapılan Değişiklikler
- Şekil 2. 4 : 16 Ocak 1928 Tarihinde Müdafaa-i Milliye Vekaleti Kuruluşu
- Şekil 2. 5 : 27 Nisan 1929 Tarihinde Milli Müdafaa Vekaleti Kuruluşu
- Şekil 2. 6 : 1920–1923 Tarihleri Arasında Türk Ordusu'nun Teşkilatı
- Şekil 2. 7 : 1924–1939 Yılları Arasında Türk Ordusu'nun Teşkilatı
- Şekil 2. 8 : 1923–1938 yılları Arasında Savunma Harcamaları
- Şekil 2. 9 : 1939–1945 Yılları Arasında Savunma Harcamaları
- Şekil 3. 1 : Genelkurmay'ın Milli Savunma Bakanlığı'na Bağlanması, Müsteşarlıkların Kaldırılıp Kuvvet Komutanlıkları'nın Oluşturulması, MSYK Teşkilatı ve Yeni Savunma Yapısı
- Şekil 3. 2 : 1961 Anayasası ile Savunma Yapısında Oluşan Değişiklikler
- Şekil 3. 3 : 1949–1960 Savunma Harcamaları
- Şekil 3. 4 : 1961–1970 Savunma Harcamaları
- Şekil 3. 5 : 1971–1980 Savunma Harcamaları

ŞEKİLLER (DEVAMI)

- Şekil 4. 1 : 1985 Yılında MSB Yapısında Değişiklik ve SSM'nin Teşkili
- Şekil 4. 2 : 1985 Yılında Yapılan Değişiklik Sonrasında Savunmanın Yapısı
- Şekil 4. 3 : TSKGV'nin Yapısı
- Şekil 4. 4 : 1981–1990 Savunma Harcamaları
- Şekil 4. 5 : 1991–2001 Savunma Harcamaları
- Şekil 4. 6 : 2002–2006 Savunma Harcamaları

ÇİZELGELER

Çizelge 1. 1:	Milli Menfaat, Milli Hedef ve Milli Güç İlişkisi
Çizelge 1. 2:	Milli Güvenlik Kurulu'nda Tarihsel Süreç
Çizelge 2.1:	Türkiye'nin 1923–1938 Yılları Arasında Tahmini Askeri Harcamaları
Çizelge 2. 2:	İkinci Dünya Savaşında Taraflar
Çizelge 2. 3:	İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Savunma Harcamaları
Çizelge 2. 4:	Almanya ile Türkiye Arasında Yapılan Anlaşmalar
Çizelge 2. 5:	İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Ticari İlişkileri
Çizelge 3.1:	1946–1960 Döneminde Savunma Harcamaları
Çizelge 3. 2:	1961–1970 Yılları Arası Askeri Harcamalar
Çizelge 3. 3:	1971–1980 Yılları Arası Askeri Harcamalar
Çizelge 3. 4:	Alman Askeri Yardımları
Çizelge 4.1:	Savunma Politikaları Planlama ve Oluşum Süreci
Çizelge 4. 2:	Menfaat Gruplarının Önem Dereceleri
Çizelge 4. 3:	Tarafların Çatışan Menfaatlerinin Muhtemel Sonuçları
Çizelge 4.4:	Tedarik Modellerinin Sayı ve Proje Modellerine Göre Dağılımı
Çizelge 4. 5:	Türkiye'nin 1981–1990 Yılları Arasında Askeri Harcamaları
Çizelge 4. 6:	Türkiye'nin 1991–2001 Yılları Arasında Askeri Harcamaları
Çizelge 4. 7:	Türkiye'nin 2002–2006 Yılları Arasında Askeri Harcamaları
Çizelge 4. 8:	Bölgesel Askeri Harcama Tahminleri
Çizelge 4. 9:	1998–2003 Dünya Ülkelerinin Harcamalarının GSMH'na Oranı
Çizelge 4. 10:	ABD Askeri ve Ekonomik Yardımı
Çizelge 4. 11:	1990–1999 Yılları Arasında ABD'den Silah Alımları
Çizelge 4.12:	Savunma Sanayi Faaliyetleri Türkiye Sonuçları
Çizelge 4.13:	Ülkelere Göre Savunma Sanayi İhtiyaçlarında Yerli Payları

GİRİŞ

Dünya coğrafyası ülkelerin, uluslararası ve ahdi hukuk ile düzenlenmiş bir sistem içerisinde ve birbiriyle etkileşim ve iletişim halinde paylaştıkları büyük bir sahnedir. Ulusal çıkarların merkezde olduğu bu sahnede ülkeler, uluslarının güvenlik ve refahlarını sağlamaya yönelik çabalarında birbirleriyle işbirliği yaptıkları gibi çatışmaya varabilecek uyuşmazlıklar da yaşamaktadırlar. Coğrafya ve coğrafyanın sağladığı yeraltı zenginliklerinin paylaşımı çoğu kez ülkeler arasında uyuşmazlık nedeni olmuş, ülkeler çıkarlarının paralel olması durumunda bir dost veya müttefik, çatışması durumunda ise hasım olmuşlardır. Yakın zamanda iki dünya savaşı yaşanmış, paktlar kurulmuş ve bloklaşma oluşmuştur. Ülkeler arasında yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmalar, BM Anlaşması ve NATO'ya rağmen halen dünyanın birçok yerinde gerilim ve sıcak çatışma devam etmektedir.

Günümüzde “Soğuk Savaş” yılları geride kalmış, yer kürenin birçok yerinde açlık ve doğal felaketler yaşanmaktadır. Buna rağmen, dünya genelinde bu tür makro harcamalar sürmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülke küresel akımların oluşturduğu ekonomik bir girdabın içerisinde çırpınmakta, ancak güvenlik ve caydırıcılık adına önemli miktarda askeri harcama yapmaktadır. Savunma harcamaları genellikle birçok ülkede, toplam kamu harcamaları içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu oran eğitim ve sağlık harcamalarından daha fazla bir paya sahiptir. (Giray, 2004: 182) Ülke ve bölge düzeyinde bu harcama tutarları değişkenlik gösteriyorsa da son on yılda dünya genelinde savunma harcamalarında ortalama % 23'lük bir artış söz konusudur. Türkiye'de ise, Doğu Bloğunun çöküşü, “kızıl tehdidin” ortadan kalkmış olmasına rağmen, 1991 yılından 2006 yılına kadar savunma harcamaları giderek artmış ve bu artış 1991 yılında yapılan harcamalara oranla 2006 yılında yaklaşık % 43'e varmıştır.

Ülkelerin savunmaları için ayırdığı kaynaklardan her yıl dünya genelinde bir trilyon dolar, kişi başında ise yılda ortalama 160 -180 dolar savunma harcaması içeren hacimde küresel bir savunma ve silah sektörü yaratılmıştır. Öyle ki milyonlarca insan bu sektörde istihdam edilmekte, yüzlerce dev şirket bu sektörden beslenmektedir. Dünyadaki gelişmeler ne olursa veya nasıl olursa olsun, bu dev şirketlerin ülkesinde ekonomik bir kriz

yaşanmaması için bu sektörün aksatılmadan çalışması, silahların üretilmesi ve kullanılması mühimmatın tüketilmesi gerekmektedir, gerisi detay veya senaryodur. Ancak, uluslararası kapitalizmin başat oyuncularından tarafından planlanan ve sergilenen bu detaylar veya senaryolar, az gelişmiş ülkeler için yaşanan gerçekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin savunma politikalarının oluşmasında da etkisi olan bu ülkeler, ülkenin savunma harcamaları ve savunma sanayinin yönlendirilmesinde de başat rolde olmuşlardır. Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de savunma politikaları ve buna bağlı savunma sanayi alt politikası ile harcamaları, yerinde duramayan sınır ötesi sermaye ve bunları yönlendiren dış dinamiklerin tehdidi ve etkisi altındadır. Ancak temel sorun alanı, diğer ülkelerin yaklaşımlarında değildir. Çıkarların hâkim olduğu uluslararası ilişkilerde, uluslararası hukuk çerçevesinde her ülkenin kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutması doğaldır. Bu nedenle Türkiye'nin savunma politikalarının ülke gerçekleriyle örtüşmediği yönündeki yaklaşımın temelinde sadece hegemon güçlerin etkisi değil, aynı zamanda karar mekanizmalarını oluşturan siyasi irade ve askeri bürokrasinin yetersizlikleri olduğu düşünülmektedir. Ulusal kaynaklara dayalı özgün politikalar üretecek siyasi yönetim ve askeri bürokrasi yerine; uluslararası tabloyu tam olarak tahlil edemeyen, kolaycılığı tercih ederek yurt içinde geçici siyasi rant sağlayan kredi, hibe ve borç sarmalına bulaşan yönetim yapıları oluşmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarından 1980'li yıllara kadar Türk Silahlı Kuvvetleri sistematik ve çağa uygun olarak donatılmamış ve ABD'ye bağımlı duruma getirilmiştir.

Bir diğer sorun alanı siyasi yönetim ile askeri bürokrasinin savunma politikalarının oluşumundaki işlevleridir. Ülkeye yönelik tehditlerin ve bu tehditler ışığında savunma ihtiyaçlarının ve harcamalarının temel belirleyicisi Türk Silahlı Kuvvetleridir. Tedarikten sorumlu olan ve ancak kaynak tahsisi aşamasında ağırlığını hissettiren siyasi irade, tehdit ve savunma ihtiyaçlarının belirlenmesi noktasında ikinci plandadır. Bir başka anlatımla ulusal savunma hususunda risk almaktan kaçınmakta, siyasi direktifle Silahlı Kuvvetlerin savunma alanını, savunma sistemlerini ve personelini kısıtlayamamaktadır. Tüm savunma ihtiyaçları sadece askeri uzmanlar tarafından belirlenmekte, sivil bürokrasinin, üniversite tabanlı stratejik araştırma kurumlarının, ekonomi uzmanlarının bu aşamada katkısı devre

dışı kalmaktadır. Bu durumda; sürekli değişen silah teknolojisi, askerlerin doğasında bulunan mükemmeliyet ve sorumluluk duygusu gibi nedenlerle ortaya çıkan ihtiyaç tablosu büyümekte ve ancak on yıllara yayılarak karşılanması yoluna gidilmektedir.

Böylesine bir ortamda, özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için savunma ihtiyacının karşılanması ciddi bir sorun haline gelmiş ve bu amaçla ülkelerin uyguladıkları ulusal savunma politikaları gittikçe önem kazanmıştır.

Tezin konusu Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi savunma politikaları ve yapısıdır. Geniş anlamda ulusal savunma politikaları, ulusal hak ve çıkarların, ulusal güvenliğin korunmasına yönelik çabalardır. Ulusal savunma politikaları ile ülkeler bir taraftan uluslarının hak ve çıkarlarını, diğer taraftan diğer ülkeleri değerlendirerek bu çıkarların çatıştığı veya paralel olduğu dost/hasım ülkeleri belirlerler. Belirledikleri ulusal çıkarları hasım ülkelere karşı koruyabilmek amacıyla; ekonomik, politik ve silahlı unsurları içeren ulusal bir güç oluşturur ve gerektiğinde bu gücün tamamını veya bir bölümünü kullanırlar. Ulusal savunma politikaları; ülkelerin ulusal güvenlik ve refahlarını sağlayacak, ülkeye yönelik tehdit oluşturan güçleri caydıracak veya tehdidin kara, hava, deniz düzleminde saldırıya dönüşmesi halinde üstesinden gelebilecek tedbirlerin alınması, ulusal gücün oluşturulması ve gerektiğinde kullanılmasını içeren rehberlerdir.

Bu çalışma, Türkiye'nin savunma politikasını irdelemektedir. İncelemede, Cumhuriyet döneminde ulusun güvenliğini sağlamak, hak ve çıkarlarını korumak amacıyla, devletin egemenlik sahasına yönelik her türlü tehdide yönelik uygulanan ulusal savunma politikaları analiz edilmektedir. Çalışmaya esas zaman dilimi kamu politikası açısından dönemlendirilerek incelenmiş ve Türkiye'nin savunma politikalarını oluşturan yapı içerisinde TBMM, Meclis Savunma Komisyonu, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay ve konu ile ilgili üst kurullar bütçe altına alınmıştır. Yapıdaki değişiklikler, politikayı etkileyen lider, siyasi ve bürokrat gibi iç çevre aktörleri ile sınır ötesi aktörler ve oluşturulan politika belgeleri incelenerek süreç analiz edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan araştırmada, TBMM genel görüşme tutanakları ve savunma komisyon raporları, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı arşivi ve ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Konuya ilişkin olarak

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmada taranan yüzlerce belge arasından 102 belge çalışma konusu bakımından önemli görülmüş ve bu belgelerin listesi kaynaklar bölümüne ek olarak koyulmuştur.

İçerik açısından savunma konusu ile ilişkili çalışılmış toplam 98 tez saptanmıştır. Bunlardan 11' doktora 87'si yüksek lisans tezidir. Bu tezlerin odaklandığı noktalara bakıldığında 57'sinin savunma sanayi, 16'sının Avrupa Güvenliği ve Türkiye, 13'nün askeri harcamalar ve ekonomi, dördünün askeri konular, üçünün bütçe ve savunma, üçünün NATO, ikisinin de ulusal güvenlik konuları ile daha ziyade ilişkili olduğu görülmüştür.

Tarihsel yaklaşımla analiz edilen bu politikaların; savunma yapısı, karar mekanizmaları, politika belgeleri, politika aktörleri olarak bir süreç ve bir bütün şeklinde incelenmesi benzer alanda yapılan çalışmalardan temel farkını oluşturmaktadır. Özellikle savunma ekonomisi, savunma sanayi gibi belirli bir alanda yoğunlaşmış ve bir noktaya odaklanmış çalışmalarla karşılaştırıldığında, bu çalışmanın, Cumhuriyet dönemi savunma politikaları oluşumu ve uygulamaları alanında önemli bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin "Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikalarının", ülkenin ekonomik, coğrafi, sosyal ve kültürel gerçekleriyle örtüşmediğine ilişkin yaklaşım, çalışmanın temel tezini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, savunma politikalarımızın Türkiye'nin gerçekleri temeline oturmadığı, özgün politikalar olmadığı, kurgulanan senaryolardan kaynaklanan tehditleri merkeze alan bir yaklaşımla oluşturulduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu coğrafyada yaratılan askeri-politik ortam kendiliğinden oluşmamaktadır. Bu ortam, Türkiye'nin savunma refleksini ve buna bağlı savunma harcamalarını sürekli canlı tutmaya teşvik edecek biçimde hegemon güçlerce hazırlanmaktadır. Hegemon güçler, eriştikleri askeri, ekonomik güç itibarıyla hem bölgesel hem de küresel anlamda özgün politikalar üretebilen, uygulayabilen, uluslararası kuruluşları etkileyebilen ve yönlendirebilen güçlü ülkelerdir. Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler hegemon ülkelerle işbirliğine dayanan politikalarında, çoğu kez evvelce planlanmış bir senaryo içerisinde olduklarını dahi hissetmeden yönlendirilmektedirler.

Konunun kapsamı ve ilişkili dönemi değerlendirilirken, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile yeni bir kadro, rejim ve anlayışın hâkim olması ve bu tarihe kadar izlenen savunma politikalarının oluşumu ve karar alma süreçlerinin farklılığı nedeniyle Cumhuriyet öncesi dönem temel incelemenin dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte Cumhuriyet Döneminin anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülen Kurtuluş Savaşı süreci kısa olarak incelemeye dâhil edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin savunma politikaları incelenirken; ülkenin karşı karşıya olduğu askeri tehdidi gösteren jeo-politik ve askeri-politik tablolar çizmek veya yapılan askeri harcamaları ayrıştırarak tartışmak amaçlanmamıştır. Bu nedenle çalışma esnasında; askeri proje kapsamına giren proje ayrıntıları, tehdit analizleri, savunma ve caydırma ihtiyacı, kuvvet ihtiyacı, coğrafyanın askeri anlamda kullanılması gibi TSK'lerinin uzmanlık alanına giren konular çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi savunma politikaları ve yapısının incelendiği bu çalışma dört temel bölümü kapsamaktadır. Birinci bölümde temel kavramlar ve Türkiye'nin savunma sistemi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde; savunma politikalarının anlaşılmasını kolaylaştıracak alt kavramlara yer verilmiş ve politika oluşum sürecinin aktörleri incelenmiştir. İki ve üçüncü bölümler ise, Türkiye'nin savunma politikalarında incelenen dönem içindeki temel kırılmayı doğuran bloklaşma ve Soğuk Savaş yılları esas alınarak belirlenmiştir. İkinci bölüm NATO öncesi savunma politikalarını, üçüncü bölüm ise bloklaşma, NATO ve Soğuk Savaş dönemi politikalarını incelemektedir. Dördüncü bölümde ise; Soğuk Savaşın yumuşamaya başlamasıyla birlikte, Varşova Paktının çökmesi, Avrupa'da yeni güvenlik arayışları ve ABD'nin Ortadoğu'yu merkeze alan yeni senaryosu ele alınmış ve bu tablo içinde Türkiye'nin savunma politikaları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA YÖNETİMİ ve POLİTİKASI

1.1. Temel Kavramlar

1.1.1. Politika Nedir?

Birçok yazar bugüne kadar “Politika” terimini açıklamaya yönelik çeşitli tanımlamalar yapmış, görüş ve yorumlar sunmuştur. Bunlar arasında ortak bir anlayışı ifade eden ve herkes tarafından kabul görmüş bir tanımlamadan bahsetmek güçtür. Türk Dil Kurumu’nun “Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü” politika kelimesini, “*devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı, siyaset, siyasa*” ve “*yöntem*” olarak iki farklı şekilde ifade etmektedir¹. Ayrıca, “*bir hedefe varmak için karşısındakilerin duygularını okşamak, zayıf noktalarından veya aralarındaki uyuşmazlıklardan yararlanmak gibi yollarla işini yürütme*” gibi mecazi bir anlamda kullanıldığını da vurgulamaktadır. Newman (1979: 46), işletmeleri esas alarak bir politika tanımı getirmekte ve politikayı “*bir işletmenin mensuplarına faaliyetlerin yürütülmesinde rehberlik eden bir genel hareket planı*” olarak açıklamaktadır. Siyaset bilimci Carl J.Fredrich (1963: 79)’e göre politika; “*kişi, grup veya devlet tarafından bir hedefe ulaşmak veya bir amacı gerçekleştirmek gayretiyle, mevcut ortamda karşılaşılabilecek engellerin üstesinden gelerek ve yakalanan fırsatlardan istifade edecek şekilde seçilen bir hareket tarzıdır*”. Siyaset ve politika terimlerini eşanlamlı olarak kullanan Öztürk (2006: 6), politikayı yapısal ve işlevsel yönü ile ele almakta ve “*hem herkesi memnun edebilecek bir düzen çabası; hem bütünleşme hem çatışma çabası*” şeklinde ifade etmektedir. Hicks (1979: 317), politikanın, karar verme sürecine yol gösteren genel açıklamalar olduğunu belirtmekte, Pal (1989: 2) politikayı bir “duruş”, belirli bir “hareket tarzı” olarak nitelendirmektedir.

Bu tanımlamalardan, politika kelimesine iki ayrı anlam yüklendiği görülmektedir. Bunlardan birincisi; rekabeti, mücadeleyi, çatışmayı, başa geçmeyi, iktidarı kazanmayı amaçlayan bir yarışmadır. Bu anlam, yabancı yazında “politics” (siyaset) kelimesi ile ifade

¹ <http://tdkterim.gov.tr/bati/?kelime=politika&kategori=terim&hng=md>, (24.12.2007)

edilmektedir. İkinci anlamı ise; bir takım amaçların ve bu amaca uygun hedeflerin belirlendiği, bu hedeflere ulaşmak için bir seri faaliyeti, hareket tarzlarını içeren bir faaliyet planıdır. Bu ikinci anlamı ise “policy” (siyasa) olarak ifade edilmektedir. (Tortop vd; 1996: 51) Buna göre; politikalar yol göstericidir ve bir bakıma plan gibidirler. Yukarıda sözü edilen ikinci anlam, bu çalışmanın sınırlarını belirlemektedir. Çalışmada politika (siyasa) terimi belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik tespit edilen hedeflere giden ana yol veya yollar olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşıma göre; tespit edilen her temel politika/izlenecek yol; hedefe yönelik bir çözüm yolu, amaçları gerçekleştirecek bir dizi eylemler ve düşünceler bütünüdür.

Politikalar çok şekilde sınıflandırılabilir. Kullandıkları kaynağın aidiyetine göre (milli politika, devlet politikası, şirket politikası, kulüp politikası, parti politikası vb.), amaçlarına göre (savunma politikası, kalkınma politikası, yatırım politikası vb.), kullandıkları mekâna göre (bölgesel politikalar, yerel politikalar, ulusal politikalar, küresel politikalar vb.) çeşitli isimler alabilir veya daha başka şekillerde değişik sınıflandırmalar yapılabilir. Kamu kaynağı kullanan kamu kurumlarının uyguladığı politikalar da kamu politikası olarak değerlendirilebilir. Kamu politikaları için çeşitli tanımlar geliştirilmiştir. Eyestone (1971: 18), kamu politikasını; devletin bir biriminin çevresiyle ilişkisi olarak tanımlamış, Dye (1984: 1), devletin yapma veya yapmama konusundaki seçim hakkı şeklinde bir yorum getirmiştir. Peters’e (2003: 5) göre; doğrudan veya bürokratik kurumlar yoluyla vatandaşların yaşamalarına etki eden her türlü faaliyetin toplamıdır. Eryılmaz (2001: 9) için kamu politikası; siyasi yöneticilerin toplumsal sorunları tanımlaması, bu sorunların çözümü için çözüm tarzları üretmesi ve kararlar almasıdır. Yazar kamu politikasını şu şekilde açıklamaktadır:

“Kamu politikası, başta hükümet olmak üzere çeşitli devlet dairelerinin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettikleri şeylerdir. Kamu politikaları, devlet organları ve kamu görevlileri tarafından oluşturulur. Başka bir ifade ile kamu politikaları siyasi sistem içinde “otorite” olarak tanımlanan, devlet başkanı, başbakan, hükümet, bakanlar, yasama organı, belediye başkanları ve belediye meclisleri, mülki amirler (vali ve kaymakamlar) ve üst düzey kamu yöneticileri gibi kişi, kurum ve organlar tarafından formüle edilir. Şüphesiz, kamu politikalarının oluşturulmasında devletin dışındaki çevrelerin de etkisi söz konusudur”.

Kamu politikaları, toplumda rahatsızlık yaratan veya ihtiyaç olarak ortaya çıkan bir problemle ilgilenir. Problemin toplumsal alandan politik alana taşınması veya politik gündeme alınması niteliği ile ilişkilidir. Başka bir deyişle problem toplumun önemli bir bölümünü ilgilendirmeli, politik aktörlerin tepki göstermeye zorlayacak önem ve büyüklükte olmalıdır. Örneğin A şahsının tarlasında ve çiftliğinde ekinin kuruması ve hayvanların ölmesi toplumsal bir problem olmadığı gibi politik alanın ilgi sahasına girecek önemde de değildir. Ancak İç Anadolu'ya veya ülke geneline yayılan bir hayvan hastalığı idarenin tepki vermesini ve tedbir almasını gerektiren önemli problemdir.

Politikanın temel öğeleri; amaç, hedef, kaynak ve yol haritasıdır. Her şeyden önce politikanın bir amacı olması beklenir ve bu politikanın uygulanması ile murat edilen hususun belirlenmesi ve buna uygun da hedef tespit edilmesi istenir. Zira amacı ve hedefi belirli olmayan bir politika yelkensiz bir tekneye benzetilebilir, herhangi bir arıza halinde tekne rüzgâra ve dalgaya esir olur. Bununla birlikte her zaman politikanın amacı berrak olmayabilir veya gevşek ifade edilmiş olabilir. Bu durumda politik amacın belirlenmesi veya net bir şekilde ifade edilmesi güçleşir.(Anderson; 1994: 5) Diğer taraftan politik amaç bilinçli olarak arka planda bırakılmış da olabilir. Bu nedenle politikanın amacını ifade eden genel ifadeler ile birlikte arka planda kalan amaçlar da araştırılmalıdır. (Pal; 1989: 7) Zira idarenin ne söylediği değil yaptığı önem kazanmaktadır. (Anderson; 1994: 7)

Politikalarda, sahip olunan bir gücün belirli bir amaçla ya da amaçlarla kullanılması söz konusudur. Örneğin işsizlik sorununun iyileştirilmesini amaçlayan bir iktidarın hedeflerinden biri de işsizlik oranını tek haneli makul bir rakama indirmek ve buna uygun bir istihdam politikası belirlemek ve uygulamak olsun. Bu politikanın belirlenmesi ve uygulanmasından yükümlü ilgili idare, bu amaca ve hedefe yönelik genel hareket tarzlarını belirlerken elindeki kaynakların ve gücün nasıl, ne zaman, nerede kullanılacağını planlayacaktır. Yatırımın ne zaman, nerede, hangi şartlarla, hangi sektörde ve nasıl yapılacağı politikanın temel uğraş alanı olacak ve meselenin çözümü için elde mevcut kaynakların kullanılması önem kazanacaktır. Burada temel sorunun veya meselenin çözümü için kullanılacak güç, sahip olunan bir kaynak veya imkân olabilir. Amaç için kullanılabilecek her şey bir kaynak olabilir. Para ve insan gücü temel kaynaktır. Örneğin

istihdam politikası için ayrılacak bütçe ve personel kadrosu karar vericiler için önemli birer değişkendir. Bununla birlikte zaman ve mekân da birer güç/kaynaktır. İstihdam politikası kapsamında yapılması gereken yatırımın Hakkâri’de veya Kayseri’de mi yapılacağı önem kazanacaktır. Aynı şekilde yatırım bir yıl içinde ya da zamana yayılarak 10 yıl içinde yapılması da politikanın çekişme konusu olabilecektir. Sonuçta idarenin uygulayacağı hareket tarzı o konuda belirlenen politikayı oluşturacaktır.

Kamu politikaları salt bir karardan ibaret değildir. Politikalar kararlardan daha hacimlidir ve birçok karardan oluşabilir. (Hogwood ve Gun; 1981:13-30) Başka bir deyişle idarenin her kararı bir politika olarak değerlendirilmez. Kamu politikaları probleme/problemlere yönelik çözüm üreten ve resmi yetkililer tarafından oluşturulan bir harekete yada hareketsizlik tarzıdır. Bir politikayı kamu politikası yapan sadece yarattığı etki değil aynı zamanda onun kaynağıdır. (Pal; 1989: 5) Kamu politikaları; yasama, yürütme ve yargı organları, kamu kurumları tarafından oluşturulur. (Anderson; 1994: 54)

İdarenin elinde toplumsal yaşamı etkileyebilecek birçok araç vardır Bu araçlardan en önemlisi yasalar, kararnameler gibi yetkisi ve imkanları dahilindeki uygulamalardır. Örneğin ücretlerde artış yapabilir veya çıkarılacak bir kanunla ilköğretimin paralı olmasını sağlayabilir. Sağlık, eğitim, işsizlik gibi birçok alanda iyileştirici veya daraltıcı tedbirler alabilir. Para ödemeleri, kredi verme ve vergi uygulamaları gibi birçok ekonomik araçlar bu amaçla kullanılabilir. Bu nedenle kaynağı idareden gelen politikalar yurtiçi veya yurt dışı çevrenin çok sıkı ilgisindedir. Bu politikalar üzerinde; medyanın, meslek kuruluşlarının, sendikaların, sermayenin, siyasi parti gruplarının, üniversitelerin veya değişik çıkar gruplarının etkileri de olabilecektir. Bu durumda baskı çevresinin müdahalesi ile şekillenen politikalar etki altında oluşturulmuş politikalar (Imposed Policy)’dır. (Tortop vd; 1996: 51)

1.1.2. Kamu Politikası Nasıl Analiz Edilebilir?

Kamu politikaları sonuçları açısından toplumsal yaşamı düzenleyen veya toplumsal yapının çeşitli katmanlarını etkileyen uygulamalardır. Bu politikaların uygulanmasından kaynaklanan sonuçlar karar vericiler, uygulayıcılar ve toplumsal yapıyı oluşturan birey ve

gruplar için önem ifade etmektedir. Politika oluşumunda karar makamında olan siyasi veya bürokratik aktörler politikanın uygulanması sonrası kredi kaybedebilmekte, çöküş yaşayabilmekte veya tam aksine konumlarını güçlendirebilmektedir. Diğer taraftan politika uygulamaları toplumun çeşitli kesimleri için çıkar sağlarken bir bölümü için önemli sıkıntılar yaratabilmektedir. Bu nedenle kamu politikalarını oluşturan idarenin; *ne yaptığı* veya *yapmadığı*, *nasıl yaptığı*, *nasıl sonuçlar doğurduğu* gibi hususların incelenmesi geleceğe ışık tutması açısından da önem kazanmış ve bilimsel çalışmalara konu olmuştur. (Dye; 1984: 1)

Politika analizlerinin temelinde değişik nedenler olabilir. Bu nedenlerden biri, devletin uyguladığı politika hakkında daha derin bir araştırma yapmayı, politik davranışı incelemeyi ön plana alan *bilimsel* nedendir. Bilimsel amaçla yapılan incelemeler bilgi edinmeye, tespit yapmaya yöneliktir. Bir diğer neden, analiz sonuçlarının sosyal amaçla tekrar kullanılmalarına yöneliktir. Bu çalışmalar ise bilgi edinmenin yanı sıra, politikaların konusu olan toplumsal problemlere çözüm yolu aramayı ve bulmayı merkeze alır. Bunların dışında *politik* nedenle de analiz yapılabilir. Politik nedenle yapılan analizlerin diğer çalışmalardan temel farkı ön yargı içermesidir. Başka bir deyişle taraflı bir bakış açısıyla yapılan analizlerdir. Örneğin bakan, parti üyesi gibi siyasi bir kimliğe sahip bir kişinin veya belirli bir çıkar grubu temsilcisinin yaptıkları politika analizleri uygulanan politikaya direnç gösteren kişi veya gruplara karşı politikanın bazı yönlerini ön plana çıkaran yönlendirilmiş çalışmalardır. Belirli bir düşünce ışığında bir konuyu ispat etme veya politikanın doğruluğunu yada yanlışlığını kanıtlamaya yöneliktir. (Anderson; 1994: 23- 25, Dye; 1984: 4)

Politika oluşturma süreci bir karar verme işlemi değildir. Kararlar bir kişi veya grup tarafından alınırken, politikalar kişiler veya gruplarca oluşturulur. Politika oluşturma süreci birçok karar verme işlemi içerebilir. Bu nedenle, politika analizi karar verme yaklaşımlarından da yararlanmak durumundadır.

Adam Smith'in "Homo Economicus" olarak bilinen ekonomik insan yaklaşımı; amaç ve araç ilişkisi içerisinde insan ve örgüt davranışlarını değerlendiren Weber'in "ussal insan" yaklaşımı; Weber'e katılmakla birlikte insanların ussallığının sınırlı olduğunu ön

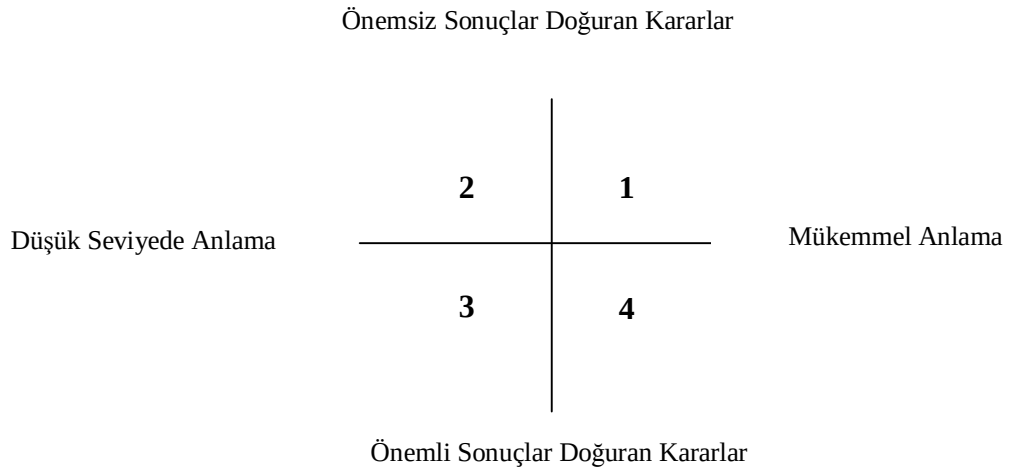
plana çıkaran Simon'un makul karar veya yeterli karar alma yaklaşımı; Dror'un insanların sınırlı ussallığına rağmen optimal kararlar alması gerektiğine ilişkin yaklaşımı *ussallık* temeli üzerine yükselen bütüncül yaklaşımlardır. Rasyonel karar verme olarak adlandırılan bu kalıp, ussal insanı; parasını tasarruf edebilen ve onu en iyi şekilde kullanabilen ve seçenekler arasında kendi yararını maksimize edecek seçeneği tercih eden insan olarak tanımlar. (Hill; 1997: 99-108)

Rasyonel karar verme işlemi bir süreçtir ve bu süreçte birçok hareket tarzı fayda ve sakıncaları, sonuçları açısından analiz edilir ve karar vericiler için en yararlı olan hareket tarzı karar olarak alınır. Ancak bunun bir takım güçlükleri vardır: Birincisi; karar vermede kimin değer yargılarının kriter olarak kullanılacağıdır. Zira kurumlar homojen değildir, herkesin değer yargıları farklı olabilir. Şayet bireylerin değil de kurumun değer yargıları dikkate alınacaksa bu durumda ikinci problem ortaya çıkmaktadır. Zira kurumun amacının net olarak ortaya koyulması her zaman mümkün olmayabilir ve ortaya konan amacın uygulayıcılar tarafından farklı yorumlanması da olasıdır. Bir diğer temel güçlük ise rasyonel seçime esas hareket tarzlarının hepsinin ortaya konulmasının mümkün olmamasıdır. (Hill; 1997: 99)

Dror, rasyonel yaklaşımla artırıcı yaklaşım arasında bir öneri getirmektedir. Dror'a göre artırıcı yaklaşım politikaların toplumun büyük kısmının memnuniyetini sağlaması durumunda uygundur ancak büyük bir toplumda her zaman bunu sağlamak mümkün olmayabilir ve artırıcı yaklaşım köklü değişiklikler önermemektedir. Bunun yerine rasyonel seçimi ve ekstra rasyonel seçimi de içeren yani gerçekçilik ile idealizmi birleştiren *optimal* bir seçim bu gereksinimi karşılayabilir. (Hill; 1997: 105)

Charles E.Lindbloom'un öncülüğünü yaptığı ve temel düşünce anlamında pratiğe yönelik olarak karar almayı kolaylaştırma ve uygulamayı hızlandırmayı amaçlayan *parça parça karar alma* (Incrementalist-Artımlı) yaklaşımı; içinde bulunulan problemleri sahada iyileştirici politikalarla güçlüklerin üstesinden gelmeyi, her seferinde karar almak için sıfırdan başlayan bir süreç yerine mevcut durumda süratli bir iyileşmeye imkan sağlayacak

politikalar arasında seçim yaparak karar almayı öngörmektedir.² “Artımlı Yaklaşım” olarak da adlandırılan bu modele “çamura bata-çık” karar alma da denebilir. Bu modelde kararın mükemmel olması ve sorunların tamamını kapsaması en çok arzu edilen husus değildir. Burada kararlar; içinde bulunulan durumdan bir adım ötesini gören, daha kısa hedefli, monitör edilebilen makul kararlardır. Uygulanan kararda hata da olsa sürekli gözlemlendiği için bu hata sürekli düzeltilebilir. Bu modeli Şekil 1.1’deki basit bir şema ile gösterebiliriz.

Şekil 1. 1: Artımlı Yaklaşım (Disjointed Incrementalism)

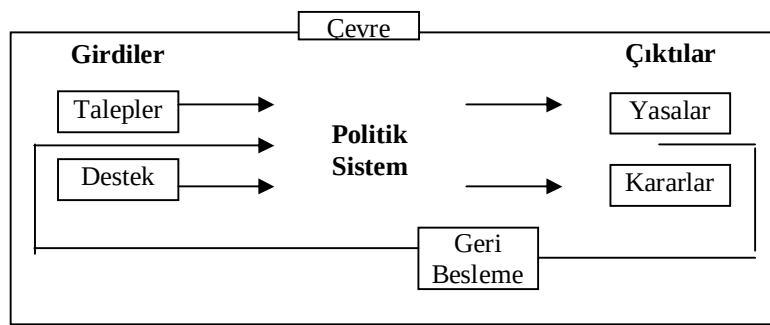
Birinci bölgeyi kapsayan kararlar; rutin kararlardır ve kamu yönetiminin tercihi değildir. İkinci bölgedekiler mükemmel kararlar değildir; ancak Lindbloom’un tercih ettiği çamura bata çıka alınan ve sürekli monitör edilen kararlardır. Üçüncü bölge kararları ise kamu yönetiminin uzak durması gereken, atom bombasının kullanımı gibi tehlikeli kararlardır. Dördüncü bölgede ütöpik kararlar alınır. Lindbloom’un asıl karşı çıktığı alan burasıdır. Lindbloom bu bölgede karar alan yöneticilerin en iyi kararı aldıklarını ve mükemmel karar verdiklerini sanarak yanıldıklarını düşünür.

Etzioni, küçük küçük adımlarla ilerlemeyi öngören artırıcı modeli eleştirisinde, bu küçük adımlar nedeniyle dairesel bir devinim göstererek tekrar başlanan yere

² Charles E. Linbloom. 1985. “The Science of MuddlingThrough”. K. Saybaşıllı, **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**. s.157, Birey Toplum Yayınları, İstanbul.

gelinebileceğini dikkat çekmiştir. (Hill; 1997: 105) Artımlı yaklaşımın “tutucu”, rasyonel yaklaşımın ise “ütopik” mahiyette olduğunu düşünen Etzioni; her iki yaklaşım arasında denge sağlayacak *karma* bir model yaratma gayreti içinde olmuştur. Bu kapsamda; *Rasyonel Yaklaşım* ile *Artımlı Yaklaşım* arasında denge sağlayabileceğini düşündüğü *Orta Yol Modeli* (Bağdaştırıcı Model-Karma Model) önermektedir. Bu yaklaşım kendi ifadesi ile “hem karar alıcıların pek çok değişik alanda kullandıkları gerçekçi bir stratejinin tanımı, hem de etkin karar alıcıların izleyebilecekleri bir stratejiyi açıklığa kavuşturucu bir yaklaşımdır”. Başka bir anlatımla bu anlayışta problemin tamamı gözlemlenmekte ve bu gözlem sonucunda ancak belirli bir bölümü ile detaylı olarak ilgilenme söz konusu olmaktadır. Ussal yaklaşımda olduğu gibi problemin tamamına angaje olup gayretini dağıtmamak veya problemin sadece bir kısmını dikkate alıp diğer tarafları gözden kaçırmamak adına geliştirilen bir modeldir.³

Kamu politikalarının oluşturulmasına ilişkin kuramsal yaklaşımlar ise karar teorilerinden farklıdır. Politika oluşturulmasını konu alan kuramsal yaklaşımların sınıflandırılmasında iki temel belirleyici ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki *politika süreci* diğeri ise politika oluşumunda *egemen güçtür*. Süreci merkeze alan yaklaşımlar idareyi ve çevresini bir sistem olarak görür ve bu sistemin çevresinden algıladığı etkileri (talepler ve destek) *girdi*, bu taleplere ve desteğe gösterilen tepkimeyi *çıkıtı* (yasa, kural, mahkeme kararı, belge v.b.) olarak kabul eder. (Şekil 1. 2)

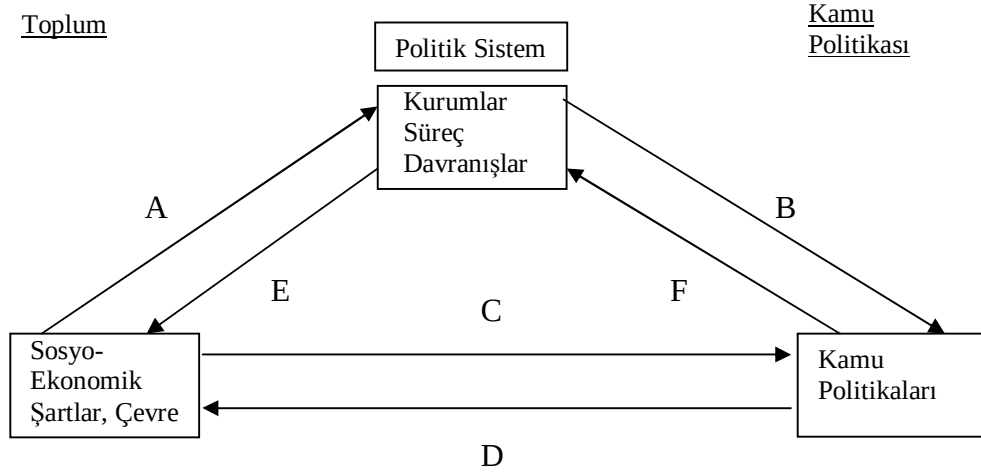

Şekil 1. 2: Politik Sistem (Anderson; 1994: 24)

³ Amitai, Etzioni. 1985. “ Mixed Scanning: A Third Approach to Decision-Making”. K. Saybaşı, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, s.191. İstanbul

Bu yaklaşımda; toplumsal alanda ortaya çıkan bir problemin politik alana taşınması ve gündeme alınması, politik alanda formüle edilmesi, politikanın kabulü, uygulanması ve değerlendirilmesi gibi temel safhalar politika oluşum sürecinin bileşenlerini oluşturmaktadır. Politika içeriği, kurumsal yapı ve politik aktörlerin arka planda kaldığı bu yaklaşımda analizciler daha ziyade politik sistem ve davranış üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.

Politikanın oluşumunda egemen olan gücü merkeze alan yaklaşımlar ise *grup yaklaşımı*, *elit yaklaşımı* ve *kurumsalcı yaklaşımdır*. Grup yaklaşımı; politikaları, gruplar arasındaki mücadelelerin bir ürünü olarak görür. Politik sistemde bireyler tek başına bulunmazlar ve bir grubun üyesi olarak davranırlar. Gruplar arasındaki mücadele kamu politikalarını etkiler ve ortaya çıkan kamu politikası bir bakıma gruplar arasında denge kurmaya yöneliktir. (Şekil 1. 3) Elit yaklaşımda elit sınıf egemen kabul edilir. Kabul edilen politikalar toplumun çoğunluğunun değil elit kesimin değerlerini, tercihlerini ve çıkarlarını yansıtır. Kurumsalcı bakış açısı ise idarenin yapısı ve yasal durumları, işlevleri, ilişkileri, politik davranışları ile ilgilenir. (Anderson; 1994: 27-28)

Şekil 1. 3 : Politika Oluşum Sistemi (Dye;1984: 6)

Ekonomik sistem
Eğitim sistemi
Sağlık Sistemi

Anayasal yapı
Bürokrasi
Parti Sistemi

İnsan hakları politikası
Eğitim politikaları
Refah politikaları

Refah
Etnik ve dini yapı
Evsizlik ve işsizlik

Egemen güçler
Çıkar grupları
Elit kesim özellikler

Sağlık politikaları
Dış politika
Savunma politikası

- A: Sosyo-ekonomik şartların ve çevresel güçlerin yapı, politika oluşum süreci ve politik davranışlar üzerindeki baskı ve etkileri.
B: Yapı, kamu politikalarının oluşum süreci ve politik davranışların kamu politikalarına etkisi.
C: Çevresel güçlerin ve sosyo-ekonomik şartların kamu politikalarına etkisi.
D: Kamu politikalarının çevresel güçlere ve sosyo-ekonomik şartlara etkisi. (geri besleme)
E: Yapı, kamu politikalarının oluşum süreci ve politik davranışların çevresel güçlere ve sosyo-ekonomik şartlara etkisi. (geri besleme)
F: Kamu politikalarının; yapıya, kamu politikalarının oluşum süreci ve politik davranışlara etkisi. (geri besleme)

Politikaların nasıl oluştuğuna bakan bu bilimsel yaklaşımların dışında, siyaset bilimcileri ve sosyal bilimciler, politikaların nasıl analiz edileceğine ilişkin de bilimsel bir kuramı formüle etmeye çalışmışlar ve politika analizlerini bilimsel bir temel üzerinde inşa edilmesine yönelik birçok yaklaşım üretmişlerdir. Yapılan incelemede, toplumu ilgilendiren bir konuda idarenin yaptıklarının veya yapmadıklarının nasıl analiz edileceği hususunda bilimsel çalışmaların birleştiği tek bir doğru olmadığı görülmektedir. Özellikle de bu yaklaşımlardan birinin sihirli bir formül olarak kabul edilip aynen uygulanmaması özendirilmektedir. (Anderson; 1994: 34, Hogwood ve Gunn (1981: 30)

Hogwood ve Gunn (1981: 26-29) *politika incelemesi* ve *politika analizi* gibi ayırım yapmakta; politika içeriğinin, politika sürecinin veya politik çıktıların çalışılmasını bir *politika incelemesi* olarak ifade etmekte; diğer taraftan üniversiteler, bağımsız politika enstitüsü gibi kurumların, alternatif politikalar üretmeye katkı sağlayacak ve bilgi toplamaya yönelik çalışmalarını, sürecin geliştirilmesine yönelik veya politik amaçla yapılan taraflı (yönlendirici) çalışmaları *politika analizi* olarak vurgulamaktadır. (Şekil 1. 4)

Politika İçeriği İncelemesi	Politika Süreci İncelemesi	Politika Çıktılarının İncelemesi	Değerlendirme	Amaca Yönelik Taraflı Politika Analizleri		
				Bilgi Edinmeye Yönelik Politika Analizi	Politika Sürecine Yönelik Analizler	Politik Amaçlı Analizler
POLİTİKA İNCELEMELERİ (Açıklayıcı ve bilgilendirici)			POLİTİKA ANALİZLERİ (Yönlendirici)			

Şekil 1. 4: Kamu Politikası Oluşturulmasının Çalışılması (Hogwood and Gunn; 1981: 29)

Politika içeriği incelemeleri; sağlık, eğitim gibi belirli alanlarda politikanın kaynağına, amacına ve işlerliğine odaklanarak açıklayıcı bilgiler üretmeye çalışır. Süreç incelemeleri; politikanın her safhada çeşitli aktörler tarafından alınan tedbirlerle nasıl oluşturulduğu ile ilgilenir. Politika çıktılarının incelenmesi; politik çıktı göstergeleri veya harcamaların dağılımındaki belirleyicileri merkeze alır. Yönlendirici analizlerden bilgi edinmeye yönelik politika analizleri, alternatif politikaların üretilmesine ilişkin olarak belirli bir amaca yönelik yapılan bilgi toplama ve analizini içeren çalışmalardır. Üniversiteler, bağımsız politika enstitüleri veya araştırma komiteleri tarafından bu tarz politika analizleri yapılabilmektedir. Bir diğer taraflı analiz politika sürecine yönelik yapılan analizdir. Bu analizlerde amaç sadece politikanın sürecini anlamak değil aynı zamanda süreçte değişiklik yapmaktır. Politik amaçlı analizler ise analizcilerin zaten benimsedikleri bir seçenekle masaya oturmaları ve kendisi veya temsil ettiği grubun en fazla yararına olan bu seçeneği savunması esasına dayanır.

Bu bilgiler ışığında politika analizlerinin tek başına bir disiplin olmadığı, bununla birlikte çok yönlü problemleri içeren politika analizlerinin bir çok disiplinin ilgi alanına girdiği ve alandaki kuramlara katı bir şekilde bağlanmadan disiplinler arası bir yaklaşımla özgür çalışılmasının daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi savunma politikalarının analiz edildiği bu çalışmada, *savunma politikalarımızın özgün olmadığı, Türkiye'nin gerçekleri temeline oturmadağı ve kurgulanan senaryolardan kaynaklanan tehditleri merkeze aldığı*

önermesiyle incelemeye başlanmıştır. Böyle bir önermenin incelemeci için ön yargı niteliğinde olduğu ve çalışmanın yönlendirici ve taraflı bir analiz olduğu izlenimini verdiği ve çalışmada kuramsal yaklaşım olarak Hogwood ve Gunn tarafından önerilen *politik amaçlı analiz* veya *sürece yönelik analiz* yöntemi kullanıldığı düşünülebilir. Ancak, incelemede her iki yöntemi de çağrıştırmayacak bir tarafsızlık ile tespit yapmak, olay, belge ve elde edilen bilgileri öznellikten uzak bir yorumsama ile değerlendirmek ilke edinilmiştir.

Bu anlayışla yapılan tez çalışmasında savunma politikalarının süreç analizini yapmak hedeflenmiş, ancak Hogwood ve Gunn tarafından öne sürülen modelden farklı olarak; sadece politik sistemin girdileri ve çıktıları arasındaki ilişki değil aynı zamanda tarihsel perspektifle politik sistemin yapısı, politik aktörler, çevre faktörü ve politika içeriğinin tanımlanmasına ve politik davranışlardaki sapmaların neden ve sonuçları ile birlikte belirlenmesine çalışılmış ve süreci değiştirmeye yönelik bir amaç da gözetilmemiştir. Başka bir anlatımla, bu çalışmada benimsenen politika analizinin kuramsal alt yapısını alanda uygulanan bir analiz kuramı ile tam olarak ilişkilendirmek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte yönlendirici değil açıklayıcı yaklaşımla ve daha geniş bir hacimle politika süreç analizi yapıldığını vurgulamak yanlış olmayacaktır. Bir bakıma zenginleştirilmiş veya karma bir süreç analiz modeli uygulanmıştır.

Politikalar belirli bir süreç içerisinde şekillenir. Politika oluşum süreci olarak tanımladığımız bu süreç temel olarak; politikanın belirlenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi safhalarını kapsar. Bir başka anlatımla; politikaya esas problemin ortaya çıkması, bu problemin çözümüne ilişkin belirlenen amaç ve hedeflere ulaşmayı mümkün kılan hareket tarzlarının saptanması faaliyetini kapsayan bir karar süreci ile bu kararın uygulanması ve sonuçlarının değerlendirilmesini içeren bir süreçtir. Kamu politikalarında bu süreci analiz etmek; karar sürecinde karar mekanizmasının yapısal ve işlevsel etkilerini görmeyi, ortaya çıkan karar formunu veya yasayı incelemeyi, bu yasanın uygulanmasından kaynaklanan sonuçları gözlemeyi ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle, geçmişe yönelik veya halen uygulanmakta olan bir politikayı bilimsel temelde kavrayabilmek ve o politikanın amacı hakkında fikir sahibi olabilmek için, o politikayı

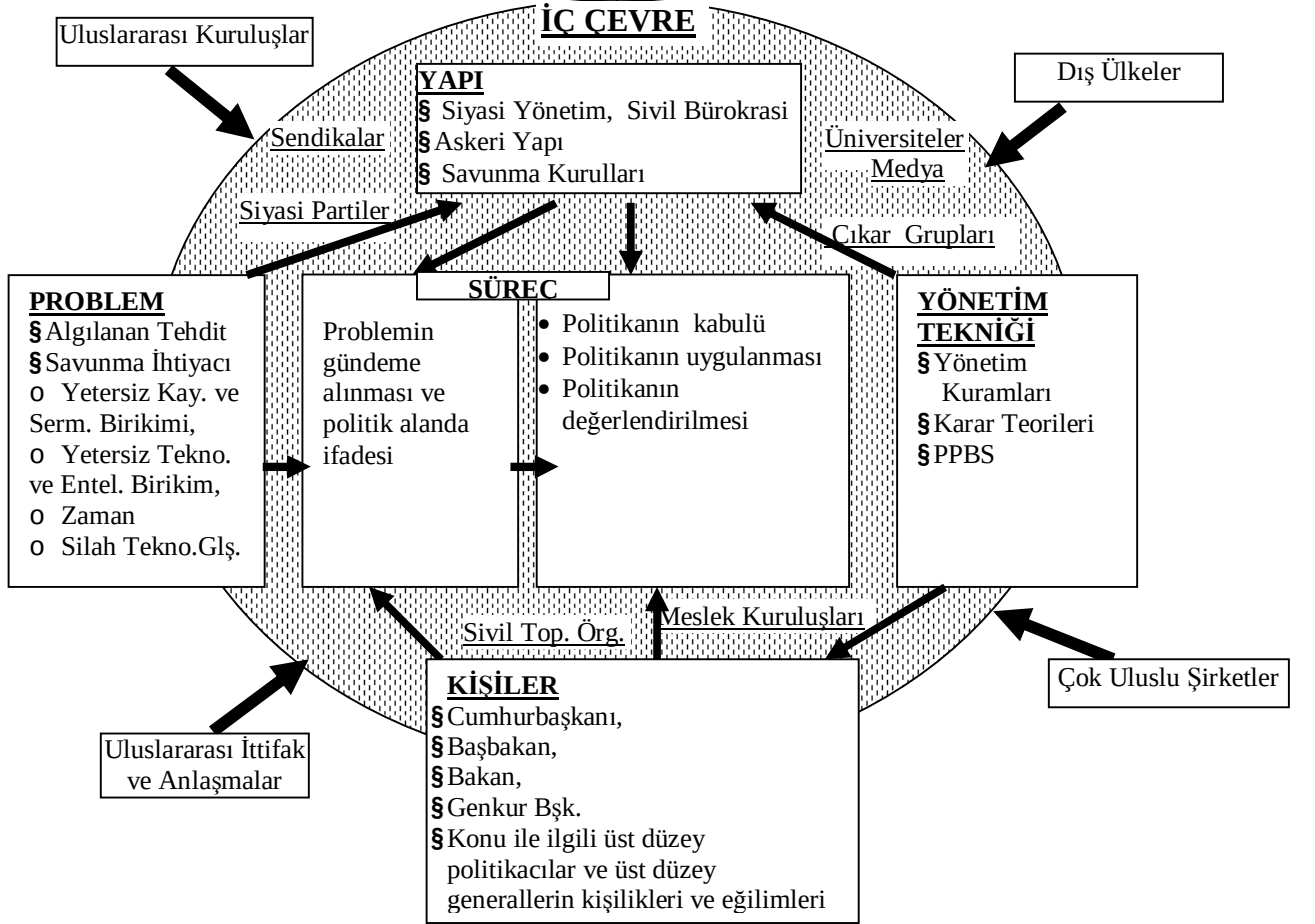
üreten idareyi yapısal ve işlevsel anlamda tanımak; kullandığı kaynaklara bakmak; karar sürecini incelemek; ortaya çıkan kararı, bu kararın uygulanmasını ve değerlendirilmesini çözümlmek gerekecektir. Ancak incelenen alanda her zaman politika çözümlmesi yapmaya imkân veren kararlar veya bir politika belgesi görmek veya bulmak mümkün olmayabilir. Bu durumda uygulanan hareket tarzlarını ve bunların amaçlarını incelemek yerinde olacaktır. (Hobkirk, 1983: 6) Zira politika sadece amaçlarla değil davranışlarla da ilgilenir ve davranışlar politikanın amacı hakkında fikir verir. (Hogwood ve Gun; 1981:13-30) Çoğu zaman yetkililerin demeçleri, uluslararası anlaşmalar, uygulamalar veya pasif kalma gibi davranışlar bu konuda önemli ipuçları verebilir. Başka bir anlatımla idarenin yaptıkları bu anlamda önemli bir rehberdir.

Politikanın uygulandığı alan ve bu alanda etkili olan tüm aktörler politikanın niye ve nasıl oluştuğunu anlamlı kılar. Bu nedenle politikalar iç ve dış çevresiyle birlikte incelenmelidir. Politikaların uygulanabilme derecesini veya amaca ulaşabilme noktasında başarılı olup olmadığını, değişime uğrayıp uğramadığını yargılamak bu hususu çevresel faktörler ışığında değerlendirmek bizi daha sağlıklı bir yorum yapmaya götürecektir. Politikalar sahip olunan güçle amacın nasıl gerçekleştirileceğinin yol haritasını çizer. Bu yol haritasında, kullanılacak gücün/kaynağın miktarı, kullanım şekli, zamanı ve mekânı vardır. Kavramsal olarak bir politikanın incelenmesi esnasında bu yol haritası analiz edilmelidir.

Türkiye'nin herhangi bir döneminde izlenen savunma politikasını analiz etmek; döneme ait yapıları, bu yapıların işlevlerini, aldıkları kararları neden ve sonuç ilişkisi kurarak incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle savunma politikası kapsamındaki yapılar, bu yapıların işlevleri, alınan kararlar, bilimsel temelde tarihsel yaklaşımla incelenmiştir. Belirlenen dönemlere ilişkin politikaların analizinde; politikaların oluşumuna katkısı ve etkisi olan yapı ve bu yapıda oluşan değişiklikler, politika belgeleri ve karar süreçleri her dönemde ayrı ele alınmış ve çevresel faktörlerin bu politikaya etkileri de ortaya konarak incelenmeye çalışılmıştır.

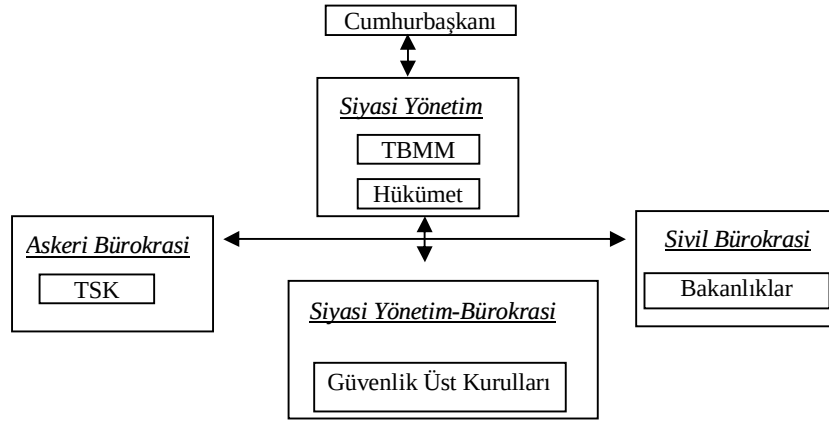
Türkiye'nin savunma politikalarının analizinde kullanılan yaklaşım Şekil 1.5'de resmedilmiştir. Aynı zamanda politika oluşum sürecinin akışını da gösteren bu resimde

politikanın başlangıç noktası problemin belirlenmesidir. Ulusal politikaların temelinde toplumsal bir problem yatmaktadır. Toplumsal problemlerin çözümüne yönelik ulusal politikaların oluşum süreci bu problemlerin algılanması ile başlar. Ulusal savunma politikasının oluşturulmasının gerekçesi de algılanan tehditlerden doğan “ülkenin savunma ihtiyacıdır”. Yani ulusal savunma politikası ülkenin savunma ihtiyacını karşılamak amacıyla oluşturulur. Yetersiz kaynak ve sermaye birikimi, silah teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, savunma ihtiyacının karşılanmasına ilişkin sınırlı zaman gibi hususlar problemi ağırlaştırıcı kuşatıcı etkenlerdir.

Şekil 1. 5: Savunma Politikasının Süreç Analizi

Savunma ihtiyacına ilişkin problem, toplumsal bir problem olmasına rağmen, diğer sosyal problemlerin aksine toplum tarafından algılanmaz. Savunma ihtiyacını doğuran problemin kaynağı, ulusal hak ve çıkarların ve ülke güvenliğinin diğer ülkelerle çatışmasından tehdit algılamalarıdır. Problemin özelliği gereği, tehdit algılamaları ve değerlendirilmesi savunma yapısı tarafından yapılmaktadır. Bu toplumsal problemin çözümü için bir politika oluşturmak ve uygulamak devletin temel görevi olduğu kadar problemin tespiti ve gündeme alınıp formüle edilmesi de idarenin görevi olmaktadır. Bu nedenle ulusal savunma politikalarının oluşturulması ve uygulanması için yasalarla teşkil edilen bir savunma yapısından söz etmek mümkündür. Siyasi yönetim unsurları, sivil ve askeri bürokratik kesimlerden oluşan savunma yapısı; bakanlıklar, Genelkurmay, savunma kurulları gibi politika oluşum sürecinin temel aktörlerini de içermektedir. Savunma yapısındaki kurumların birbiriyle ilişkisi, diğer deyişle yönetim ve siyaset ilişkileri Şekil 1.6'da gösterilmiştir. Yapıdaki kurumlarda görev yapan üst düzey siyasi, sivil ve askeri bürokratların kişilik özellikleri ve eğilimleri de süreci etkileyen unsurlardır.

Şekil 1. 6: Siyasi-Yönetsel Alan Ayrımı

Savunma ihtiyacının gündeme alınıp politik alanda ifade edilmesi, kabulü, uygulanması ve değerlendirilmesi safhaları politika analiz sürecinin diğer safhalarıdır. Bu yapının kullandığı karar verme tekniği, yönetim tekniği sürecin önemli bileşenlerindendir. Yurt içerisinde sendikalar, siyasi partiler, üniversiteler, medya, çıkar grupları meslek

kuruluşları ve sivil toplum örgütleri politikanın etkilendiği *iç çevreyi*; uluslararası kuruluşlar, dış ülkeler, uluslararası ittifak ve anlaşmalar, çok uluslu şirketler ise *dış çevreyi* oluşturmaktadır. Süreç akışının resmedildiği Şekil 1.5’de görüldüğü üzere süreç safhaları ilişkili olarak politikanın aktörleri ile çevresi arasında sürekli bir iletişim ve etkileşim vardır.

1.1.3. *Ulusal Savunma Politikası Ne demektir?*

Ulusal politikalar, ilgi alanı itibariyle tüm ulusu kapsayan, kamu kaynaklarını kullanan ve ulusal çıkar sağlamaya yönelik politikalardır. Günümüz devletlerinde, ulusal politikalar işlevsel olarak devletin siyasi yönetim unsurlarınca belirlenir ve bürokratik yapı tarafından uygulanır. Ancak bu bir süreçtir ve bu süreçte her iki yapı birbirini etkiler. Buradan hareketle, ulusal sorunları çözmeye veya ulusal çıkarlar sağlamaya yönelik kamu politikaları olduğu, bu yönde tespit edilen hedeflere ulaşabilmek için kamu kaynakları kullanan bir yol haritası ve bir dizi eylemleri içerdiği söylenebilir. Örnek olarak, bir hükümetin, ulusal ekonomiyi iyileştirme amacına yönelik enflasyon politikası ulusaldır. Bu maksatla tek rakamlı bir enflasyon hedefi belirlemesi, bu hedefe yönelik olarak paranın hacmini ve dolaşımını kontrole yönelik faiz, kredi, tahvil, hisse senedi uygulamaları bir dizi eylemdir. Bu eylemlerin belirli bir zaman diliminde ara hedeflerle ilişkilendirilmesi, Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı gibi birimlerde buna yönelik birimler oluşturulması ve bu maksatla bütçeden kaynak ayrılması ulusal politikanın bileşenleridir. Politika amacına ulaştığı takdirde ulusun refahına yansıyacak ulusal bir kazanç sağlanmış olacaktır.

1.1.3.1. Savunma Politikası-Güvenlik Politikası

Savunma kelimesi bir “saldırıya karşı koymayı” ifade eder ve toplumsal yaşamın başlamasıyla birlikte bireylerin ve toplumların yaşamlarına yönelik saldırılarda kendilerini korumaları meşru bir hak olarak ortaya çıkmıştır. Bu saldırı bir kişiye yönelik ise kişinin kendini savunmasından, bir yurda yönelik ise yurt savunmasından söz edilebilir. Yurt bir ulusun yaşam sahası ve bu alan ahdi hukukla belirlenmiş sınırlar içerisinde kalan topraklar

kadar uluslararası hukukla belirlenmiş deniz ve hava sahasını da kapsar. Yani yurt savunması sözü edilen bu üç düzlemde ülkenin maruz olduğu saldırılara karşı koymadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14 Aralık 1974 tarihli ve 3314 Sayılı Kararı⁴ ile saldırıyı şöyle tanımlamıştır: *“Bir devletin, bir başka devletin egemenliğine, toprak bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına yönelik ya da herhangi bir şekilde BM Şartı’na aykırı olarak silahlı kuvvet kullanmasıdır”*.

Bireylerin can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlü olan devlet, sadece bu yaşam alanının emniyetini sağlamakla görevli değildir, aynı zamanda bu alanda ulusun çıkarlarını da gözetmek durumundadır. Bu yaşam alanına veya yaşam alanından kaynaklanan ulusal çıkarlara yönelik her tehlike bir tehdit, bu tehdidin gerçekleşmesi halinde bir saldırı olarak algılanır. Genel bir ifade ile tehdidin kökü dışarıda ise dış tehdit; içeride ise iç tehdit olarak algılanabilir. Bununla birlikte; kökü içeride ve kışkırtıcı kaynakları içeride ve/veya dışarıda olan, yurt içinde açık veya gizli olarak yürütülen devletin anayasal düzeni, ülkenin bölünmez bütünlüğü ile milletin refahına yönelik örgütlü suç ve şiddet hareketlerini de kapsayan bir tehlike iç tehdit olarak algılanır.⁵

Devlet, bu yaşam alanına yönelik olarak her tehdidi değerlendirir ve bu tehdidin saldırıya dönüşmemesi ya da saldırıya dönüşmesi durumunda bertaraf edilmesi için bir dizi tedbirler alır ve uygular. Bu konuda hangi tedbirlerin alınacağı, ne zaman ve nasıl uygulanacağı, ne kadar kaynak kullanacağı, nasıl kullanılacağı, nasıl bir yapı oluşturulacağına ilişkin belirlenecek politikayı da ulusal savunma politikası olarak tanımlayabiliriz. Örneğin, aralarında kesin çözüme ulaşmamış ve zamanla da gerilimler yaratan, ulusal çıkarlarına ilişkin sorunlar bulunan komşu A ve B ülkelerini ele alalım. Her iki ülke de uzlaşma yoluyla çözülemeyen ulusal çıkarlara ilişkin sorunların çatışmaya varabileceğini dikkate alarak birbirlerini tehdit olarak algılayacak, caydırıcılık ön planda olmak üzere bir seri tedbirler alacaktır. Önce her iki ülke birbirini izleyecek; askeri güçleri dâhil milli güçlerini değerlendirerek caydırıcı bir silahlı güce ve savunma sistemine sahip olma çabasına gidecektir. A ülkesi kendisine tehdit olarak algıladığı B ülkesinin hava gücü

⁴ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement> (24.12.2007)

⁵ http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_10 (24.12.2007)

üstün ise kendisi de modern bir hava gücü oluşturma yoluna gidecek veya hasmın sahip olduğu hava gücünü bertaraf edebilecek bir hava savunma sistemi geliştirecektir. Aynı şekilde tank, gemi üretecek veya alacaktır. Üretme veya satın alama olanağı yoksa savunma silah sistemleri geliştirecektir. Şayet hasım nükleer bir güce sahip ise kendisi de böyle bir güce sahip olmak isteyecek, mümkün değilse hasmın sahip olduğu nükleer gücü uluslararası platformlarda dile getirerek kaldırmak yoluna gidecektir. Tabi bu örnekler çoğaldıkça, ulusal savunmanın, tehdidin niceliği ve niteliğine göre oldukça kaynak tüketeceği açıktır. Bu çerçevede ulusal savunma politikaları; jeopolitik, askeri-politik değerlendirmeler sonrasında belirlenen tehditleri esas alır. Bu tehditlerin muhtemel bir saldırıya dönüşmesini önleyecek ve dönüşmesi halinde bertaraf edebilecek tedbirleri alır ve kaynak tahsis eder. Gerekli yapısal ve yasal düzenlemeleri yapar. Özellikle diğer ülkelerden kaynaklanan dış tehdit için “savunma planları” yapılırken, iç tehdidin saf dışı edilebilmesi için de “iç güvenlik planları” yapılır.

Burada, “savunma” ve “güvenlik” olarak iki kavram karşımıza çıkmaktadır. Aslında ikisi arasında çoğu kez ayırt edilmesi güç olan temel fark, Milli Güvenlik Kurulu tarafından 1960’lı yıllarda ortaya konmuştur. 1961 anayasası ve bu anayasanın 111. maddesine dayanarak çıkarılan 11 Aralık 1962 tarih ve 129 sayılı Milli Güvenlik Kurulu Kanunu⁶ ile “Milli Savunma Yüksek Kurulu” isim değiştirerek “Milli Güvenlik Kurulu” olmuştur. Yani “Ulusal Savunma” kavramı yerine “Ulusal Güvenlik” kavramı literatüre girmiştir. Bu değişikliğin gerekçesini MGK, her iki kavram arasındaki temel farkın kapsamlarından kaynakladığını ifade etmiştir. Buna göre, güvenlik kavramı daha geniş kapsamlıdır ve savunma anlayışını da içermektedir. Örneğin bir ülkenin güvenliğinin sağlanması, o ülkede toplumsal yaşamın ve yasal düzenin aksamaması için dışarıdan gelecek saldırılara karşı ülkeyi savunma yükümlülüğü getireceği gibi, ülke içinde yasal düzeni bozmak isteyen veya bozan her türlü terör faaliyetine veya anarşik olaylara karşı tedbir alma yükümlülüğünü de getirmektedir. Milli savunma veya ulusal savunma denildiği zamanda aynı anlayışla, ulusa yönelen bir saldırıya karşı alınan tedbirler; ulusal güvenlik veya ulusal güvenlik denildiğinde ise ulusal savunma tedbirlerinin yanı sıra yasal

⁶ 11 Aralık 1962 tarih ve 129 Sayılı *Milli Güvenlik Kurulu Kanunu*, RG: 19 Aralık 1962, 11286

düzenin muhafazası için alınması gerekli diğer tedbirler de söz konusu olmaktadır. Bu kavramların kullanılmasında MGK tarafından yapılan bu ayırım, tez çalışmasında bir belirleyici olmuş ve “Ulusal Savunma Politikası” analizinde, Türkiye’nin sınır ötesinden algıladığı tehditler ve bu tehditler ile ilişkili uluslararası ve yurt içi ortamdan kaynaklanan ve oluşturulan politikalar incelenmiştir.

Cenevre’de yerleşik ve ülkemizin de Kurucu Konseyi üyesi olduğu Silahlı Kuvvetler Demokratik Kontrol Merkezi (Democratic Control of Armed Forces/DCAF) ulusal güvenlik politikasını şu şekilde tanımlamaktadır:⁷

” Ulusal Güvenlik Politikası .(MGP) bir ülkenin devlet ve vatandaşları için nasıl güvenlik sağladığını tarif etmeye yarayan ve genelde toplu bir belge olarak sunulan bir çerçevedir. Bu belgeye bir plan, bir strateji, konsept ya da doktrin de denilebilir. MGP’nın milletin ana çıkarlarının taslağını çizen ve mevcut ve gelecek tehdit ve fırsatları değerlendirmek için ana kurallar koyan mevcut ve gelecek bir rolü bulunmaktadır. Birleşik Krallık, Fransa, Çin gibi bazı devletlerin tek, birleştirilmiş bir MGP belgesine sahip değildirler ancak savunma politikalarına ya da yalnızca ulusal savunmaya odaklanan beyaz kitaplara .(White Papers) bel bağlarlar. Diğer devletler ya politika belgelerini halka açıklamazlar ya da güvenlik ve savunma üzerine kapsamlı yazılı politikalara sahip değildirlir” . (DCAF: 2005)

Türkiye’de ulusal savunma politikaları ile ilgili en önemli belge “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi”dir. Bu belge gizlidir ve yayımlanmaz. Hükümetin güvenlik konuları ve yaklaşımları ile ilgili yayımladığı belge olarak “Beyaz Kitap” bulunmaktadır. ABD’de ise buna benzer “Milli Güvenlik Stratejisi” belgesi bulunmaktadır. Bu noktada ABD’de politika yerine strateji terimi kullanılması anlamlıdır. ABD’nin politika veya siyaset anlamında “strateji” ifadesini kullanmayı tercih etmesi; günlük, yıllık politikalar yerine 15–20 yıl ilerisine bakan, derin bir öngörü isteyen, çeşitli senaryolar ihtiva eden bir stratejiyi akla getirmektedir. Bu anlamda politikaların stratejilerin ancak bir parçası veya safhası olabileceğini söyleyebiliriz. Bu cümleden olmak üzere, ulusal güvenlik konusunda, ABD’nin güvenlik stratejisi, Türkiye’nin ise güvenlik politikaları ile ilgilendiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları“ incelenecektir. İncelenecek olan bu politikanın kavramsal olarak analizi yapılacak olursa; bu politikanın,

⁷ DCAF Web Sitesi, <http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm?ord279=title&q279=national+security+policy&lng=en&id=18417&nav1=4> (20.08.2007)

taşıdığı “Türkiye” sözcüğünden dolayı ulusal olduğu, mekân olarak Türkiye’yi kapsadığı ve zaman olarak da Türkiye Cumhuriyetinin yaşını kapsadığı söylenebilir. Ulusal bir politika olmasından dolayı kullanacağı kaynaklar kamu kaynakları olacaktır. Yani milli güç unsurlarından ülke savunmasına tahsis edilen bölümünü kullanacaktır. Dolayısıyla, ülke nüfusunun, coğrafyasının, ekonomik ve mali gücünün bir bölümünü kullanacaktır. Diğer bir ifade ile milli varlığının bir bölümünü bu politikayı oluşturma ve uygulama aşamasında kullanmak durumundadır. “Savunma” sözcüğü ise, Türkiye’nin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı saldırılara karşı koymayı ifade etmekte, politika ise bu işin nasıl yapılacağını anlatmaktadır.

Ulusal savunma politikaları; aynı zamanda ulusların refahlarını sağlamaya yönelik politikalardır. Bu nedenle, ulusal politikalar diğerlerine oranla hiyerarşik anlamda biraz daha yüksekte dururlar ve daha önemli kabul edilirler. Yine bu nedenle daha fazla kaynak kullanırlar. Bu kaynaklar belirlenmiş bir amacı yani ulusal çıkarı sağlayacak bir hedefe yönelilecektir. Bunu bir örnekle açıklamaya çalışalım. Türk Ulusu’nun çıkarları, Ege Denizi’nde, uluslararası ve ahdi hukuk çerçevesinde mevcut statüyü korumayı gerektirmektedir. Bununla birlikte Yunanistan’ın çeşitli fırsatlardan istifade ederek bu statüyü değiştirme eğilimi ve karasularını 12 mile çıkarma girişimi veya niyeti vardır. Böyle bir teşebbüsün gerçekleşmesi durumunda Ege Denizi Yunan Gölü haline gelecek, Karadeniz ve Marmara Denizini neredeyse bir iç deniz olacak ve bu uygulamadan ticaretimiz, ekonomimiz ciddi derecede olumsuz etkilenecektir. Bu husus Türkiye’nin ulusal çıkarları açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Zira böyle bir uygulama egemenliğimiz ve ulusal savunmamız açısından da son derece hassas bir konudur. Bu nedenle ortada ulusal çıkarları tehdit eden bir problem söz konusudur ve bu problemin çözümü için devlet bir hareket tarzı belirlemelidir. Başka bir ifade ile siyasi yönetim Türkiye’nin ulusal çıkarlarını korumak ve bu amaca yönelik olarak yani mevcut durumu korumak için bir takım tedbirler geliştirmek ve kaynak kullanmak durumundadır. Örneğin bu bölgede algıladığı tehdidi değerlendirerek caydırıcı veya caydırmanın mümkün olmaması durumunda üstesinden gelebilecek silahlı bir güç oluşturacaktır. Bu silahlı gücü donatacak ve bölgede konuşlandıracaktır. Diğer taraftan diplomatik ilişkilerde bu hususla

ilgili ülke lehinde olumlu bir kamuoyu oluşturma gayreti içerisinde olacaktır. Sonuçta ulusal savunma politikası kapsamında bu sorunu çözme yoluna gidecektir.

1.1.3.2. Türk Savunma Politikasının Resmi Kavramları

Politikaların anlaşılmasında ve ifade edilmesinde bazı alt kavramların da doğru anlaşılması önem kazanmaktadır. Özellikle; savunma harcaması, ulusal varlık, ulusal bütünlük, milli menfaat, milli hedef, beka, milli güç ve tehdit kavramları inceleme içinde sıkça geçen ve politikaların ifade edilmesinde müracaat edilen kavramlardır. Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Türkiye’nin savunma politikalarının oluşturulmasında çok önemli bir aktördür. Türkiye’nin savunma politikalarının anlaşılmasını kolaylaştırmak ve bu alt kavramların yansıttığı ortak anlayışı en iyi şekilde ifade edebilmek amacıyla, MGK’nın Web sitesinden yayımladığı resmi açıklamalardan da istifade ederek aşağıdaki tanımlamaları incelemekte yarar olduğu düşünölmektedir.

1.1.3.2.1. Savunma Harcamaları

Devletin, lke savunmasını sağlaması kamusal bir hizmettir. Bu hizmetin sağlanması amacıyla oluşturulan güç savunma gücü, savunma gücü için yapılan harcamalar da savunma harcamaları olarak adlandırılır. Savunma harcamaları, ülke savunmasını sağlamak için sağlanan hizmetin bir nevi faturasıdır. Savunma harcamalarının kapsadığı detayla ilgili dünyaca kabul edilmiş bir ortak anlayış bulunmamaktadır. Bununla birlikte inceleme esnasında savunma harcamaları terimi ile ifade edilen husus “Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü” (Stockholm International Peace Research Institute -SIPRI) tarafından veri tabanına dâhil edilerek kullanılan şu kurum ve harcama kalemlerini kapsamaktadır:

- Barışı koruma kuvvetleri dâhil ülke silahlı kuvvetlerince yapılan her türlü harcamalar,
- Savunma projelerine angaje olan diğer kamu kurumları tarafından yapılan harcamalar (Savunma Bakanlığı, MKEK. vb)

o Eğitime alınan yedek personel ve seferberlik hazırlıkları dolayısıyla yapılan harcamalar,

- o Yukarıda ifade edilen kurum ve kuruluşlarca yapılan bakım onarım masrafları,
- o Yine aynı kurum ve kuruluşlarca yapılan satın alma ve üretim masrafları,
- o Askeri araştırma ve geliştirmeye ilişkin masraflar.

Bu harcama kalemleri kendi içinde tekrar alt kalemlere bölünerek detaylandırılabilir. Ancak, savunma harcamalarının kesin değerlerini ve detaylarına erişmek oldukça zordur. Kamu kurumları bu konuda bilgi vermekte pek istekli davranmamaktadırlar. Bu nedenle, çalışma esnasında da değerlendirmeler, ağırlıklı olarak NATO, SIPRI gibi kurumların yayımladığı rakamlar ile resmi yetkililerce yapılan yazılı açıklamalardan ve evvelce yayımlanmış temel kaynaklardan istifade edilerek yapılmıştır.

Savunma harcamaları kamusal bir hizmetin bedelidir. Zira ülkede yaşayan herkes bu hizmetten yararlanır. Savunma harcamalarının çeşitli kanallarla ekonomik büyüme ve gelişmeye katkıda bulunduğunu iddia eden çok sayıda çalışma mevcuttur. 1980'lerin sonundan 1995'e kadar olan dönem itibariyle savunma harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran yaklaşık 29 ampirik çalışma bulunmaktadır. Bunların bazıları savunma harcamalarının büyüme üzerinde bir etkisinin bulunmadığı, bazıları pozitif bir etkinin olduğunu, bazıları ise, bu etkinin negatif olduğu sonucuna varmışlardır. (Giray, 2004: 192) Bu harcamalar, kıt kaynakları, doğrudan üretime veya entelektüel sermayeye yönelik yapılacak yatırımlardan uzaklaştıracağı için olumsuz bir etkiye neden olabileceği gibi, ABD'de olduğu üzere, yüksek teknolojiye sahip bir savunma sektörünün, özellikle imalat sanayi ve istihdam üzerinde önemli bir olumlu etkisi de bulunmaktadır. Yani gelişmiş ülkelerdeki savunma harcamalarının özellikle yatırıma, üretime dönük bölümü ülke ekonomisine, uluslararası politikasına olumlu yansımaktadır. Savunma sistemlerindeki gelişme ve yenilikler çoğu kez tarihteki dönüm noktalarının en güçlü sebepleri olmuştur. Oklar ve mızraklarla başlayan savunma araçlarının ateşli silahlara dönüşmesi Orta Çağın feodal düzeninin değişmesine neden olmuş, Japonya'da kullanılan atom bombası İkinci Dünya Savaşına son noktayı koymuştur.

Ancak savunma harcamasını ağırlıklı olarak tüketime yönelik yapan ülkelerde durum

daha farklıdır. Bu ülkelerde savunma harcamalarının düzeyi ülkenin refahı ile ters orantılıdır. Başka bir anlatımla, bütçeden savunma harcamasına ayrılan pay yükseldikçe, eğitim, sağlık, ekonomi yatırımları gibi diğer kalemler için ayrılan pay düşecek ve refah seviyesi gerileyecektir. Özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha belirgin olarak hissedilmektedir.

Savunma harcamalarının dayandırıldığı ve ülkenin bekasını tehlikeye sokan tehdit veya tehditlere karşı alınacak iki tedbir vardır. Bu tedbirlerin önceliklisi, ülkeyi tehlikeye sokan tehdidi aktive olmadan baskı altında tutmak, yani caydırmaktır. Bunun için de tehdidi niyetinden alıkoyacak bir güce sahip olmak gerekir. Bu güç, mütecaviz ile eş değer bir güç olabileceği gibi, onu büyük riskler almaya zorlayacak kadar yeterli ve daha küçük bir güç de olabilir. İkinci alınacak tedbir ise; caydırma tedbirlerine rağmen bir saldırıya uğranması durumunda bu tehdidin savuşturulması için yeterli gücü oluşturmaktır.

Savunma harcamalarının hacminin belirlenmesi yukarıda ifade edilen faktörler ışığında her ülkeye göre ve ülkelerin siyasi iktidarlarına göre değişmektedir. Karar vericiler, ülkenin coğrafyasını ve coğrafyanın yüklediği riskleri ve avantajları, milli güç unsurlarını dikkate alarak optimal bir sınır belirlemek durumundadır. Bu optimal sınırı aşan ülkeler ekonomik sıkıntı ve gelişme problemi, sınırın altında kalan ülkeler ise beka sorunu ve istikrarsızlık yaşarlar. Bu nedenle, optimal sınır çizilirken karar vericiler terazinin bir kefesine ülkenin bekasını diğer kefesine ise refahını koymalıdır. Diğer bir deyişle, savunma hizmetine ayrılan ekonomik gücün ekonomik potansiyeli harekete geçirebilecek bölümü ne kadar büyük olursa o kadar faydalı olacaktır. Yani gelişmiş ülkelerde olduğu gibi savunma harcamalarının üretime yönelik kısmı daha fazla olmalıdır. Örneğin silah veya savunma sistemleri üreten gelişmiş ülkeler bu vesile ile hem kendi silahlı kuvvetleri için ihtiyaçları karşılarlar hem de silah satmak suretiyle ticari kazanç sağlarlar. Böylelikle ciddi bir istihdam imkanı yaratarak ülke refahının artmasına katkıda bulunurlar. Hatta az gelişmiş ülkelere envanterinden çıkaracağı daha düşük teknolojiyle imal edilmiş silahlarını uygun şartlarla veya kredi ile vererek uzun yıllar hem ekonomik kazanç sağlarlar hem de bu ülkeleri kendilerine yedek parça bağımlısı yaparlar.

Tabii ki bugün bir ülkenin ihtiyaç duyduğu her savunma sistemini kendisinin üretmesi

mümkün ve de ekonomik değildir. Buradaki ölçüt, dışa bağımlılığın önlenmesi, ekonominin canlandırılması, istihdam sağlanması ve de maliyetlerdir. Arzu edilen husus bu konuda yapılan harcamaların ekonomiye geri dönmesidir. Sadece tüketen bir savunma sistemi ülkenin bekası için elzem görünse de ülkenin geleceği için önemli bir iç tehdittir.

Savunma harcamaları, bir sistemin çıktılarıdır. Yani ülkeler, savunma amacıyla ayıracağı kaynakları tespit edebilmek ve kullanabilmek için bir sistem teşkil ederler. Adına savunma sistemi dediğimiz bu sistem içinde hem siyasi irade, hem de ülkenin silahlı kuvvetlerini, ekonomisini, coğrafyasını içeren milli güç unsurları ve unsurların nasıl kullanılacağını planlayan karar mekanizması bulunmaktadır.

Ayrıca 1111 Sayılı Askerlik Kanunu⁸ gereğince Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve askerlik yapmaya elverişli olan her erkek askerlik hizmeti yapmaya yükümlüdür. Ertelemeyi gerektiren bir durum ve sağlık yönünden bir sakınca yoksa 20 yaşını tamamlamış her erkek 18 ay süreyle .(Bu süre askerliğini er olarak yapacak yedek subaylar için 6 aydır ayrıca Bakanlar Kurulu kararı ile bu süreyi 12 aya kadar indirilebilir) askerlik yapar. Bu durum ülke ekonomisi için de iki ayrı sorunu beraberinde getirir. İlki üretim hattının bu genç nüfustan mahrum olması, diğeri ise sayıları 500.000 -750.000 arasında değişen bu personel için yapılan tüketim harcamalarıdır.

1.1.3.2.2. Milli Güç

Bu kavramı açıklayan çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Tüm tanımlamaların merkezinde kullanılacak kaynaklar ve bu kaynağın amacı vurgulanmaktadır. Örneğin MGK'ya göre milli güç; bir devletin millî menfaatini sağlamak ve millî hedeflerini elde etmek için kullanabileceği siyasi, ekonomik, askerî, coğrafi, demografik, psiko-sosyal ve kültürel, bilimsel-teknolojik gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların toplamıdır.⁹ Amerikan Harp Koleji şu tanımlamayı yapmaktadır (Değerli; 1996): “*Bir ulusun, kendi ulusal hedeflerine erişmek için kullanmış olduğu, maddi ve manevi kaynakların toplamıdır*”. Tezkan (2000: 11), benzer bir tanım yapmakta ve milli gücü, milli hedeflere

⁸ 21 Haziran 1927 gün ve 1111 Sayılı *Askerlik Kanunu*, RG: 12-17 Temmuz 1927, 631

⁹ http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_10 (24.12.2007)

yönelik; insan gücü, ekonomik, coğrafi, askeri, siyasi, idari, psiko-sosyal ve teknolojik güçlerin toplamı olarak ifade etmektedir. Bu tanımlamalar sonrasında; milli gücün temel unsurunun sadece ülke silahlı kuvvetleri olmadığı, bununla birlikte, politik ve askeri gücün de önemli olduğu anlaşılmaktadır. ABD Kara Harp Koleji; özellikle bu üç gücü (ekonomik, askeri ve politik) değerlendirerek milli gücün analizini yapmaktadır. (Değerli; 1996: 16) Zira gücün silahlı unsuru kadar, onu uygun yer ve zamanda kullanabilecek güçlü ve istikrarlı bir politik unsurun olması, silahlı gücün ihtiyaçlarını barış zamanında karşılanmasına ve savaşta da idame ettirilmesine imkan verecek bir ekonomik gücün de silahlı güç kadar önemli olduğu bir gerçektir. Örneğin yeterli gücü olan bir ülkenin politikası veya politikacıları yetersiz ise bu gücün pek anlamı olmayacağı gibi, son derece modern bir ordu şayet çatışmanın beşinci gününden sonra mühimmat ve yakıt ikmali yapmakta zorlanacak bir ekonomiye sahip ise yine pek bir şey ifade etmeyecektir. Başka bir deyişle milli güç, bir milletin topyekûn gücüdür.

1.1.3.2.3. Milli Menfaat

MGK, milli menfaat kavramını “*devletin bekası ve güvenliği ile milletin refahını sağlamak için ulaştırılması ve korunması gereken amaçlar*” olarak açıklamaktadır. Harp Akademileri Komutanlığı da, aynı yaklaşımla kavramı bir amaç olarak tanımlamakta ve bu amacı devletin bekası, refahı ve güvenliği ile ilişkilendirerek dört temel alana yaymaktadır. Bunlardan ilki; ülkenin bölünmezliği, milletin bağımsızlığı ve bütünlüğünü kapsayan vatan savunmasına ilişkin menfaatlerdir. Bu sınıfa giren menfaatler aynı zamanda öncelik sırasında birincidir ve taviz verilmeyecek menfaat grubudur. İkinci menfaat grubu “bölgesel menfaatler”, üçüncü grup “ekonomik menfaatler”, son grup ise “milli değerler” grubudur. Bölgesel menfaatler hayati, ekonomik menfaatler çok önemli, milli değerler ise önemli kabul edilir. (Değerli; 1996: 43-71)

1.1.3.2.4. Milli Hedef

Elde edilmesi halinde milli menfaatlere ulaşmayı sağlayan sonuçlardır. Başka bir deyişle milli güç unsurlarının tamamının veya bir kısmının yönlendirildiği daha somut

sonuçlardır.¹⁰ Milli menfaat, milli hedef, milli güç ilişkisi Çizelge 1.1’de verilen örneklerle açıklanabilir.

Çizelge 1. 1: Milli Menfaat, Milli Hedef ve Milli Güç ilişkisi

Milli Menfaat Grupları ve Kullanılacak Milli Güç Unsurları		Milli Hedef 1	Milli Hedef 2
		AB’ne Üye Olmak	Ege Denzinde Statükonun Muhafaza Edilmesi
Milli Güç	Askeri		X
	Ekonomik		X
	Politik	X	X
Milli Menfaat Grubu	Beka		X
	Hayati		
	Çok Önemli	X	
	Önemli		

Burada AB’ne üye olmak bir milli hedeftir. Bu milli hedef Türkiye açısından *çok önemli* menfaat grubu sınıfındadır. Zira beklentilere göre, hedef ele geçirildiğinde ülkenin refahına olumlu yönde yansıyacak milli menfaat sağlanmış olacaktır. Başka bir anlatımla, üyelik gerçekleştiğinde ekonomide bir iyileşme olacak, Avrupa’da serbest dolaşım imkanı doğacak, işsizlik oranı azalacak ve Türk Milleti’nin refah düzeyi artacaktır. AB’ye üyelik ekonomik bir menfaat sağlayacağından bu milli menfaat sınıflandırıldığında *çok önemli* menfaat grubu içerisine konulacaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi için Türkiye milli güç unsurlarından özellikle “politik gücünü” kullanacaktır. Dış politikadaki çabaları ile hedefi ele geçirmeye yani AB’ye üye olmaya çalışacaktır.

Diğer taraftan, Ege denzinde mevcut durumun devam ettirilmesi ise başka bir milli hedeftir. Bu milli hedef ülkenin bekasını ve refahını etkilemektedir. Bu hedefin ele geçirilmesi veya tutulması için Türkiye milli güç unsurlarının gerektiğinde tamamını kullanmak durumundadır. Zira mevcut durumun değişmesi; karasularımızda, kıta sahanlığımızda egemenliğimizi kısıtlayacak, güvenliğimizi tehlikeye sokacak ve ekonomik

¹⁰ http://www.mgk.gov.tr/Turkce/ss.html#soru_10 (24.12.2007)

anlamda ciddi olumsuzluklar yaratacak ve refahımızı da olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle milli menfaatimiz Ege’de mevcut durumun devamını gerektirmektedir ve burada milli menfaat *beka* seviyesinde önemlidir. Bu menfaatin korunması için *Ege’de mevcut durumun korunması*; askeri, ekonomik ve politik güçlerimiz için bir milli hedeftir.

1.1.3.2.5. Beka

Bir devletin toprak bütünlüğünü, ahdi hukukunu ve anayasal düzenini iç ve dış tehditlere karşı koruması suretiyle hayatietini devam ettirmesidir.¹¹

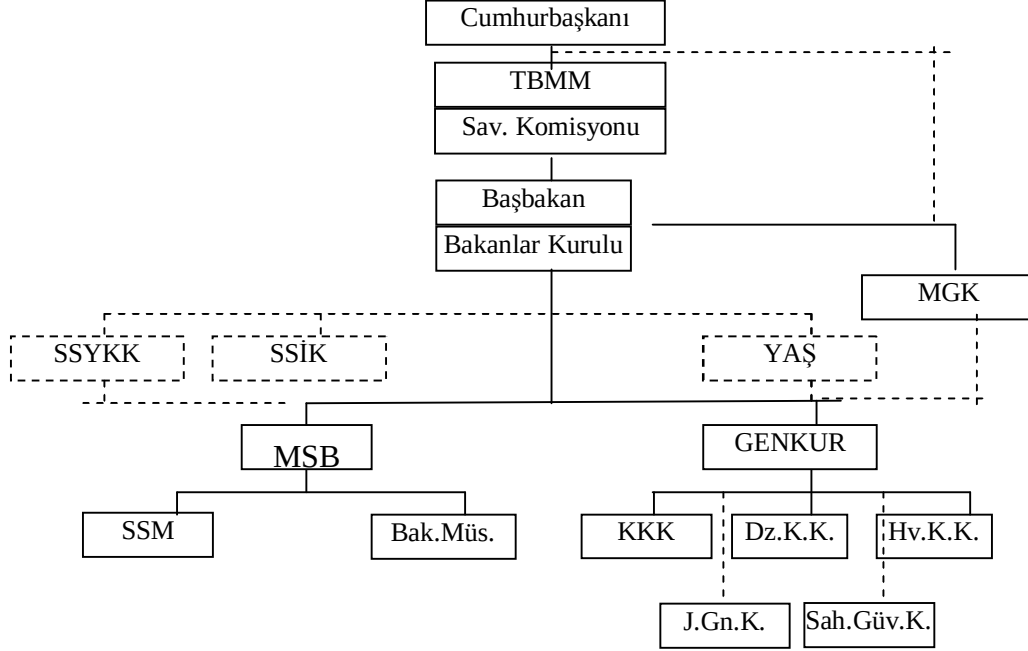
1.2. Savunma Yönetiminin Genel Yapısı

Savunma yapısını oluşturan unsurlar ileri bölümlerde ayrı olarak ve dönemlere endeksli değişimi de kapsayacak şekilde detaylı ele alınacaktır. İlerleyen sayfalara hazırlık olmak üzere burada unsurların neler olduğu ve birbiriyle ilişkileri üzerinde durulacaktır. İncelemeye esas savunma yapısı hakkında temel bilgi vermek ve bu yapı ile ilgili bazı önemli hususları vurgulamak, savunma politikalarının analizini büyük ölçüde kolaylaştıracaktır.

Bugün geçerli olan savunma yapısının temel unsurları Şekil 1.7’de görülmektedir. Buna göre yasama organı olarak TBMM ve Meclis içerisinde Savunma Komisyonu bulunmaktadır. Yürütme organı olarak Bakanlar Kurulu, Milli Savunma Bakanlığı ve diğer Bakanlıklar, Genelkurmay Başkanlığı yapının temel unsurları olmaktadır. Genelkurmay teşkilatında görülen Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı, barış zamanında emniyet ve asayiş açısından İçişleri Bakanlığı’na bağlıdır. Yapıda ayrıca üst düzey siyasi ve bürokratların oluşturduğu Milli Güvenlik Kurulu, Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu (SSYKK), Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK) ve Yüksek Askeri Şura (YAŞ) gibi savunmaya ilişkin üst kurullar politikaların oluşturulduğu karar merkezleri konumundadır. Cumhuriyet Döneminde sıkça değişikliklere uğradığı tespit edilen bu yapının unsurları arasındaki ilişkiler ve bağlantıların gelişimi incelemenin temel

¹¹ http://www.mgk.gov.tr/Turkce/ss.html#soru_10 (24.12.2007)

konularından biri olmuştur.

Şekil 1. 7: Türkiye'nin Genel Savunma Yapısı

1.2.1. TBMM

1982 Anayasası'nın 92nci maddesine göre; milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilmektedir. Yine Anayasa'ya göre; *“Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur”*.

TBMM'nin yurt dışına Silahlı Kuvvetlerin gönderilmesine ilişkin yetkili olmasının dışında, yasama organı olarak, savunma politikalarının esasını teşkil eden kanun

tasarılarını / tekliflerini kabul etmek, geciktirmek veya reddetmek gibi tercih hakkı söz konusudur. Bu durum, özellikle siyasi istikrarın ve toplumsal uzlaşmanın olmadığı dönemlerde, Meclis'in yasa çıkarmasını güçleştirmektedir. Meclis çoğunluğunun tek partiye ait olduğu dönemlerde ise, yasama gücü, temsil edilen siyasi partiler nezdinde tabana yönelik veya çıkar gruplarının talepleri doğrultusunda bir duruş olarak sergilemektedir. Her iki durumda da Meclis savunma politikalarını doğrudan etkileyen bir konumdadır. Meclis, savunmaya ilişkin yasa teklif veya tasarılarını öncelikle ihtisas komisyonlarından “Meclis Savunma Komisyonu” vasıtasıyla inceler. Biri başkan olmak üzere toplam 25 üyesi bulunan Komisyon, Meclis'te grubu bulunan parti temsilcileri gruplarının Meclis'teki çokluğu oranında yapılır. Örneğin 2007 itibarıyla Meclis Savunma Komisyonu'nda siyasi partiler; AKP: 16, CHP: 5, MHP: 3, DTP: 1 kişi olara temsil edilmektedir. Teklif veya tasarı, Meclis Genel Kurulu'na bu Komisyon marifetiyle çıkarılır. Dolayısıyla Savunma Komisyonu'nun ve Meclis Genel Kurulunun, Türkiye'nin savunma politikalarının oluşumu ve şekillendirilmesi noktasında önemli bir rolü vardır. Başka bir deyişle çeşitli karar noktalarını aşan bir eylem planı bu noktada aynen kabul edilebilir, kabul görmeyebilir veya yeniden şekillenebilir.

1.2.2. Milli Savunma Bakanlığı

Milli Savunma Bakanlığı, savunma sisteminin temel taşlarından biridir. Milli iradeye göre şekillenen siyasi yönetimin, ülkenin savunulması, korunması için görevlendirdiği en üst siyasi bürokratik kurumdur. İncelenen dönem içerisinde yapılan yasa değişiklikleri ile görev ve yetkileri azaltılmış veya çoğaltılmıştır. Bu kapsamda, bazen askeri bürokrasiyi de bünyesine almış veya bugün olduğu gibi aynı düzlemde çalışmıştır.

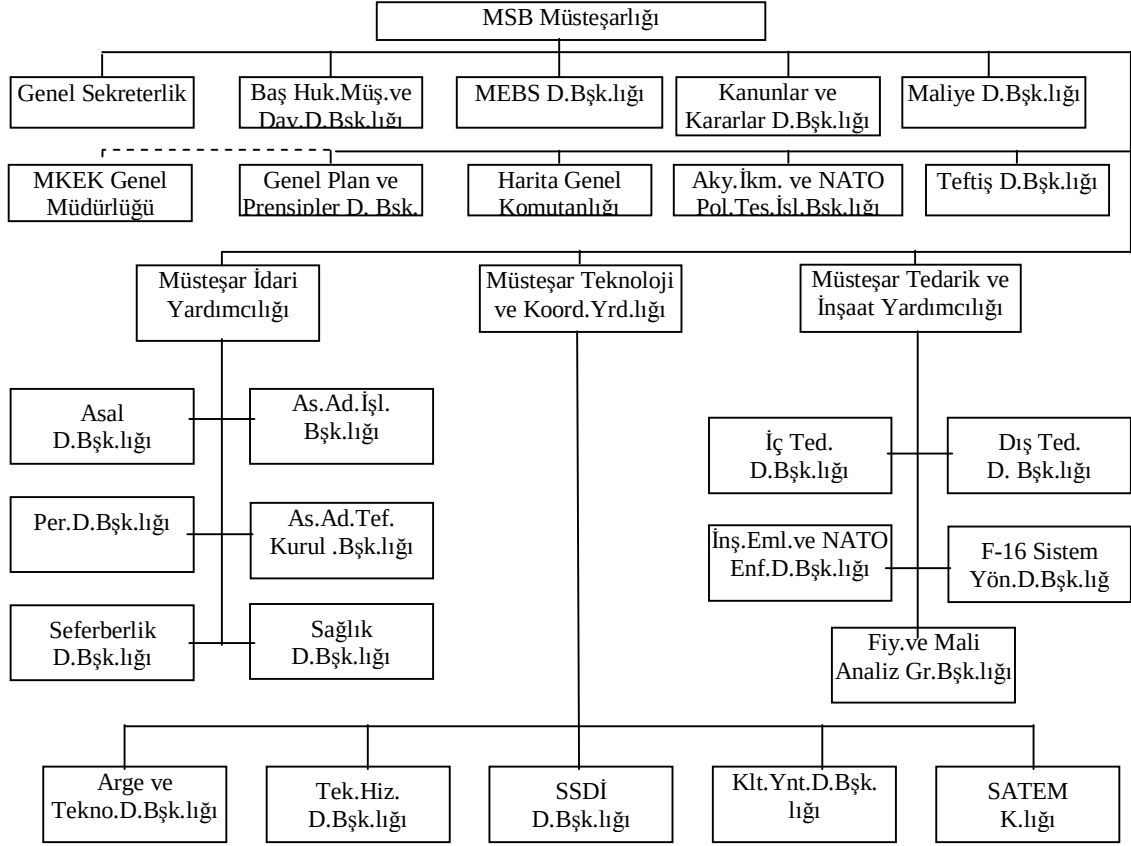
Genel anlamda, TSK'nin ihtiyaçlarının temin ve tedarik makamı olarak kaynakların kontrolünde oldukça önemli bir misyon üstlenmiştir. Siyasi bürokrasi ile askeri bürokrasinin en fazla iç içe girdiği çatışma alanlarından biridir.

1325 sayılı, MSB Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun¹² kapsamında MSB'nin temel

¹² 31 Temmuz 1970 gün ve 1325 Sayılı, *MSB Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun*, RG: 7 Ağustos 1970, 13572

görevi; Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlarına göre, barışta ve savaşta asker almak; silah, araç, gereç, lojistik ve ihtiyaç maddelerini tedarik etmektir. Bakanlık aynı zamanda; harp sanayi, sağlık, inşaat, emlak, iskân ve enfastrüktür (NATO Güvenlik Yatırım Programı), mali ve mal hesap teftişi hizmetlerini yürütür. Milli savunma görevlerinin siyasi, hukuki, sosyal, mali ve bütçe hizmetleri bakanlık uhdesinde yürütülür. Millî Savunma Bakanlığı bu görevleri, bakanlık bünyesindeki iki müsteşarlık ve bakanlığa bağlı diğer kuruluşlar ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları vasıtasıyla yerine getirmektedir.

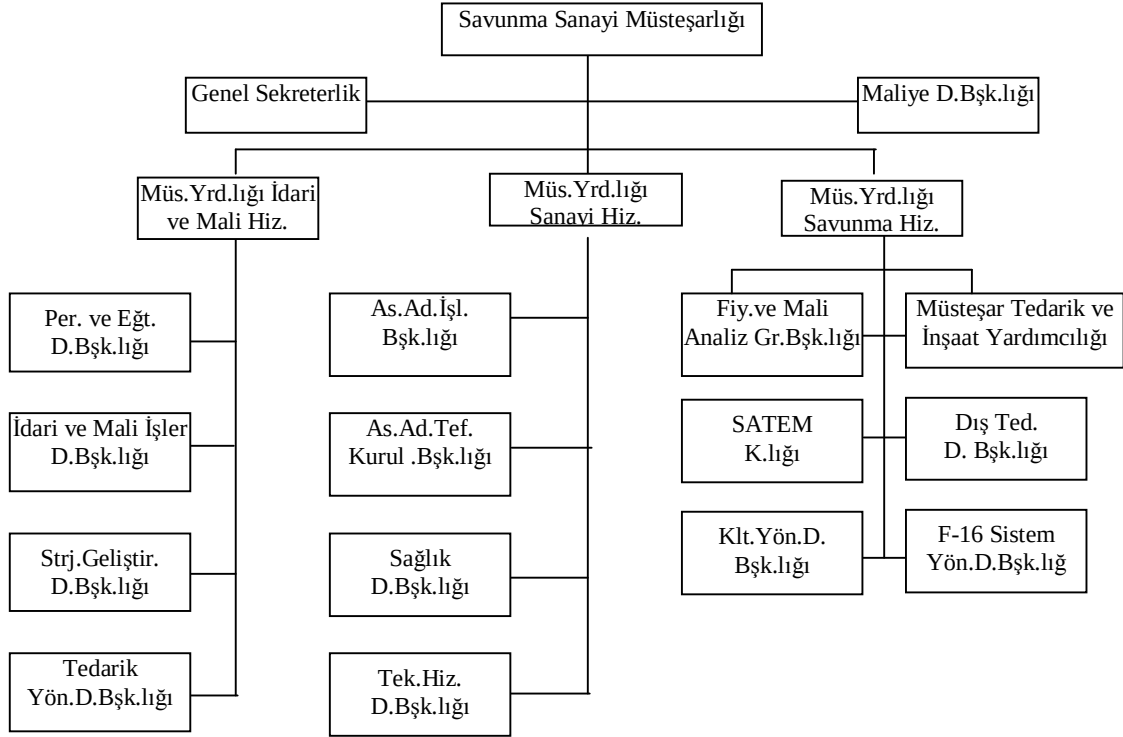
Müsteşarlıklardan ilki Milli Savunma Bakanlık Müsteşarlığı, diğeri ise Savunma Sanayi Müsteşarlığıdır. Şekil 1.8’de görüldüğü üzere Bakanlık Müsteşarlığı üç Müsteşar Yardımcılığı ile Bakanlığa doğrudan bağlı MKEK Genel Müdürlüğü, Harita Genel Komutanlığı ve başkanlıklardan oluşmaktadır. Bakanlık Müsteşarı korgeneral rütbesinde bir askerdir. Müsteşar Yardımcıları da tümgeneral rütbesinde asker kişilerdir. Ayrıca bu Müsteşarlığı oluşturan daire başkanları da tuğgeneral veya albay rütbesinde asker personeldir. Başka bir anlatımla yönetim kadrosu ağırlıklı olarak üniformalı askerlerden oluşmaktadır. Bakanlık bünyesinde görev yapan asker personel, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kendi atama yönetmelikleri çerçevesinde Kara, Hava ve Deniz Kuvvet Komutanlıklarınca atanmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı’na atanan asker personel bu kadrolarda uzun süreli çalışmazlar. Bu süre kurmay olmayan subaylar için çoğunlukla dört beş yılı kurmay subaylar için iki üç yılı geçmemektedir. Bir başka açıdan bakıldığında atamalarda personelin uzmanlık alanı ve deneyiminden ziyade, atama yönetmeliğinde belirlenmiş, çeşitli garnizonlarda yapılan görev süreleri ön plana çıkmaktadır. Karargaha atanan personel görev yaptığı süre içerisinde alanında uzmanlaşmakta, ancak verim alınacak dönemde tekrar atama görmektedir. Aslında bu konu sadece Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlık Karargahı için değil aynı zamanda Genelkurmay ve Kuvvet Karargahları için de geçerlidir. Bu durum aynı zamanda, ülkenin ulusal savunma politikalarının belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde etkisi olan askeri bürokrasi için ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Şekil 1. 8: Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı'nın Kuruluşu

3238 Sayılı Kanun¹³ ile teşkil edilen Savunma Sanayi Müsteşarlığı ise sivil bürokrat ve uzmanlardan oluşmaktadır. Şekil 1. 9'da görüleceği üzere; İdari ve Mali Hizmetler, Sanayi Hizmetleri ve Savunma Hizmetleri olmak üzere üç müsteşar yardımcılığı bulunmaktadır. Müsteşar yardımcılıkları ihtiyaca göre teşkil edilmiş çeşitli dairelerden, daireler ise şube ve kısımlardan oluşmaktadır.

¹³ 7 Kasım 1985 gün ve 3238 Sayılı Savunma San. Müst. Kurulması ve 11.07.1939 T. Ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanunun İki Maddesi İle 23.10.1984 T. Ve 3065 S. KDV Kanunun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 13 Kasım 1985, 18927

Şekil 1. 9: Savunma Sanayi Müsteşarlığı Kuruluşu

Yasanın birinci maddesinde, güdülen temel amacın; “*modern savunma sanayinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunun sağlanması*” olduğu ifade edilmektedir. Bu amaca yönelik olarak söz konusu yasa ile Savunma Sanayi Müsteşarlığı için verilen görevler ise şöyledir:

- § İcra Komitesinin aldığı kararları uygulamak,
- § Proje bazında yıllar itibariyle verilecek olan alımların programlarını sipariş kontratına bağlamak,
- § Mevcut milli sanayi, savunma sanayi ihtiyaçlarına göre reorganize ve entegre etmek, yeni teşebbüsleri teşvik ve bu entegrasyona ve ihtiyaçlara göre yönlendirmek, yabancı sermaye ve teknoloji katkısı imkanlarını araştırmak, teşebbüsleri yönlendirmek, bu konudaki Devlet katılımını planlamak,
- § Fon kaynaklarını dikkate alarak alım programlarını ve finansman modellerini belirlemek,
- § İhtiyaç duyulan modern silah, araç ve gereçlerin özel veya kamu kuruluşlarında imalatını planlamak,
- § Gerekğinde özel, kamu veya karma nitelikli yeni yatırımları dışa açık olmak kaydıyla desteklemek,

§ Modern silah, araç ve gereçleri araştırmak, geliştirmek, prototiplerin imalini sağlamak, avans vermek, uzun vadeli siparişler ve diğer mali ve ekonomik teşvikleri tespit etmek,

§ İşin özelliğine göre yıllar içinde yapılacak alımın şartlarını, Milli Savunma Bakanlığınca belirlenecek şartname ve standartları dikkate alarak teknik ve mali konuları kapsayan kontratları yapmak,

§ Savunma sanayi ürünleri ihracatı ve off-set ticareti konularını koordine etmek,

§ Fondan kredi vermek veya yurt içinden ve yurt dışından kredi almak ve gerektiğinde yerli ve yabancı sermayeli şirketler kurmak ve iştirak etmek,

§ Üretilen malın kontrat muhteviyatına uyup uymadığını, kalite kontrolleri ile kontrat şartlarının yerine getirilip getirilmediğini takip etmek,

§ Uygulama aksaklıklarının ilgili kurum ve kuruluşlar nezdinde çözümlenmesini temin etmek.

1.2.3. Bakanlar Kurulu ve Diğer Bakanlıklar

Diğer Bakanlıkların da Türkiye'nin savunmasına yönelik görevleri vardır. Her şeyden önce, Millî Güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, TBMM'ne karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu bu görevi Bakanlıklar vasıtasıyla yürütmektedir.¹⁴ Milli gücün savunma hedefleri doğrultusunda planlanması, gerektiğinde seferber edilmesi, bu gücü elinde bulunduran Bakanlıklar tarafından yapılmaktadır. Ancak bu genel çerçevesi çizilen kapsamlı görev içinde özellikle politik gücü yönlendiren Dışişleri Bakanlığı ile ekonomik gücü yönlendiren Maliye Bakanlığının özel bir önemi vardır. Türkiye'nin savunma politikalarını, dış politikadan ayırmak mümkün değildir. Ünlü stratejist Clausewitz, “*Siyasi strateji ile askeri strateji yekdiğerinden kesin hudutlarla ayrılmaz, biri diğzerini takip eder*” demektedir. (Alpaslan, 1970: 34) Gerçekten de, gerek jeopolitik değerlendirmelerde, gerekse uluslararası ilişkilerin seyrinde Genelkurmay ile Dışişleri Bakanlığının yakın işbirliği/koordinasyonu söz konusudur. Diğer taraftan savunma harcamalarının milli bütçeye çok büyük yükler getirdiği, ülkenin refahını etkilediği göz önüne alınırsa bu dengenin kurulmasında temel kurum olarak Maliye Bakanlığının gerek MSB. ile gerekse Genelkurmay ile yakın koordinasyonda bulunma ihtiyacı vardır.

¹⁴ 1982 Anayasası'nın 117nci maddesi bu görevi Bakanlar Kurulu'na vermiştir ve Bakanlar Kurulu TBMM'ne karşı sorumludur.

1.2.4. Genelkurmay Başkanlığı

Türk Silahlı Kuvvetlerinin ulusal savunma politikalarının oluşturulmasında özel bir yeri vardır. Genelkurmay Başkanlığı; yasalarla yetki, görev ve sorumlulukları belirlenen kontrollü bir güçtür. Ancak birçok emsal batılı ülkelerden farklı olarak, yasaların verdiği yetki, emir komuta yapısı, siyasi yönetim ile bağlantıları bu makamı özel kılmaktadır. Bu çerçevede yasa, yapı, yetki ve askeri bürokrasi-siyasi yönetim ilişkilerinde yaşanan değişim inceleme içerisinde vurgulanmıştır. Bu bölümde sadece geline nokta Genelkurmay Başkanlığı'nın yasal, yapısal ve işlevsel çerçevesi çizilmiştir.

Genelkurmay Başkanı, 1324 sayılı Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun¹⁵ kapsamında; barışta ve savaşta Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır. Silahlı Kuvvetlerin genel sevk ve idaresi, askerî harekâtın etkin bir şekilde icra edilmesi, TSK'nin harbe hazırlık seviyesinden sorumludur. Bu maksatla, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit eder. Lojistik ve tedarik hizmetleri için, tespit etmiş olduğu ilke, öncelik ve ana programları, bu hizmetleri yürütecek olan Millî Savunma Bakanlığına bildirir. 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu,¹⁶ Silahlı Kuvvetlere “*Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma*” görevi vermektedir.

Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanı tarafından atanır, görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Ancak teamül gereği bu atama TSK içinde hiyerarşik yapı dikkate alınarak uygulanır. Yani Kuvvet Komutanları arasında en kıdemli olan orgeneral şartlar olduğu takdirde Genelkurmay Başkanı olarak atanır. Kara Kuvvetleri Komutanları en kıdemli orgeneralldir. Bu nedenle Kara Kuvvetleri Komutanlarının Genelkurmay Başkanı olarak atanması gelenekselleşmiştir. Bu teamülün, askeri bürokrasiyi siyasallaştırmaktan uzaklaştırmakta katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

¹⁵ 31 Temmuz 1970 gün ve 1324 sayılı *Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun*, RG: 07 Ağustos 1970, 13572.

¹⁶ 04 Ocak 1961 gün ve 211 Sayılı *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu*, RG:10 Ocak 1961, 10703.

Genelkurmay Başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur.¹⁷ Başbakan'a doğrudan bağlı olarak görev yapan Genelkurmay Başkanı devlet protokolünde dördüncü sıradadır ve yine birçok batılı ülkenin aksine tek bir askeri komuta altında toplanmış olan tüm silahlı gücün komutanıdır. Örneğin ABD¹⁸ ve İngiltere'de¹⁹ silahlı kuvvetler savunma bakanlıklarına bağlıdır ve doğrudan genelkurmay başkanlıkları sevk idaresinde değildir. Her kuvvet için savunma bakanlıkları bünyesinde, bakanlık veya müsteşar düzeyinde ayrıca bir kontrol kademesi vardır. (Hobkirk: 1983:13, 25) Genelkurmay karargahları, müşterek operasyon planlama ve sevk idare unsuru olarak davranmaktadır. Başka bir deyişle bu ülkelerde, askeri bürokrasi parçalanarak siyasi yönetimin denetimi ve silahlı gücün kontrolü genişletilmiştir.

Savunma hizmetlerinin tam bir bütünlük ve beraberlik içinde yürütülmesi amacı ile Millî Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın sıkı bir işbirliği içinde çalışması ve her iki makamın görev ve yetkileri gereği; Kuvvet Komutanlıkları, diğer makamlar ve kurumlarla yaptıkları önemli ve ilgili yazışmalardan karşılıklı olarak birbirlerine bilgi vermesi öngörülmüştür. (MSB; 2007) Yani Genelkurmay ile Kuvvet Komutanlıkları arasında bir hiyerarşik ilişki olmasına rağmen Genelkurmayın MSB ile arasında bir emir komuta ilişkisi yoktur. ABD'de Genelkurmay Başkanlığı 1942'de, Savunma Bakanlığı 1947'de teşkil edilmiş ve askeri birimler Savunma Bakanlığı bünyesine alınmıştır. Ayrıca Savunma Bakanı Kuvvet Komutanlıkları'na da doğrudan görev verebilmektedir. (Arı, 2000: 120) Bu durum Genelkurmay'ı farklılaştırmakta ve etkisini artırmaktadır.

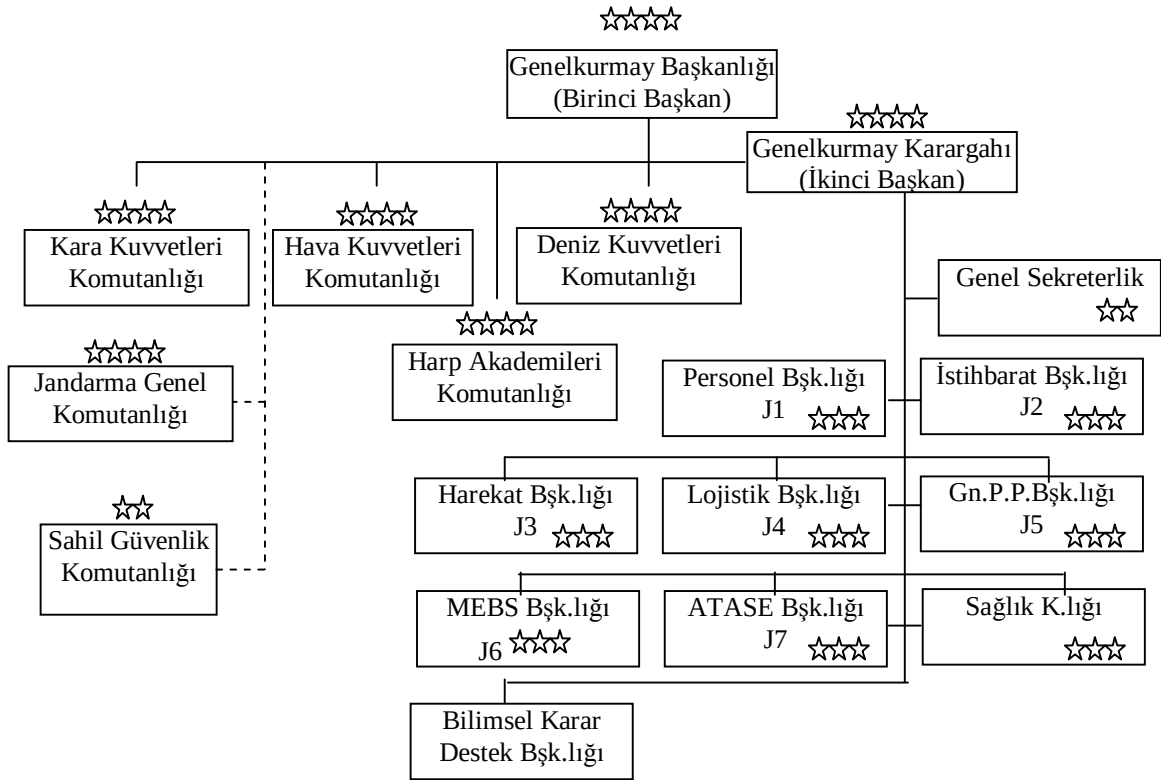
Genelkurmay Başkanlığı Karargahında, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Adli Müşavirlik ile Genelkurmay İkinci Başkanı'na bağlı; Personel Başkanlığı (J-1), İstihbarat Başkanlığı (J-2), Harekat Başkanlığı (J-3), Lojistik Başkanlığı (J-4), Genel Plan ve Prensipler Başkanlığı (J-5), Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanlığı (J-6), Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (J-7), Genel Sekreterlik, TSK Sağlık Komutanlığı ve Bilimsel Karar Destek Merkezi Başkanlığı bulunmaktadır. (Şekil 1.10)

¹⁷ 1982 Anayasası'nın 117nci maddesi.

¹⁸ <http://www.defenselink.mil/odam/omp/pubs/GuideBook/ToC.htm>, 22.12.2007

¹⁹ <http://www.mod.uk/DefenceInternet/DefenceFor/Researchers/FindDefenceOrganisations.htm>, 22.12.2007

Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları silahlı gücün en büyük unsurları olup doğrudan Genelkurmay Başkanlığına bağlıdır. Kuvvet Komutanları orgeneral/oramiraldir. Bir eğitim kurumu olan ve İstanbul’da konuşlanmış bulunan Harp Akademileri Komutanlığı da doğrudan Genelkurmay Başkanlığı’na bağlı olup komutanı orgeneral/oramiraldir.

Şekil 1. 1 0: Genelkurmay Başkanlığı Kuruluşu

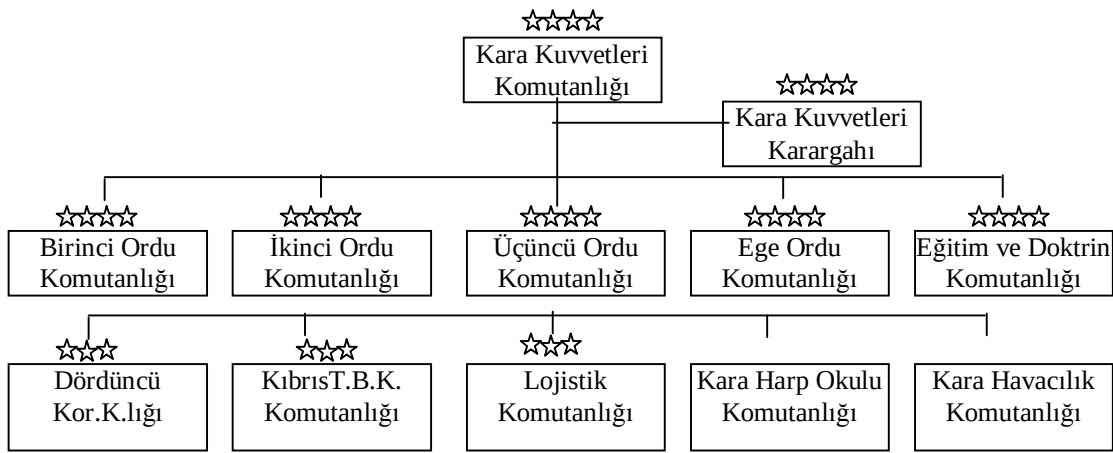
1.2.5. Komutanlıklar

1.2.5.1. Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı

Kara Kuvvetleri, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin en eski unsurudur. Temel görevi; ülke topraklarını savunmaktır. Bu amaçla oluşturduğu güçle öncelikle caydırıcı olmayı, saldırı durumunda ülke topraklarını silahla savunmayı esas alır. (MSB, 2006: 97) Bununla

birlikte, ilgili yasalarda²⁰ belirlenen esaslar dâhilinde iç güvenlik ve asayiş görevleri ile ittifak anlaşmaları gereğince üye ülkelere yönelik tehditlere karşı veya oluşturulacak koalisyonlar içerisinde, çok uluslu ortamlarda, gerektiğinde kuvvet kullanmak Kara Kuvvetleri'nin görev tanımı içerisinde²¹.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın temel muharebe unsurları ordu komutanlıkları'dır. (Şekil 1.11) Birinci Ordu Komutanlığı İstanbul, İkinci Ordu Komutanlığı Malatya, Üçüncü Ordu Komutanlığı Erzincan, Ege Ordu Komutanlığı İzmir'de konuşlanmıştır.

Şekil 1. 11: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kuruluşu

Ordu Komutanlıkları dışındaki unsurlarından Eğitim ve Doktrin Komutanlığı; sınıf okulları ve eğitim birliklerinin bağlı olduğu komutanlıktır. Ankara'da konuşlanmış olan Dördüncü Kolordu Komutanlığı ve Kıbrıs'ta bulunan Kıbrıs Türk Barış Kuvveti ise doğrudan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı kolordu seviyesindeki birliklerdir.

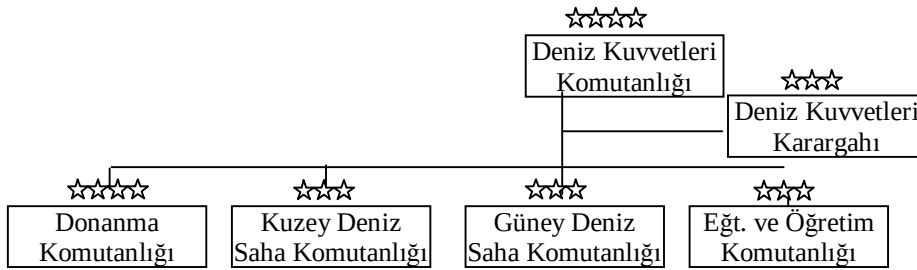
1.2.5.2. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı

Deniz Kuvvetlerinin temel görevi; Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, deniz etki ve

²⁰ 10 Haziran 1949 tarih ve 5442 Sayılı *İl İdaresi Kanunu*, RG: 18 Haziran 1949, 7236; 25.Ekim 1983 tarih ve 2935 Sayılı *Olağanüstü Hal Kanunu*, RG: 27 Ekim.1983, 18204.

²¹ <http://www.kkk.tsk.mil.tr/GenelKonular/Vazife/> (25.12.2007)

ilgi alanlarındaki hak ve menfaatlerini korumaktır.²² Bu amaçla; varlık göstererek caydırmayı ön plana alır. Uluslararası güvenlik ve ittifak sorumlulukları kapsamında Barışı Destekleme Harekâtı ve güvenlik artırıcı girişimlere katılır. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın kuruluşu Şekil 1.12'de gösterilmiştir. Buna göre Donanma Komutanlığı, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, Güney Deniz Saha Komutanlığı ve Deniz Eğitim ve Öğretim Komutanlığı olmak üzere dört ana ast komutanlıktan oluşmaktadır. (MSB, 2006) Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın temel muharip gücü Donanma Komutanlığıdır ve Gölçük'te konuşlanmıştır.

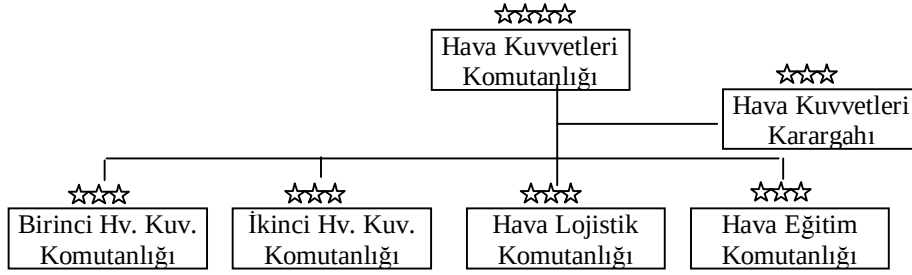
Şekil 1. 12: Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kuruluşu

1.2.5.3. Hava Kuvvetleri Komutanlığı

Hava Kuvvetlerinin temel vazifesi ise; barışta ve krizde; caydırıcılık sağlamak ve düşmanın hava sahası ihlallerine mâni olmak, düşman hava taarruzlarını önlemektir. Diğer Kuvvetlerde olduğu gibi Hava Kuvvetleri Komutanlığı da gerektiğinde uluslararası hukuk çerçevesinde, barışı destekleme ve barışa zorlama harekâtına iştirak etmektedir. Hava Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde; Birinci ve İkinci Hava Kuvvet Komutanlıkları, Hava Eğitim Komutanlığı ve Hava Lojistik Komutanlığı olmak üzere dört ana ast komutanlık bulunmaktadır. (Şekil 1.13) Muharip unsurlar olan Hava Kuvvet Komutanlıklarından birincisi Eskişehir, diğeri ise Diyarbakır'da konuşlanmıştır.²³

²² <http://www.dzkk.tsk.mil.tr/Turkce/tarihiMiras.asp?strAnaFrame=TarihiMiras&strIFrame=INDEX> (25.12.2007)

²³ <http://www.hvkk.tsk.mil.tr/PageSub/Kurumumuz/Teskilat/1ncive2nciHvKvKl%C4%B1g%C4%B1.aspx> (25.12.2007)

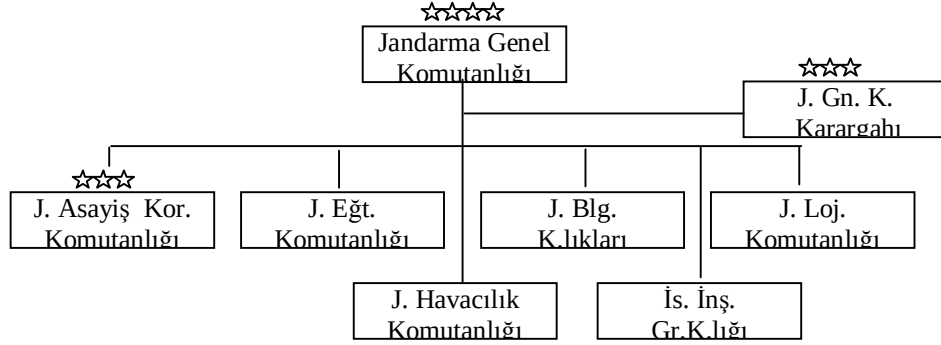
Şekil 1. 13: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Kuruluşu

1.2.5.4. Jandarma Genel Komutanlığı

Jandarma Genel Komutanlığı'nın görevleri 2803 Sayılı "Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu"²⁴ ile belirlenmiştir. Buna göre Jandarma Genel Komutanlığı; mülki, adli ve askeri olmak üzere üç temel alanda görev yapar. Mülki görevleri kapsamında, kamu düzenini sağlamak amacıyla emniyet ve asayiş faaliyetlerinde bulunur. Suçların işlenmesi sonrasında suç ve suçluların ortaya çıkarılması, yakalanması ve suç delilleri ile birlikte adli makamlara intikal ettirilmesi adli görevleri dâhilindedir. Askeri görevler ise; askeri kanun ve nizamların gereği olan görevlerle, Genelkurmay Başkanlığı'nca verilen görevleri kapsar. Jandarma Genel Komutanlığı, askeri görevleri ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı'na, emniyet ve asayiş hizmeti ile ilgili İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Jandarma Genel Komutanlığı'nın genel teşkilat şeması Şekil 1.14'de gösterilmiştir. Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığı, J. Eğitim Komutanlığı, Jandarma Lojistik Komutanlığı, Jandarma Havacılık Komutanlığı, İstihkam İnşaat Grup Komutanlığı ve Jandarma Bölge Komutanlıkları temel unsurlardır. Jandarma Bölge Komutanlıkları, İl Jandarma Komutanlıkları (alay seviyesinde), İl Merkez ve İlçe Jandarma Komutanlıkları, Jandarma Karakol Komutanlıkları, Jandarma Koruma Birlikleri, Jandarma Asayiş Komando Birlikleri, Jandarma Genel Komutanlığı'nın mülki teşkilatla ilişkili birimleridir.²⁵

²⁴ 10 Mart 1983 gün ve 2803 Sayılı *Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu*, RG: 12 Mart 1983, 17985.

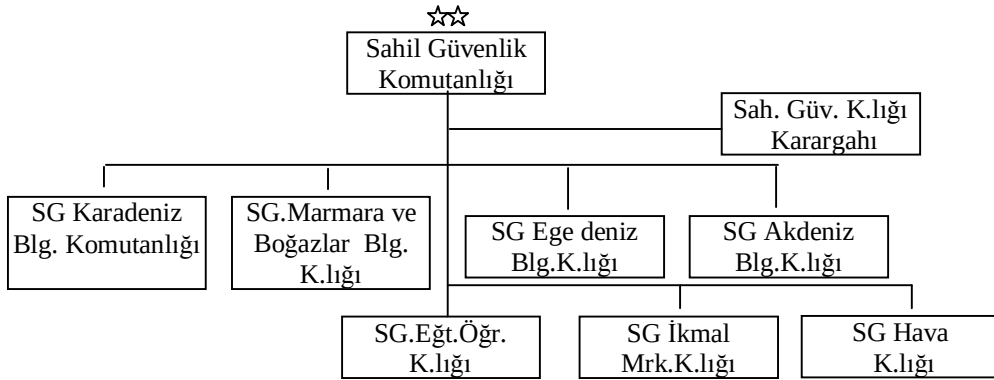
²⁵ <http://www.jandarma.tsk.mil.tr/redirect.htm?url=/genel/organizasyon.htm> (25.12.2007)

Şekil 1. 14: Jandarma Genel Komutanlığı Kuruluşu²⁶

1.2.5.5. Sahil Güvenlik Komutanlığı

Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2692 Sayılı Kanun²⁷ ile teşkil edilmiş, görev ve yetkileri belirlenmiştir. Buna göre temel görevi; sahil ve karasularımızı korumak, denizlerimizde can ve mal emniyetini sağlamak ve emir verildiğinde ülke savunmasına katkıda bulunmaktır. Sahil Güvenlik Komutanlığı teşkilatı Şekil 1.15’de gösterilmiştir. (MSB, 2006)

Şekil 1. 15- Sahil Güvenlik Komutanlığı Kuruluşu²⁸

²⁶ Jandarma Genel Komutanlığı, askeri görevleri ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı’na, emniyet ve asayiş hizmeti ile ilgili İçişleri Bakanlığı’na bağlıdır.

²⁷ 09 Temmuz 1982 gün ve 2692 Sayılı *Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu*, RG:13 Temmuz 1982, 17753

²⁸ Sahil Güvenlik Komutanlığı barış şartlarında İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak görev yapmaktadır.

1.3. Savunma Politikası Oluşumunda Kurullar

Bu kurullar siyasi ve askeri bürokrasi içerisinde Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, bakanlar ve üst düzey askeri yetkililerce oluşturulan ve belirli sıklıkla toplanan üst kurullardır. Savunma politikalarının oluşumunda rol oynayan temel kurullar olduğundan bu çalışma içerisinde işleyişlerine ve etkilerine ayrıca yer verilmiştir. Kurullar özellikle üst düzey askeri bürokrasi ile siyasi yönetimin bir araya geldiği karar organlarıdır. Bu kurulların yapısı, görev ve yetkileri savunma politikalarının saptanmasında da belirleyici olmakta, bürokrasi ile siyasetin çatışma alanını teşkil etmektedir. Savunmayı ilgilendiren dört temel üst kurul bulunmaktadır. Bunlardan Milli Güvenlik Kurulu, Başbakanlığa bağlı kanunla teşkil edilmiş genel sekreterliği olan yegane kuruldur. Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu (SSYKK), Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK) ve Yüksek Askeri Şura (YAŞ)'nın MGK Genel Sekreterliği gibi kanunla teşkil edilen özel bir sekreterliği yoktur. SSYKK ile SSİK'nin sekretaryasını SSM, YAŞ'ın sekretaryasını ise Genelkurmay Başkanlığı yapar. Kurulların genel anlamda savunma politikaları açısından misyonları değerlendirildiğinde; MGK'nın, temel politikaları belirlediğini ve bu politikaları Bakanlar Kurulu aracılığıyla siyasi direktif şeklinde kamu kurum ve kuruluşlarına yansıttığını, SSYKK ve SSİK'nin savunma sanayi harcamaları ve savunma silah sistemleri için kaynak tahsisinde en üst karar mekanizmaları olduğunu söylemek mümkündür. YAŞ ise Silahlı Kuvvetlerin kullanılması ve komuta yapısının belirlenmesinde başat aktördür ve askeri temel strateji ve konseptleri belirler.

1.3.1. Milli Güvenlik Kurulu

MGK'nın, 2945 Sayılı Kanun²⁹ ile belirlenen temel görevi; “devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmektir”. MGK, ulusal savunma politikalarının belirlendiği en tepedeki kurumdur. Kurum, tüm alt politikalara yön veren ve çeşitli bakanlık ve kurumlarla koordineli olarak “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi” olarak anılan bir politika belgesi oluşturur. Milli

²⁹ 09 Kasım 1983 gün ve 2945 Sayılı *Milli Güvenlik Kurulu Kanunu*, RG: 11 Kasım 1983, 18218

Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB); MGK'nın Bakanlar Kurulu adına hazırladığı ulusal güvenlik konusundaki en temel politika belgesidir. Bu belge savunma alt politikalarının da çıkış noktasıdır. Bakanlıklar ve Genelkurmay bu belge ışığında genel konsept ve stratejilerini belirlerler. Çeşitli çevrelerde gizli anayasa, kırmızı kitap, jeopolitik anayasa gibi isimlendirmelerle anılan bu belgeyi MGK; *“Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ve Türk Milleti'nin refahına ilişkin izlenecek milli güvenlik siyasetinin esaslarını içeren özlü bir metin, yol haritasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli menfaati ve milli hedeflerini, milli hedeflere ulaşılması için takip edilecek iç ve dış güvenlik ile savunma siyasetlerine ilişkin esasları kapsamaktadır”* şeklinde nitelemekte ve tanımlamaktadır.

MGSB, alt politikaların başlangıç noktası olması ve ulusal kaynakları yönlendirmesi nedeniyle bu inceleme kapsamında ayrı bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede ulusal güvenliğe yönelik tehditleri belirlemekte ve bu tehditlerin bertaraf edilebilmesi amacıyla takip edilecek savunma politikaları için temel yönlendirmeleri yapmaktadır. Türkiye'nin savunma politikalarını daha iyi anlayabilmek için öncelikle bu yönlendirmeleri anlamak yerinde olacaktır.

MSB'nın 2007 İdari Faaliyet raporunda MGSB'nin işlevi ve önemine ilişkin olarak şöyle denilmektedir:

“Millî Savunma Bakanlığı bütçe faaliyetlerinin, Anayasadan sonra en üst seviyedeki referansı Türkiye Cumhuriyeti Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'dir. Millî Güvenlik Siyaset Belgesi;

- Dünyadaki yeni güvenlik algılamaları nasıldır?”
- “Dünyadaki güvenlik ortamı nasıl şekillenecektir?”
- “Yeni güvenlik ortamında Türkiye'nin yeri nedir ve millî menfaatlerimiz nasıl şekillenecektir?”
- “Millî menfaatlerimizi elde etmek için belirleyeceğimiz millî hedefler nelerdir?”, “Bu hedeflere hangi esaslar ile ulaşacağız?”
- “Millî menfaatlerimizi destekleyecek Askerî gücün niteliği nasıl olacaktır?” sorularına cevap verecek şekilde hazırlanmaktadır.”

Yukarıda da belirtildiği şekilde, MGK'nın siyaset belgeleri gizlidir ve burada yapılan inceleme; MGK basın bildirilerine, basında yer alan değerlendirmelere ve yetkililerin verdiği demeçler ışığında yapılan yorumları içermektedir.

Güvenlik kavramı nedeniyle çok geniş bir alanda kamu hizmetlerini etkileyecek

kararlar alan MGK'nın konumu sürekli tartışılmış ve tarihsel gelişimi doğrultusunda yapı ve işlev olarak değişime uğramıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde dönemsel olarak incelenecek olan MGK'nın değişimi Çizelge 1.2'de özetlenmiştir.

Söz konusu çizelgede MGK'nın tarihsel süreç içerisinde yapısı ve yapıdaki değişimler incelendiğinde, savunma politikalarında son derece önemli olan bu kurumun ordu siyaset ekseninde sürekli bir çekişmeye sahne olduğu ve sık sık değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Yüksek Müdafaa Meclisi (YMM) teşkil edilene kadar bu kurumun işlevi Yüksek Askeri Şura (YAŞ) tarafından yerine getirilmiştir. 1933-1949 yılları arasında YMM, 1949-1961 yılları arasında Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun (MSYK) görevleri incelendiğinde, bugünkü anlayışla ve sistemli tarzda savunma politikaları ve belgesi hazırlamadığı anlaşılmaktadır. 1961 yılında teşkil edilen Milli Güvenlik Kurulu ile birlikte MGSB'lerinin ve planların hazırlandığı görülmektedir. Yapıdaki değişikliklerin askeri müdahaleler sonrasında veya iktidar değişimleri ile birlikte yapılması da dikkat çekmektedir. MGK'da asker ve siyasi irade temsilcilerinin sayısal çoklukları önemli olmakla birlikte, ordu siyaset ekseninde etkin olan ordunun bu konumunun da MGK'ya yansıdığı görülmektedir.

Çizelge 1.2 - Milli Güvenlik Kurulu'nda Tarihsel Süreç

Kurulun Adı ve Dönemi	Kuruluş Kanunu ve Değişiklikler	Üyeleri		Görevi
		Sivil	Asker	
Yüksek Müdafaa Meclisi (1933-1949)	24.04.1933 Tarih ve 14443 Sayılı Kararname ³⁰	C.başkanı Bakanlar Krl.	Gnkur.Bşk.	§ Milli seferberlik bakımından vekilliklere verilecek vazifeleri tespit eder ve gerekli esasları hazırlar. § Umumi Katip ve Bürosu milli seferberliğe ait konuları önceden hazırlar, ilgili kuruluşlarla koordine eder ve mütalaalar alır, sonucu Yüksek Müdafaa Meclisi'ne sunar ve Meclisten çıkacak kararları takip eder.
Milli Savunma Yüksek Kurulu (1949-1961)	30.05.1949 tarih ve 5399 S.K. RG: 03.06.1949, 7223	C.başkanı Başbakan İçişleri B. Dışişleri B. Maliye Bayındır.B. Ekon. B. Ticaret B. Ulaş. B. Tarım B.	Gnkur.Bşk.	§ Milli savunma politikalarının esaslarını hazırlar, § Topyekun Milli Seferberlik Planını barışta hazırlar ve gereğinde tam olarak uygulanmasını sağlar, § Bütün Devlet teşkilatında her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek milli savunma ödev ve görevlerini tespit ile gereken kanuni ve idari tedbirleri almak üzere yetkili makamlara sunar.
Milli Güvenlik Kurulu 1961- MGK	1961 Anayasası 11.12.1962 Tarih ve 129 SK.	C.başkanı Başbakan Bşb.Yrd. MSB İçişleri B.	Gnkur.Bşk. KKK. Dz.Kuv.K. Hv.Kuv.K. J.Gn.K.	Ulusal güvenliğin sağlanması ve korunması için politikalar üretir, milli planlar hazırlar, seferberlik planlarının esaslarını belirler, milli güvenlikle ilgili temel görüşleri Bakanlar Kuruluna <u>bildirir.</u>
	20.9.1971 gün ve 1488 S.K RG: 22.09.1971, 13964	Dışişleri B. Maliye B. Ulaş. B. Çalışma B.		Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna <u>tavsiye eder.</u>
	1982 Anayasası 09.11.1983 gün ve 2945 SK. RG:11.11.1983, 18218	C.başkanı Başbakan MSB İçişleri B.	Gnkur.Bşk. KKK. Dz.Kuv.K. Hv.Kuv.K. J.Gn.K.	Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir. Kurulun, (...) alınması zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar <u>Bakanlar Kurulunca öncelikli dikkate alınır.</u>
	3.10.2001 gün ve 4709 S.K., RG: 17.10.2001, 24556 Mükerrer	C.başkanı Başbakan Bşb.Yrd. MSB İçişleri B. Dışişleri B. Adalet B.	Gnkur.Bşk. KKK. Dz.Kuv. Hv.Kuv.K. J.Gn.K.	Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları (...) <u>Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.</u>
	15.01.2003 gün 4789 S.K.			
	30.07.2003 gün 4963 SK. R.G: 07.08.2003, 25192			Millî Güvenlik Kurulu, (...) tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. (...) Başbakan, Millî Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir Başbakan yardımcısını görevlendirebilir.

³⁰ b.n.16: 24 Nisan 1933 gün ve 14443 Sayılı Kararname

1.3.2. Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK)

3238 Sayılı Kanun³¹ ile teşkil edilen SSİK'nin üyeleri; Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanıdır. Yılda en az iki kez Başbakanın daveti üzerine toplanır. Kanunla Kurul'a verilen görevler şu şekildedir:

§ Yüksek Koordinasyon Kurulunca savunma sanayinin geliştirilmesi için tespit edilen genel strateji ve ilkeler istikametinde kararlar almak,

§ Türk Silahlı Kuvvetleri için Stratejik Hedef Planı'na göre temini gerekli olan modern silah, araç ve gereçlerin üretimi, yurt içinden gereği halinde yurt dışından tedariki hususunda karar almak,

§ Sağlanacak modern silah, araç ve gereçlerin araştırılması, geliştirilmesi, prototip imali, avans verilmesi, uzun vadeli siparişler ve diğer malî ve ekonomik teşviklerin tespiti istikametinde Savunma Sanayi Müsteşarlığına talimat vermek,

§ Savunma Sanayi Fonunun kullanım esaslarını tespit etmektir.

1.3.3. Savunma Sanayi Koordinasyon Yüksek Kurulu (SSYKK)

SSM'nin teşkiline ilişkin aynı kanun (3238 sayılı Kanun) ile teşkil edilmiş olup; Kurul'da Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı'nın yanı sıra Maliye Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Dışişleri Bakanı, DPT Müsteşarı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı ve Kuvvet Komutanları bulunur. Başbakanın daveti üzerine toplanır. Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan genel strateji doğrultusunda, planlama ve koordinasyonun sağlanmasını takip eder, düzenleyici direktifler verir, Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan Stratejik Hedef Planına uygun olarak Fon ile tedariki öngörülen silah sistemleri ile araç ve gereçlerin tedarik şeklini tespit eder.

³¹ 7 Kasım 1985 gün ve 3238 Sayılı *Savunma Sanayi Müsteşarlığının Kurulması ve 11. 07. 1939 T. Ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanunun İki Maddesi İle 23. 10. 1984 T. Ve 3065 S. KDV Kanununun Bir Maddesinde değişiklik yapılması Hakkında Kanun*, RG: 13 Kasım 1985, 18927

1.3.4. Yüksek Askeri Şura (YAŞ)

YAŞ Silahlı Kuvvetlerin en üst düzey komuta heyetinin bir araya geldiği ve ortak bir görüş oluşturduğu bir kuruldur. Bu kurulun yapısı ve görevleri 1612 Sayılı Kanun³² ile belirlenmiştir. Buna göre Yüksek Askeri Şura'nın üyeleri; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramirallerdir. Yüksek Askeri Şura'nın Başkanı Başbakandır. Başbakan bulunmadığında Genelkurmay Başkanı Yüksek Askeri Şuraya Başkanlık eder. Aynı kanunda Şura'nın görevleri ise şu şekilde belirlenmiştir:

§ Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik ana fikrin .(Konseptin) tespiti ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesi hususlarında görüş bildirmek,

§ Silahlı Kuvvetlerin ana program ve hedefleri ile ilgili konularda görüş bildirmek,

§ Silahlı Kuvvetlerle ilgili olup önemli görülen kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını inceleyip görüş bildirmek,

§ Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanı'nın lüzum gördükleri hallerde Silahlı Kuvvetlerle ilgili diğer konular hakkında görüş bildirmek.

Tüm üyelerinin eşit oya sahip olduğu Şura'nın, MGSB'si ışığında, özellikle TSK'nın stratejik kullanımına ilişkin konsepti belirlemesi, Silahlı Kuvvetlerin üst düzey komuta heyetinin oluşturulmasına ilişkin atama ve terfi kararları alması ve bu kararların yargı yoluna açık olmaması,³³ savunma politikalarının oluşumundaki önemini artırmaktadır.

1.4. Cumhuriyet Boyunca Dönemler

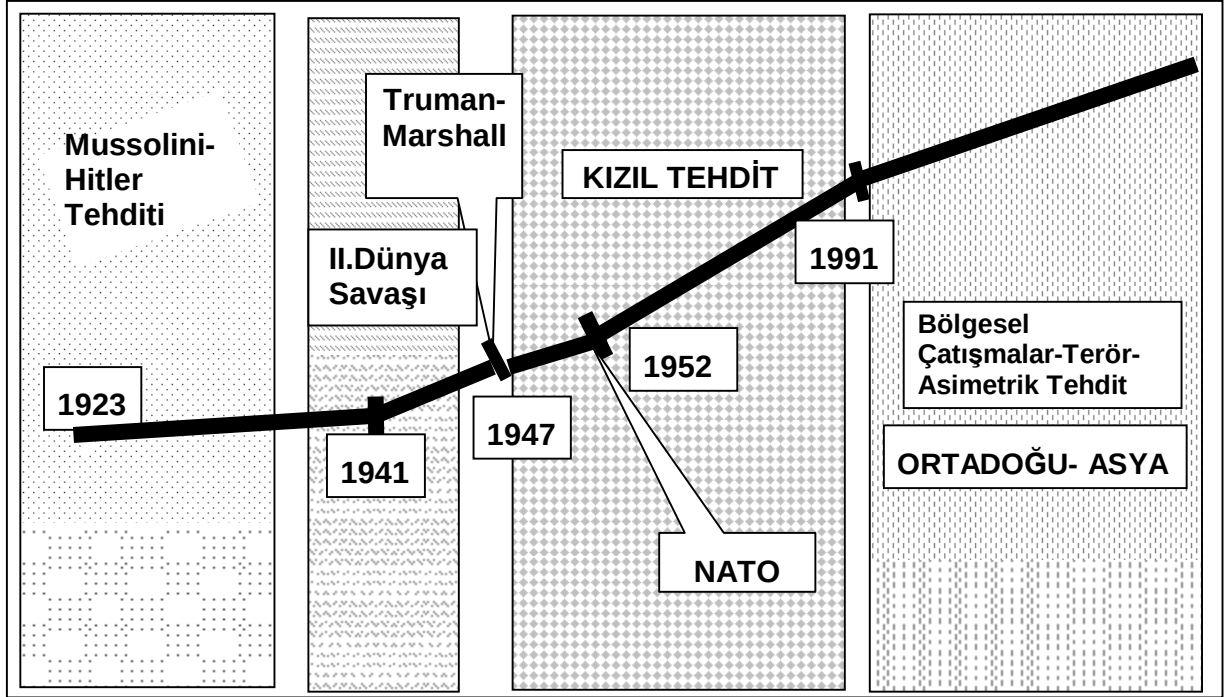
Türkiye'nin savunma politikalarına tarihsel perspektifle bakılıp süreç analizi yapıldığında politikanın genel seyri ile birlikte, bugün gelinen noktada yapı taşlarının neler olduğu, hangi belirleyicilerin politikada kırılmalara yol açtığı izlenebilmektedir. Ayrıca politikaların kırılma noktaları temelinde bir dönemselleşme yapmak da mümkün

³² 17 Temmuz 1972 gün ve 1612 Sayılı Yüksek Askeri Şura Kanun, RG: 26 Temmuz 1972, 14257.

³³ 1982 Anayasasının 125 nci maddesinin ikinci fıkrasında Yüksek Askeri Sura kararlarının yargı denetimi dışında olduğu ifade edilmiştir.

olmaktadır. (Şekil 1.16)

Buna göre; 1920-1938 yıllarını *kurtuluş ve kuruluş yılları*, 1939-1945 yıllarını *İkinci Dünya Savaşı yılları*, 1946-1991 yıllarını *Bloklaşma ve NATO yılları*, 1992’den günümüze de Varşova Paktı’nın Dağılması ve Yeni NATO yılları olarak değerlendirmek mümkündür.

Şekil 1. 16: Tarihsel Perspektifle Türkiye'nin Savunma Politikaları

Kurtuluş ve Kuruluş Yılları olarak değerlendirdiğimiz dönemde bugünkü savunma yapısının çekirdeği niteliğinde kurumlar oluşturulmuş, işgalci ülkelere karşı verilen kurtuluş savaşı, saltanatçı ve hilafetlere karşı mücadelenin doğası gereği askeri yapı ön planda olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin algıladığı ve savunma ihtiyacını tetikleyen en önemli tehdit hayalperest ve maceracı Mussolini ve Hitler'den kaynaklanmıştır. Türkiye bu ülkelerden kaygı duymuş, dönem içerisinde bu güçlerle ekonomik ve askeri anlamda işbirliğini geliştirerek dostluk ilişkisi kurmuştur. Ancak algılanan bu tehdidin yarattığı kaygı kesinlikle Türkiye'yi bu ülkelere bağımlı yapmamıştır. Türkiye bu dönemde bir yandan Kellogg Paktı, Milletler Cemiyeti, Balkan Paktı, Sadabat Paktı gibi uluslararası

ititaklarla savunmasını güçlendirme, diğer yandan kısıtlı olanaklarla ve ulusal kaynaklara dayalı bir savunma sanayi tesis etme gayreti içerisinde olmuştur.

Türkiye'nin kurtuluşt ve kuruluşt yıllarında izlediğı özgün savunma politikaları İkinci Dünya savaşı yıllarında erozyona uğramaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın tarafları olan ülkelerin Türkiye'nin coğrafyasından ve ordusundan yararlanma istekleri ve baskıları Türk yetkililerinde *irade dışı savaşa girme kaygısı* yaratmıştır. Bu kaygıdan kaynaklanan *savunma ihtiyaı* savunma politikalarında kırılmalara sebep olmuştur. Zira bu dönemde hazır alımlar, kredilerle ordunun modernize edilmesi savunma sisteminin güçlendirilmesi anlayışı ön plana çıkmış ve savunma sistemimize girmiştir. 1941 yılında ABD ile yapılan *Borç Verme ve Kiralama Anlaşması* ile bu anlayış savaş sonrası 1947 ve 1948 yıllarında Truman ve Marshall Yardımları ve ikili anlaşmalar ile devam etmiş ve 1952 yılında NATO'ya girilerek kırılma tam anlamıyla gerçekleşmiştir.

Bu yıllar *Bloklaşma ve NATO Yıllarıdır*. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile başlayan ve ikili anlaşmalarla devam eden şartlı Amerikan yardımları ve sonrasında NATO yükümlülüğü Türkiye'yi ve özellikle Türk Ordusu'nu ABD'ye bağımlı duruma getirmiştir. Abartılan Sovyet tehdidi temeli üzerine bina edilen NATO güvenlik sistemi *kızıl tehdit* anlatısıyla Türkiye'nin savunma refleksini sürekli canlı tutmuştur. Kendisini bu tabloda bir kanat ülkesi olarak tanımlayan Türkiye Sovyet istilası kaygısıyla yaklaşık kırk yıl teşkilatlanmış, birliklerini konuşlandirmış, silahlandırmış, donatmış, eğitmiş ve doktrine etmiştir. Canlı tutulan bu tehdit, yardımların kabul edilmesine, hazır alımların artmasına ve savunma harcamalarının tırmanmasına katkı sağlamıştır. Hazır alımlar bir taraftan dışa bağımlılığı artırırken diğer taraftan Atatürk döneminde başlatılan yerli harp sanayi kurma hamlelerini de sekteye uğratmıştır. Bu anlamda dışa bağımlılığın artması hem bteye yk getirmiş hem de özgün politikaların uygulanmasını engellemiştir.

1991 yılında Varşova Paktı'nın dağılması, NATO'nun kanat ülkesi olarak kırk yıldır bir yükümlülüğü üstlenen Türkiye için şaşkınlık ve belirsizlik yaratmıştır. Zira artık geleneksel *kızıl tehdit* sona ermiştir. Ancak, Varşova Paktı'nın dağılması ve sosyalizmin gerilemesi sonrasında çok geçmeden, sermaye için farklı ilgi alanları ile tehdit kurgulamaları yaratılmaya başlanmıştır. Yeni ilgi alanı Ortadoğu ve Asya'dır. Tehdit ise

bölgesel çatışmalar, terör ve asimetrik tehdittir. Kurgu yenilenmiştir. Türkiye bu senaryoda merkez ülke, bölgesel güç olarak yerini almıştır. Tehdidin niteliği değiştirilmiştir ve tırmanan savunma harcamaları için değişen bir şey olmamış gibi görünmektedir. Dünya genelinde savunma harcamalarının son yirmi yıllık seyri incelendiğinde tablo daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Zira Varşova Paktı'nın dağılması sonrasında Avrupa ülkelerinin savunma harcamalarında ortalama % 40 bir azalma oluşurken; Asya ülkelerinde % 81, Ortadoğu'da % 80, Afrika'da % 28'lik bir artış yaşanmıştır. Savunma harcamalarını üretim ve yatırımla ilişkilendiren Amerika'da ise bu artış %9'dur.³⁴

³⁴ SIPRI Yearbook 2007, Ek: 8A, Tablo 8A. 1 ve Tablo 8A.3, ve SIPRI askeri harcamalar veri tabanından alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

NATO ÖNCESİ SAVUNMA POLİTİKALARI

Cumhuriyet dönemi savunma politikalarının ilk dönemi 1920-1945 yıllarını kaplar. Dönem kendi içerisinde 1920-1923 *kurtuluş yılları*; 1924-1938 *kuruluş yılları* 1939-1945 *savaş ortamı* olmak üzere üç parçalıdır. Bu alt dönemler hem savunma politikası hem savunma yönetimi bakımından kendine özgüdür. 1920-1923 Kurtuluş Savaşı'nın verildiği yıllar, olağan zamanın tehditlerinden farklı olarak tehditlerin saldırıya ve işgale dönüşmüş olduğu yıllardır. Savunma ile siyaset, asker ile sivil iç içedir; aralarında “normal zamanların” işlevsel ayrımlaşmasını aramak dönemin koşullarına aykırı düşer.

Kurtuluş Savaşı yıllarından sonra, 1924'ten İkinci Dünya Savaşı başlayıncaya kadar ise doğrudan Türkiye'ye yönelik bir tehdit algılaması olmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu dönemde, Almanya ve İtalya'da yaşanan gelişmelerin Türkiye'yi kaygılandığı; güvenlik ve ekonomik temelde oluşturulan politikalarda bu kaygının egemen olduğu anlaşılmaktadır.

Dönemin başlangıcında dikkat çeken bir özellik, milli kaynaklara dayalı ve genel olarak askeri fabrikaların ıslahı ve yeniden tesis kurulması şeklinde bir savunma sanayi teşkil edilmesi hamlesine girişilmiş olmasıdır. Ne var ki bu uzun soluklu olamamıştır. Savunma sanayi teşkil etme ve geliştirme girişimlerinden; sermaye, teknoloji ve entelektüel birikim noksanlığı nedeniyle arzu edilen sonuçlar alınamamış ve bu girişimler İkinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında oluşan savunma ihtiyaçlarına cevap veremediğinden, Batı'ya yönelik tedarik politikalarının ön plana çıkmasıyla yavaşlamıştır. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen, Hükümet, içerisinde bulunduğu siyasi ve askeri durum nedeniyle, kendi iradesi dışında her an savaşa girebileceği endişesi taşımış ve bu endişesini ekonomik yaşama ve ülkenin refahına da olumsuz yansıtmıştır. 1940'lı yıllarda Türkiye'nin önüne konan tehdit senaryoları ve bunlara paralel hibe, kredi ve borç olarak verilen silahlar, siyasi ve askeri bürokrasinin sırtını Batı'ya yaslamasına çok önemli bir katkıda bulunmuştur.

2.1.Yönetim Yapısı ve Savunma Politikası Aktörleri

2.1.1. TBMM-Milli Savunma Bakanlığı-Genelkurmay

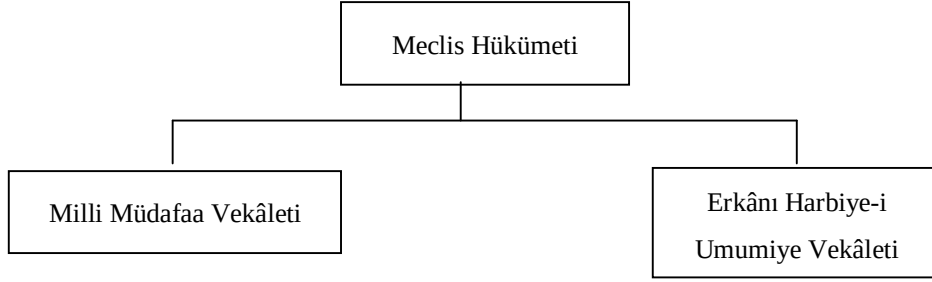
Savunma yönetim yapısının ilk şekillenmesi, ülkenin işgal altında olduğu, istiklal mücadelesinin devam ettiği ve Meclis'in açıldığı ilk günlerde gerçekleşmiştir. Savunma yapısının üst organlarına, Birinci Dünya Savaşını yaşamış olan deneyimli askerler hâkim olmuştur. Mustafa Kemal'in Başkan seçildiği TBMM'ye, henüz aktif görevde olan ordu ve kolordu komutanları da milletvekili olarak girmişlerdir. 5 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen 18 sayılı Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 4.maddesi ile Ordu ve Kolordu Komutanlıkları için böyle bir imkân sağlanmıştır.¹ İlk Meclis bünyesinde bulunan 378 milletvekilinden 52'si askerdir. (Güneş; 1997: 81) Meclis İhtisas Komisyonları'ndan Milli Müdafaa Komisyonu² 22 kişiden oluşmuş ve ilk başkanı da Fevzi Çakmak Paşa olmuştur. Fevzi Çakmak henüz üniformasını çıkarmamış bir askerdir. 23 Mayıs 1920 tarihinde, İcra Vekilleri'nin seçilmesine ilişkin 3 sayılı kanun³ ile 11 bakandan oluşan "İcra Vekilleri Heyeti" (Bakanlar Kurulu) oluşturulmuştur. Cumhuriyet ilanına kadar "Meclis Hükümeti" olarak anılacak bu hükümetlerin birincisine Mustafa Kemal Paşa, ikinci ve üçüncüsüne Fevzi Çakmak Paşa, dördüncüsüne ise Hüseyin Rauf Orbay heyet başkanlığı yapmıştır. Mustafa Kemal, Osmanlı Ordusundan istifa etmiş, Rauf Orbay ise mütareke döneminin Bahriye Nazırlığını yapmış eski bir askerdir. Fevzi Çakmak ise aktif göreve devam etmektedir.

Meclis Hükümetleri'nin yapıları incelendiğinde, savunma politikalarının oluşum sürecini doğrudan ilgilendiren iki bakanlık teşkil edildiği dikkat çekmektedir. Bu yapı içerisinde, Genelkurmay Başkanlığı Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekâleti adıyla, Milli Savunma Bakanlığı ise Milli Müdafaa Vekâleti adıyla ayrı iki bakanlık şeklinde Meclis Hükümeti'ne bağlanmıştır. (Şekil: 2.1)

¹ 5 Eylül 1920 gün ve 18 Sayılı *Nisab-ı Müzakere Kanunu*, RG: 21 Şubat 1337, 3

² TBMM Arşivi, Dönem I, Toplantı I, Esas No: 9 Şube ve ENCÜMENLER defteri. (25.04.1920) (Ezherli: 1992: 42)

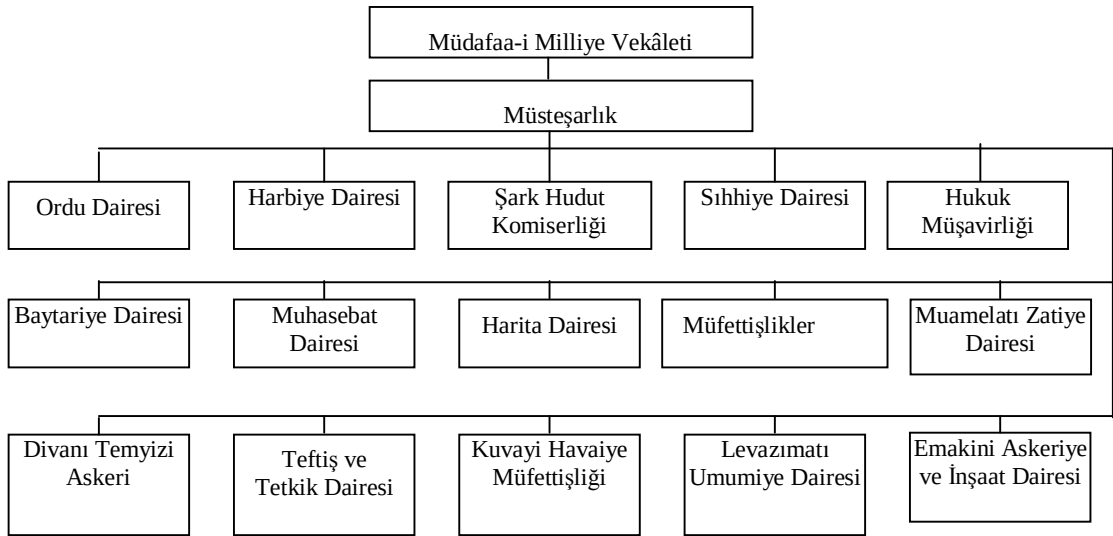
³ 23 Mayıs 1920 tarih ve 3 Sayılı *İcra Vekillerinin Teşkiline Dair kanun*, RG: 7 Şubat 1337, Sayı: 1

Şekil 2. 1: 23 Mayıs 1920 Meclis Hükümetinde Savunmanın Yapısı

Bu yapılanma kapsamında Genelkurmay, ordunun eğitim, harekât ve istihbarat; Savunma Bakanlığı ise seferberlik, ikmal ve idari hizmetlerini yürütmekle yükümlü tutulmuştur.

1920–1923 yılları arasında Milli Savunma Bakanlığı’nın teşkilat yapısı, ordunun seferberlik ve ikmal hizmetlerini yürütecek şekilde oluşturulmuştur. (Şekil 2. 2)

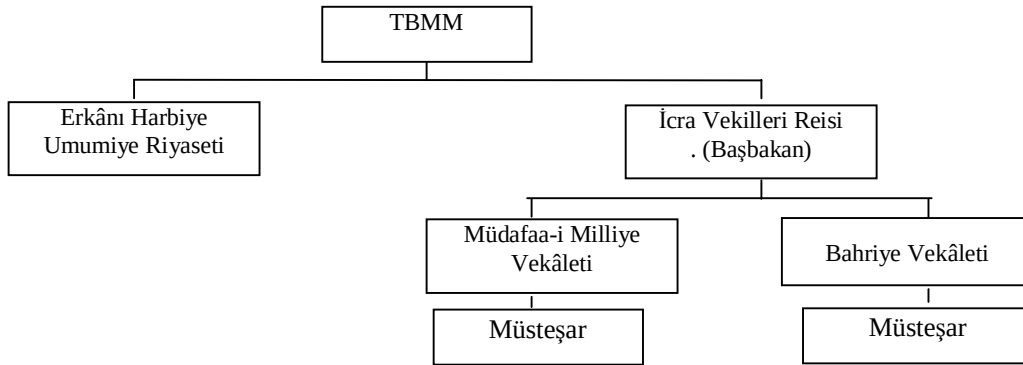
Şekil 2. 2: 1923 Yılında Savunma Bakanlığı Kuruluşu⁴

Savunma Bakanlığının ilk müsteşarlığına Korgeneral Kazım İnanç atanmıştır. Savunma Bakanlığı; seferberlik hizmetleri, personel temini, araç ve malzeme, yiyecek ve

⁴ MSB’ nca hazırlanan *Milli Savunma Bakanlığı’nda 150 Yıl, 1876–1976* adlı kitaptan alınmıştır.

giyecek, harita ve benzeri ihtiyaçların ikmal edilmesi gibi işlevler göz önüne alınarak daireler ve şubeler şeklinde yapılanmış, bu işlerin koordinasyonu için bakanlık makamı ile daire başkanlıkları arasında bakanlık müsteşarlığı oluşturulmuştur. (EK: 1)

3 Mart 1924 tarihinde 429 Sayılı Kanun⁵ ile savunma yapısının üst organlarında değişiklikler yapılmıştır. (Şekil 2. 3) Bu değişikliklerle, Genelkurmay’a politik bir makam hüviyetini veren “bakanlık” ismi kaldırılmış ve Genelkurmay “Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti” adıyla yine Meclis’e bağlı müstakil bir başkanlık olmuştur. Diğer taraftan Kastamonu Milletvekili Ali Rıza Bey’in önerisi ile Türkiye Büyük Millet Meclisinden 4 Mart 1924 tarihinde Bahriye Vekâleti (Denizcilik Bakanlığı) yasası⁶ çıkarılmış ve Başbakanlığa bağlı “Bahriye Vekâleti” adıyla Denizcilik Bakanlığı teşkil edilmiştir. Bahriye Vekâleti, Milli Müdafaa Vekâleti’nden ayrı bir kuruluş olarak görev yapmaya başlamış, eğitim, tatbikat, denetleme gibi alanlarda Genelkurmay’a bağlanmıştır. Bu maksatla Genelkurmay’da Deniz Eğitim Şubesi ve Deniz Muavinliği teşkil edilmiştir⁷.

Şekil 2. 3- 3 Mart 1924 Tarihinde Savunma Yapısında Yapılan Değişiklik⁸

Savunmanın yapısında yapılan bu değişikliğin hemen sonrasında 20 Nisan 1924

⁵ 3 Mart 1924 gün ve 429 Sayılı *Erkan-ı Harbiye Vekâleti'nin Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine Dönüşmesi Hakkında Kanun*, Meclis Kavanin Mecmuası, c. 2, s. 241

⁶ 4 Mart 1924 gün ve 439 Sayılı *Bahriye Vekâleti Kanunu*, RG: 14 Ocak 1341, 82

⁷ Bu dönemde Genelkurmay Karargâhı şubeler şeklinde teşkilatlanmıştır ve 12 şube vardır. 12. Şube Deniz Eğitim Şubesidir. 1935 de teşkilat değişikliği ile bu Şube Eğitim Yarbaşkanlığı'na bağlı 9. Şube, Deniz muavinliği ise Deniz Müşavirliği olmuştur. (Özel; 1999)

⁸ MSB'nca hazırlanan *Milli Savunma Bakanlığı'nda 150 Yıl, 1876–1976* adlı kitaptan alınmıştır.

tarihinde kabul edilen yeni anayasa ile birlikte savunma yapısında bir düzenleme daha yapılmıştır. 1924 Anayasası'nın 40. maddesi “*Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığına ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir*” şeklinde düzenlenmiştir. Böylelikle gelecek anayasalara da girecek bu hükümle “Başkomutanlık” temsili olarak Cumhurbaşkanıya verilmiştir.

16 Ocak 1928 tarihinde 1199 Sayılı Kanun⁹ ile Savunma Bakanlığı yapısında, tek müsteşarlık yerine Deniz, Hava ve Kara Müsteşarlıkları kurulmuştur. (Şekil 2. 4)

Şekil 2. 4: 16 Ocak 1928 Tarihinde Müdafaai Milliye Vekâleti¹⁰

Bugün doğrudan Genelkurmay’a bağlı olan Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları, dönem içerisinde, çekirdek yapıları ile deniz ve hava birimleri olarak Milli Savunma Bakanlığı’nın emir komutası ve bünyesinde teşkilatlanmıştır. Zamanla çeşitli teşkilat değişiklikleri ile genişleyen Deniz ve Hava Kuvvetleri lojistik destek ve personel temini yönüyle Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı olarak kalmış ve eğitim ve harekât konuları hariç Genelkurmay’ın tam komutasına girmemişlerdir. Deniz Kuvvetleri ilk olarak 10 Temmuz 1920 günü Milli Müdafa Vekâleti’ne bağlı "Umur-ı Bahriye Müdürlüğü" şeklinde teşkil edilmiş, sonrasında genişletilerek 01 Mart 1921 tarihinde yine Milli Müdafa Vekâleti’ne bağlı olarak, "Bahriye Dairesi Reisliği" adını almıştır. (Özel; 1999: 153) Hava Kuvvetleri Komutanlığı’nın temeli de 13 Haziran 1920 tarihinde Harbiye Dairesine bağlı Hava Kuvvetleri Şubesi (Kuvayi Havaiye Şubesi) kurulması ile atılmıştır. 1

⁹ 16 Ocak 1928 gün ve 1199 Sayılı *Müdafaai Milliye Vekâleti Hakkında Kanun*, RG: 21 Ocak 1928, 793

¹⁰ MSB’nca hazırlanan *Milli Savunma Bakanlığı’nda 150 Yıl, 1876–1976* adlı kitaptan alınmıştır.

Şubat 1921 tarihinde yapılan teşkilat değişikliğiyle bu şube Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü (Kuvayi Havaiye Müdüriyeti Umumiyesi) olarak değişmiş; ikmal ve idari işler açısından Milli Savunma Bakanlığı'na, eğitim ve harekât konuları yönünden Genelkurmay'a bağlanmıştır. 5 Temmuz 1922 tarihinde yine bir teşkilat değişikliği yapılmış ve bu Genel Müdürlük yerine Konya'da tümen yetkisinde Hava Kuvvetleri Müfettişliği (Kuvayi Havaiye Müfettişliği), 1928'de MSB'ye bağlı Hava Müsteşarlığı kurulmuştur. (Özel; 1999: 196)

3 Ocak 1929 tarihinde Savunma Bakanlığı'nın ismi “Milli Müdafaa Vekâleti” olarak değiştirilmiş, 27 Nisan 1929 tarihinde 1428 Sayılı Kanunla¹¹ Kara, Hava ve Deniz Müsteşarlıkları ile Bakan arasında tekrar bir Müsteşarlık kurulmuştur. (Şekil 2. 5)

Şekil 2. 5: 27 Nisan 1929 Tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti¹²

1944 yılına kadar savunma yapısında önemli bir değişiklik yaşanmamış, Fevzi Çakmak'ın emekli olması sonrasında Genelkurmay 5 Haziran 1944 tarihinde, 5480 Sayılı Kanunla¹³ Başbakanlığa bağlanmıştır. Söz konusu kanunun birinci maddesinde, Genelkurmayın Başbakan'a bağlı olduğu ve Başbakan'ın Meclis'e karşı sorumlu olduğu ifade edilmektedir. İkinci madde Genelkurmay Başkanı'nın Başbakanın teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından atanmasını, üçüncü madde Genelkurmay'ın diğer bakanlıklarla iletişimindeki esasları, dördüncü madde ise ordu müfettişliklerinin tayin esaslarını düzenlemektedir. Bu uygulama ile ordunun bağımsızlığı sona ermiş ve ordu ilk kez rütbe

¹¹ 27 Nisan 1929 gün ve 1428 Sayılı *Milli Müdafaa Vekâleti Hakkında Kanun*, RG: 2 Mayıs 1929, 1182.

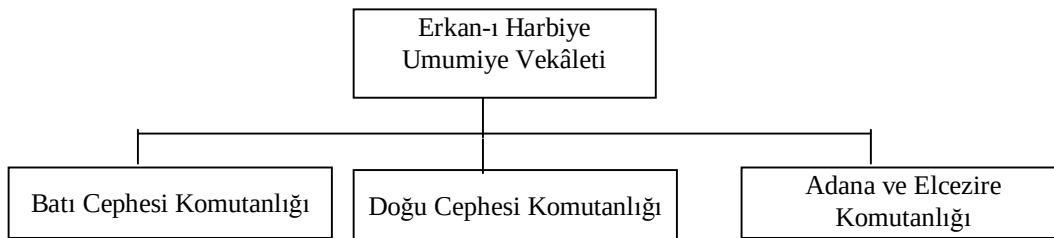
¹² MSB'nca hazırlanan *Milli Savunma Bakanlığı'nda 150 Yıl, 1876–1976* adlı kitaptan alınmıştır.

¹³ 5 Haziran 1944 gün ve 4580 Sayılı *Genelkurmay Başkanlığı'nın Görev ve Salahiyetleri Hakkında Kanun*, RG: 13 Haziran 1944, 5729.

tenziline uğramıştır.

“Silahlı Kuvvetler” terimi yerine “ordu” terimi kullanılan bu dönemde Genelkurmay’ın komutası altındaki birlikler kara birlikleridir. Bunlar, 1920–1923 arasında Cephe Komutanlıkları, 1923–1939 yılları arasında Ordu Müfettişlikleri şeklinde doğrudan Genelkurmay komutası altında olan birliklerdir. Bu birliklerin içerisinde bugün Hava ve Deniz Kuvvetleri’nin çekirdeği konumunda olan birlikler yoktur. Zira bu birlikler Milli Savunma Bakanlığı teşkilat yapısı içerisinde yer almaktadır. Genelkurmay’a doğrudan bağlı Ordu Müfettişliklerinden Birinci Ordu Müfettişliği Merkezi Ankara’da teşkil edilmiş, Kurtuluş Savaşı esnasında Afyon, Uşak’ta görev yapmış ve sonrasında İstanbul’da konuşlanmıştır. İkinci Ordu, merkezi Konya olmak üzere kurulmuş, Kıbrıs Harekâtı nedeniyle 1974’de Adana’ya, sonrasında 1979’da Malatya’ya intikal etmiştir. Üçüncü Ordu ise 1925’te Diyarbakır’dan Erzincan’a, 1940’da deprem nedeniyle Erzincan’dan Erzurum’a, 1967’de Erzurum’dan Erzincan’a intikal etmiştir.

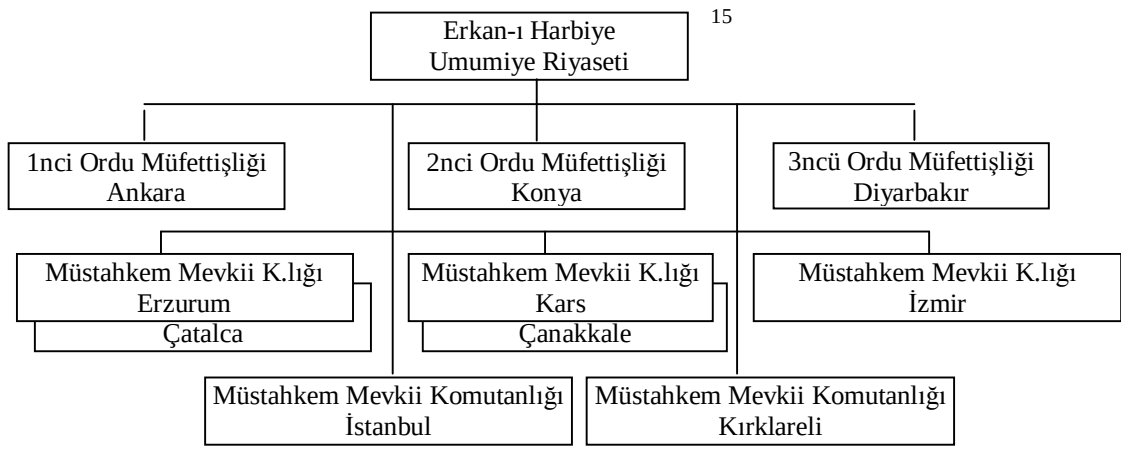
1920-1923 yılları arasında Türk Ordusunun yapısı incelendiğinde; Genelkurmay’ın komutası altında Cephe Komutanlıkları oluşturulduğu görülmektedir. (Şekil 2. 6) Buna göre Batı Cephesi Komutanlığı, Doğu Cephesi Komutanlığı ve Adana-Elcezure Cephesi Komutanlıkları olarak teşkilatlandırılan ordu, dönem içinde istihbarat ve harekât açısından Genelkurmay sevk idaresindeydi. 1921 yılında Güney’de Fransızlar ile muharebelerin sona ermesi ve Ankara Anlaşması’nın imzalanması sonrasında bu cephedeki kuvvetler de Batı Cephesi’ne alınmıştır.¹⁴

Şekil 2. 6: 1920 -1923 Tarihleri Arasında Türk Ordusu’nun Teşkilatı

¹⁴ Harp Akademileri Komutanlığı’nca hazırlanan 1969 tarihli *Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Tarihçesi* adlı kitaptan alınmıştır.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Anlaşması sonrasında Türk Ordusu’nda yeniden teşkilatlanma ve bütçeye getirdiği yük dikkate alınarak azaltma faaliyeti başlamış ve buna göre bugünkü Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nın çekirdeğini teşkil eden Ordu Müfettişlikleri ve Müstahkem Mevkii Komutanlıkları teşkil edilmiştir. (Şekil 2. 7)

Şekil 2. 7: 1924 -1939 Yılları Arasında Türk Ordusu’nun Teşkilatı ¹⁶

Savunma politikalarının oluşumunda bir diğer önemli organ “Müdafaai Milliye Komisyonu” adıyla Meclis Savunma Komisyonu’dur. Savunma Komisyonu 22 kişiden oluşmuştur.¹⁷ Temel görevi Genelkurmay ve Hükümet süzgecinden geçmiş savunma hizmetlerine ilişkin kanun tekliflerini incelemek ve Meclis Genel Kurulu’na sunmaktır. Bu komisyonun savunma politikaları oluşum sürecindeki önemini; Atatürk’ün, askerlerin komisyon üyeliklerine ilişkin basında çıkan haberlerle¹⁸ ilgili CHP İkinci Kurultayı’nda

¹⁵ 1935 yılında Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti adı *Genelkurmay Başkanlığı* olarak değişmiştir. (Özel; 1999: 23)

¹⁶ Harita Genel Müdürlüğü’nce 1982 tarihinde hazırlanan *Türk Silahlı Kuvvetleri* isimli kitaptan alınmıştır.

¹⁷ TBMM Arşivi, 25 Nisan 1920, Dönem I, Toplantı I, Esas No: 9 Şube ve ENCÜMENLER defteri. (Ezherli; 1992: 42)

¹⁸ Tanin gazetesi başyazarının 4 Kasım 1924 tarihinde yazdığı “Ordu ve Siyaset” adlı makalesinde Refet

yaptığı konuşmadan alınan şu sözlerinden anlamak mümkündür:

“Milli Savunma Komisyonu’ndaki üyelerin askerlikten anlaması gerekir. Fakat yalnız askerlikten anlaması yeterli değildir. Devletin maliyesinden, siyasetinden ve daha birçok şeyden de anlaması gerekmektedir. (...) Hükümet’i, Milli Savunma Bakanlığı’nı, Genelkurmay’ı beğenmeyip; onları, kendilerinin askerlikle ilgili düşünce ve tasarılarını değerlendirmekten uzak görerek, siyasi alanda çalışmayı tercih eden komutanların Milli Savunma Komisyonu’na girmelerini sağlamaya çalışmak; onların Hükümet’ten Meclis’e gelen her türlü teklifin sonuçlandırılmasını engellemek ve bunları bir koz olarak kullanmak suretiyle Hükümet’i düşürmek ve Genelkurmay Başkanı’nı değiştirmek gibi kötü heveslerini gerçekleştirme maksadına dayanabilir”. Tanin başyazarının da, bu noktadaki gayesinin başka bir şey olduğunu söylemek abestir”.

Dönemin savunma politikalarına etki eden iki üst kurul bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1923 yılında 636 Sayılı Kanun¹⁹ ile teşkil edilen “Yüksek Askeri Şura”dır. Yüksek Askeri Şura (YAŞ); Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Bahriye Bakanı, Donanma Komutanı, üç Ordu Müfettişi ve önceden ordu müfettişliği yapmış dört asker olmak üzere 11 üyeden oluşmaktadır. Bakanlar Kurulu üyeleri ve Başbakanın katıldığı YAŞ toplantılarına Cumhurbaşkanı, aksi takdirde Başbakan başkanlık yapmaktaydı. Kanunla YAŞ’a verilen temel görevler arasında şu hususlar bulunmaktaydı:

- Ordunun terfi ve taltif esaslarını belirlemek,
- MSB ve Bahriye bütçelerini görüşmek,
- Sefer ve barış kadrolarını belirlemek,
- Talim ve terbiye esaslarını belirlemek,
- Askeri dergileri görüşmek,
- Ulusal savunma esaslarını belirlemek,
- Seferberlik hazırlıklarını belirlemek.

Bu konuda çalışmalar yapan YAŞ ulaştığı sonuçlar ile ilgili hükümete teklifte bulunur. Dönemin savunma bakanlarının hatta başbakanlarının da asker olduğu göz önüne alınırsa, Yüksek Askeri Şura, askeri yapının ihtiyaç ve isteklerini belirleyen, hükümetten talep eden veya yasalaşmasını isteyen bir mekanizmadır. Diğer kurul ise 1933 yılında teşkil edilen “Yüksek Müdafaa Meclisi”dir”.²⁰ Yüksek Müdafaa Meclisi (YMM) bugün

Bele, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların asker olmalarına rağmen “Milli Savunma Komisyonları’na seçilmemesine ilişkin çıkan ve eleştiri odaklı haberlerdir. (AAM; 2007: 594)

¹⁹ 22 Nisan 1341 gün ve 636 Sayılı *Yüksek Askeri Şura Kanunu*, RG: 29 Nisan 1341, 98.

²⁰ b.n.16: 24 Nisan.1933 gün ve 14443 Sayılı *Yüksek Müdafaa Meclisi’nin Teşkili Ve Görevlerine İlişkin Kararname*.

Milli Güvenlik Kurulu olarak bilinen yapının ilk uygulamasıdır. Kurul'un kararname ile belirlenen temel görevi, *“milli seferberlik bakımından vekilliklere verilecek vazifeleri tespit etmek ve gerekli esasları belirlemektir”*. YAŞ'ın görevleri ile karşılaştırdığımızda, bu düzenlemenin seferberlik esaslarının belirlenmesi görevini YAŞ'tan alıp YMM'ye verdiğini söyleyebiliriz. Kurul'un kararlarını ilgili makamlara tebliğ etmek ve dosyaları muhafaza etmek amacıyla Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde bir büro oluşturulmuştur. Kararname'ye göre; Umumi Kâtip idaresindeki memurlardan oluşan bu büro, milli seferberlik ile ilgili hususlarda önceden hazırlık yapmak, ilgili kamu kurumlarından görüş almak ve Kurul'a sevk etmekle yükümlüdür. Kararname'nin son maddesinde, *“Yüksek Müdafaa Meclisi'nin kararları ve bu Meclis'e ilişkin sorulacak sorulara verilecek cevaplar süratle yerine getirilir”* hükmü bulunmaktadır. Yani Kurul'un kararları kesindir ve Kurul'un gücü hükümetin üzerindedir. Ancak görev tanımının seferberlik hazırlıkları ile sınırlandırılmış olması savunma politikalarının oluşumundaki etkisini de sınırlamaktadır. Zira seferberlik hazırlıkları; devletin bütün güç ve kaynaklarının başta askeri güç olmak üzere, savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde hazırlanması, toplanması, tertiplenmesi ve kullanılmasına ilişkin faaliyetlerdir.²¹ Seferberlik planlarında; hem Silahlı Kuvvetlerin hem de bakanlıkların ihtiyacı göz önüne alınarak bakanlıkların emrinde bulunan araç, gereç ve personelin savaş durumunda kullanılması esas ve usulleri planlanır. Örneğin tankları bir bölgeden diğer bölgeye taşımak için bakanlıklar emrindeki taşıyıcı araçlar; muharebe sahasında tahkimat ve engel yapımı için kullanılan dozer, greyder gibi iş makineleri bu planlarda yer alır. Bu planlar, kuvvet geliştirmeye yönelik ve politika üreten temel politika belgeleri değil daha ziyade teknik planlardır. Dolayısıyla Milli Müdafaa Meclisi her ne kadar karar mekanizması anlamında son derece güçlü teşkil edilmişse de işlevsel olarak bugünkü gibi politika planlaması yapmamış ve “MGSB” gibi bir politika belgesi üretmemiştir. Yazılı bir siyasi iradenin olmaması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarının hangi ölçütlere göre belirlendiği ve tedarik esasları gibi hususları ortada bırakmıştır.

²¹ 24 Mayıs 1990 gün ve 90/500 Sayılı Kararname, RG: 16 Temmuz 1990, 20576

2.1.2. *Yapının Savunma Politikası ile İlişkisi, Ordunun ve Liderlerin Rolü*

Meclis Hükümetinin ilk Vekiller Heyeti Başkanı, Meclis Başkanı Mustafa Kemal; Genelkurmay Başkanı İsmet İnönü, Savunma Bakanı ise Fevzi Çakmak olmuştur. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı sonrasında, Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü Başbakan, Fevzi Çakmak Genelkurmay Başkanı ve Org. Kazım Özalp Savunma Bakanı olmuştur. Ordu ve kolordu komutanlarının milletvekili sıfatıyla Meclise girdiği, Başbakan ve Savunma Bakanı'nın asker olduğu bir yapı içerisinde Mustafa Kemal, Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay arasında bir emir komuta ilişkisi olmasını sakıncalı görmüştür. Her ne kadar Genelkurmay makamı bir bakanlık olarak teşkil edilmiş olsa da, politik tercihlerle veya hükümetin değişimine paralel olarak Genelkurmay Başkanı'nın değişmemesi için bu makamı hükümetin dışında tutarak doğrudan Meclis'e bağlamıştır. Bakanlar Kurulunun 13 Eylül 1920 tarihli toplantısında ordunun TBMM Ordusu olduğu ifade edilmiştir. (Öztürk; 2006: 50)

Bakanlık düzeyinde ve doğrudan Meclise bağlı bir Genelkurmay makamı, asker bir Meclis Savunma Komisyonu Başkanı ve Savunma Bakanı şeklinde kurulan bu yapı, ordunun siyasiler üzerinde hâkimiyet sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Üstelik Genelkurmay başkanı, üyesi olmadığı halde Bakanlar Kurulu toplantılarına da katılabilmektedir.²² Askeri bürokrasinin tamamen siyasallaştığı bu dönemde yaşanan gelişmelerden, Genelkurmay ve Savunma Bakanlığı arasında bir emir komuta ilişkisi kurulmamasının temel nedeninin ordunun politize olmasından duyulan kaygı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ilişkiyi Mustafa Kemal, 1 Mayıs 1920 tarihinde, TBMM'de ilk hükümetin seçilmesine ilişkin usulün tartışıldığı bir oturumda yaptığı konuşmada şu şekilde ifade etmiştir (AAM; 2006: 103):

“Bilirsiniz Harbiye Nezareti'nin uğraştığı görevler, ordunun besleme, giyim, donatım gibi konulardır. Görevlerinde komuta emri dâhil değildir. Bizim memleketimizde öteden beri Savunma Bakanları, savunma harekâtını ve komutayı da sorumluluklarında bulundurmaktan zevk alırlardı. Onun için memleketimizde bağımsız Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi yoktur. Doğrudan doğruya Savunma Bakanı'nın isteği çerçevesinde hareket

²² 25 Nisan 1920 tarihinde yapılan Meclis görüşmelerinde Atatürk, askeri durumun daha yakından takip edilebilmesi, iletişim, işbirliği ve koordinasyon kolaylıkları için Genelkurmay Başkanı'nın Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmasının uygun olacağını talep etmiş ve Meclis'in onayını almıştır. (AAM; 2006: 101)

eden bir Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi vardı. Doğal olarak Milli Savunma Bakanı'na bağlı olan bir Genelkurmay Başkanlığı'nın sorumluluğu da Milli Savunma Bakanı olan kişiye aittir. Bazen bu iki makam bir şahısta birleşmiştir. Enver Paşa'da olduğu gibi. Fakat kural olarak hiçbir vakit savunma işleriyle Genelkurmay Başkanlığı'nı birleştirmek uygun değildir. (...) Genelkurmay Başkanlığı'nın görevi ordunun kuruluşunu ve düzenlenmesini teknik olarak düşünmek ve memleketin savunma araçlarını dikkate almak ve bunlarla uğraşmaktır. Savunma Bakanlığı ile kendi görevleri arasında büyük bir fark vardır. Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı'nın uygun gördüğü yahut onun planına göre kurulan ve düzenlenen bir orduyu besler, giydirir vesaire. Fakat Genelkurmay Başkanı, nasıl savaşılacağını, vatanın nasıl savunulacağını ve nasıl hazırlanmak gerektiğini düşünür ve onunla uğraşır ve böyle bir Genelkurmay Başkanı doğrudan hükümdara, padişaha bağlı olur. Bizim ise bugün memleket yönetimi için koyduğumuz ve hepinizce kabul edilmiş esaslarda bu gibi şeyler yoktur. Yalnız Büyük Millet Meclisi vardır. Bu itibarla Genelkurmay Başkanlığı bağımsızdır ve bütün çalışma ve hareketlerinden Millet Meclisi'ne karşı sorumludur”

Böylelikle Atatürk, kurumların işlevlerini yapılaşmanın temel ölçütü olarak almış ve iki kurum arasında bugünkü sisteme benzer kesin bir ayırımı öngörmüş, tüm gücün bir noktada toplanmamasına özen göstermiştir. Dönemin Savunma Bakanı Fevzi Çakmak'ın da bir asker olduğu dikkate alınırsa, aslında bu uygulamanın, askeri gücü, kendisinin de içinde bulunduğu sivil yönetimin denetimi altına alınmasına yönelik bir katkısı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bir başka anlatımla ülkenin silahlı gücünü ulusal mücadelenin ilk yıllarında doğrudan kendi kontrolüne alarak bu gücün kontrolsüz kullanımını engellemeye ve ordunun iç dinamizmini dolaylı olarak kontrol etmeye çalışmıştır. Genelkurmay ve Savunma Bakanlığı gibi orduyu kontrol eden makamlara Atatürk'ün en güvendiği ve yakın arkadaşları olan Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü'nün getirilmesi de bu yaklaşımı desteklemektedir. Ayrıca bu aşamada askerlerin siyasi yapı içerisinde bulunmaları, Kurtuluş Savaşı sürecinde askeri harekâtın gerektirdiği süratle karar alabilmeyi ve bu harekât için komuta heyetine gereken esnekliği sağlayabilmeyi de kolaylaştırmaktadır. En azından cephe ihtiyaçları süratle karşılanmakta, yasal düzenlemeler daha kolay yapılabilmektedir.

5 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen 18 Sayılı Nisab-ı Müzakere Kanunu²³ ile askerlerin hangi memuriyetleri ne şekilde yapabilecekleri hususunda düzenlemeler getirilmiştir. Bu kanunun dördüncü maddesine göre; bir kişi hem memur hem de Meclis üyesi olamaz. Ancak Bakanlar Kurulu Üyeleri ile Meclis'in kararıyla sefirlerin, ordu ve kolordu

²³ 5 Eylül 1920 tarih ve 18 Sayılı *Nisab-ı Müzakere Kanunu*, RG: 21 Şubat 1337, 3

komutanlarının aynı zamanda milletvekili de olabilmesi mümkündü. Nitekim bu haktan istifade ederek üniformaları ile Meclis'e giren dokuz muvazzaf ordu ve kolordu komutanı vardı. Kaldı ki bunların arasında, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi yakın silah arkadaşları da vardı. (Hale; 1996: 71) Ayrıca düzenli orduya geçişin ve Yunan kuvvetlerinin saldırısına karşı koyuşun ilk yılında, yönetimin tepesinde oluşacak ayrılıkların, Meclis'te bulunan muhaliflerin²⁴ ellerini güçlendireceği ve milli davaya zarar vereceği düşünülürse, Atatürk'ün savunma sistemini yapılandırırken göz önüne aldığı hassasiyetleri daha iyi anlamak mümkün olacaktır. Atatürk, esasen muvazzaf askerlerin siyasetin dışında olmaları ve savaş sonrasında artık sivil yönetime geçilmesinin gerekliliği inancındadır. 19 Kasım 1923 tarihli ve 385 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilen ve Seçilecek Olan Ordu Mensuplarının Tâbi Olacakları Şartlar Hakkındaki Kanun"²⁵ bu yönde sınırlamalar getirmekte ve birinci maddesiyle askerlerin Meclis'e girebilmelerini istifa veya emeklilik halinde mümkün kılmaktadır. Yani aktif görevdeki askerlere milletvekilliği yolunu engellemektedir. Ancak aynı kanunun üçüncü maddesi halen Meclis üyesi olan askerlerin milletvekilliklerinin devam etmesine de imkân vermektedir. Ancak bu maddede sözü edilen askerlerin tamamen askeri usul ve kanunlara bağlı olacaklarını ve Meclis müzakerelerine katılamayacaklarını belirtmektedir. (Daver,1985) Meclis'teki bu askerlerin siyasi hüviyetleri, Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk ile silah arkadaşları arasında önemli sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle arka planda kalmayı ve Atatürk'ün kişisel yönetimini sindiremeyen Kazım Karabekir, başarıları tartışılan Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele ile İnönü'yü bir hasım olarak algılayan Rauf Orbay bu sorunların kaynağındaki önde gelen kişiler olmuştur.²⁶ Bununla da yetinmeyip Atatürk'e karşı muhalefet oluşturan, aynı zamanda

²⁴ Meclis'te; devrimcilerin oluşturduğu "İstiklal grubu", sol eğilimli ve Bolşevik olmaya hevesli "Halk Zümresi", muhafazakâr olarak bilinen "Tesanüt Grubu", Osmanlı sisteminin yeniden düzenlenmesini isteyen (reformist) "İslahat Grubu" ve bir kısım ittihatçıların içinde bulunduğu "Müdafaai Hukuk Zümresi" grupları oluşmuştu. (Selek; 1964: 592) Meclis üyeleri, Atatürk'ü destekleyenler ve ona karşı olanlar olmak üzere ikiye bölünmüş ve Atatürk'e karşı örgütlü bir muhalefet oluşmuştur. Sayı olarak destekleyenler 197, karşı olanlar 118'dir. (Hale; 1996: 69) Atatürk Meclis içinde oluşan bu muhalefeti kurduğu "Anadolu ve Rumeli Müdafaai-i Hukuk Grubu" ile aşmıştır. (Güneş; 1997: 171, Eroğlu; 1977: 134)

²⁵ 19 Kasım 1923 gün ve 385 Sayılı *Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Seçilen ve Seçilecek Olan Ordu Mensuplarının Tâbi Olacakları Şartlar Hakkındaki Kanun*, Meclis Kavanin Mecmuası, c. 2, s. 172.

²⁶ Atatürk, 15–20 Ekim 1927 tarihleri arasında CHP İkinci Kurultayı'nda yaptığı ve tarihe "Nutuk" olarak

milletvekili olup ordunun çeşitli üst kademelerinde aktif görevde bulunan Refet Bele, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Cafer Tayyar Paşalar ile Rauf Orbay'ın içinde bulunduğu bir grup kendisine komplo kurmuşlardır.²⁷ Ordunun siyasi amaçlarla kullanılmasını öngören bu komployla karşılaşan Atatürk, öncelikle yakın arkadaşı olan ve dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a milletvekilliğinden istifa etmesini rica etmiş ve bu isteği hemen yerine getirilmiştir. Sonrasında milletvekilliği devam eden ordu müfettişliklerine ve kolordu komutanlıklarına 30 Ekim 1924 tarihinde bir telgraf göndererek görülen lüzum üzerine milletvekilliklerinden istifa etmelerini istemiştir. Atatürk böylelikle komutanları siyaset ile ordu arasında bir tercih yapmak zorunda bırakmıştır. Bu gelişme sonrasında Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa ile daha önce ordudan istifa ettiğini açıklayan Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy tercihini siyasetten yana kullanmışlar ve ordu ile ilişkilerini kesmişlerdir. (AAM; 2007: 577)

Dönemin ordu-politika ilişkilerine daha değişik bir boyut kazandıran bir diğer uygulama; 5 Ağustos 1921 tarihinde kabul edilen 144 Sayılı kanun²⁸ ile Mustafa Kemal'in Başkomutan sıfatıyla ordunun başına getirilmesidir. Atatürk'ün, içinde bulunulan savaş durumunun özellikleri nedeniyle gerekli gördüğü ve kabul ettiği bu düzenleme, Meclis'te farklı düşünce ve hesapları olan gruplarca²⁹ da desteklenmiştir. Bu düzenleme ile Meclis bütün yetkilerini tekrar askerlik mesleğine dönen Atatürk'e vermiş ve Atatürk olağanüstü

geçen konuşmasında; Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy Paşaların, İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanı olarak seçilmesini ve bu makamın Meclis Hükümeti'nden sonraki en yüksek makam olmasını kabullenemediklerini açık olarak ifade etmiştir. (AAM; 2007)

²⁷ Atatürk CHP İkinci Kurultayı'nda yaptığı konuşmada (Nutuk) bu olayı şöyle açıklamıştır: “Efendiler, bir komplo karşısında bulunduğumuzu anlamakta bir saniye bile şüpheye düşmedim.(...) Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve diğerleri arasında bir tertip düşünülmüştür. Bunda başarı sağlayabilmek için Ordu'yu ele almak gerekli görülmüştür. Bu maksatla Kazım Karabekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliğine, Ali Fuat Paşa İkinci Ordu Müfettişliğine gitti. Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşa'nın ve bu Müfettişliğe bağlı kolordunun komutanı olan Cafer Tayyar Paşa'nın bu tertibe katılabileceğini düşündüler. Bir yıl ordular üzerinde kendi görüşleri üzerinde çalıştılar ve orduları kendi görüşleri üzerine çekip kazandıklarını sandılar.(...) İşe politikadan başlayacaklardı. Bunun için uygun fırsat bekliyorlardı.(...) Meclis'teki İkinci Grup aracılığıyla bütün memlekette milleti aleyhimize kıskırtmak üzere çalışma fırsatı buldular” (AAM; 2007: 575-579)

²⁸ 5 Ağustos 1921 gün ve 144 Sayılı *Başkomutanlık Kanunu*, Meclis Kavanin Mecmuası, c. 2, s. 169.

²⁹ Birinci İnönü Muharebelerinden arzu edilen sonucun alınamaması ve Ordu'nun çekilişi Mecliste sert tartışmalara yol açmış Mustafa Kemal karşıtı veya taraftarı herkes onun Ordu'nun başına geçmesini istemişti. Ordu'nun kötü gidişini düzeltmeyeceğini düşünen M. Kemal karşıtları onu tasfiye etmek için, yanında olanlar ise bu gidişi ancak Mustafa Kemal'in düzeltebileceğine inandıkları için onun Ordu'nun başına geçmesini istiyorlardı. (Selek; 1968: 623)

durumdan dolayı hızla karar alıp uygulama imkânına sahip olmuştur. Nitekim bu dönemde her ilçede Tekâlif-i Milliye Komisyonları kurulmuş ve Tekâlif-i Milliye Emirleri³⁰ adı ile Türk halkına bir takım yükümlülükler getirilmiştir. Ayrıca İstiklal Mahkemeleri kurulup bu emirlerin kanun olarak uygulanması hususunda özel bir yargı sistemi teşkil edilmiştir. Üç ay süre ile verilen bu yetki Cumhuriyet ilanına kadar iki kez uzatılmıştır.³¹ Başkomutanlık uygulamasıyla; yürütme, yasama ve yargı gücünün böylesine karışık bir ortamda orduya komuta edecek olan Mustafa Kemal'in şahsında toplanması onu tüm gruplar içerisinde güçlü kılmış ve Meclis'in arka planda kalmasına neden olmuştur. Savunma yapısı ve ordu-politika ilişkisi yönüyle olaya bakıldığında; Meclisçe verilen bu yetkinin kısa sürelerle ve verilen çerçevede olumlu kullanılması idareyi askeri rejime dönüşme riskinden uzaklaştırmıştır. Bununla birlikte bu uygulamayla, savunma politikalarının oluşumunda karar vericilerin, muhalif gruplara rağmen, Atatürk ve yanındaki lider kadro olarak şekillendiği söylenebilir. Savaş ortamı ve dönemin özelliğinden kaynaklanan bu uygulama 20 Temmuz 1922 tarihinde 245 Sayılı Kanunla³² kaldırılmıştır. Bu kanunla yasama yetkileri geri alınmakla birlikte Başkomutanlık görevi devam etmiştir. Bu durum 1924 Anayasası'nın kabul edilmesine kadar sürmüş ve bu tarihten sonra Başkomutanlık temsili olarak cumhurbaşkanlarına verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonlanmış ve hemen sonrasında bu savaşın getirdiği paylaşıma isyan eden Anadolu'nun emperyalizme karşı duruşu Lozan'da tescil edilmiştir. Bundan sonra 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiş ve 1938 yılına kadar sürecek olan Atatürk Dönemi başlamıştır. Cumhuriyet gençtir, devlet yeni kurulmuştur. Cumhuriyeti kuran bu kadronun bir bölümü askerdir. 1920'li yıllarda genellikle 40'lı yaşlarda olan bu askerlerin aldıkları eğitim ve yetenekleri hakkında Osmanlı Ordusunda çalışan Alman Komutanlarından Von Kress şunları söylemektedir:

³⁰ Düzenli orduya geçilmiş ve savaş devam etmektedir. Ancak Ordu'nun yiyecek, giyecek her türlü ikmal maddesine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçların milli bütçe imkânlarıyla ve kısa sürede karşılanması da mümkün görünmemektedir. Bu neden Atatürk, 7-8 Ağustos 1921'de, Ordu'nun ihtiyacı olan insan, araç, gereç ve malzemenin teminini kolaylaştıran Tekâlif-i Milliye Emri (Milli Vergiler Emri) yayımlamıştır. (AAM; 2007: 417)

³¹ 5 Teşrinisani 1337 gün ve 160 Sayılı Kanun, Meclis Kavanin Mecmuası, c. 1, s. 186 ve 5 Şubat 1338 gün ve 189 Sayılı Kanun, c. 1, s. 216.

³² 20 Temmuz 1922 gün ve 245 Sayılı *Başkomutanlık yetkisinin sona erdirilmesine ilişkin Kanun*, Meclis Kavanin Mecmuası, c.1, s. 291.

“Yaşları henüz otuza basmış ve Harp Akademisinden yetişmiş ve tümen ve alay kumandanları olan genç Türk subaylarından ekserisi zeki, enerjik ve çalışkan kimselerdi. Bunların Harp Akademisinde Alman öğretmenlerinden aldıkları nazari bilgi- bilhassa harp tarihi sahasında- biz Almanları hayrete düşürecek kadar mükemmeldi. Bu subaylar operatif³³ meselelerle ekseriyetle büyük bir vukuf ve mükemmel bir istidat sahibi olduklarını gösteriyorlardı. Onlarda teşkilatçılık istidadı da vardı”.

Meclis’te yer alan ve dış politika platformunda görev alan sivil bürokrat, politikacı veya diplomatın bir bölümü de Osmanlı Devletinin son yıllarında Hariciye Vekâleti’nde veya son Osmanlı Meclisi’nde görev almışlardır. Bir başka ifade ile devleti oluşturan kadronun bir imparatorluk deneyimi vardır. Özellikle, Lozan görüşmelerine damgasını vuran Türk diplomasisi Osmanlı diplomasisinin bir uzantısıdır. Ancak, Osmanlı diplomasisi ile Genç Türkiye diplomasinin arasında devletin yapısal ve siyasi anlamdaki değişikliğinden kaynaklanan bir fark vardır. Osmanlı diplomasisi çok uluslu ve çok dinli mezhepli bir imparatorluk, Türk diplomasisi ise ulus-devlet temelinde inşa edilmiştir.

Dönemin güvenlik politikalarını oluşturan ve yönlendiren en önemli politik aktörler, Kurtuluş Savaşı’nı bizzat yaşayan ve yöneten Lozan Anlaşmasını imzalayan Kemalist kadrodur. Bunların başında en önemli lider ve tek adam Atatürk’tür. Diğerleri ise İnönü ve Çakmak’tır. Politika oluşumunda büyük söz sahibi olan Atatürk’ün Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü’nün Başbakan ve CHP’nin de tek parti olarak iktidarda olması dönemin siyasi anlamda en önemli özelliğidir. Partinin ve karar sürecinin başında Atatürk ve İnönü bulunmaktadır. Parti içerisinde oluşan farklı seslere rağmen son söz Atatürk’tedir. 1924 Anayasasının 40. maddesi³⁴ ile “Başkomutanlık” sıfatının zaten asker kişiliği ön planda olan Atatürk’e verilmesi de bu anlayışın bir tezahürüdür.

Kemalist Devrimin rotası Batı’dır. Ancak bu rota elbette coğrafi anlamı ifade etmemektedir. Çağdaş uygarlıkla özdeşleşen, dinsel yönetim kültürünü dışlayan, aydınlık çağını özümsemiş bir geleceğin Türkiye’sini anlatmaktadır. İlmi ve pozitif bilimleri, çağdaş hukuku ve halkın iradesini merkeze alan parlamenter bir yönetimi ifade etmektedir.

³³ Strateji ve taktik kavramları arasında, daha ziyade kolordu seviyesinde birliklerin sevk idaresini esas alan güç kullanma sanatı veya sevk idare anlayışıdır.

³⁴ Madde 40- Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığı’na ve seferde Bakanlar Kurulu’nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir.

Ateş'e (2000: 190) göre, *"Kemalist Devrim'in özü, felsefe olarak Tanrı egemenliğine dayanan bir monarşiden, halk egemenliğine dayanan bir cumhuriyete geçmektir. İç siyaset amacı olarak monarşik iktidarın 'kaderci kulları' yerine çağdaş bir cumhuriyetin 'onurlu vatandaşlarını' oluşturmak; dış siyaset amacı olarak da 'tam bağımsızlıktan kesinlikle ödün vermeden', karşılıklı çıkar temeline dayanan eşitlikçi ilişkiler kurmaktır"* .

Dönemin politikalarına damgasını vuran ve emperyalist saldırılara karşı çeşitli cephelerde savaşmış olan Atatürk tam bağımsızlık taraftarıdır ve Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik önem ışığında ülkeyi çevreleyen güçleri ve uluslararası arenayı çok dikkatli tahlil etmiştir. Güvenlik politikasını oluştururken; ülkenin bağımsızlığı ve güvenliği için sadece güçlü bir orduya sahip olmanın yeterli olmayacağına, bunun için gücünü özünden alan kendi kendine yeterli bir ekonomik alt yapı gereksinimi olduğuna inanmıştır. Bir taraftan maceracı ülkelerden algıladığı tehdidi minimuma indirecek güvenlik ve işbirliği paktları inşa etmeye önem verirken diğer taraftan ulusalcı bir anlayışla ekonomik kalkınmaya öncelik vermiştir. Bu nedenle öncelikli gayretini ülke güvenliğini de etkileyen güçlü ve kendi kendine yeten bir ekonomi oluşturmaya yöneltmiştir. İnönü de Atatürk'ün çizgisinde bir politika takip etmiş ve zamanla Milli Şef unvanını almıştır.

Dönemin bir diğer önemli kişiliği Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Çakmak, Mustafa Kemal'den dört yaş büyük, Harp Okulu'ndan ve Harp Akademisi'nden çıkış itibariyle altı yıl daha kıdemlidir. (Selek; 1968: 163) 25 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Harbiye Nazırı olan Çakmak 8 Nisan 1920'de İstanbul'dan yola çıkarak 19 günlük bir at yolculuğu sonrasında Ankara'ya gelmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girerek Milli Mücadele'ye katılmış ve ölünceye kadar da Mustafa Kemal'in emrinde kalmıştır. (Anadol vd; 2003, Selek; 1968: 163) Son derece dürüst, ahlaklı ve disiplinli bir asker kişiliği olan Çakmak ile Mustafa Kemal arasında karşılıklı saygı, sevgi ve güvene dayalı olarak gelişen ilişkiler hem siyasi yönetim yapısında hem de ordu siyaset ilişkilerinde çok önemli rol oynamıştır. Mustafa Kemal'in gönül rahatlığı ile orduyu teslim ettiği Çakmak, ülkenin yegâne silahlı gücüne hâkim bir komutan olarak sağduyu ve sadakatten ayrılmamış ve ölümüne kadar Atatürk'ü, ölümünden sonra da İnönü'yü destekleyerek muhalif unsurların tahriklerine kapılıp hırsın esiri olmamıştır. Çakmak'la birlikte ordunun da kontrol edilmesi;

cumhuriyetçi, saltanatçı ve hilafetçilerin bulunduğu çok hassas bir ortamda radikal kararların alınmasını kolaylaştırmıştır. Ordu hem siyasetten uzak tutulmuş hem de Çakmak sayesinde iktidarın arkasında çok önemli bir destek olduğu hissettirilmiştir. Buna karşılık Genelkurmay Başkanı Çakmak da, Atatürk ve İnönü'ye olan yakınlığından dolayı askeri işlerin yürütülmesinde geniş bir özerklikten yararlanmıştır. Dönem içerisinde görev yapan Başbakan, Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanları Ek: 2'de sunulmuştur. Bunların içerisinde on savunma bakanının sekizi asker kökenlidir.³⁵ Bu bakanların hepsi evvelce Fevzi Çakmak'ın emrinde çalışmış kişilerdir. Meclis Savunma Komisyonu üyelerinin de genellikle asker kökenli kişilerden oluştuğu dikkate alınırsa, dönem içinde Çakmak'ın konumu daha iyi anlaşılmaktadır. İba (1998: 143) Çakmak dönemini şöyle ifade etmektedir:

“Çakmak sadece Milli Savunma Bakanı'nın üstünde değil, herhangi bir yasası olmamasına rağmen hükümetin de üstünde ve Atatürk'ten sonra gelen ikinci adamdı. Yani düzenlemelerin büyük çoğunluğu Fevzi Çakmak tarafından yapılıyor ve bir şekilde yasalaşıyor veya uygulanıyordu. Hükümetin de bildiği ve kabul ettiği bu olağanüstü yetki öylesine genişti ki, sanayi tesislerinin, yolların, köprülerin yapımında Çakmak'ın izni alınıyordu. (...) Milli Savunma bütçeleri Genelkurmay tarafından hazırlanıyor, Fevzi Çakmak tarafından Milli Savunma Komisyonu vasıtasıyla TBMM'ye sunulan bütçeler tartışılmadan kabul ediliyordu. Savunma konularında asıl kararlar ise, Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü tarafından alınıyordu”.

Dönem içinde siyasi iktidarı temsil eden asker kökenli bu liderlerin ordu desteğindeki etkinlikleri onları bir yandan politika oluşumunda ön planda tutarken diğer yandan Ordu'nun da kontrolüne olanak sağlamıştır. Ordunun Atatürk'e ve Cumhuriyet'e sadakatini sağlama ve korumada çok önemli rol oynayan Çakmak, “siyasetten uzak kalınması gerektiği anlayışı” ile orduyu 22 yıl adeta kışlasına hapsedmiştir. (Hale; 1994: 78) Üniformalı askerlerin siyaset yapmasının doğru olmadığını vurgulayan bu anlayış, dönem içinde TSK için adeta tüm dünya ile ilişkisi kesme şeklinde yorumlanmış ve daha da önemlisi ulusal ve uluslararası önemli gelişmeleri izleyecek, jeopolitik değerlendirmeler yapacak ve savunma politikalarının üretimine katkıda bulunacak entelektüel altyapının

³⁵ Asker olanlar; Refet Bele (Tuğgeneral), Kazım Özalp (Orgeneral), Ali Fethi Okyar (Kur. Yarbay), Mehmet Recep Peker . (Kur. Binbaşı), Ahmet Naci Tınaz (Korgeneral), Saffet Arıkan (Kur. Albay), Ali Rıza Artunkal (Korgeneral), asker olmayan diğer iki bakan ise Siyasal Bilgiler Fakültesi Mezunları Mustafa Abdülhalik Renda ile Zekayi Apaydın'dır.

gelişmesini engellemiştir. Subay yetiştiren askeri ortaokul ve liselere ve Harp Okulu öğrencilerine gazete okumanın yasaklandığını, askerlik dışı hiçbir ders okutulmadığını ve Türk subayının memleket meselelerinden uzak kaldığını vurgulayan Selek (1968: 729) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu tutum şüphesiz ordunun politikaya karışması kadar tehlikeliydi. Türkiye’de bütün ileri fikirlerin öncülüğünü yapan, Türkiye’nin ilk aydın kadrosunu yetiştiren, memlekete büyük devlet adamları ve büyük sanatçılar veren ordu bir kompleksin içine düşürülmüştü. Bazı ordu mensuplarında –**Bizim, askerlikten başka şeye aklım ermez**– gibi fikirler belirmeye başlamıştı. Bunun vebalinin büyük ölçüde Mareşal Fevzi Çakmak’a ait olduğuna inanmaktayız. Evet, Mareşal, orduyu politika dışında tutmuştu. Fakat bütün fikirlere ve yeniliklere karşı kapıları kapatarak yapmıştı bu işi. Subayların bölük komutanlığında ihtiyarlamalarını tercih edecek kadar gençliğe uzaktı. Bir subaya kırk yaşından önce tabur teslim edemem diyordu. Hâlbuki Birinci Dünya Harbi’nde Türk Ordusunun en başarılı Tümen, Kolordu ve Ordu Komutanları hep genç subaylardı. İstiklal Harbi’nde ise, bütün üst komuta kadrosu-Fevzi Paşa hariç- 35–40 yaşlarında subaylardan teşekkül etmişti”.

2.2. Hegemon Güçler Gölgesinde Ulusal Kaynaklara Dayalı Savunma (1924 -1938)

2.2.1. Türkiye’yi Çevreleyen ve Etkileyen Uluslararası Ortam

Tarihsel olarak bakıldığında, tarihin her döneminde ülkesi sınırları dışında çeşitli kritik bölgelerde üs ve güç bulunduran, müttefikleri yoluyla ya da bizzat müdahalelerle dünyadaki gelişmeleri yönlendirebilen, pazar pastasından en büyük payı alan bir hegemon güç olmuştur. Ancak tarih yine göstermiştir ki, hegemon güç zamanla değişen dengeler sonrasında tahtını, mevcut paylaşımdan mutlu olmayan yeni bir hegemon güce devretmektedir. Ancak bu devir oldukça ağır ve sancılı savaşlardan sonra olmaktadır. 18 ve 19. yüzyılda İngiltere hegemon güçtür ve topraklarında güneş batmayan bir ülkedir. Güçlü donanması ile Akdeniz’in hâkimidir. 19. yüzyıl sonlarında, dünyanın 43 milyon kilometre kare toprağı, dört büyük ülke tarafından sömürgeleştirilmiştir. İngiltere’nin 27,2, Fransa’nın 11,3, Almanya’nın 2,6 ve ABD’nin 1,6 milyon kilometre kare sömürgesi vardır. (Aydoğan; 2004: 121)

20. yüzyıla girerken Almanya’nın pazar payı, İngiltere ve Fransa’nın pazarlarının ancak % 6,6’sı kadardır. Bu oran ABD için % 4,2’dir. İngiltere tek başına dünya ihracatının % 16,3’ünü yaparken, Almanya dâhil tüm Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin toplam ihracatı % 31,9 dur. (Aydoğan; 2004: 123) İngiltere dışındaki ülkeler, bu dağılım

tablosunun, ekonomik ve askeri güçlerinin karşılığı olan adil bir paylaşımı göstermediğine inanmaktaydılar. Diğer taraftan özellikle sanayi devrimi sonrası üretimlerini artıran ancak liberal ekonomik anlayışları çerçevesinde, bu sermaye artışının ülkelerini sınırlarını zorladığını gören ABD ve Fransa da bu meydan okumayı yakın olarak izlemekte, yeni bir paylaşımın gerekliliğini düşünmektedirler. Bir başka anlatımla; İngiltere'nin karşısına dikilerek pazardaki payını artırmak isteyen güçlü ülkeler ortaya çıkmış, dengenin tekrar değişim zamanı gelmiştir. Nitekim çok geçmeden, bu gerilimin bir sonucu olarak, yirminci yüzyılın ilk paylaşım savaşı 1914 -1918 yılları arasında yaşanmıştır. Yaşanan savaş sonrasında imzalanan anlaşmalar ile Avrupa'nın merkezinde dengeler değişmiştir. Almanya savaştan yenik çıkmış ve ağır bir tazminata mahkûm edilmiştir. İtalya her ne kadar savaşın galip devletleri arasında ise de tatmin olmuş değildir. 19. yüzyılın en önemli sömürgeci devleti İngiltere ve bunun yanında Fransa da bu paylaşımdan kârlı çıkan ülkeler olmuşlardır. Ancak bu iki ülke de savaştan yorgun düşmüş ve savaş kazanımlarını koruma gayreti içerisine girmişlerdir. Uluslararası aktörlerden Rus Çarlığı bir halk hareketi yaşamış ve yıkılan imparatorluk sonrası sosyalist rejimi yerleştirme çabasına girişmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ise, Birinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi anlamda yalnızlığı tercih etmiş, ancak sermayenin büyümesine paralel olarak ekonomik ilişkilerini geliştirmeye devam ettirmiştir.

Savaşı noktalayan 28 Haziran 1919 tarihli *Versailles Antlaşması*³⁶ ile barış yapılmış, savaş sonunda oluşan bu ortamda kazanımlarını kaybetmek istemeyen galip devletlerin teşebbüsleri ile barışın korunması ve sürekliliğin sağlanması için uluslararası bir örgütün kurulması düşüncesi ortaya atılmış ve bu maksatla 10 Ocak 1920'de Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Ancak buna rağmen Avrupa ülkelerinde mutsuzluk ve tedirginlik havası sona ermemiştir. Özellikle Almanya'nın ve İtalya'nın tutum ve davranışları başta Fransa, İngiltere ve Türkiye olmak üzere birçok ülkeye endişe verici olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, Avrupalı ülkelerin güvenlik paktı oluşturma çabaları devam etmiş ve bu çerçevede 1 Aralık 1925'te Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika,

³⁶ The War to End All Wars, Primary Documents, <http://www.firstworldwar.com/source/versailles> . . (27.12.2007)

Polonya ve Çekoslovakya arasında, Londra'da *Locarno Antlaşması*,³⁷ 27 Ağustos 1928'de Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Çekoslovakya ve Belçika arasında Paris'te *Kellogg Pakti*³⁸ imzalanmıştır.

Tüm bu çabalar da Avrupa'da huzursuzluk ve tedirginlik havasının sona ermesi için yeterli olmamış ve son paylaşımın hazımsızlığı devam etmiştir. Aslında bu huzursuzluğun temelinde büyük devletlerin iç ve dış politikalarında meydana gelen değişme ile gelişmeler de önemli rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya, bir taraftan Versailles Antlaşmasının getirdiği yük, iç politika ve ekonomik çöküntü, Fransa'nın savaş tazminatı olarak Rhur bölgesini işgal etmesi gibi nedenlerle çok sıkıntılı günler geçirirken, diğer taraftan iktidara gelen Nasyonal - Sosyalist Parti (Nazi Partisi) ile bu ülkede sınıflar ve egemen güçlerde değişiklikler yaşanmıştır. Daha sonra partinin başına geçen ve tek başına iktidar olan Adolf Hitler ise Avrupa'nın yeniden şekillenmesinde çok önemli rol oynamış, ülkesini, Almanya'nın sınırları dışında kalmış bulunan bütün Almanların birleştirilmesini ve bir tek devlet altında toplanmasını hedefleyen bir maceraya sürüklemiştir.

Diğer taraftan, Birinci Dünya Savaşı'nın yenen devletlerinden olan ancak umduğunu bulamayan İtalya da bu savaştan hem maddi hem de manevi anlamda yorgun ve kırgın çıkmıştır. Savaş sonunda yaşanan önemli bir ekonomik güçlük, İtalya'da devlet otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur. Bu ortam İtalya'da Benito Mussolini'yi ve Faşist Partiyi yaratmıştır. Roma İmparatorluğu'nu yeniden kuracağını vaadeden Mussolini'nin gözü Akdeniz'de olmuştur. İtalya'nın bu yeni yayılma ve genişleme politikası, çevresindeki ve başta Türkiye olmak üzere Doğu Akdeniz ülkelerinde huzursuzluk yaratmıştır. Türkiye bu huzursuzluk ortamı içinde 1929'da Kellogg Pakti'na,³⁹ 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye

³⁷ M. Aydın. 2002. Locarno Kutusu, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed.) Oran Baskın. Cilt I. S. 403, İletişim Yayınları, İstanbul.

³⁸ F. Keskin. 2002. "Briand-Kellogg Pakti ve Litvinov Protokolü", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed.) Oran Baskın. Cilt I. S. 308, İletişim Yayınları, İstanbul.

³⁹ 19 Ocak 1929 gün ve 1384 Sayılı *Devletler Arasında Harbin Milli Siyaset Aleti Olarak İstismalinden feragati Mutazammın Muahedeye Türkiye Cumhuriyeti'nin İştiraki hakkında Kanun*, RG: 05 Şubat 1929, 1111

olmuştur.⁴⁰

Türkiye'nin savunma politikalarını dolaylı olarak etkileyen ve döneme damgasını vuran bir diğer gelişme ise 1929 yılında yaşanan ve tarihte "büyük buhran" olarak anılacak olan ekonomik krizdir. Etkileri 1933 yılına kadar devam eden bu ekonomik kriz, sanayi devrimi sonrasında sermayenin tıkanması, kâr haddinin azalması ve bunların yarattığı işsizlik şeklinde başlangıçta ABD'de kendini göstermiş, ancak daha sonra diğer sömürgeci ülkeleri, yarı sömürge ve sömürge ülkeleri de içine alarak oldukça ciddi boyutlara ulaşmıştır. Krizin yarattığı istihdam problemleri ve düşen refah seviyeleri ülkelerin sınıf yapılarında etkili olmuş, birçok ülkede iktidarlar değişmiştir. Diğer taraftan daralan ticaret ilişkileri nedeniyle ülkeler, bu dönemde kendi kendilerine yetecek ekonomik tedbirler almaya, kendi bünyeleri temeline dayanan bir sanayi geliştirmeye yönelmişlerdir.

Böyle bir dış çevre içerisinde politikalar üreten Türkiye'nin, Cumhuriyete geçişten kaynaklanan ayaklanmalar sorunu ve Lozan'dan kalan Hatay ve Musul gibi konularda dönem içerisinde iktidarın uğraştığı önemli meseleler olmuştur. 13 Şubat 1925 tarihinde Ergani'de başlayan ve Diyarbakır, Elazığ, Genç'i içine alan bir bölgeye yayılan Şeyh Sait İsyanı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkilendirilmiş ve sert tedbirlerle bastırılmıştır. Fethi Okyar yerine İsmet İnönü başbakanlığa getirilmiş, İstiklal Mahkemeleri kurularak isyanın elebaşları idam edilmiş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. (Eroğlu; 1977: 205) Diğer taraftan yine Cumhuriyet ve devrimlere karşı taraflarca tertiplenen 16 Haziran 1926'da Atatürk'e suikast girişimi,⁴¹ 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen Olayı,⁴² iktidarın içerisinde bulunduğu sıkıntılı tabloyu yansıtmaktadır.

Lozan'dan kalan Türkiye-Irak sınırının çizilmesi hususundaki Musul sorunu Milletler Cemiyeti tavsiye kararları uyarınca 5 Haziran 1926 tarihinde yapılan bir siyasi anlaşma⁴³

⁴⁰ 9 Temmuz 1932 gün ve 726 Sayılı *Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılımının onaylanmasına ilişkin Kanun*, RG: 12 Temmuz 1932, 2148

⁴¹ Suikastı hazırlayanlar, bir kısım Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ileri gelenleri ile eski İttihat ve Terakki Fırkası'na mensup kişilerdir. (AAM; 2007: 604)

⁴² Nakşibendî Tarikatı mensubu Derviş Mehmet isimli bir yobaz ve altı silah arkadaşı tarafından yönlendirilen ve dönemin özelliğini yansıtan Cumhuriyet ve devrim karşıtı son derece elim bir ayaklanmadır. Bu ayaklanmada şehit edilen asteğmen Kubilay Bey bugün Atatürk devrimlerinin şehidi olarak anılmaktadır. (Eroğlu; 1977: 201)

⁴³ 05 Haziran 1926 gün ve 911 Sayılı *Türkiye-İngiltere ve Irak Hükümetleri Beyninde Münakit Hudud ve*

ile çözülmüştür. Aynı şekilde Atatürk'ün özel önem verdiği ve ilgilendiği, Fransa ve Suriye ile aramızda sorun olan Hatay Sancağı meselesi de, 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında yapılan bir anlaşma⁴⁴ ile çözülen dönemin önemli olaylarından biridir.

2.2.2. Ekonomik Yapı ve Savunmaya Etkisi

Yaşamını savaşıarak geçirmiş, genç nüfusunu büyük ölçüde yitirmiş, kapitülasyonların yükü altında ezilmiş ve yarı sömürge haline gelmiş Türkiye'nin ekonomik alt yapısı oldukça vahimdir. Kara ve demiryolu alt yapısı ve ulaştırma vasıtalarının yetersizliği, sanayi devriminin dışında kalınması, şehirlerin ve kasabaların alt ve üst yapılarının perişanlığı, ilkel tarım tekniği, devlet maliyesinin güçsüzlüğü de göz önüne alınca savaştan henüz çıkmış Türkiye'de, Cumhuriyet döneminin ekonomik anlamda yeterli başladığını söylemek mümkün değildir.

1923'de Cumhuriyet idaresi, yönetimi devraldığında devletin kasasında 93 milyon TL vardı. (Aydemir; 2005: 345, c. I) Cumhuriyetin devraldığı sanayi, 1920'li yıllarda milli gelirin öncü sektörü olabilecek boyutları taşımıyordu. Dönem ortalaması olarak GSMH'nin %11'ni oluşturmaktaydı. Savaş yılları, esasen pek cılız olan fabrika üretiminin büyük ölçüde hammadde tıkanmaları nedeniyle sarsılmasına; Anadolu'da yayılı küçük sanayi ve el sanatlarının ise yetişkin erkek nüfusunun cepheleri doldurması yüzünden büyük ölçüde gerilemesine yol açmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında da yani 1923-1929 yılları arasında anlamlı bir sanayileşme süreci yaşanmamış ve sanayinin Osmanlı ekonomisi içerisindeki yapısal özellikleri ve nicel boyutu muhafaza edilmişti. (Boratay; 2003: 52)

Dönemin sosyo-ekonomik sınıfsal yapısına baktığımızda, ilk planda Osmanlı'dan intikal eden ve alt yapının hâkim unsuru olan ve daha ziyade sanayide değil özellikle dış ticarete gelişmiş bir burjuva sınıfı olduğu görülmektedir. Komprador özellik taşıyan ve büyük ölçüde gayrimüslim bir yapıya sahip olan bu sınıfa karşılık esnaf özellikleri ağır

Münasabatı Hasenei Hemcivari Muahedenamesi" nin onaylanmasına ilişkin Kanun, Düstur: 2, III. Tertip, Cilt 7, s. 1512.

⁴⁴ 29 Mayıs 1937 gün ve 3265 Sayılı *Sancağın Mülki Tamamiyetini Tekellefe, Türkiye Suriye Hududunun Teminine Dair Muahede ve Anlaşma ve Beyanname, Mektup ve Protokoller Kabulüne İlişkin Kanun, Düstur: III. tertip, c. 18, s. 548.*

basan küçük ve orta sermayeli dağınık, örgütsüz Türk ve Müslüman burjuvazisi vardır. (Boratav; 2003: 24)

Dönemin karar verici ve politika oluşturucusu iki önemli devlet adamı Atatürk ve İnönü'nün; ekonomi-devlet, alt yapı-üst yapı ilişkisine bakışını, toplumsal yapının sınıflandırılması anlamındaki düşüncelerini anlamak için birçok vesile ile yaptıkları hitapların satır aralarına bakmak yeterli olacaktır. Atatürk, daha Cumhuriyet kurulmadan, 19 Ocak 1923 tarihinde yaptığı bir hitapta; “*Yeni Türkiye Devleti, cihangir bir Devlet olmayacaktır. Fakat yeni Türkiye Devleti, iktisadi bir Devlet olacaktır*”. (Aydemir; 2005: 340, c. I) demek suretiyle, devletçi ve ulusal bir ekonominin işaretini vermiştir. İnönü'nün, 1 Mart 1928 tarihli konuşmasında, “*İktisadiyat devleti, Devlet de iktisadiyatı tamamlar. Yüksek gayemiz, İktisadi devlet idaresini hızla meydana getirmek için çareler, vasıtalar aramaktır*”. (Aydemir; 2005: 340, c. I) şeklindeki söylemi, onun, Atatürk'le aynı noktaya baktığını göstermektedir.

Siyasi bir başarı olan Lozan'da, Osmanlı borçları, gümrük tarifeleri gibi çözümü Cumhuriyet Dönemine intikal eden sorunlar da mevcuttur. Her ne kadar Osmanlı borçları bir takvime bağlanmış ve 1929 yılına kadar ertelenmişse de, yurt dışından ithal edilecek mallara indirimli gümrük tarifesi uygulanması Lozan anlaşmasına göre beş yıl daha uygulanacaktır. Bir başka deyişle, 1929 yılında gümrük tarifesinin yükseltilmesi yasağı kalkacak, ancak Osmanlı borçlarının ödenmesine başlanacaktır. Bu her iki konu da makro ekonomiyi etkileyen iki önemli faktör olarak dönemin idarecilerin karşısına bir engel olarak çıkacak ve en azından öz kaynaklara dayalı korumacı bir ekonomik politika uygulamayı zorlaştıracaktır.

Bu tablo içerisinde uygulanmasına çalışılan ekonomik politikaların izlerini biraz daha geriye gelip, 1908'i izleyen yıllarda bir kısım İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkili mensupları olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Tekin Alp gibi düşünürlerin *İktisadiyat Mecmuası* ve *Türk Yurdu* gibi yayın organlarında yayınladıkları ana savlarda görebiliriz. Bu savlara temel teşkil eden yaklaşımın kaynağı ise, Alman tarihçi okulunun korumacı doktrinidir. (Boratav; 2003: 26) Savaş yıllarında, “Milli İktisat Okulu” olarak ortaya çıkan bu görüş, savaşın yarattığı kıtlık koşullarından yararlanarak ve devlet desteğiyle bir yerli

ve milli burjuvazinin yetiştirilmesi gerektiğini; bunun hem mümkün, hem de kalkınma ve modernleşme için zorunlu olduğunu ileri sürmektedir. (Boratav; 2003: 27)

Nitekim bu genel resim çerçevesinde devrin ekonomik politikalarına bakmak için ilk durak 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi olmalıdır. Ülkedeki sınıfsal yapının da yansıması şeklinde tertip ve terkip edilen bu kongrenin devrin özelliklerini de yansıtmaları bakımından birkaç noktada oldukça önem taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kongrede önerilen açık ve yönlendirici ekonomik bir reçete gündeme gelmemiştir. Kongrede mutabık kalınan kararlara bakıldığında; kendi kendine yeterlilik, ithalat ve ihracat arasında denge, yatırımcılara kredi sağlayacak banka kurulması ve yabancı sermayeye evet denmesi dikkat çeken hususlar olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, İzmir İktisat Kongresi; yeni kurulan Hükümet ile ulusun ilk kez bir araya geldiği, dilek ve temennilerin ifade edildiği, sınıfların ve hükümetin ekonomik yaklaşımlarını yansıtan geniş katılımlı bir toplantı olarak tarihteki yerini almıştır. Nitekim bu toplantıdan sonra; Lozan antlaşması hükümleri gereği beş yıl daha devam edecek olan mevcut gümrük muafiyetleri sonlanıncaya kadar hükümetin öz kaynaklara dayanan korumacı bir ekonomik politika izlemesi mümkün olmamış, 1923 -1930 yılları arasında dışa açık liberal bir ekonomik politika döneme hâkim olmuştur. Durum böyle olunca, liberal kültürün doğasında olan egemen sınıflar dönem boyunca kendilerini göstermiştir. Bu çerçevede, hala kapitülasyonların meyvelerini yiyen yabancı sermaye ve bunlarla işbirliği yapan komprador burjuvazi ve bunlara siyasi, hukuki ortam sağlayan işbirlikçi bürokrat grubu ortaya çıkmıştır. İş Bankasının, Sanayi ve Maadin Bankasının kurulması, 1927’de Sanayi Teşvik Kanunun çıkarılması gibi özel girişime ve yabancı sermayeye sağlanan kolaylıklar liberal tezle ve İzmir İktisat Kongresinin ruhu ile uyumlu olmuştur. 1920 -1930 yılları arasında kurulan 210 anonim şirketin üçte biri yabancı sermayelidir. Hatta bu sermaye; hükümetin ve belediyelerin verdikleri bu imtiyazlarda şirketlerin yüzde elli birine sahipti ve çoğunlukla bankacılık ve Türkiye’den hammadde satın alma ve Türkiye’ye işlenmiş mal satma üzerine yoğunlaşmıştır; teknoloji getirmekle ilgisi yoktur. Dahası, yerli sermaye sahipleri tarafından büyük hevesle desteklenen bu yabancı sermaye, kimi etkili bürokratları hiç para koydurmayarak birden fazla anonim şirkette kurucu, hisse sahibi, yönetim kurulu üyesi göstererek devletle

ilişkilerini kendisine uygun gelecek biçimde düzenlemeyi başarmaktadır. (Oran; 2004: 244)

Ekonomide etkin sınıf ve devlet katmanlarındaki işbirlikçilerine rağmen dönem içerisinde demiryollarının ve Tekel İdaresinin millileştirilmesi, kabotaj hakkının yabancı sermayeye yasaklanması ve limanların devletin imtiyaz hakkı verdiği yerli şirketlerce işletilmesinin sağlanması gibi girişim ve uygulamalar, devletin aslında ekonomiyi denetim altına almayı istemesinin ve milli ekonomi anlayışının da bir göstergesi olmaktaydı. Nitekim Büyük Buhranın başladığı ve Lozan'ın gümrük sınırlamasının sona erdiği 1929 yılında, Hükümet atağa geçmiş ve korumacı yeni gümrük tarifesini uygulamaya sokmuştu. Lozan antlaşması gereğince uygulanan eski tarife % 12,9 nominal koruma sağlarken, yeni tarife % 45,7 oranında bir koruma sağlamaktaydı. (Boratav; 2003: 49)

Aslında, Büyük Buhran'ın etkisi ile dış ticarete oluşan daralma ve yeni gümrük düzenlemeleri Türkiye için dışa karşı korunarak kendi sanayisini geliştirmek için uygun bir ortam sağlamıştı. Hükümet aldığı tedbirlerle ithalatı sınırlamış, daha pahalı ve geri teknoloji ile de olsa iç üretimi özendirmeye çalışmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, yeni gümrük tarifesine ek olarak ithalata kota koyma ve ihracatı denetleme hususlarında yetki veren kanunların çıkarılması aynı dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı'dan intikal eden yabancı yatırımların büyük bölümü 1930'lu yıllarda millileştirilmiştir. Zamanın Ekonomi Bakanı Celal Bayar 1933'te *"Bu memleketin çocukları memlekette sanayi vücuda gelsin diye büyük bir külfete katlanırken bunun nimetini ecnebilere kaptıracak değiliz"* demek suretiyle, devletin yerli sermaye lehinde uygulamaya koyduğu liberal politikanın esasını da ortaya koymaktaydı. Ancak uygulanan bu politikalar, devlet eliyle yerli burjuvazinin beslenmesine, hatta 1930'lu yıllarda devlet eliyle büyük sermaye gruplarının doğmasına yol açmıştır. (Boratav; 2003: 69)

Sonuç olarak dönem içerisinde ekonomik anlamda iki temel politikanın varlığı gözlenmektedir. Birincisi, Cumhuriyet'in ilanı ve Lozan'ı takip eden yıllarda (1923-1930), gerek Lozan'ın sınırlamaları gerekse sınıf yapısının niteliği gereği dışa açık liberal ekonomi politikasıdır. Diğerisi ise, 1929 -1939 yıllarında, her ne kadar Türk ekonomisi Osmanlı borçlarına ödemeye başlamış ve Büyük Buhran'ın etkilerini yaşamışsa da bu

safhada dışa kapanma ve devlet eliyle milli sanayileşme dönemine girilmesi, korumacı, özel mülkiyeti de kucaklayan ithal ikameci bir ekonomik anlayış ve uygulamanın hâkim olmasıdır.

2.2.3. Savunma Sanayi ve Askeri Harcamalar

Fatih Sultan Mehmet döneminde altın çağlarını yaşayan, dünyaca ünlü “top dökümhaneleri” ve İnebahtı Deniz Savaşı’ndan sonra beş ayda 200 parça gemi imal edebilecek bir yeteneği olan Osmanlı İmparatorluğu 19.yüzyılda endüstri devrine intibak edememiş ve zamanın askeri teknolojisinin gerisinde kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde savunma sanayi olarak kabul edilebilirse, İstanbul’da Taşkızak Tersanesi, Tophane’de tüfek fabrikası, baruthaneler ve atölyeler, Bakırköy, Zeytinburnu ve Karaağaç’ta askeri fabrikalar bulunmaktaydı. (Sonbudak; 1997: 69) Birinci Dünya Savaşı sonrasında İstanbul ve çevresinden Anadolu’ya bu tezgâhların birçoğu kaçırılmış ve bu makinelerle Konya, Ankara, Eskişehir, Keskin ve Erzurum’da küçük ve basit atölyeler tesis edilmiş ve 1921 yılında merkezi Ankara’da olan Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü kurulmuştur. (Değirmenci; 2002: 2)

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü işletmede bulunduğu 1950 yılına kadar ülke sanayinin temeli olmuştur. Dönem içinde TSK’nin ihtiyacı olan silah ve teçhizatın yurt içinden karşılayan en önemli kaynak askeri fabrikalardır. Cumhuriyetin ilanından sonra ordunun silah, cephane ve diğer araç gereçlerinin temini için mevcut fabrikaların ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle, yeni askeri fabrikalar kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun için de Anadolu’da daha emniyetli bir bölge olan Kırıkkale en uygun yer seçilmiştir. İstanbul, Ankara ve Anadolu’nun çeşitli yerlerine dağılmış tüm fabrika işletmeler merkezi bir yönetim altında toplanmıştır. Üretimin düzenlenmesi, siparişlerin yerine getirilmesi ve hesapların tutulması için bir “Fen Kurulu” oluşturulmuş ve 1925 yılında askeri fabrikalara genel bütçe içerisinde yer verilmiştir. 664 Sayılı “Müdafaai Milliye Vekâleti’nce Yüz elli Milyon Liralık Taahhüdat İcrası Hakkında Kanun⁴⁵” ile

⁴⁵ 13 Teşrinisani 1341 gün ve 664 Sayılı *Müdafaai Milliye Vekâleti’nce Yüz elli Milyon Liralık Taahhüdat İcrası Hakkında Kanun*, Meclis Kavanin Mecmuası, c. 4, s. 2.

yüksek miktarda ödenek ayrılarak Kırıkkale’de “Mühimmat Fabrikasının” yapımına başlanmıştır. (Tanyer; 1995: 58) 1926 yılında GSMH’nin 832 milyon dolar olduğu dikkate alınırsa, bu fabrikanın kurulması ve yerli savunma sanayi oluşturulmasına verilen önem daha açık olarak anlaşılmaktadır.

1924–1932 yılları arasında Lise ve Askeri Sanayi Mektebini bitirenlerden mühendislik ve fen memurluğu için Almanya ve Fransa’ya öğrenci gönderilmiş, ayrıca ordu subaylarından da mühendis yetiştirmek üzere Avrupa’ya personel yollanmıştır. Bu dönemde Askeri Sanayi Mektebi de Kırıkkale’ye taşınmış, ancak Askeri Liseler Müfettişliği emrine verilerek, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüyle ilişkisi kesilmiştir. (Tanyer; 1995: 59)

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü’nün Ankara’da olması ve Ankara’nın daha emniyetli bir yer olması nedeniyle, dönem içinde, İstanbul’da bulunan ve savaş döneminde Anadolu’ya kaçırılamayan birçok tezgâh kapatılarak Kırıkkale’ye taşınmıştır. Bu kapsamda; Zeytinburnu Tapa Fabrikasının faaliyetine 1933 yılında son verilerek tezgâhları gönderilmiştir. 1935 yılında kapatılan İstanbul Silah Fabrikası, 1936 yılında Trakya’daki birliklere hizmet vermek üzere 1936’da Zeytinburnu Silah Tamirhanesi adıyla faaliyete geçirilmiştir. Bakırköy Barut Fabrikası, 1924 yılından 1930 yılı Haziran ayına kadar normal düzeninde çalışmış; ancak Askeri Fabrikalar Müdürlüğü’nün ithal edilen barutun daha ucuz, yerli barut maliyetinin pahalı olduğu, fabrikanın eskiliği, bu nedenle rasyonel çalışmadığı gerekçesiyle yaptığı önerisi uygun görülerek geçici olarak kapatılmıştır. Ne var ki, ülke içerisinde barut üreten başka bir kuruluş bulunmaması nedeniyle 1932 yılında fabrika yeniden hizmete alınmıştır. Yine aynı dönemde Fransız sermayesi ile ortak kurulan ve genel müdürlüğünü bir Fransız’ın yaptığı ”Silahtarağa Av ve Rovolver Fişekleri Fabrikası” 1934 yılında Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü’ne devredilmiştir. (Tanyer; 1995: 61)

Dönem içinde Ankara merkezli savunma sanayi kurma girişimleri, Ankara’daki mevcut tesislerin ıslahı ve yeni tesislerin kurulması şeklinde devam etmiştir. Bu tesisler temel olarak mühimmat ve hafif silah üretmeye yöneliktir. Bununla birlikte demiryolu inşasında kullanılmak üzere ray da imal edilmiştir. İstanbul Tophaneden nakledilen tezgâhlarla

takviye edilen Ankara Silah Fabrikası geliştirilmeye çalışılmış, 1923 yılında kurulmaya başlanan Ankara Fişek Fabrikası 1928’de üretime başlamıştır. Bu fabrikanın faaliyete geçirilmesi için Almanya’dan uzman usta ve işçiler getirilmiş ve İsviçre’den tezgâhlar satın alınmıştır. 1929’da Kırıkkale’de “Mermi Fabrikası”, 1930’da piyade fişeklerine özgü kapsül üretmek üzere Kayaş Kapsül Fabrikası ve Mermi İmalathanesi kurulmuştur. 1935’te Ankara Mamak’ta Gaz Maskesi Fabrikası, 1937’de Kırıkkale’de “Barut Fabrikası”, “Top Fabrikası”, 1938’de dişli fabrikası, 1939’da Tüfek Fabrikası” kurulmuştur. Bunların dışında 1934’de Elmadağ Barut ve Patlayıcı Madde Fabrikaları açılarak, İzmir ve Erzurum’da ki silah tamirhanelerine 1938’de “Silah Fabrikası” adı verilmiştir. (HGM; 1982:127, Tanyer; 1995: 66)

Denizcilik sektöründe de bazı gelişmeler vardır. Büyük bir aşama olarak değerlendiremeyeceğimiz bu gelişmeler içerisinde, Yavuz Zırhlısı’nın onarımı için Gölcük’te havuz yapılması bulunmaktadır. Gölcük’te havuzu yapan Alman Flender Şirketi ile müştereken çeşitli onarım atölyeleri, barınma barakaları ile mayın, akümülatör ve torpido fabrikaları kurularak, faaliyete geçirilmiştir⁴⁶. Donanmanın takviyesi için yurt dışında dört torpido muhribi, üç avcı botu, dört denizaltı yaptırılmış, mayın gemileri, römorkör ve mayın motorbotları gibi deniz savaş araçları alınmıştır.⁴⁷

Türk Hava Kurumu ve Alman Junkers Tayyare Fabrikası işbirliği ile 1926 yılında “Kayseri Uçak Fabrikası” (Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi-TOMTAŞ) kurulmuş, Alman Junkers lisansı ile A-19 ve A-20 uçakları üretilmiş ve bu uçakların bakım ve onarımları yapılmıştır.⁴⁸ Ancak ortaklar arasında oluşan anlaşmazlık nedeniyle 1928 tarihinde üretim durdurularak, Türk işçilerinin işine son verilmiştir.⁴⁹ Üretim durmasına rağmen onarım ve bakım faaliyetlerinin sürdürüldüğü Kayseri Uçak Fabrikası’nın işlerliğini sağlamak amacıyla dönem içerisinde çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda 3 Kasım 1931’de Amerikan Curtiss-Wright firması ile sözleşme yapılmasına

⁴⁶ <http://www.dzkk.tsk.mil.tr/> (25.12.2007)

⁴⁷ b.n.19: 17 Ağustos 1933 tarihli Milli Savunma Bakanlığı’nın Raporu.

⁴⁸ <http://www.thk.org.tr/2005/anasayfa.htm> (25.12.2007)

⁴⁹ b.n.6: Kayseri’de bulunan TOMTAŞ Uçak ve Motor Fabrikası’nın üretimi durdurarak Türk işçilerin işlerine son verilmesine ilişkin yazı.

ilişkin Mili Savunma Bakanlığı'na yetki verilmiş⁵⁰ ve fabrikanın inşaat işleri söz konusu firmaya emanet usulü ile yaptırılmıştır.⁵¹ 1932 yılında Amerikan Curtiss Hawk ve Fledgling uçakları imal edilmiştir.

1936–1937 yıllarında PZL uçaklarının imali için Fransa ve Polonya ile işbirliği yapılmış ve fabrikaya Polonyalı uzmanlar getirilmiş,⁵² Fransa'ya eğitim için Türk mühendis,⁵³ İngiltere ve Almanya'ya Türk subayı⁵⁴ gönderilmiştir. Sonrasında İngilizler ile müşterek çalışma başlamış ve 18 Bristol seri bombardıman uçağının pazarlıkla satın alınması av uçaklarının ise Kayseri Uçak Fabrikası'nda yaptırılmasına içeren bir işbirliği yapılmıştır.⁵⁵ Bu amaçla İngiltere'den birçok uzman Kayseri Tayyare Fabrikasında çalışmış⁵⁶ ve 1940 yılında uçak üretimine başlanmıştır.⁵⁷ Kayseri'de kurulan bu tesislerde toplam 112 uçak üretilmiştir. (Demirci; 1999: 26)

Devlet merkezli savunma sanayinde dönem içinde özel girişimcilerin de varlığı görülmektedir. Önemli özel girişimcilerden biri, Atatürk'ü Sofya'dan tanıyan ve Fevzi Çakmak'ın da akrabası olan Şakir Zümre'dir. Zümre Atatürk'ün de teşviki ile İmalat-ı Harbiye Fabrikaları ile müşterek olarak Türk Ordusu için silah, mühimmat ve bomba

⁵⁰ b.n.11: Amerikan-Curtiss-Wright Grubu ile Kayseri Tayyare Fabrikası arasında uçak ve motor yapımı ile hava hatları konusunda bir yıl süreli sözleşme yapılması için Milli Müdafaa Vekâleti'ne yetki verilmesine ilişkin yazı.

⁵¹ b.n.18: Kayseri Uçak Fabrikası'ndaki inşaat işlerinin, Curtiss-Wright Şirketi'ne emanet usulü ile yaptırılmasına ilişkin yazı.

⁵² - b.n.29: Kayseri Tayyare Fabrikası'ndaki PZTL uçaklarında çalıştırılacak Polonyalı Wilhelm Gibalk'a ait kadronun tasdikine ait yazı.

- b.n.34: Kayseri Tayyare Fabrikası'nda PZTL uçaklarının montaj işlerinde çalıştırılan Zigmunt Reteleski'nin sözleşmesinin 1.1.1938 tarihine kadar uzatılması ve ücretinin artırılmasına ait yazı.

- b.n. 30: 14 Guanom-Ron ve 14. a. A. Hispano motorlu 2 PZTL uçağı ve 60 Guanom-Rom uçak motoru için gereken yedek parçanın pazarlıkla alınmasına ilişkin yazı.

⁵³ b.n.40: Kayseri uçak fabrikasında yapılmakta olan PZTL uçaklarına konulacak Gnom-Rhom motorlarının yapılışını incelemek üzere Fransa'ya gönderilen Yüksek Müh. Fikret Çeltikçi'nin memuriyetinin uzatılmasına ilişkin yazı.

⁵⁴ - b.n.41: Kayseri Uçak Fabrikası'nda yapılacak uçak tiplerini tetkik etmek üzere İngiltere ve Almanya'ya gönderilen Tayyareci Yzb. Enver Akoğlu'nun memuriyetinin bir ay daha uzatılmasına ait yazı.

- b.n. 33: Kayseri Uçak Fabrikasında yapılmakta olan PZTL uçaklarına konulacak motorların yapılışını görmek üzere Fransa'ya 6 ay süreyle heyet gönderilmesine ilişkin yazı.

⁵⁵ b.n.38: 18 Bristol seri bombardıman uçağının pazarlıkla satın alınması, av uçaklarının ise Kayseri Uçak Fabrikası'nda yaptırılmasına ilişkin yazı.

⁵⁶ b.n.50,51,52,53: Kayseri Tayyare fabrikasında görevlendirilen İngiliz uzmanlarla ilgili dört yazı.

⁵⁷ b.n.57: Memleketimizde kurulacak ve Bristol Uçak Fabrikası'nın işleteceği uçak fabrikasına ilişkin yazı.

üretmiştir.⁵⁸ Aynı şekilde, 1930'lu yıllarda İstanbul Haliç bölgesinde kurulmuş olan Nuri Killigil Tesisleri de dönemin önemli özel şirketlerinden biri olmuştur. (Tanyer; 1995: 60) Killigil emekli bir general ve Enver Paşa'nın da kardeşidir. (Akalin; 2007: 101) Türk ordusu için tabanca gibi hafif silahlar, havan ve mühimmat üretmiştir. 2 Mart 1949'da Söğütözü'nde, Eminönü ve Sirkeci'yi de sarsan büyük bir patlama ile fabrika imha olmuş ve Killigil de dâhil olmak üzere birçok çalışan bu patlamada vefat etmiş ve sonrasında fabrika kapanmıştır. 1936 yılında özel girişimci Nuri Demirağ, İstanbul'da bir uçak fabrikası kurmuştur. Yerli savunma sanayinin hava araçları alanında ilk örneği olan bu tesislerde planör, eğitim uçağı ve yolcu uçağı geliştirilmiş ve üretilmiştir. (Şakir; 1947, Deliorman; 1957)

Sonuç olarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulusal savunma sanayimizin temelini oluşturacak nitelikte yapılan bu yatırımlar; öze dayalı bir ulusal savunma sanayi yaratmak, topyekûn sanayileşme ve kalkınmayı sağlamak heyecanından kaynaklanan ve devlet eliyle yapılan hamleler olmuştur. Neredeyse sıfırdan başlanan bir sahada, askeri fabrikalar temelindeki bu gelişmelerin ciddi bir heyecanı yansıttığı ve önemsenmesi gerektiği ancak modern bir ordu teşkil ve teçhiz etmek için yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte dönem içerisinde yapılan askeri harcamalar ülke ekonomisi için önemli bir yer işgal etmektedir. Dönem içinde yapılan askeri harcamalara ilişkin farklı kaynaklardan derlenen ortalama ve tahmini değerler Çizelge 2.1'de gösterilmiştir. Buna göre, Türkiye dönemi içinde yıllık olarak tahmini 48,4 milyon dolarlık bir harcama yapmıştır. Bu miktar aynı zamanda yıllık ortalama bütçe gelirinin yarısına tekabül etmektedir. Kurtuluş Savaşı sonrası, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum dikkate alınırsa, bütçenin yaklaşık yarısının savunma sanayine aktararak orduyu öz kaynaklara dayalı olarak silahlandırma ve donatmaya verilen önem ortaya çıkmaktadır.

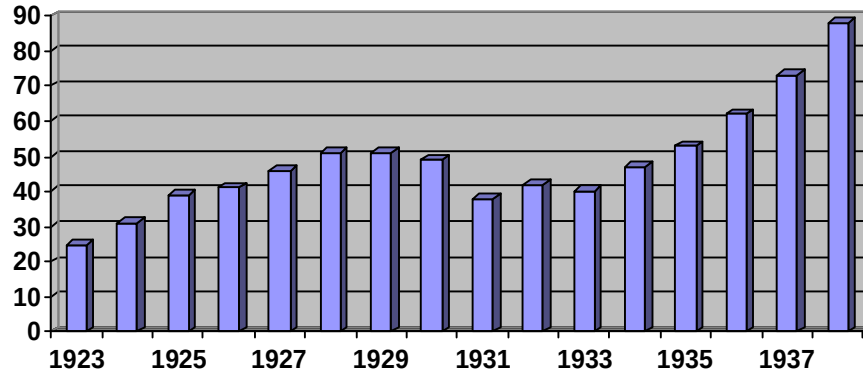
⁵⁸Rahmi, Akbaş. "Türk Silah Sanayine Vurulan Darbe" <http://www.bilecikaktuel.com/artikel.php?> (19.12.2007)

Çizelge 2. 1: Türkiye'nin 1923 -1938 Yılları Arasında Tahmini Askeri Harcamalar⁵⁹

Yıllar	Bütçe Geliri Milyon TL	Tahmini As. Harcama		Askeri Harcamalar/ Bütçe
		Milyon TL	Milyon \$	
1923	111	56	25.2	% 50
1924	138	69	31.4	% 50
1925	170	85	38.6	% 50
1926	180	90	40.9	% 50
1927	202	101	45.9	% 50
1928	224	112	50.9	% 50
1930	217	109	49.3	% 50
1931	165	83	37.5	% 50
1932	186	93	42.3	% 50
1933	174	87	39.5	% 50
1934	207	104	47	% 50
1935	231	116	52.5	% 50
1936	271	136	61.6	% 50
1937	323	162	73.4	% 50
1938	389	195	88.4	% 50
Top. Harcama	3410	1705	775	% 50
Dönem Ort.	213.1	106.6	48.4	% 50

Dönem içinde yapılan savunma harcamalarının seyri Şekil 2.8'de görülmektedir. 1929–1935 yılları arasında savunma harcamalarında görülen düşmenin Lozan Anlaşması gereği dış borçların ödenmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

⁵⁹ Kaynak: Bütçe geliri değerleri TOBB yayınlarından ve Ekrem Pakdemirli tarafından hazırlanmış olan "Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükler" isimli çalışmadan alınmıştır. (<http://www.tobb.org.tr/yayinlar/ekonomikbuyuklukler> 24.09.2007) Tahmini askeri harcamalara ilişkin değerler 84 numaralı belgeye istinaden ortalama yıllık olağan bütçenin % 50'si olarak kabul edilmiştir. Olağanüstü üstü durumlarda tahsis edilen kaynak dikkate alındığında askeri harcamaların bütçeye oranının % 50'sinin üzerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. (Goloğlu; 1974-108) Dolar kuru o tarihte 2.2 TL olarak alınmıştır.

Şekil 2. 8: 1923–1938 Savunma Harcamaları

2.3. İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939 -1945)

2.3.1. Siyasi ve Askeri Gelişmeler

Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939 tarihinde fiilen başlamış oluyordu. Çizelge 2.2'de, İkinci Dünya Savaşı başlangıcında ve esnasında Türkiye'nin savunma politikaları itibariyle ilgili ülkeleri içeren taraflar gösterilmektedir.

Çizelge 2.2- İkinci Dünya Savaşı'nda Taraflar

Tarih	Mihver Devletleri	Müttefik Devletler
1 Eylül 1939	Almanya, İtalya, Japonya, SSCB	İngiltere, Fransa, ABD
22 Haziran 1941	Almanya, İtalya, Japonya,	İngiltere, Fransa, ABD, SSCB
13 Ekim 1943	Almanya, Japonya,	İtalya , İngiltere, Fransa, ABD, SSCB

Buna göre; savaşın ilk yıllarında Almanya, SSCB ile müşterek hareket etmiş ve Polonya'yı taksim etmiştir. Ganimet paylaşımı bir müddet daha devam etmiş; bu kapsamda SSCB, Romanya'dan Basarabya ve Kuzey Bukovina'yı alarak Baltık devletlerinden Estonya, Letonya ve Litvanya'yı işgal etmiştir. Diğer taraftan Almanya ise Danimarka, Norveç, Hollanda, Lüksemburg ve Fransa gibi merkezi ve Kuzeybatı Avrupa ülkelerini

işgal etmiş Romanya ve Bulgaristan'ı da etkisi altına almıştır. Bir başka ifade ile savaş tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Bu safhada, İtalya, Japonya, Almanya ve SSCB arasında pastanın paylaşımına ilişkin bir taslak protokol⁶⁰ hazırlanmıştır. Bu taslağın hemen başında adı geçen bu ülkeler Avrupa, Asya ve Afrika'da kendilerine ait olan tabii nüfuz bölgeleri dâhilinde, bütün insanların iyiliği için, bu bölgelerde yeni bir düzenin kurulması ve bu gaye için müşterek bir çalışmanın yapılması gerekliliğini ifade etmektedirler. (Aydemir; 2005; 173, c. II) Taslak protokolün gizli olan ek kısmında ise paylaşımın esasları bulunmaktadır.⁶¹ Bu paylaşım planlarının yapıldığı tarihten hemen önce, yani 1939 yılında Türkiye, İngiltere ve Fransa ile bir "Saldırmazlık ve İşbirliği Paketi" tesis etmiş ve bir anlaşma imzalamıştır.⁶² Yani bazı şartlara bağlı da olsa saldırgan ve işgalci ülkelere biraz daha uzak durup müttefik ülkelere daha yakın bir duruş sergilemiştir. Aynı zamanda Türkiye bu anlaşma ile savaşın Akdeniz ve Balkanlar'a yayılmasını önlemeyi amaçlamıştır. (Eroğlu; 1977: 250) Bu durumdan rahatsız olan Almanya, İtalya ve SSCB, Türkiye'yi kendi saflarında savaşa katmak veya tarafsızlaştırmak amacıyla yine kendi aralarında mutabık oldukları bir protokolle⁶³ Türkiye'ye karşı alacakları tavrı

⁶⁰ " Bu taslaklar, Moskova'daki Alman Sefaretinin gizli dosyasında bulunmuştur. Üzerinde tarih olmayan bu taslağın, 26 Kasım 1940'ta Schulenburg tarafından verilen bildiride yer alan Molotov görüşmelerine bir zemin teşkil ettiği anlaşılmaktadır- Sovyet-Nazi gizli görüşmelerine ait belgeler". (Aydemir; 2005: 173)

⁶¹ Gizli Ek Protokol

Almanya, İtalya, Japonya ve Sovyetler Birliği temsilcileri aralarında kararlaştırılan anlaşmanın imzasıyla şunu taahhüt ederler:

1. Almanya, barışın meydana gelmesiyle Avrupa'da ele alınacak toprak gözden geçirmelerinde başka, toprak isteklerinin Orta Afrika'da temerküz ettiğini bildirir.
2. İtalya barışın meydana gelmesiyle Avrupa'da ele alınacak toprak gözden geçirmelerinden başka toprak isteklerinin Kuzey ve Kuzeydoğu Afrika'da temerküz ettiğini bildirir.
3. Japonya toprak isteklerinin Doğu Asya'da ve ada imparatorluğunun (yani Japonya'nın) güneyine kadar temerküz ettiğini bildirir.
4. Sovyetler Birliği, toprak isteklerinin Sovyetler Birliğinin milli bölgelerinin güneyinde ve Hint Denizi istikametinde temerküz ettiğini bildirir.

Dört devlet, öz meselelerinin hallini mahfuz tutarak, bu toprak isteklerine, karşılıklı saygı göstermelerini ve bu isteklerin vücut bulmalarını karşı koymayacaklarını bildirirler. (Aydemir; 2005:176 c. II)

⁶² 19 Ekim 1939 tarihli *Türkiye-İngiltere ve Fransa Arasında Üç Taraflı Yardım Anlaşması*, 8 Kasım 1939 gün ve 3738 Sayılı Kanun, RG: 9 Kasım 1939, 4357

⁶³ Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği arasında yapılacak 2 numaralı protokol taslağı:

"Almanya, İtalya, Japonya ve Sovyetler Birliği arasında bugün imzalanan anlaşma vesilesiyle, Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği temsilcileri aşağıdakileri bildirir:

1. Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği, Türkiye'yi mevcut uluslararası bağlarından ayırmak, kendileri ile siyasi işbirliği yapması için tedricen onu kazanmanın müşterek menfaatleri icabı olduğu hususundaki görüş birliğinde mutabıktırlar.

belirlemişlerdir. Bu protokolde Türkiye'nin toprak bütünlüğü tanınmakla birlikte bu husus bazı şartların gerçekleşmesi ile ilişkilendirilmiştir. Her şeyden önce boğazların kullanılması İtalya, Almanya ve SSCB lehine sınırlandırılmaktadır. Moskova'daki Alman sefirinin 26 Kasım 1940 tarihinde "çok acele, çok gizli" kaydıyla Alman Dışişleri Bakanlığına yazdığı ve kendisine Molotof'un bildirdiği arzuları nakleden raporda,⁶⁴ SSCB'nin Boğazlarda uzun vadeli üs kurmasına ilişkin teminat verilmesi talep edilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin toprak bütünlüğünün, ancak Almanya, İtalya, Japonya, SSCB paktına dâhil olması halinde mümkün olacağını aksi takdirde pakt ülkelerince. (Japonya hariç) gerekli askeri ve siyasi tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmektedir. (Aydemir; 2005: 178 c. II) Yani savaşın ilk yıllarında, temelinde faşist felsefe olan rejimlerle yönetilen İtalya ve Almanya ile sosyalist felsefeyi esas almış olan SSCB ve oligarşik militarizmi benimsemiş Japonya bir araya gelmişler, ülkelerin gıyaplarında çeşitli hükümler vermişlerdir.

Almanya ile SSCB arasındaki bahar havası 22 Haziran 1941 yılına kadar sürmüştür. Zira bu tarihte Sovyetlerin kaygıları doğrultusunda Almanya Sovyetler Birliğinin Doğu Avrupa'daki ordusuna saldırmış ve savaş yeni bir boyut kazanmıştır. Bu durumda her şey tersine dönmüş tüm gizli anlaşmaların önemi yok olmuştur. O güne kadar boğazların

2. Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği belirli bir zamanda, Türkiye ile müşterek anlaşma yapmayı anlaşmalarında kararlaştırırlar. Bu anlaşmada üç devlet, Türkiye'nin mülkiyet genişliğini (yani toprak bütünlüğünü) tanıyacaklardır.

3. Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği, halen yürürlükte bulunan Montreux Boğazlar Anlaşması yerine, başka bir anlaşma koymak için bir arada çalışacaklardır. Bu yeni anlaşma mucibince Sovyetler Birliğinin savaş gemileri, Boğazlardan istedikleri zaman, hiçbir kayda tabi olmadan geçiş hakkına malik olacaklardır. Karadeniz devletleriyle Almanya ve İtalya müstesna, diğer devletler prensip olarak, kendi savaş gemilerini Boğazlardan geçirme hakkından feragat edeceklerdir. Ticaret gemilerinin geçmesi gayet tabii olarak serbesttir. (Aydemir; 2005: 177 c.II)

⁶⁴ Madde 2: Sovyetler Birliğinin Boğazlardaki emniyetini temin için, coğrafi bakımdan Sovyetler Birliğinin Karadeniz sınırları içindeki emniyet bölgesinde bulunan Bulgaristan ile Sovyetler Birliği arasında karşılıklı yardım paktının imzalanması ve İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazlarının bulundukları yerlerde, SSCB'nin, kara ve deniz kuvvetlerine, uzun vadeli şartlar dâhilinde, üs kurulmasına da teminat verilecektir.

Madde 3: SSCB'nin, İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde, hafif kara ve deniz birlikleri için bir üs garanti etmesi- ve eğer Türkiye dört devlet paktına girmeye istekli olduğunu bildirdiği takdirde- sözü geçen üç memleket, Türkiye'nin istiklal ve toprak bütünlüğünü garanti ettikleri şeklinde değiştirilmelidir. Eğer Türkiye dörtlü ittifaka iştirak etmeyi kabul etmezse, Almanya, İtalya ve SSCB, lazım gelen askeri ve siyasi tedbirleri hazırlamaya ve tatbik etmeye karar verirler ve bu konuda ayrı bir anlaşma imzalarlar.

Almanya ve İtalya'nın dışındaki ülkelere kapatılmasını isteyen, hatta bunu Türkiye'ye karşı bir savaş sebebi sayacağını söyleyen Sovyetler Birliği bu tarihten itibaren Boğazlarla ilgili talepleri olmadığı beyan etmiş ve saf değiştirip İngiltere ve Fransa tarafına dâhil olmuştur. Bu gelişme üzerine ABD de Sovyetler Birliği'ne yardım edeceğini açıklamıştır. 1942 yılı sonuna gelindiğinde mihver devletleri Avrupa'da Pirenelerden, Afrika'da İskenderiye önlerinden, Ege'de Girit'ten; Norveç'te Buz Denizine, doğuda Volga'ya, Kafkaslarda Novorosiysk'ten (Doğu Karadeniz) Hazar Denizi istikametinde Terek Nehri kıyılarına kadar, hayalin kavrayamayacağı bir yayılım alanının, Japonlar ise; Çin, Çin-hindi ve Tayland'dan başka Malezya'dan Avustralya denizlerine kadar Pasifik'in hâkimiyetler. (Aydemir; 2005: 251) 1942 sonunda yaşanan kış şartları ile şaşkına uğrayan Sovyet Rusya içlerindeki Alman kuvvetlerinin bu tarihten itibaren başarısız olmaya başladığında, Pearl Harbour'da Japon baskınına uğrayan ABD de mihver ülkelerine karşı savaşa girmiştir. 1943 yılı Almanya'nın parlak zaferlerinin sona erdiği ve çöküşe geçtiği yıl olmuştur. Nitekim 13 Ekim 1943'de İtalya da mihverden ayrılmış ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Müttefik ülkeler arasında savaşın seyrine ilişkin olarak 14–24 Ocak 1943 tarihinde Kazablanka, 12–16 Mayıs 1943 tarihinde Washington, 11–24 Ağustos 1943 tarihinde Quebec, 19 Ekim–1 Kasım 1943 tarihinde Moskova, 22–26 Kasım 1943 tarihinde Kahire, 28 Kasım–1 Aralık 1943 tarihinde Tahran ve 4–11 Şubat 1945 tarihinde Yalta Konferansları düzenlenmiş ve 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'da İnönü ile Churchill buluşmuştur. (Aydemir; 2005: 255-269, c. II) Bu konferanslarda Türkiye'nin müttefikler lehinde tarafsızlığını bozmasını esas alan baskılar gündeme gelmiştir. Bu aşamada yoğun bir şekilde savaşa girmeye zorlanan Hükümet, sürekli savaşa hazırlıklı olmadığı; askeri donanım, silah araç ve gereçlerinin Avrupa'da ikinci bir cephe açmak için yeterli olmadığı gerekçesiyle Amerika ve İngiltere'den harp silah ve malzeme yardımı almıştır. Tüm bunlara rağmen Türkiye savaşa girmeme kararlılığıyla ve bir nevi denge politikası uygulayarak uzun bir süre bir elinde mihver devletleri, diğer elinde müttefiklerin ağırlığı ile ip üstünde yürümüştür.

Aynı yıllarda bir de krom krizi yaşanmıştır. Harp endüstrisinde özellikle de silah yapımında kullanılan krom madeni Türkiye'nin en önemli hammadde ihraç maddesidir. Bu

hammadenin en önemli ve ilk alıcısı da Almanya'dır. Yoğun şekilde silahlanan Almanya için bu hammadde son derece kritiktir. Mihver devletleri ile savaş durumunda olan İngiltere ve Amerika da aynı zamanda krom alıcısıdır ve Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatından aşırı rahatsız olmuşlardır. Sonuçta bu rahatsızlık baskılara dönüşmüş ve Türkiye'ye askeri anlamda yapılan harp silah araç yardımının kesilmesi tehdidine kadar ulaşmıştır. Türkiye burada da çeşitli manevralarla krizi çözmeye çalışmış, ciddi bir zarar görmeden paktlar arasında denge politikasını sürdürmüştür.

1944 yılında savaş alanı daralmış ve Kuzey Afrika savaşın dışında kalmıştır. 1944 yılında müttefikler Fransa'nın Normandiya sahillerinden çıkarken Almanya'ya güneyden ikinci bir cephe açmışlar ve 1944 yılı sona ererken; Belçika, Hollanda, Polonya, Yunanistan fiilen müttefiklerin eline geçmiştir. Durumun netleştiği ve mihver devletlerinin aleyhine kesinleştiği bir tarihte, 23 Ocak 1945'de, Türkiye, Boğazları müttefik devletlere açmış ve Almanya ile Japonya'ya savaş ilan etmiş ve Birleşmiş Milletler Beyannamesine katılma kararı almıştır.⁶⁵ 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etmiş, 2 Mayıs'ta Berlin düşmüş ve Almanya kayıtsız şartsız teslim olmuştur. Sonrasında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardından Japonya'da teslim olmuş ve böylelikle İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir. Bu gelişmeler sonrasında Türkiye 15 Ağustos 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşmasını onaylamıştır.⁶⁶

Harp alanlarında bu gelişmeler yaşanırken savaş sonu Avrupa'nın şekillendirilmesi ve ABD merkezli bir dünyanın kurulmasını sağlayacak bir sistemin de ilk adımları atılmıştır. ABD'nin New Hampshire Eyaleti'nin Bretton Woods kasabasında uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. 44 ülke delegesinin katıldığı bu konferansın amacı, savaş sonrası dünya iktisadi düzeninin ilkelerini belirlemektir. Nitekim ABD, bir daha 1929 bunalımını yaşamamak, dünyaya açılmak için bu konferansta etkileri günümüze kadar devam edecek olan önemli kararların alınmasını sağlamıştır. Bu kapsamda; dolar merkezli uluslararası bir kur sistemi kurulması, "serbest" ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, savaş sonrası

⁶⁵ 23 Şubat 1945 gün ve 1452 Sayılı *Almanya ve Japonya'ya Harp İlanına ve 1 Ocak 1942 Tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesine Türkiye'nin Katılması hakkında Kanun*, RG: 24 Şubat 1945, 5940

⁶⁶ 15 Ağustos 1945 gün ve 4801 Sayılı *San Fransisko'da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan BM Anlaşması ile Adalet Divanı Statüsünün Onanması hakkında Kanun*, RG: 24 Ağustos 1945

çok uluslu şirketlerin hızla büyüyüp yayıldıkları ve Avrupa'nın yeniden inşası nedeniyle bu yöreye büyük ölçüde ihracat yaptıkları bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu konferansın akabinde de; Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası kurularak bundan böyle dünyanın ana sermayesini yönetecek mekanizmalar kurulmuştur.

Bu mekanizmaların kurulması sonrasındaki yıllarda, birçok azgelişmiş ülke, IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmaları ile liberal yaklaşım doğrultusunda “istikrar” sağlamak bahanesiyle idari ve yapısal uyum politikaları uygulayacaklar ve ekonomik anlamda büyük tahribata uğrayacaklardır. IMF ve Dünya Bankasından alınan dış borçların ödenmesi için ücretlerin dondurulması, devalüasyon ve kamu harcamalarının azaltma gayreti içine girecekler, bu ülkelerde gelir bölüşümü iyice bozulacak, kişi başına gelir büyük oranda gerileyecek ve yoksullaşma hızla artacaktır.

2.3.2. *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savaş Hazırlık Durumu ve Savunma Sanayi*

Dönem sıkıntılı başlamıştır. Türkiye, iki savaş arası dönemde birçok hamle yapmasına rağmen, henüz sermaye birikimini, teknolojik ve entelektüel alt yapısını tamamlayamadan savaşın etkisine girmiştir. Milli Savunma Bakanlığı'nın 17 Ağustos 1933 tarihli ve “*On Yıllık Mesai Raporu*”⁶⁷ başlıklı yazısında, ordunun Kurtuluş Savaşı sonrası çalışmaları, hedefleri ve başardıkları çeşitli temel alanlara ayrılarak anlatılmaktadır. Buna göre silah, araç ve gereç olarak ordunun çalışmaları üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak, savaş nedeniyle tüm memlekete yayılmış ve sağda solda kalmış top, tüfek ve diğer silahlar toplanmış ve bunlardan yararlanma olanağı olanlar askeri birliklere verilmiştir. İkinci temel hedef ve çalışma ise, savaştan kalan cephaneyi tekrar kullanılabilir duruma getirmek ve yeniden top ve tüfek cephanesi yapmayı başarmaktır. Son olarak, yurt içinde yapılması mümkün olmayan modern silah ve bunlara ait malzemenin yurt dışından alınması hedeflenmiştir. Diğer bir alan ise ordunun giydirilmesi ve donatılmasıdır. Rapora göre ordu on yıl zarfında giyim kuşam olarak levazım ihtiyaçlarının tamamını milli fabrikalarda yapılmasını hedeflemiştir. HGM'ye (1982: 126) göre, 16 yıl içinde ordunun tüm giyecek, levazım ihtiyaçları ve donatım malzemeleri yerli malı olmuş ve milli fabrikalarda imal

⁶⁷ b.n.19: Milli Müdafaa Vekâleti'nin 10 yıllık mesai raporu.

edilmeye başlanmıştır.

Ordunun, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'na hazırlıklarına ilişkin bir plan yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu plan çerçevesinde; ordunun barış kadrosundan seferi kadroya çıkarılarak noksan personelin tamamlanması, ordunun zaruri ihtiyaçlarının karşılanması, Batı Anadolu'daki birliklerin takviye edilmesi, Doğu Anadolu'daki birliklerin takviye edilmesi, kış hazırlıklarının yapılması, bütçe yetersizlikleri nedeniyle teşkil edilememiş ateş destek birliklerinin tamamlanması ve savaşa girme ihtimaline karşı seferberliklerin daha üst dereceye çıkarılması şeklinde safhalandırma yapılmıştır. (Özel; 1941: 43) Bu planlamaya göre barıştaki 10 kolordu 15'e çıkarılmış ve eksik birlikler teşkil edilmiştir.

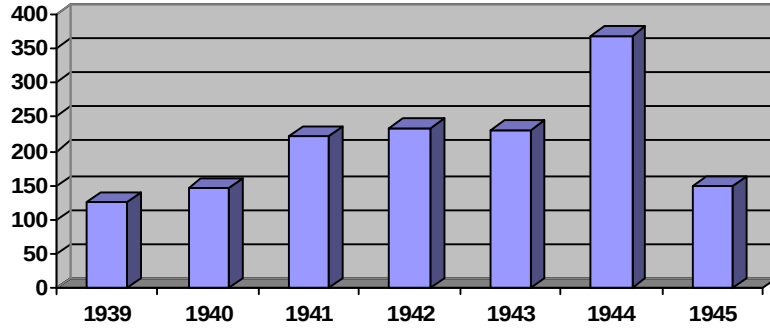
Kısıtlı bütçe olanaklarıyla ülke savunmasına ayrılan kaynaklar Çizelge 2. 3'de görülmektedir. Buna göre Türkiye dönem içinde bütçe gelirlerinin yarısını savunmasına tahsis etmektedir. Yedi yıllık dönem içinde savunması için harcadığı toplam tahmini kaynak yaklaşık 1.477 milyon dolardır. Dönem ortalaması ise yaklaşık 211 milyon dolardır.

Çizelge 2. 3: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Savunma Harcamaları⁶⁸

Yıllar	Bütçe Geliri (Milyon TL)	Tahmini Askeri Harcama		Asker Harcamalar/ Bütçe
		Milyon TL	Milyon \$	
1939	550.0	275.0	125.0	%50
1940	648.0	324.0	147.3	%50
1941	978.0	489.0	222.3	%50
1942	1,031.0	515.5	234.3	%50
1943	1,017.0	508.5	231.1	%50
1944	1,615.0	807.5	367.0	%50
1945	658.0	329.0	149.5	%50
Toplam Harcama	6,497.0	3,248.5	1,476.6	%50
Dönem Ortalaması	928.1	464.1	210.9	

⁶⁸ Kaynak: Bütçe geliri değerleri TOBB yayınlarından ve Ekrem Pakdemirli tarafından hazırlanmış olan "Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükler" isimli çalışmadan alınmıştır. (<http://www.tobb.org.tr/yayinlar/ekonomikbuyuklukler> 24.09.2007) Tahmini askeri harcamalara ilişkin değerler 84 numaralı belgeye istinaden alınmış ortalama değerler olup, yıllık olağan bütçenin % 50'si olarak kabul edilmiştir. Olağanüstü üstü durumlarda tahsis edilen kaynak dikkate alındığında askeri harcamaların bütçeye oranının % 50'sinin üzerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. (Goloğlu; 1974-108) Dolar kuru o tarihte 2.2 TL olarak alınmıştır.

Şekil 2.9’da verilen harcama grafiği izlendiğinde, Türkiye’nin savaşa girme riski devam ettiği müddetçe savunma harcamalarındaki artışın da devam ettiği, savaşın sona ermesiyle harcamanın da azaldığı görülmektedir.

Şekil 2. 9: 1939–1945 Savunma Harcamaları

1940’lı yıllar, askeri fabrikalar aracılığıyla sürdürülen savunma sanayi için sıkıntılı yıllar olmuştur. Bunu iki temel nedene bağlamak mümkündür. İlki savaş nedeniyle acil ihtiyaçların çoğalması ve yurt dışı hazır alımların artmasıdır. Buna paralel olarak askeri fabrikalar için ayrılan ödeneğin azalması bu işletmelerin performanslarını düşürmüştür. İkinci neden ise, teknoloji transferinin yapılamaması ve bu fabrikalarda çalışan yabancı uzman personelin savaşın başlaması ile ülkelerine geri dönmesidir. (Tanyer; 1995: 67) Dolayısıyla dönem içinde başlatılan askeri fabrikalar hamlesi durmuştur. Bu durum savaş sonrasında da devam etmiş ve özellikle ABD yardımlarının cazibesi bu hamlenin durmasında en önemli etken olmuştur.

2.3.3. Ekonomik Durum

İkinci Dünya Savaşının ilk dönemi olan Avrupa savaşının başlamasıyla birlikte ekonomik durum bozulmuş ve o günkü deyimle kara pazarcılık . (sonraları karaborsacılık) başlamıştı. Türkiye’de ekonomik bunalım vardı. Nitekim Çoruh Mebusu Mazhar Müfit KANSU, konuyu bir meclis önergesi ile gündeme getirmişti. Önergede şöyle deniyordu: “Vurgunculuk (ihtikâr) şiddetle devam ediyor ve hatta Anadolu’ya da yayılmıştır. Memurlar ve orta sınıf halk, bu yüzden acılar içindedir”. (Goloğlu; 1974: 60) Avrupa’nın

kaynayan bir kazan haline gelmesi ve buradan yayılarak Anadolu'yu da saran savaş endişesi Türkiye'yi de son derece olumsuz etkilemiş ve ülkeyi gerçekten önlenemeyen vurgunculuk dalgasının altında bırakmıştı. Bu durum ülkede büyük bir huzursuzluk yaratmaktaydı. Hâlbuki açlık, sefalet, fedakârlık İstiklal Savaşında da vardı. Ancak bu kez durum farklıydı. İşin içine sermaye girmişti. Toplumun sınıf yapısı farklılaşmaya başlamış, fedakârlık üretimden payını alamayan sosyal katmanlardan beklenmekteydi.

Türk hükümeti bir yandan dünya politik durumunun gelişmesini dikkatle izlerken, bir yandan da Türk Ordusunun donanımı ile ilgili tedbirleri almaya çalışmaktaydı. Bu nedenle Meclis'e, giyimde yerli malı kullanılmasını zorunlu tutan ve her türlü yabancı malların ülkeye sokulmasını yasaklayan 688 sayılı kanunun bazı maddelerinin olağanüstü askeri ihtiyaçlar sebebiyle değiştirilmesini isteyen bir tasarı vermişti. (Goloğlu; 1974: 99) Tasarının görüşmeleri esnasında Kazım Karabekir Paşa devletin elinde bulunan fabrikaların halkın ve özellikle Milli Savunmanın genel ihtiyaçları için çalışmadığını, savaş başlayalı bir buçuk yıl olmasına rağmen depolama yapılmadığını eleştirmesi sonrasında malzemenin yurt içinden teminine ilişkin bir çarpıklığı şu şekilde dile getiriyordu (Goloğlu,1974: 100):

“ Kesin ihtiyaç varsa, asker için gereken her şeyi almak için yetki verelim ve fakat iyi hesap yapılsın da bir kerede alınsın, yani böyle bir yetki bir kere kullanılsın. Yerli malı yapımına, Milli Savunmacı el konsun. Oysaki böyle yapılmıyor ve bir genel ilan veriliyor. Bunun üzerine cebinde bol parası olan biri hemen bir fabrikanın mallarını alıyor ve Milli Savunmanın ilanındaki eksiltmeye katılıyor, o malları verip %10, %20 zamla parasını geri alıyor. Bunların düzeltileceği zamandır”.

Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan, *“Bütün fabrikalara el konulmuştur. Bunun dışında zorunluluk olursa karşılayabilmek için ithal müsaadesi istiyoruz... Bu kanundaki amaç, bir gün sıkışırsak dışarıdan da mal getirebilmek olanağını sağlamaktır”* diyerek tasarıyı savunurken, Giresun Milletvekili İsmail Sabuncu, *“Bu kanun, bunalımlı savaş zamanı içindir. Fabrikalara el koymakta yarar yoktur. Çünkü mevcut yerli fabrikalarımız, genel ihtiyacı karşılayamamaktadır. Zaten memlekette inkâr edilemeyecek bir sıkıntı vardır. Pamuklu vesika ile dağıtılıyor, halkın şikâyetlerini biliyoruz. Yine araya komisyoncu giriyor... Bazı fabrikalar askerin ihtiyacına tahsis edilirse sivillerin ihtiyacında daha büyük sıkıntı olacaktır”* demek suretiyle tasarıya karşı çıkmaktaydı.

Ancak tasarı tüm tartışmalara rağmen 30 Aralık 1940 tarihinde 3957 sayı ile kanunlaşmıştır⁶⁹. (Goloğlu; 1974: 101)

Hükümet bu gelişmeler üzerine, ekonomik bunalımın halkın toplum düzenini bozduğu kadar, ulusal savunma gücünü de tehlikeli derecede etkilediği gerekçesiyle bir Milli Korunma Kanunu tasarısı hazırlamış ve Meclis'e sunmuştur. Tasarının ilk maddesinde, olağanüstü hallerde devletin bünyesini ekonomi ve milli savunma bakımlarından güçlendirip pekiştirme amacıyla Bakanlar Kurulu'na, bu kanunda gösterilen şekiller ve koşullar içinde görevler ve yetkiler verilmekteydi. Özetlemek gerekirse, bu kanun Hükümet'e, ülkedeki ekonomik bunalımı, halkın geçim zorluğunu, karaborsayı, vurgunculuğu, fiyat yükselmesini, mal darlığını, alım zorluğunu önlemek ve ortadan kaldırmak için her türlü yetkiyi vermekteydi.⁷⁰ Milli Koruma Kanunu uygulanmasına 19 Şubat 1940 tarihinde karar verilmiş, ancak zabıta tedbirleri ile istenilen sonuca ulaşılamamıştır. (Goloğlu; 1974: 62) Her gün geçen yıl bir evvelkinden daha çetin geçiyor ve hükümet, Cumhuriyet Döneminde gelenekselleştirdiği denk bütçe için zorlanıyor ve bu nedenle vergileri ağırlaştırmaya başlıyordu. Bu sırada bütçeyi Meclise sunan Maliye Bakanı Fuat Ağralı şöyle diyordu (Goloğlu; 1974: 108):

“Avrupa Savaşı'nın doğurduğu durum nedeniyle, bir yandan bazı vergi gelirlerinde doğan azalmaya, öte yandan Milli Savunma harcamalarındaki önemli artışa geçen yılda değinmiştim. O günden beri savaş alanı gittikçe genişlemiş, gösterdiği gelişmelerin etkisi özellikle Milli Savunma ihtiyaçları bakımından gün geçtikçe daha büyük olmuştur. 1940 mali yılında adi bütçeden ve olağanüstü kaynaklardan Milli Savunma Bakanlığına verilen ödeneğin toplamı, devlet bütçesinin genel toplamından önemli oranda çoktur. Milli Savunma tedbirlerimizi, politik durumun her türlü gelişmesini karşılayabilecek şekilde sürdürebilmek için, önümüzdeki yılda olağanüstü gelir kaynaklarının tümünü bu ihtiyaçlara tahsis etmeyi yararlı gördük”.

Sonuç olarak, Türkiye cephede savaşa girmiyor ama ekonomik anlamda savaşın tüm koşullarını yaşıyordu. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması nedeniyle tümüyle ertelenmişti. Bunlar, savaş yıllarının bir ekonomik gerileme dönemi olmasına yol açan nesnel etkenlerdi. Daha da önemlisi, 1940 sonrasının darlık koşullarının bir yandan siyasi

⁶⁹ 30 Aralık 1940 gün ve 3957 SK, RG: 4 Ocak 1941, 4703

⁷⁰ 18 Ocak 1940 tarih ve 3780 Sayılı *Milli Korunma Kanunu*, RG: 26 Ocak 1940, 4417

kadrolara ve yüksek bürokrasiye çok geniş yetkiler veren iktisat politikaları ile birleşmesi, bu dönemde gelir dağılımında fevkalade önemli değişikliklere yol açmış ve bu dönüşümler savaş sonunun ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerini büyük ölçüde biçimlendirmiştir. Böylece, ekonomik göstergeler bakımından gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek savaş yılları, 1946'da Türkiye'yi yeni oluşan güç dengelerinin çekim alanına itecek bir "kuluçka dönemi" olmuştur. (Boratav; 2003: 82-83)

2.4. Dönemin Savunma Politikaları

Yukarıda ifade edilen ve Türkiye'yi kuşatan gerek uluslararası gerekse ulusal siyasi, ekonomik ve askeri çevre ışığında izlenen savunma politikasının genel çizgisini saptarken üç önemli husus ön plana çıkmaktadır. İlki süreci etkileyen liderlerin varlığıdır. İkincisi savunma politikalarının bir diğer bileşeni olan güvenlik paktları ve/veya yakın işbirliği ile iyi geçinme ve dost olma arzusudur. Sonuncusu ise, dönem içerisinde savunmaya ayrılan kaynakların, algılanan tehdide oranla hangi koşullarda nasıl kullanıldığıdır. Bu üç konunun ışığında karar vericilerin; dış çevreden algıladığı tehdit ve baskı, iç siyasi ve ekonomik yapı, entelektüel alt yapı gibi kuşatanların etkisi ve baskısı altında oluşturdukları savunma politikası önem kazanmaktadır.

2.4.1. Güç Dengesinden Yararlanma, Pakt Arayışları ve Tehditten Uzak Durma

Osmanlı İmparatorluğunun fetih dönemleri dikkate alınmaz ve 17. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği savunma politikalarına bakılacak olursa çarpıcı benzerlikler görülür. *"Her ikisi de varlıklarını iki temel ilke üzerine kurmuşlardır. Güç dengesini büyük dikkatle izleyip ondan yararlanarak yaşamak; işgal edilme tehdidi yoksa başka devletlerarasındaki savaşlara girmemek"*.temel düşünce olmuştur. (Oran; 2004: 19) Osmanlı devleti ile Türkiye arasında savunma politikalarının oturacağı zemin arasında böyle bir benzerlik söz konusu iken beklentiler farklıdır. Yani dış dünyadan algılanan askeri, ekonomik, siyasi her türlü tehdide karşı Osmanlı Devleti çok uluslu, çok dinli ve mezhepli bir imparatorluğu devam ettirme gayreti içerisindeyken, Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'da ahdi hukuk çerçevesinde teminat altına

alınmış olan ulusal sınırlar dâhilinde yeni kurulmuş bir Ulus Devlet olarak yaşamayı amaçlamaktadır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin, iki paylaşım savaşı arasında, yani Kurtuluş Savaşı bitiminde imzalanan Lozan Anlaşması sonrasında Atatürk'ün hayatta olduğu süre içerisinde Hatay ve Musul uyuşmazlıkları dışında algıladığı veya doğrudan Türkiye'ye yönelik sınır ötesi askeri bir tehdit olduğunu söylemek gerçekçi olmaz. Dönem içerisinde, güvenliği etkileyen öncelikli tehdit 1925 yılında başlayan iç isyanlardır. Müteakiben, Hatay ve Musul sorunlarının yarattığı bir gerilim Fransa ve İngiltere olan ilişkiler açısından önem kazanmıştır. Ancak, Birinci Dünya Savaşında umduğunu bulamayan İtalya'da Mussolini'nin maceracı tutumu ve Akdeniz sevdası, Almanya'da yayılmacı politikası ile Nazilerin iktidara gelmesi, dönemin güvenlik politikalarını etkileyecek en önemli tehdit algılamaları olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa'da maceracı liderlerin sebep olduğu bu gelişmelerin yoğun yaşandığı 1930'lu yılların başlangıcında, Türkiye bu gelişmelerden oldukça huzursuz olmuş ve bir yandan ekonomik kalkınma gayreti içerisinde iken, diğer yandan bir sürpriz ile karşılaşmamak için ülke savunması için seferberlik hazırlıklarını gözden geçirmeye başlamıştır.

Bu anlamda, 24 Nisan 1933 gün ve 14443 Sayılı Kararname ile bugünkü Milli Güvenlik Kurulu benzeri diyebileceğimiz ve “Yüksek Müdafaa Meclisi” olarak isimlendirilen üst düzey bir organ kurulmuştur.⁷¹ Bu Meclis; Başbakanın başkanlığında, Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinden oluşmuştur. Yüksek Müdafaa Meclisi'ne dilediği takdirde Cumhurbaşkanı başkanlık edebilmektedir. Yüksek Müdafaa Meclisi her ne kadar en üst düzey asker ve sivil bürokrat elitten oluşmaktaysa da, yüklendiği görevler incelendiğinde esas ilgi sahasının seferberlik hazırlıkları yönünde olduğu anlaşılmaktadır⁷². Başka bir ifade ile Yüksek Müdafaa Meclisi, stratejik tehdit algılamalarının saptandığı ve güvenlik politikalarının geliştirildiği bir kurultan ziyade, ulusal kaynakların muhtemel bir harp olasılığına karşı nasıl harbe hazır hale getirileceğine ilişkin hazırlıklar ile meşgul olmuştur. Bu anlamda seferberlik için Bakanlıklar arası

⁷¹ b.n.16: 24 Nisan 1933 tarih ve 14443 Sayılı Kararname.

⁷² İlgili Kararname Kurul'un görevini şu şekilde belirlemiştir: “*Milli seferberlik bakımından vekilliklere verilecek vazifeleri tespit eder ve gerekli esasları hazırlar*”.

koordinasyonun yapıldığı ve Bakanlıklara verilecek görevlerin tespit edildiği ve seferberlik esaslarının belirlendiği bir kuruldur. Bu nedenle dönemin güvenlik politikalarının oluşum sürecini etkileyen bir karar organından ziyade, seferberlik hazırlıklarını yürüten bir icra ve koordinasyon organı gibi davrandığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar gidecek olan ve Almanya ile İtalya'nın tahrikleri ile oluşan Avrupa'daki tehlikeli tırmanışta, İtalya-Almanya tehlikesine karşı hem İngiltere-Fransa hem de SSCB ile yakınlaşmaya çalışan Türkiye bu dönemde bloklara bulaşmamaya özen göstermiştir. Böylelikle; ne maceracı ülkelerle, ne de bunlarla pasta paylaşım savaşına girebilecek ülkelerle gayede işbirliği yaparak kendi deyimiyle "ham hayal" peşinde koşmayı düşünmemiştir. İlk ve temel prensibi "yurtta sulh, cihanda sulh" olmuş ve sınır ötesine bakmamıştır. Ancak sınırların korunmasına yönelik olarak da; 1929 yılında ulusal politikaların bir aracı olarak savaşı yasaklayan Briand-Kellogg Paktı/ Litvinov Protokolü'ne,⁷³ 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katılmıştır.⁷⁴

İtalya, Almanya ve Balkanlar üzerinden gelebilecek bir Kuzey Blok tehdidi nedeniyle 1934 yılında Balkan Paktı'nı,⁷⁵ 1937 yılında Doğu ve Güneydoğu sınırlarını güvence altına alacak Sadabad Paktı'nı⁷⁶ tesis etmiştir. Başta SSCB olmak üzere çevre ülkeleri ile güvenlik ve ekonomik anlamda ikili anlaşmalar yapmış ve 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi⁷⁷ ile Lozan'da yarım kalan Boğazlar meselesini de Türkiye lehinde çözmüştür. Ancak Avrupa'da Mussolini ve Hitler'in muhtemel bir çılgınlığına karşı Türkiye'nin bir yandan İngiltere ve Fransa, diğer taraftan SSCB ile ittifak arayışı, Almanya'nın SSCB ile yaptığı saldırmazlık anlaşması ile önemli bir yara almış ve Türkiye'yi güvenlik anlamında ciddi bir tedirginliğe sevk etmiştir. Bu gelişme ile Türkiye 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile bir ittifak tesis ederek dengeyi bu ülkeler lehine çevirmiş gibi görünse de Atatürk'ün

⁷³ 19 Ocak 1929 gün ve 1384 Sayılı *Devletler Arasında Harbin Milli Siyaset Aleti Olarak İstismalinden Feragati Mutazammın Muahedeye Türkiye Cumhuriyeti'nin İştiraki hakkında Kanun*, RG: 5 Şubat 1929, 1111.

⁷⁴ 9 Temmuz 1932 gün ve 726 Sayılı *Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne İltihakının Tasvip Edildiği hakkında Kanun*, RG: 12 Temmuz 1932, 2148.

⁷⁵ 9 Şubat 1934 tarihli *Balkan Anlaşması*, 6 Mart 1934 gün ve 2381 SK. RG: 12 Mart 1934, 2651.

⁷⁶ 8 Temmuz 1937 tarihli *Sadabad Anlaşması*, 14 Ocak 1938 gün ve 3324 SK. RG: 27 Ocak 1938, 3819

⁷⁷ 20 Temmuz 1936 tarihli *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*, 31 Temmuz 1936 gün ve 3056 SK. RG: 5 Ağustos 1936, 3374

ölümünden sonra da dönem içinde denge politikası bozulmamıştır.

2.4.2. *İthal İkameci Sanayileşme ve Savunma Sanayi*

Savunma sanayine de yön veren bu ekonomik model uluslararası ekonomik sistemin . (uluslararası kapitalizm) etkisinden mümkün olduğunca koruyarak kalkınmayı amaçlayan ve kapitalist ülkelerde “ithal ikameci sanayileşme” (İİS) olarak anılan sermaye birikim modelidir. Başında Atatürk’ün bulunduğu ve tam bağımsızlık ruhu ile hareket eden bir lider kadroya rağmen ithalatın sınırlandırılması hatta yasaklanmasını ön planda tutan bu modelin Cumhuriyetin ilk yıllarında yani 1929 yılına kadar uygulanması pek mümkün olmamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden ilki Lozan konferansında imzalanmış olan Ticaret Sözleşmesi’nin gümrük tarifelerinde bir artışı yasaklamasıdır. İkinci önemli neden ise İzmir İktisat Kongresinde de ortaya çıkan sınıf yapısıdır. Ağırlıklı olarak İstanbul ve İzmir’de bulunan ve yabancı kaynaklı sermaye sahipleri ile bunların yerli ortaklarının bu geçişin ikinci engelini oluşturduğu söylenebilir. Son neden ise elit kesimin İttihat ve Terakkiden devrıldıkları “Müslüman tüccar yaratma” politikasıdır. (Oran; 2004: 38) Bir başka anlatımla ülke kalkınmasının temel anahtarı olarak uluslararası kapitalizm değil milli kapitalizm felsefesi benimsenmiş ve devlet eliyle milli tüccar yaratma yoluna da gidilmiştir. Tabi bu felsefeden nemalanan komprador burjuvazi ve onların bürokratik ortaklarının da ithalatın sınırlandırılması yönünde bir uygulamaya geleneksel itirazları olmuştur. Nitekim her ne kadar iktidar tek parti ise de, partiyi oluşturan politikacılar homojen bir anlayışa sahip değildir ve birçok bürokratin ülkede etkin yerli ve yabancı sermaye sahiplerinin etkisi altında kaldıkları ve hatta onlarla işbirliği yaptıkları görülmektedir. Bir başka deyişle liberal felsefenin doğasındaki etik yozlaşma devletin de içine girmiş, sermaye her fırsatta ulusallaşmanın önüne bir engel olarak çıkmıştır. Bu anlamda, özellikle de 1923-1930 yıllarını dışarıya bağımlı kılan bu itici güç ise “aferizm”⁷⁸

⁷⁸ Büyük Larouse’ta “Sürekli çıkarını kollayan, vurguncu, dalavereci” olarak tanımlanır. 1920’ler Türkiye’inde Türkiye İş Bankasından (Fransızcası: Banque d’Affaires) esinlenerek türetilmiştir. İş Bankasının kurulması üzerine bu kurumun çevresine toplanan politikacılar, siyasal nüfuzlarını kullanarak, çeşitli özel girişimcilerin ve bu arada yabancı iş çevrelerinin temsilcisi olarak ihale almaya ve bankanın, M. Kemal’in başlıca sermayedar olmasından kaynaklanan etkisini bu iş için seferber etmeye başladılar. Türkiye’de en kolay para kazanmanın yolu, bankanın sermayesini devlet nüfuzunu kullanarak riske atmak olarak gelişti. O kadar ki, iş yapabilmek için Türk olmayanlar bir Ankaralı maske edinmek zorunda kalıyorlardı. Olay o kadar yaygınlaşmış ve doğallaşmış ki, Milli Savunmanın

olarak isimlendirilen yolsuzluk akımı olmuştur.

Bu nedenlerle, 1929 yılına kadar ithalatın sınırlandırılması ve korumacı bir ekonomiye geçilmesi mümkün olmamıştır. Tabi bu durum savunma sanayine de yansımış dönem içerisine arzu edilen hamle yapılamamıştır. Tüm bunlara rağmen Atatürk, bir taraftan çevrede gelişen ve değişen güç dengelerini yakın olarak takip ederken, diğer taraftan yine ulusal kaynaklara dayalı bir savunma sanayi geliştirme çabasına girmiştir. Bu maksatla, ülkenin birikimi olmadığı halde, önüne gelen her fırsatı değerlendirerek kredi almadan, sadece ulusal kaynaklara dayanarak bir model geliştirmeye özen göstermiştir. Bu yönde Avrupa’da ve ABD’de gelişen sanayiye izlemek gerektiğinde eğitim ve malzeme almak için İtalya’ya⁷⁹ ve Avrupa’nın diğer ülkelerine⁸⁰ heyetler göndermiş ve teknik destek almıştır.

2.4.3. *Hegemon Güçlerle İşbirliği*

Türkiye’yi kuşatan güçlerle ekonomik ilişkiler ve savunma sanayi kurma ve geliştirme çabaları incelendiğinde güç dengeleri ve tehdit algılamalarıyla bir paralellik göze çarpmaktadır. Bu anlamda, dönemin tehdit yayan ülkesi Almanya ile çok önemli ekonomik ve askeri ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye Almanya için çok önemli bir hammadde üreticisi ve mamul madde tüketicisi konumuna gelmiştir. Rakamlara bakıldığında; Almanya’nın Türkiye’nin toplam ithalatındaki payı 1923’de 6,3 iken bu rakamın 1932’de 23,2’ye yükseldiği görülmektedir. (Oran; 2004: 300) Askeri ve savunma sanayi açısından bakıldığında, Almanya ile 15 Ağustos 1925 tarihinde Kayseri’de tayyare ve motor fabrikası kurulması için Junkers Firması’yla antlaşma imzalandığı ve 6 Ekim 1926 tarihinde Türk Motor ve Tayyare A.Ş. (TOMTAŞ) kurulduğu görülmektedir. (HGM, 1982: 247) Dönem içinde Almanya ile yine uzlaşma ve denge politikasının devam ettirilmesine özen gösterilmiş ve bu ülke ile askeri ilişkiler önem kazanmıştır. İki ülke

eksiltmesine katılan iki rakip yabancı firmanın ikisinin de temsilcisinin aynı milletvekili olduğu görülmüştü . (Oran, 2004: 246)

⁷⁹ b.n. 1: “Harp imalatının genişletilmesi ve hızlandırılması için gerekli malzemenin alınması gayesiyle İtalya’daki Cami Bey’e avans para gönderilmesi.” konulu belge.

⁸⁰ b.n. 2: “Savaş sanayi ve silahlara dair çeşitli Avrupa şehirlerinde incelemelerde bulunmak üzere gidecek heyete Cemil Paşa ile Bnb. Niyazi’nin katılması, kendilerine yevmiye ve siyasi pasaport verilmesi” konulu belge.

arasında askeri alandaki bu ilişki İkinci Dünya Savaşı hemen öncesinde hareketlenmiş ve 1937 yılında Almanya'dan silah ve askeri malzeme alınmıştır. Ayrıca Kırıkkale Askeri Fabrikasında tezgâh yapımı için işbirliği yapılmıştır. Nitekim bu işbirliği harp yıllarında da devam etmiştir. Dönem içinde bir kısım Alman subayı Türk Ordusunda sözleşmeli subay olarak görev yapmış ve gerek kıtalarda gerekse Harp Akademilerinde eğitim hizmeti vermiştir. Bir kısım Türk subayı da eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. Bu alanda yapılan karşılıklı işbirliği bir dönem yetişen subay kuşaklarının askeri taktik, teknik ve disiplin anlayışında da etkili olmuştur. (Özel; 1999: 262, Uzel; 2004: 299) Almanya ile hem askeri hem de ekonomik ilişkilerin yoğunluğu ve bu ilişkilerin Almanya lehine gerçekleştiği göz önüne alınırsa; bu yönde geliştirilen savunma politikalarında Almanya'nın özel yeri olduğu saptanabilir. Başka bir ifade ile Türkiye özellikle 1930'lu yılların sonlarına doğru sınır güvenliğine yönelik en büyük tehdidi Almanya olarak görmüş ve bu ülke ile askeri ve ekonomik işbirliği anlamında üst düzey ilişkiler geliştirerek bir bakıma kendini güvende hissetmiştir. Almanya ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalar Çizelge 2.4'de görülmektedir.

Çizelge 2.4- Almanya-Türkiye Arasında Yapılan Anlaşmalar

Tarih	Anlaşma	Kanun
11.01.1927	Ticaret	13.04.1927 tarih ve 1009 Sayılı Kanun RG: 27.04.1927, 588
26.05.1930	Ticaret	07.06.1930 tarih ve 1689 Sayılı Kanun RG: 26.06.1930, 1530
30.08.1937	Ticaret	20.01.1937 tarih ve 3570 Sayılı Kanun RG: 30.01.1939, 4124
25.07.1938	Ticaret	18.01.1939 tarih ve 3564 Sayılı Kanun RG:25.01.1939, 4120
31.01.1939	Ticaret	12.06.1939 tarih ve 3638 Sayılı Kanun RG: 19.06.1939, 4236
25.07.1940	Ticaret	07.08.1940 tarih ve 3910 Sayılı Kanun RG: 10.08.1940, 4584
12.06.1942	Ticaret	14.12.1942 tarih ve 4324 Sayılı Kanun RG: 17.12.1942, 5285
18.06.1941	Saldırmazlık	25.06.1941 tarih ve 4072 Sayılı Kanun RG: 02.07.1941, 4849

Benzer bir paralellik, 1924–1930 yılları arasında Türkiye ve İtalya arasındaki ekonomik ve askeri ilişkilerde de görülmektedir. O yıllarda İtalya'nın Türkiye için ciddi anlamda bir tehdit olarak algılanmasına paralel olarak, iki ülke arasında oldukça yoğun

olarak ticari ilişki gelişmiştir. Nitekim 1926 yılında Türkiye toplam ithalatının %16'sının İtalya'dan yapılması ilgi çekicidir. Daha 1921 yılında, harp imalatının geliştirilmesi için gereken malzemelerin alınması maksadıyla İtalya'ya heyet gönderildiği bilinmektedir.⁸¹

İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğine gelene kadar Türkiye; İngiltere, Fransa ve SSCB ile güvenliğine ilişkin olarak harp sanayi ve silah alımı konularında ciddi anlamda bir işbirliğine girmemiştir. Bu ülkelerle karşılıklı ittifak ve işbirliği anlaşmaları yapmak suretiyle kendini güvende hissetmek istemiştir. Ancak, 1930'lu yılların sonlarına doğru iyice Almanya'ya bağımlı duruma gelinmesi Türkiye'yi de tedirgin etmiştir.⁸² 1937 senesinde yaklaşan savaşa paralel olarak karşı paktta olan ülkelere İngiltere ile askeri-ekonomik ilişkiler hızlanmıştır.⁸³ Bu kapsamda; İngiltere ile Türkiye arasında ticaret ve kredi konularında beş anlaşma yapılmış ve bunlara istinaden harp silah araç ve gereçleri satın alınmıştır.⁸⁴ Ayrıca; 1936 yılında Karabük demir çelik işletmelerinin yapımı Alman Krupp firmasının daha iyi koşullar önermiş olmasına rağmen İngiliz Brasset firmasına verilmiştir; kontrolörlük ise Almanlara verilmiştir. (Oran; 2004: 272 -277) Bu alışverişin başkaca bir açıklaması yapılırsa; Türkiye'nin Almanya ve İtalya'dan kaynaklanan güvenlik endişeleri İngiltere tarafından açılan bu kredilerle harp silah ve malzemesine

⁸¹ b.n.1: Harp imalatının genişletilmesi ve hızlandırılması için gerekli malzemenin alınması gayesiyle İtalya'daki Cami Bey'e avans para gönderilmesi konusunda yazı.

bn.2: Savaş sanayii ve silahlara dair çeşitli Avrupa şehirlerinde incelemelerde bulunmak üzere gidecek heyete Müf. Cemil Paşa ile Bnb. Niyazi'nin katılması, kendilerine yevmiye ve siyasi pasaport verilmesi hususunda bir yazı.

⁸² Toplam ticaret hacminin yarısı Almanya ile ticari ilişkilerden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca, Almanya'dan alacakları birikmiş ve Almanya benzer yöntemlerle Balkan ülkeleri üzerinde ekonomik egemenlik kurmuştur. (Boratav; 2003:69)

⁸³ b.n.38: 18 Bristol seri bombardıman uçağının pazarlıkla satın alınması, av uçaklarının ise Kayseri Uçak Fabrikası'nda yaptırılmasına ilişkin yazı.

b.n. 57: Türkiye'de kurulacak uçak fabrikasının Bristol uçak fabrikası tarafından işletilmesine ait yazı.

b.n. 58: 10 İngiliz uzmanın Askeri Fabrikalar emrinde çalıştırılmalarına izin verilmesine ilişkin yazı.

b.n.-65: İngiltere'nin askeri kredisi çerçevesinde İngiltere aracılığıyla ABD'den alınan silahların Türkiye'ye teslimine ilişkin yazı.

⁸⁴ - 27 Mayıs 1938, Londra, *Kredi Anlaşması*, 28 Haziran.1938 gün ve 3525 SK. RG: 15 Temmuz 1938, 3960.

- 10 Ekim 1939, Ankara, *Ticaret ve Kliring Anlaşması*, 30 Mayıs 1939 gün ve 3860 SK. RG: 5 Haziran 1940, 4527.

- 3 Şubat 1940, Londra, *Ticaret ve Tediye Anlaşması*, 30 Mayıs 1939 gün ve 3866 SK. RG: 5 Haziran 1940, 4527.

- 2 Şubat 1940, Ankara, *Tediye Anlaşması*, 3 Ocak 1941 gün ve 3971 SK. RG: 14 Ocak 1941, 4707.

- 4 Mayıs 1945, Ankara, *Ticaret ve Tediye Anlaşması*, 16 Ocak 1946 gün ve 4834 SK. RG: 23 Ocak 1946, 6123.

dönüştürülmüş ve Türkiye kendisine kolaylıkla açılan bu krediler tuzağına İkinci Dünya Savaşı eşiğinde düşmeye başlamıştır. Nitekim İngiltere’den sonra Almanya ve Türkiye arasında 1939 ve 1942 yıllarında kredi anlaşmaları yapılmıştır.⁸⁵ Artık Türk Hükümeti’ne çeşitli senaryolar çizilmekte her fırsatta düşmanı tanımlanmakta ve yaklaşan savaş sinyalleri verilmektedir. Türk Hükümeti de bu gelişmeler ve baskılar sonrasında ülkenin tehdit altında olduğunu ve ülkenin önceliğinin güvenlik meselesi olduğunu düşünmektedir. Ülkenin savunması için her ne olursa olsun teklif edilen kredilerin alınarak silahlanmanın ve tehdiye karşı koyacak askeri güce, harp yeteneğine ulaşmanın hayatiyetine inanmaktadır.

SSCB ile ilişkiler ve SSCB’nin varlığı özellikle Montrö Boğazlar Anlaşması’na kadar problemli değildir. Hatta 1932 yılında SSCB’den tarım ürünleri ile ödemeli 20 yıl vadeli sekiz milyon dolar faizsiz kredi alınmıştır. Yani Türkiye’nin güvenlik politikalarını etkileyen bir girişi yoktur. İlişkiler özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında gerilmiş ve gerginlik Türkiye’yi uzun süre meşgul etmiş, Türkiye tarafından da uzun süre kullanılmıştır.

2.4.4. ABD ile yakınlaşma

Amerikalı *Senatör Beveridge*, 22 Nisan 1898 tarihinde ABD’nin ulusal menfaatini şu şekilde ifade etmiştir (Değer; 2004: 153):

“Amerikan fabrikaları, Amerikan halkının kullanabileceğinden daha fazlasını yapmaktadırlar; Amerikan toprağı tüketebildiğinden daha fazlasını çıkarıyor. Tutacağımız yol bizim için çizilmiş bir yazgıdır, dünya ticareti bizim olmalıdır, olacaktır. Ve bunu anamız (İngiltere’nin) örnek olduğu biçimde yapacağız. Bütün yeryüzünde Amerikan ürünlerinin dağıtım noktaları olarak ticaret karakolları kurulacak, Okyanusu ticaret filomuzla kuşatacak ve büyüklüğümüzle orantılı bir donanma meydana getireceğiz. Ticaret karakollarımızın çevresinde bizim bayrağımızı dalgalandıran ve bizimle ticaret yapan, kendi hükümetlerine sahip büyük sömürgeler kuracak, kurumlarımız ticaretin kanatları altında bayrağımızı izleyecektir”.

1902 yılında “*Amerikan kapitalizminin temel hedefi, bütün zayıf ülkelerin*

⁸⁵- 16 Ocak 1939, *Türkiye –Almanya Kredi Anlaşması* (150 Milyon Mark), 8 Mayıs 1939 gün ve 3600 SK. RG: 12 Mayıs 1939, 4206.

- 31 Aralık 1942, *Türkiye-Almanya Kredi Anlaşması*, 14 Nisan 1943 gün ve 4398 SK. RG: 21 Nisan 1943, 5387.

hammadeleri ve ulusal pazarlarını kendisi için birer açık kapı olarak tutmaktır. Bunun için diplomasi ve gerekirse zor kullanılmalıdır” diyen ABD Başkanı Wilson’un düşünceleri de aynı yaklaşımın 20. yüzyıla taşındığının bir ifadesidir. (Aydoğan; 2004: 135) Bununla birlikte ABD’nin, İkinci Dünya Savaşı’na kadar, Monroe Doktrini olarak anılan yaklaşımla Avrupa’dan uzak kalmayı tercih ettiği ve bir başka ülkenin de kendi kıtasıyla ilgilenmesini istemediği görülmektedir. Bu açıdan Türk-Amerikan ilişkileri değerlendirildiğinde; ABD’nin “yalnızlık politikasının” Türkiye açısından çok geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu süre içerisinde iki ülke arasındaki ilişkilerin olağan bir seyir izlediği, hatta ABD’nin Türkiye’ye olan ilgisinin gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ilişkilerde ABD’nin yalnızlık politikasından ziyade Amerikalı Senatör Beveridge ve Başkan Wilson’un yaklaşımından bahsetmenin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Aslında ABD’nin Türkiye’ye ilgisi çok uzun yıllardır devam etmektedir. ABD’nin 1920 yılında, Kars ve Gümrü’deki müesseselerinde 20.000 çocuk beslemesi ve bunun çoğunluğunun Ermeni olması, erzak ambarlarında ise Ermenilere yardım maksadıyla harp malzemesi paketlerini⁸⁶ bulundurması anlamlıdır. Zaten bunun hemen arkasından 1921 yılında ABD ile ilk siyasi ve ekonomik ilişki kurulmuş⁸⁷ ve karşılıklı temsilci ve heyetlerin temasları başlamıştır. Bu kapsamda, 1927 yılında ABD ile geçici ticaret anlaşması⁸⁸ imzalanmış, 1932 yılında Kayseri Uçak Fabrikası ve Amerikan Curtiss Wright Grubunun müşterek uçak yapması,⁸⁹ eğitim için ABD’ye personel gönderilmesi⁹⁰ gibi savunma sanayi açısından işbirliğini ifade eden gelişmeler yaşanmıştır. Gerek bu proje kapsamında gerekse bu projeden bağımsız olarak Türkiye 1932–1939 yılları arasında ABD’den önemli miktarda yedek parça, araç ve silah satın almıştır.⁹¹ Aynı yıllarda ABD Genelkurmay Başkanı

⁸⁶b.n. 1: Amerikalıların Kars ve Gümrü’deki müesseselerinde 20 000 çocuk beslediği ve bunun çoğunluğunun Ermeni olduğu, erzak ambarlarında ise Ermenilere yardım maksadıyla harp malzeme paketlerinin bulunduğuna ilişkin belge.

⁸⁷b.n. 3: Amerikan Hükümeti ile doğrudan siyasi ilişkilerin kurulması ile İstanbul Fevkalade Komiserliği İzmir delegeşi Mr. Embrin’e hukuki haklarının verilebileceğine ilişkin belge.

⁸⁸b.n. 5: Amerika Hükümeti ile yapılan geçici ticaret anlaşmasına ilişkin belge.

⁸⁹b.n. 14: Amerika ve Kayseri’de yapılacak Hog Av Tayyareleri için yapılan sözleşmenin 6. maddesinin değiştirilmesine ilişkin belge.

⁹⁰b.n. 20: Sahil topçuluğu tahsili için 2 yıl müddetle Amerika’ya gidecek 2 subaya tahsisat ve harcırah verilmesine ilişkin belge.

⁹¹b.n. 27, 28, 31, 39, 42, 45: ABD’den satın alınan yedek parça, araç ve silahlara ilişkin belgeler.

General McArthur ve ABD Başkanı Roosevelt Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ancak bu yakınlaşma hiç bir zaman ABD'nin arzu ettiği boyutlarda olmamıştır. 15 Kasım 1933 tarihinde ABD'nin alacağını 10 kat gösterdiği ve Amerika'ya olan gerçek borcun beş milyon dolar değil beş-altı yüz bin dolar civarında olduğunu ifade eden Atatürk imzalı bir kararname çıkarılmıştır.⁹²

Esasen başlangıçta ikili ilişkilerde aradığını bulamayan ABD'nin ilişkilerin seyrinden çok mutlu olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Ankara Büyükelçileri vasıtasıyla Türk Dışişleri Bakanlığı nezdinde yaptığı girişimler sonrası, Türk Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı “mühimdir” damgalı mektup ilginçtir. Mektupta Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Kaya, ABD elçisinin yaptığı müracaatı ve talebini anlatmaktadır. ABD Büyükelçisine ve Şükrü Kaya'ya göre; Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde ABD Hükümeti büyük oranda açık vermektedir. Bu durumun düzeltilmesi için ABD senatosundan fevkalade yetkiler isteyen ABD hükümetinin tedbir almasına mahal bırakılmamalıdır. Her ne kadar üçüncü ülkelere sağlanan kolaylıklar ABD'ye de sağlanıyorsa da bu yeterli olmamaktadır. Ticaret ve Sanayi Odaları marifetiyle Türk ithalatçıların ucuz Amerikan mallarına rağbet göstermeleri, diğer taraftan askeri siparişlerde bulunmaları ve doların ucuz olmasından dolayı bunların uygun fiyatlarla verilebileceği belirtilmektedir. Aynı mektupta Türk Dışişleri mektuptaki ifadesiyle; ABD'de “akıllara hayret verici sermayelerle bir kredi kurumu teşekkül ettiğini ve önemli devlet alımlarında ödemeleri taksitlere bağladığını anlatmakta ve Başbakanlığa bu faydalı uygulamadan istifade etmeyi” önermektedir.⁹³ Hemen bu mektuptan bir yıl sonra 22 Temmuz 1935 tarihinde Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Mümin Başbakan İsmet İnönü'ye doğrudan yazdığı bir mektupta, Türkiye'de madenler üzerinde çalışmış Amerikalı uzman Mr. Page'in ABD'de yazdığı rapordan söz etmektedir. Mektuba göre Mr. Page Amerika'da Türk Büyükelçiyi makamında ziyaret ederek Türkiye'de madencilik konusunda edindiği izlenimleri halisane bir şekilde ifade etmektedir. “Amerikalı uzmanın hiçbir art niyetten kaynaklanmayan bu raporuna göre; madenlerin ve petrolün Hükümet tarafından geliştirilmesine girişmek doğru

⁹²b.n. 21: Alacağını 10 kat gösteren Amerika ile hakiki borcumuz olan 5.000.000 doların, 10 -15 yılda ödenmek üzere çözüm aranmasına ilişkin belge.

⁹³ b.n. 22: ABD'den yapılan ithalatla ilgili olarak alınacak tedbirlere ilişkin belge.

değildir. Liberal felsefeye uygun, özel sermayeyi teşvik eden, yeni ve çağdaş bir maden kanuna ihtiyaç vardır. Hükümet buradaki gelirlerini harç ve vergilerden temin etmelidir”. Türk Büyükelçisi de Amerikalı uzmanın önerilerini takdire şayan bulmakta ve Başbakana sunmaktadır.⁹⁴ Nitekim bu gelişme sonrasında ABD’nin Türkiye ile olan askeri ilişkilerinde önemli bir artış oluşmaya başlamıştır. 1935 -1939 yılları arasında Türkiye ABD’den 40 adet avcı uçağı,⁹⁵ uçak yedek parçası,⁹⁶ 364 makineli tüfek ve bol miktarda yedek parça, paraşüt, araç, silah, hatta koşum atı olmak üzere muhtelif harp malzemesi satın almıştır.

Bu gelişmeler sonrasında, ABD-Türkiye ilişkileri açısından dönem içerisinde ABD’nin Türkiye’ye ilgisinin, Türkiye’nin de ABD’ye yakınlığının yoğunlaşmaya başladığını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, ABD için bu dönem gelecekteki Ortadoğu projesi için ümit verici bir başlangıç dönemi olmuş, Türkiye ise geleceğin hesabını pek yapmadığından bir dost kazanmanın mutluluğunu yaşamıştır.

2.4.5. *Savaşın Dışında kalma*

Dönemin savunma politikası “savaş dışı kalma” temeli üzerine oturmuştur. Her ne pahasına olursa olsun Türkiye’yi savaşa sokmamak İnönü’nün temel siyasi hedefidir. Bu amaçla uyguladığı tüm yöntemler bu amaca hizmet eden politikalarlardır.

Cumhuriyet sonrasında, İkinci Dünya Savaşı yılları da dâhil olmak üzere, devlet kadrolarında etkin olan ve savunma politikalarını yönlendiren birçok sivil ve asker bürokrat oldukça önemli savaş deneyimine sahipti. Birçoğu Balkan Savaşı’na, Çanakkale Savaşı’na, İstiklal Savaşı’na katılmış veya yaşamıştı. Birinci Dünya Savaşı’na sorumsuzca girildiğini, sonuçlarının ne kadar ağır olduğunu, savaşın nasıl bir felaket yaratabileceğini ve ülke için zorluklarını, riskleri biliyorlardı. Kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Avrupa ve Asya’yı masa başında paylaşan güçlü devletlerin, Türkiye’yi savaşa sokmak için uyguladıkları baskının temelinde yatan temel husus lider kadro tarafından net olarak

⁹⁴ b.n. 24: Amerika’dan alınacak Glen Martin bombardıman uçakları için kararlaştırılan döviz taahhüdatı hakkında kararname.

⁹⁵ b.n.31: Hava Silahlanma Programı çerçevesinde ABD’den uçak alınmasına ilişkin 3 Mart 1937 gün ve 6104 Sayılı kararname.

⁹⁶ b.n.35: Kayseri Uçak fabrikası için yedek parça alınmasına ilişkin 2 Aralık 1937 tarih ve 7591 Sayılı Kararname.

görülmekteydi. Hitler, Mussolini, Stalin, Churchill ve Roosvelt'in ulusal çıkarları için Türkiye'yi bir araç olarak gördükleri açıktı. Lider kadro gözlüğü ile bakıldığında elbette Türkiye'nin bu güçlerden herhangi biri lehine savaşa girmesi ve ikinci bir cephe açması kısa vadede belki Dünya Savaşının seyrini değiştirebilecekti. Bununla birlikte, savaşın fiziki, sosyal ve ekonomik olarak vereceği tahribat saklı kalmak kaydıyla orta ve uzun vadede hegemon bir gücün peyki olma olasılığını da beraberinde getirecekti. Yani yolun sonu görünmüyordu. Savaş yorgunu bir ülkenin ekonomik ve askeri gücü de yetersizdi. Savaşa girmek, son derece yüksek bir riskti. Bu nedenle, dönemin savunma politikaları savaştan uzak kalmak, tarafsızlığı korumak, dengeleri oluşturan güçleri rahatsız edecek tutum ve davranışlardan kaçınmak, savaşa katılma konusunda yapılan baskılara ekonomik ve askeri anlamda yetersizlik gerekçesiyle karşı koymak temeline dayandırılmıştı. Bir anlamda takip edilecek savunma politikasının amacı savaş dışı kalmaktı. Dolayısıyla politikanın amacı da; saldırı ve işgal planları değil karşı koyma, savunma planları üzerine inşa edilmişti. Yani Türk Hükümeti ve İnönü için açık kalan tek yol, Türkiye'nin bütün zekâsını ve imkânlarını kullanarak, işi duygusallık meselesine dökmeden kendi kabuğu içinde vaziyet alması ve savaş dışında kalabilmenin çarelerini aramasıydı. (Aydemir 2005: 135 c. II)

Tabii bu temele oturtulan savunma politikasını eleştirmek oldukça güçtür. Zira ulusal sınırların korunması ön plana alınmış, hayal ötesi düşünceler ile sınır ötesi planlar üretilmemiş ve yayılmacı ülkelere araç olunmamıştır. Aslında sonuç dikkate alınırsa politikanın amacı da gerçekleşmiştir. Yani Türkiye her şeye rağmen savaş dışında kalmıştır. O halde Türkiye'nin dönem içerisindeki güvenlik politikasının başarılı olduğu anlamına mı gelmektedir? Sanırım böyle bir söylem iddialı olur. Zira her ne kadar politik amaç gerçekleşmişse de, bu amaca yönelik hedeflerin seçiminin doğruluğu, bir başka deyişle politik araçların doğruluğu iyi incelenmelidir. Dönem içerisinde kullanılan politik hedeflerin neler olduğu ve bu hedeflere ulaşmak için de yapılan ekonomik ve politik fedakârlıkların bütçe altına alınması gereklidir. Avrupa'daki siyasi ve askeri güçler tablosu Türkiye'ye olası bir emri vaki ile savaşa girilebileceği veya ülkenin işgal edilebileceği kaygılarını yaşatmıştır. Türkiye de bu kaygılar içerisinde kendisini bu

savaştan uzakta kalmasını sağlayacak veya savaşa girdiği takdirde en uygun desteği verecek ülkeleri memnun edecek önlemleri merkeze alan savunma alt politikaları izleme zorunluluğu hissetmiştir. Bir başka anlatımla, Türkiye her ne pahasına olursa olsun savaşın dışında kalmıştır, ancak takip ettiği temel politikayı gerçekleştirmek için ulusal savunma sanayi alt yapısını müttefikler lehine ihmal etmiş, üretim alanında ihtiyaç duyulan çok önemli iş gücünü güvenlik maksadıyla silâh altına almış, bu gücü silahlandırmak ve donatmak maksadıyla Türkiye'nin ekonomik yapısı ile uyuşmayan yükümlülükler üstlenmiştir. Dolayısıyla, bu anlamda savunma politikalarının tam olarak ulusal gerçeklere dayandığını söylemek güçtür.

2.4.6. *Yurt Dışından Hazır Alımlar ve Orduyu Modernize Etme Telaşı*

1938'de dünyadaki durumun giderek gerginleşmesi sonucu hükümet tüm Silahlı Kuvvetlere birkaç yıldır ayırdığının üzerinde ödenek ayırarak orduyu modernize etmeye çalışmıştır. 1938 Şubat'ında İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine ülkesine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden savunmaya yönelik yeni bir yasanın geçtiğini ve buna göre 7.000.000 sterlin karşılığı ödeneğin hava saldırısına karşı savunmaya ve 5.000.000 sterlin karşılığı ödeneğin de askeri malzeme alımına ayrıldığını bildirmiştir. (Deringil; 1994: 34) Sonrasında 27 Mayıs 1938 tarihinde İngiltere ile 10 milyon sterlinlik Kredi Anlaşması imzalanmıştır.⁹⁷ Bu tarihlerde Türkiye'nin talep ettiği silah ve malzemenin bedelini ödeyebileceği konusunda derin kuşkular oluşmasına rağmen İngiliz Büyükelçi, Türkiye'ye yapılacak yardımın her ne şekilde olursa olsun İngiltere'ye geri dönüşünden emindir. Zira Büyükelçi Loraine'a göre; Türkiye'nin verdiği silah siparişlerinin parasal güçlükler nedeniyle yerine getirilememesi büyük talihsizlik olurdu. Çünkü güçlü bir Türkiye İngiltere'nin de amaçlarına hizmet edecektir. Nitekim Loraine, aynı tarihlerde, 125 milyon sterlinlik bir yasa tasarısının Mecliste görüşülmeye başlandığını, İtalyan tehlikesinin göz önünde bulundurulduğunu ve buna karşı sahil bataryalarına ve kıyı korunmasına ağırlık verildiğini; Türkiye'nin 64 orta-ağır tank, 32 zırhlı otomobil, 350 kamyon ve 350 kamyon

⁹⁷ 28 Haziran 1938 gün ve 3525 Sayılı *Müzeyyel Kliring Anlaşması ve Teslihat Kredi Anlaşması'nın onaylanmasına ilişkin Kanun*, RG: 15 Temmuz 1938, 3960.

ve 150 arazi otomobili almak istediğini rapor ediyordu. (Deringil; 1994: 35)

Üst üste gelen sipariş listeleri sonrasında, İngiliz Maliye Bakanlığında görevli Waley 22 Temmuz 1938’de Türk Hükümetinin silah alımı konusunda müşavirliğini yapan bir şirket temsilcisinin, Türk tarafıyla iş yapmanın zor olduğu ve Türklerin 21 milyon sterlini bulan bir sipariş programı çerçevesinde düşündüklerini söylüyordu. Aynı şekilde, Doğu Masası görevlisi Colville, Türklerin deniz, hava ve kara silahları sipariş listelerini pervasızca üst üste yığıdığını, bunların 6 milyonluk anlaşma kapsamında ödenmesinin olanaksız olduğunu ifade ediyordu. Loraine’nin 1938 raporunda, savunma harcamalarının bütçede en kabarık kalemi (108.995.000 TL.) oluşturduğu (toplam devlet gelirinin %43’ü) ifade ediliyor ve bu harcamaların Türkiye’nin güvenliğine yönelik olduğu belirtiliyordu. (Deringil; 1994: 35-36) Bu arada yabancı yayınlarda da Türkiye’nin çağdaş bir savaşa tümüyle hazırlıksız olduğu, sanayileşmiş güçlü bir müttefike dayanmadığı sürece savaşta ancak Hollanda ve Yugoslavya’nın olduğu kadar etkin olabileceği, silah ve diğer savaş levazımatındaki büyük eksikliklerin Türkiye’nin dış politikasını etkilediği vurgulanıyordu. (Deringil; 1994: 37) Aydemir (2005: 273 c.II), esasen bu durumu İnönü’den aktardığı şu sözlerle anlatmaktadır:

“Milletlerarası siyasi müzakerelerde ve herhangi bir devletin temsilcileri ile bir masanın başına oturduğumuz zaman, siyasi davaları ve davalarımızı, eşit şartlarla, açık dille ve gururla konuşuyor, savunuyoruz. Ama bu konuşmalar bitip de iş iktisadi davalara geldi mi, o zaman sesimizin tonu değişiyor. Sesimiz kısılıyor. Çünkü iğneden ipliğe kadar her şeyi onlardan istemeye başlıyoruz! İşte o vakit, siyasi konulardaki sözlerimiz de kıymetlerinden kaybediyor. Küçülüyoruz”.

İşte güvenlik kaygısıyla ve panik halinde orduyu modernize ve idame ettirmek amacıyla yapılan harcamaların ülkenin yaşamını alt üst ettiği bu dönemde, her şeye rağmen denk bütçe hesapları yapan dönemin Başbakanı Saraçoğlu, savaş hazırlıklarının genel ekonomideki tahribatını şöyle ifade etmiştir (Goloğlu; 1974: 195):

“Adi bütçelerimiz gelişmekte ve denliğini sürdürmektedir. 1938’ de 250 milyon iken 1942’ de 394 milyonu buldu. Gelecek yıl bütçesi (1943) 480 milyon olarak hazırlanmıştır. Fakat bu adi ve denk bütçelerin yanında ordu harcamalarını içine alan olağanüstü ödeneklerin maliyemizde yarattığı zorluklar çok serttir. Çünkü bağımsızlığımız ve özgürlüğümüz için ayakta tuttuğumuz orduya her yıl adi bütçe ile verdiğimiz 100 milyon liraya ek olarak 1939’ da 84 milyon, 1940’ da 220 milyon ve 1941’ de 280 milyon liralık olağanüstü ödenek verdiğimiz gibi 1942 yılı için bugüne

kadar verdiğimiz olağanüstü ödenek toplamı 313 milyonu aşmıştır. Bu yılın olağanüstü ödeneği 400 milyondan az olmayacaktır. Buna adi bütçedeki 100 milyonu ekleyince Milli Savunma harcamalarının 500 milyon lirayı bulacağı anlaşılır. Ordumuzun asıl donatımının ve silahlandırılmasının sözleşmeler gereğince dışarıdan alınmakta olduğu ve malzeme parası ödeneklerinin maliye bütçesinde bulunduğu göz önünde tutulacak olursa modern bir ordunun ne kadar pahalıya mal olduğu belirir”.

22 Haziran 1944 tarihinde dönemin Maliye Bakanı F. Ağralı, Meclis görüşmeleri esnasında, askeri harcamalarının genel bütçenin yüzde elli dördünü kapsadığı bilgisini vermektedir.⁹⁸ Konu savunma politikalarının ekonomiyi ilgilendiren bu bölümünde milli savunma sanayinin gelişmesi açısından ele aldığımızda ithal ikame yoluyla teknoloji transferini ve milli savunma sanayini oluşturmaya gerçekleştirmeye yönelik, milli ve korumacı politikalarda bir kırılmanın başladığını söyleyebiliriz. Yaratılan ortam Türkiye’yi bir telaş, hatta panik havası içerisine sokmuştur. Silahın nasıl üretileceği değil, nasıl temin edileceği önem kazanmıştır. Başka bir ifade ile kısa vadede silah satın almak daha kolay ve doğru yol olmuştur. İşin daha da acı olan tarafı, seçilen bu yöntem ileride ulusal politika haline gelecek ve ne yazık ki milli savunma sanayini uzun vadede sekteye uğratacak, Türkiye’yi batıya bağımlı hale getirecektir. Özellikle de denk bütçe titizliği bir kenara bırakılıp yardım ve kredi anlaşmaları ile başlayan bütçe açıkları gittikçe büyüyecek ve büyük bir çıkmazın eşiğine girilecektir.

2.4.7. Yerli Savunma Sanayinin İhmal Edilmesi

1926 yılında kurulmuş olan TOMTAŞ, 1939 yılından sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ait uçakların bakımını yapmak üzere uçak üretimini durdurmuştur.⁹⁹ İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha ziyade yurt dışı alımlara öncelik verilmiş, yurt içinde ise yurt dışından alınan araç ve gereçlerin bakımlarını yapmak üzere tersane ve atölyeler kurulmuştur. Örneğin İngiltere'den satın alınan uçakların bakım ve onarımını yapmak için 1942–1943 yıllarında Malatya'da uçak onarım atölyesi, 1941 yılında da, Taşkızak Tersanesi tekrar faaliyete geçirilmiştir.

⁹⁸ 22 Mayıs 1944 tarihli Meclis Görüşme Tutanakları, c. 10, s. 129.

⁹⁹ b.n.6: Kayseri'de bulunan TOMTAŞ Uçak ve Motor Fabrikası'nın üretimini durdurarak Türk işçilerin işlerine son verilmesine ilişkin yazı.

1936 yılında Nuri Demirağ'ın İstanbul'da kurduğu uçak fabrikasında THK için 10 eğitim uçağı 64 adet planör üretilmiş, ancak eğitim uçakları Türk Hava Kurumu (THK) tarafından kabul edilmemiştir. Verilen siparişlerin iptal edilmesi ve devlet desteğinin kesilmesi sonucunda, fabrika kapatılmak durumunda kalmıştır. (Şakir; 1947) Devlet desteğinin çekilmesi ve siparişlerin iptal edilmesinin siyasi olduğunu ifade eden Deliorman (1957: 31) bu gelişmeyi şu şekilde yorumlamaktadır:

“Bu itibarla Nuri Demirağ'ın yıkılma zamanı gelmiş oluyordu. Onlara göre onu bundan daha ileri başarılarla götürmek ancak devletin başına bir gaile açabilirdi. Milli bir dava uğruna tüm servetini tayyare işine yatırmamış mıydı? Böyle muazzam bir iş devletin alıcılığı olmadan yürüyemeyeceğine göre, ondan bunu esirgemek ve üstelik başka yollarla da baltalamak yıkımını bir anda sağlayabilirdi”.

Demirağ, dönemin Cumhurbaşkanı İnönü'ye 26 Ağustos 1939 ve 26 Kasım 1940 tarihlerinde iki ayrı mektup göndermiştir. (Şakir; 1947: 160-172) Bu mektuplarda; hızla gelişen havacılık sanayinde, bu hıza ayak uydurabilecek ve milli havacılık gayretlerinin eşgüdümünü sağlayabilecek bir kişinin sorumlu olarak tespit edilmesini önermiş ve ulusal havacılığın geliştirilmesi için devlet desteği sağlandığı takdirde Almanya ile eş değer bir hamle yapılabileceğini ifade etmiştir. Demirağ'ın bu iddiasının günün şartlarında hangi oranda gerçekleştirilebileceğini kestirmek bugün için oldukça güçtür. Ancak, aynı yıllarda Kayseri Tayyare Fabrikasında ABD, İngiltere ve Fransa ağırlıklı yabancı sermaye ile işbirliğine gidilmesi, savaşın getirdiği heyecan ve paniğin de etkisi ile bu ülkelerden hazır uçak alınması, Demirağ'ın milli uçak sanayi alanındaki önerilerinin ikinci plana itildiğini açıklamaktadır. Sonuç olarak, özel sektöre ait olan bu fabrika da 1943 yılında kapatılmıştır.

Savaş yıllarında ordu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yoğun bir biçimde çalışan Şakir Zümre Fabrikası, uluslararası ulaşım yollarının kapalı ve abluka altında olması dolayısıyla hammadde, teknik alet ve makine yönünden güçlükler çekmiştir. Savaş sonrası başlayan ABD yardımları ve Batı'ya dönük hazır alım politikaları ise bu fabrikanın da savunma sanayi alanındaki faaliyetinin sonlanmasına neden olmuştur.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Rahmi, Akbaş. "Türk Silah Sanayine Vurulan Darbe", <http://www.bilecikaktuel.com/artikel.php?19.12.2007>

İki kez savunma bakanlığı yapmış Van Milletvekili Ferit Melen, 6 Haziran 1985 tarihinde Meclis’te yaptığı bir konuşmada¹⁰¹ döneme ilişkin savunma sanayi tablosunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Değerli arkadaşlar, biz silahımızı hangi kaynaklardan sağlıyoruz? Birisi, milli bir kaynağımız var; taa İstiklal Harbi’nden başlayarak bir Kırıkkale’yi meydana getirmişizdir. Onun yanında bazı sanayiler . (fişek sanayi, gemi inşa sanayi, uçak revizyon sanayi gibi sanayiler) kurmuşuzdur; ama bu maalesef yeterli değildir. İki nedenle yeterli değil; birisi biz bu sanayi kurduktan sonra NATO’ya girdik, Amerikan Yardımı başladı, müttefiklerin yardımı başladı. Bu yardımlar, itiraf edeyim bizi biraz tembelliğe sevk etti. Bu yardımlar sebebiyle biz mevcut harp sanayimizi, savunma sanayimizi geliştirme gayreti gösteremedik ve hatta o kadar ki, bir ara biliyorsunuz Kırıkkale Harp Sanayini, Makine Kimya Endüstrisi adıyla kurulan bir kuruluşa devrettiler. Bu devir uzun yıllar harp sanayinin aleyhine işledi; çünkü o iktisadi devlet teşekkülü ve onun bağlı olduğu bakanlık, halkın ihtiyaçlarına savunma nazaran öncelik verdi ve savunma ihtiyaçlarına öncelik verdi, savunma sanayini ikinci planda gördü ve gelişemedi. İkincisi, dediğim gibi, Silahlı Kuvvetler de, yabancı kaynaklardan yardım veya kredi yoluyla bol silah aldığı için buna ihtiyaç duymadı”.

2.4.8. Savaş Ekonomisi ile Denge Sağlanması

Savaş öncesi yıllarda Mussolini idaresini ve bu idarenin işgalci uygulamalarını öncelikli tehdit gören Hükümet, sonradan gelişen Nazi Almanyası tehdidini dikkate alarak aslında savaşın başında 13 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile bir üçlü ittifak kurmuştur. Bir başka anlatımla Hükümet, savaşa girmemek veya iradesi dışında savaşa girdiği takdirde Türkiye’nin güvenliği için en önemli paktın İngiltere ve Fransa’nın teşkil ettiği Batı Paktı olarak değerlendirmiştir. Ancak savaşın gelişmesi ve Almanyanın yayılmaya başlayıp Rusya ile işbirliğine girmesi ile Hitler ve Molotov arasında Türkiye üzerine pazarlık yapılması nedeniyle Türk Hükümeti ciddi bir panik yaşamıştır. Rusya-Almanya arasındaki flörtün, Rusların Türk Boğazlarından üs talep etmesiyle çıkmaza girmesi Türkiye için bir şans olmuş ve Türkiye 14 Haziran 1941 yılında Almanya ile Saldırmazlık anlaşması imzalayarak bu ülkeye karşı da kendini güvende hissetmek istemiştir.

¹⁰¹ 6 Kasım 1985 tarihli Meclis Görüşme Tutanakları Cilt 20, s. 230.

Türkiye'nin birbirine hasım paktlara üye ülkelerle anlaşmalar imzalaması aslında tarafsızlığını koruma adına oldukça ciddi güçlükler yaratmasına rağmen, bu sorun diplomatik manevralar ve savunma ekonomisini de içeren ilişkiler ile aşılmaya çalışılmıştır. Yani Türkiye, paktlar ile olan ilişkisini sadece güvenliğini ilgilendiren saldırmazlık anlaşmaları ile değil, savaş ekonomisi kaynaklarını da kullanarak dengelemeye çalışmıştır. Tarafsızlığı konusunda tereddüdünü ifade eden veya bu anlamda baskı uygulayan ülkelerle yüksek hacimli bir ekonomik ilişki kurmuş veya bu ülkelerden harp silah araç ve gereçleri almayı tercih etmiştir. (Çizelge 2. 5)

Çizelge 2. 5: Türkiye'nin Ticari İlişkileri (Oran, 2004: 466)

Milyon TL

Yıllar	Almanya		İngiltere	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
1943	76,6	61,1	32,3	27,8
1944	50,2	52,8	29,5	51,3
1945			29,4	32,6

Tablo incelendiğinde, Türkiye'nin ağırlıklı olarak harp sanayinde kullanılan krom ihracatı karşılığında dönemin güçlü ülkeleri olan Almanya'dan ve İngiltere'den önemli miktarda ithalat yaptığı görülmektedir. Özellikle Almanya'nın ciddi tehdit oluşturduğu yıllarda bu hacmin daha geniş olduğu, İngiltere ile dostluğun devamını sağlayacak yeterlilikte devam ettiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan savunma sanayi ve güvenlik anlamında yurt dışından silah ve malzeme alımlarında da ABD ile birlikte bu ülkelerin ayrıcalığı olduğu görülmektedir. Örneğin 1940 yılında; Almanya'ya Kırıkkale Top Fabrikası için staja personel gönderilmiş,¹⁰² Almanya'dan yine bu fabrika için uzmanlar gelmiş¹⁰³ ve Almanya'dan kovan ve sevk barutu alınmıştır.¹⁰⁴ 1942 yılında Kırıkkale ve Elmadağ Barut Fabrikaları için askeri

¹⁰² b.n. 48: K.kale Top Fab. için personelin Almanya'ya staja gönderilmesi için yazı.

¹⁰³ b.n. 55: K.kale Top Fab. tesis ve montajı için Almanya'dan uzman gelmesine ilişkin yazı.

¹⁰⁴ b.n. 54: Almanya'dan kovan ve sevk barutu alımına ilişkin yazı.

malzeme alımı yapılmıştır.¹⁰⁵ 1943 yılında Krupp Fabrikasından alınacak 20 Ad. Top ile Türk-Alman Ticaret Anlaşmasına göre 100.000 Marklık kredi ile harp malzemeleri temin edilmiş ve 1944 yılında ise Almanya'dan satın alınacak malzeme yerine her çeşit harp vasıta ve malzeme ile fabrika teçhizat ve malzemesi alınmıştır.¹⁰⁶

Diğer taraftan İngiltere ile olan ilişkilerde de İngiltere'nin uzun vadeli beklentileri vardır. Türkiye, İngiltere için az gelişmiş bir ülke, yeraltı ve yer üstü tüm zenginlikleri ile sömürülmeye değer iyi bir pazar olmakla birlikte, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Ortadoğu politikaları için önemli bir uğrak noktasıdır. Nitekim İngiltere'nin, 1939 yılında Türkiye ile imzalamış olduğu anlaşma sonrasında ki uluslararası ilişkilerinde bu açık olarak görünmektedir. Öyle ki, Churchill'in 1973'de açıklanan el yazılı belgesinde Churchill, 1939 yılında imzalanan Türkiye –İngiltere anlaşmasından dolayı Türkiye'den kendisinin sorumlu olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca, aynı belgede Rusya ile yaptıkları pazarlıkta, Polonya'nın tamamını, Romanya'nın % 90, Bulgaristan'ın % 75, Yugoslavya ve Macaristan'ın %50'sini Rusya'nın nüfuz bölgesi olarak Stalin'e sunduğu ancak Türkiye ile ilgili hiçbir pazarlık yapmadan bu bölgeyi İngiltere nüfuz bölgesi olarak rezerv tuttuğu anlaşılmaktadır. (Değer; 2004: 217) Bu nedenle dönemin güçlü ülkelerinden İngiltere Türkiye'nin güvenlik politikaları açısından da çok önemliydi. İngiltere ile aynı cephede veya karşı cephede olmak ta oldukça tehlikeli bir durumdu. Zira aynı cephede olunması Türkiye'yi Mihver Devletleri'ne karşı savaşın içine çekmesi, karşı cephede olunması ise İngiltere ve müttefikleri ile savaşılması demektir. Kısaca, Türkiye'nin takip ettiği ve savaş dışı kalma temeline oturan güvenlik politikası içerisinde İngiltere'nin özel bir önemi ve yeri vardır. Buradaki politik amaç da İngiltere'nin mutlu edilmesidir. Savaş dışı kalmak asıl amacımız olduğu için bu ülkeyi de mutlu etmenin yolu askeri ve ekonomik alış verişte ayrıcalık tanımadır. Nitekim öyle de olmuştur. İşte bu nedenledir ki Türkiye ile İngiltere arasında harp malzemesi alınmak üzere 27 Mayıs 1938 tarihinde Kredi Anlaşması¹⁰⁷

¹⁰⁵ b.n. 61: Elmadağ barut Fab. için Almanya'dan malzeme. alımına ilişkin yazı.

¹⁰⁶ b.n. 62: Krupp Fab. dan alınacak 20 Ad. Top ile Türk-Alm. Tic. Anlaşmasına göre temin edilecek krediden alınacak malzemeye ilişkin belge.

¹⁰⁷ 27 Mayıs 1938, Londra, *Kredi Anlaşması*, 28 Haziran.1938 gün ve 3525 SK. RG: 15 Temmuz 1938, 3960.

imzalanmıştır. Ayrıca 4 Haziran 1935 tarihinde¹⁰⁸ ve 3 Şubat 1940 tarihinde¹⁰⁹ iki ticaret anlaşması yapılmıştır. Bunların dışında İngiltere’den Bristol uçakları alınmış, havacılık alanında Kayseri’de işbirliği yapılmıştır.

Son yıllarda Türkiye’ye ilgisi artan Amerika Birleşik Devletleri, 11 Mart 1941 tarihinde kendi ulusal savunma çıkarları gereği Avrupa’da bazı ülkelerin bekalarını önemli gördüğünü ve bu ülkelere yardım etmek üzere “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu’nu” kabul ettiğini açıklamıştır. Savaşta tarafsızlığını koruyan Türkiye’nin başlangıçta bu kanun kapsamında yardım edilecek ülkeler dışında kaldığı açıklanmış, ancak 7 Kasım 1941 tarihinde Türkiye’nin de bu yardımdan yararlandırılması kabul edilmiştir. Türkiye’nin 23 Şubat 1945 tarihinde Mihver Devletlere savaş ilan ettiğini açıklaması üzerine aynı gün Amerikan Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında, Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu’ndan yararlanmak için iki devlet arasındaki askerî yardımla ilgili ilk bağıt olan “İktisadi İkili Anlaşma” yapılmıştır.¹¹⁰ Yapılan bu anlaşma çerçevesinde ABD Türkiye’ye, ABD Başkanı’nın uygun göreceği savunma malzemelerini verecek, Türkiye ise bunun karşılığında ABD taleplerine uygun olarak malzeme, hizmet ve kolaylık sağlayacaktır. Bu uzlaşmadan ilk anlaşılan Türkiye harp silah araçları karşılığında, ABD’ye hammadde temin etmesi ve talebi halinde Türkiye’de üs kurabilmesi için toprak tahsis etmesidir. Dolayısıyla bu anlaşma ile Türkiye ucu açık bir yükümlülük altına girmiştir. (Tunçkanat; 2006: 17-18)

Amerikan yardımlarının bir bakıma denetleme ve etkileme aracını olduğunu ABD Başkanı Kennedy söylemektedir. Keza Nelson A. Rockefeller’in ABD Başkanı Eisenhower’a yazdığı mektupta; yapılacak geniş iktisadi yardımlarda, ABD’nin karşılık beklemeden yardım ettiği ve işbirliği yapmak istediğinde samimi intiba yaratılması gerektiği söylenmektedir. Ayrıca “*elimizdeki bütün propaganda olanaklarıyla*

¹⁰⁸ 14 Haziran 1935 gün ve 2807 Sayılı *Türkiye ile İngiltere arasında Ticaret ve Tediye Mütadair Anlaşmanın Onaylanmasına dair Kanun*, RG: 24 Haziran 1935, 2807.

¹⁰⁹ 30 Mayıs 1940 gün ve 3866 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Büyük Britanya Müttehit krallığı ve Şimali İrlanda Hükümeti arasındaki Ticaret ve Kliring Anlaşmasının Onaylanmasına dair Kanun*, RG: 5 Haziran 1940, 4527.

¹¹⁰ 2 Temmuz 1945 gün ve 4780 Sayılı *11 Mart 1941 Kanununda Derpiş Edilen Yardıma Müteallik Esaslara Dair Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Kanun*, RG: 10 Temmuz 1945, 6053.

durmaksızın, az gelişmiş ülkelere yapılan Amerikan yardımının karşılıksız bir yardım olduğu, art niyet taşımadığı bütün kafalara sokulmalı, bu konuda hiçbir masraftan çekinmemeliyiz”. (Değer; 2004: 244) diyerek takip edilecek stratejiyi de çizmektedir.

Bu yaklaşım ışığında 1941 ABD yardımı değerlendirildiğinde, öyle anlaşıyor ki ABD böylece Türkiye’yi de az gelişmiş bir ülke statüsü ile nüfuz alanı içerisine almış ve planı uygulamaya başlamıştır. Bu yardım sonrasında ABD ve Türk Hükümeti, basın ve halkına daha dost ve masum görünmeyi başarmıştır. Nitekim bu yakınlaşma ilişkilere de yansımış ve ABD 1942 yılında İskenderun’da, 1944 yılında da Adana’da konsolosluk açmıştır.¹¹¹ Bölgede yaşayan Amerikan vatandaşı olmadığına göre ABD’nin bu isteklerinin turistik amaçlı olduğunu düşünmek de pek akılcı olmayacaktır. Ancak bu talep daha sonra kurulacak İncirlik Üssü ve ABD’nin Başkan Eisenhower gündeme getireceği doktrinle ilişkilendirilirse daha fazla anlam kazanmaktadır.

Türkiye’nin 1942, 1944 ve 1945 yılı dış ticaret istatistiklerinden birer nüsha, talebi üzerine ABD Büyükelçiliği’ne verilmiş ve Türkiye’nin de kendi dış ticaret istatistiklerini yayınlamaması istenmiştir.¹¹² Tabii bunun bir tek anlamı vardır: Yardımın faturaları çıkmaya, mini denetimler gündeme girmeye başlamıştır. ABD; sermayesi, diplomatik misyonu, doları ve silahı ile Anadolu’da köprübaşı tutmaya başlamıştır. Türkiye’nin, dönem içi savunma politikalarına, savaş dışında kalmak adına hiçbir tehdit algılamadığı ABD kendi tarzı ile dâhil olmuş ve ileride stratejik ortak unvanı almayı hak edecek bir “dost” olmuştur.

2.5. Değerlendirme

1920-1945 yıllarını kapsayan bu dönemi aslında savunma politikaları temelinde *kurtuluş dönemi* (1920-1923), *kuruluş dönemi* (1924-1938) ve *İkinci Dünya Savaşı yılları* (1939-1945) olarak üç ayrı zaman diliminde değerlendirmek uygun olacaktır. İlk iki dönemde hâkim olan temel savunma anlayışı, Avrupa’da ittifaklar ve ekonomik ilişkiler temelinde

¹¹¹ b.n. 59,63: Amerika Hükümeti’nin İskenderun’da ve Adana’da konsolosluk açma isteğine ilişkin yazılar.

¹¹² b.n. 69: 1942, 1944 ve 1945 yılı dış ticaret istatistiklerinden birer nüshanın ABD Büyükelçiliği’ne verileceği ve II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi nedeniyle Amerikan dış ticaretine ait istatistiklerin yayımına izin verildiği fakat Türkiye’nin kendi dış ticaret istatistiklerini yayınlamamasına dair ABD Büyükelçiliğinin notu.

güç dengelerine dayanmak ve ülkeyi çatışmalardan uzak tutmayı ön plana alan savunma politikalarını oluşturmaktır.

Kurtuluş yıllarında savaşın getirdiği özellikten kaynaklanan bir savunma yapısı oluşmuş ve siyasi yapı ile askeri yapı iç içe girmiştir. Askeri yapıda ordu- kolordu komutanlığında bulunan üst düzey askeri bürokratların savaş sonrasında cumhuriyet karşıtı tavır sergilemeleri, kuruluş yıllarında ordu-siyaset ekseninde askeri yapının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir taraftan ordu içinde iktidara muhalif generaller tasfiye edilmiş diğer taraftan orduyu ve ordu içi dinamiğini doğrudan kontrol edebilmek için askeri yapı doğrudan Meclis'e bağlanmıştır. Atatürk bu yöndeki kaygılarını giderebilmek için sadakatinden emin olduğu Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanı olmasını sağlamıştır. Her ne kadar Çakmak'ın kişiliğinden ve Atatürk'e yakınlığından kaynaklanan bir gücün sivil idare üzerinde etkili olduğu görülüyorsa da Çakmak'ın genelkurmay başkanlığı yaptığı dönemlerde ordu siyasi telkinlere alet olmamıştır. Başka bir anlatımla, Çakmak Atatürk ve İnönü muhaliflerine itibar etmemiş ve iktidarın arkasında olduğunu hissettirerek rejimin muhafazasına katkı sağlamıştır. Ancak ordu çağa uygun olarak kendini yenilemesi noktasında yetersiz kalmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan gerçekler lider kadroyu paniğe sevk etmiştir.

Kuruluş yıllarında ayaklanma sorunları, Hatay ve Musul meseleleri dışında ülke güvenliğine doğrudan yönelik bir tehdit algılaması yoktur. Bununla birlikte, Almanya ve İtalya'da yaşanan gelişmeler Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Türkiye'nin temel kaygısı, bu ülkelerin yapacakları bir çılgınlık sonrası kendisinin de bir belaya bulaşması olmuştur. O nedenle güvenlik ve ekonomik temelde oluşturduğu politikalarda bu kaygının ön planda olduğu gözlenmektedir. Yetersiz sermaye birikimi, Lozan anlaşması ile gümrük tarifelerine getirilen sınırlamalar, yerli ve/veya yabancı sermaye ve işbirlikçilerinin müdahaleleri nedeniyle arzu edilen ekonomik hamle yapılamamıştır. Sermayenin yetersizliğinin yanında bilgi birikiminin de yeterli olmadığı bu dönemde ülkenin savunma sanayi askeri fabrikalar temeline oturtulmuştur. Dışarıdan getirilen yabancı uzmanların desteği, özellikle Almanya olmak üzere İngiltere, İtalya ve ABD gibi ülkelerle yapılan işbirliği ile Ankara ve Kırıkkale bölgesinde yoğunlaşan savunma sanayi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Askeri

anlamda oluşturduğu güçle çevresinde kaygı ve tehdit yaratan Almanya ile kurulan askeri ve ekonomik ilişkiler, aynı zamanda bu ülkeyle barış ve dostluğun devamı için ödenen bir diyet olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hükümet, içerisinde bulunduğu siyasi ve askeri durum nedeniyle, kendi iradesi dışında her an savaşa girebileceği endişesi taşımıştır. Bir başka ifade ile Almanya, İngiltere, Rusya ve Amerika Türkiye için birçok savaş senaryosu yazmıştır. Şüphesiz Türkiye savaşa girmemiştir ama savaş hazırlıkları ile savaşın bütün yüküne katlanmıştır. Hükümet, her ne pahasına olursa olsun kalabalık bir ordu idame ettirmek, bu orduyu yaratılan ve hissedilen tehdit çerçevesinde donatmak, silahlandırmak zorunda olduğunu hissetmiştir. Bu çerçevede, bu yıllarda, çeşitli ülkelere harp silah araç ve gereçleri satın almış ve muhtelif krediler kullanmıştır. Yani kendine yeterli bir ekonomi oluşturma sürecinin daha emekleme döneminde, tüm yatırımları bir kenara koyup, güvenliği için öz varlığının büyük bir bölümünü Türkiye'yi savaşa girmeye ikna etmeye çalışan ülkelere aktarmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan yerli savunma sanayi atağı bu dönemde hız kesmiş ve ikincil duruma düşmüştür. Türkiye'nin önüne konan tehdit senaryoları ve bunlara paralel verilen krediler, borçlar, silahlar, eğitim gibi kolaylıklar yaşanan küresel ekonomi koşullarında ve etkisinde başlatılan bu hamleyi uzunca bir süre kesintiye uğratmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ve uluslararası ortamın yarattığı gerginlik, Türk liderlerde dönemin savunma politikalarını hatta gelecek dönemleri etkileyecek bir anlayış oluşturmuştur. Buna göre ordu çağa uygun bir şekilde modernize edilmeli, güçlü ordu beslenmeli, bu maksatla milli kaynakların yeteri kadarı bu amaç için harcanmalıdır. Ancak yerli savunma sanayi yetersizdir ve çözüm dışarıdadır. Yani askeri malzeme dışarıdan satın alınmalıdır. Bu maksatla teklif edilen her türlü yardım kabul edilmeli hatta talep edilmelidir. Atatürk Dönemi politikalarından bir kopmayı kırılmayı oluşturan anlayış bu olmuştur.

Savaş yıllarında ve yaşatılan gerginlik, uluslararası ortam Türkiye'nin gerçeği değildir, paylaşım hesapları yapan ülkelerin gerçeğidir. Türkiye'nin payına sadece güvenlik kaygısı, olası bir savaşa hazırlıklı olma telaşı ve bunlardan kaynaklanan anlaşmalar, krediler, harp

silah araç ve gereçleri alımları düşmektedir.

İkinci Dünya savaşı yılları, öz kaynaklara dayalı ulusal bir savunma sanayi açısından kat edilmiş mesafenin yavaşladığı ve liberal anlayışın hâkim olduğu dışa açık bir sanayiye doğru kırılmanın yavaş yavaş başladığı yıllar olmuştur. Türkiye savaşa girmemiştir. Ancak savaştan ağır bir yükümlülük üstlenmiştir. Her ne pahasına olursa olsun savaşa girmemek için ABD’den, İngiltere’den, Almanya’dan, İtalya’dan harp silah araç gereci alması, üretimde kullanılabilecek çok önemli bir genç nüfusun orduya alınarak atıl kalması, birçok birlik teşkil edilerek iskân, iaşe ve teçhiz edilmesi ne kadar yaşamsaldı? Şüphesiz bir ülkenin savunmasında caydırıcılık son derece önemlidir. Caydırıcı bir gücünüz varsa bir bakıma tehdit de azalır. Ancak Türkiye’nin de savaşa müdahil olması yönünde baskı uygulayan İngiltere, ABD ve Rusya’ya her vesile ile yeterli silah ve teçhizatın olmadığıнын söylenmesi ve bu konuyu savaş dışı kalmanın önemli bir argümanı olarak kullanılması ile zaten bu caydırıcılık ilkesi çelişmektedir. Yani dönem içerisinde dışa dayalı yapılan silah alımlarının gerçek amacının caydırıcılık olduğunu ve Türkiye’nin gerçek güvenlik ihtiyaçlarına dayandığını söyleyebilmek güçtür.

Diğer taraftan aslında dönemin özelliği, başlangıçta askeri alanda yapılan bu yardımların cazibesi ileride hem asker hem de sivil bürokratlarda alışkanlık yaratacak olmasıdır. Bu alışkanlığın yakın gelecekte Türkiye’nin ulusal savunma sanayini sekteye uğratacak ve gelişmesini önleyecek olmasıdır. Bu yönde ilk adımlar bu dönemin sonunda atılmıştır. Açılan yeni dönemde hızla genişleyecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BLOKLAŞMA ve SOĞUK SAVAŞ YILLARI (1946–1980)

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarında güç dengeleri yeniden kurulmuş ve dünya liberal felsefeyi benimsemiş ABD ve sosyalist rejim temelindeki SSCB olmak üzere iki kutba ayrılmıştır. Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Örgütü¹ (GATT) gibi uluslararası aktörlerin de ortaya çıktığı bu dönem kutuplar arası, rejimler arası çekişme ve meydan okuma dönemidir. Türkiye’de bu çekişmede kendisine bir taraf bulma zorunluluğu hissetmiş ve SSCB’nin Boğazlar ve Doğu Anadolu konusundaki taleplerini gerekçe göstererek Truman, Marshall yardımları ile dünya kapitalist sisteminin etki alanına girmiş, NATO ile Batı Güvenlik Sistemindeki yerini fiilen almıştır.

Truman yardımı ile birlikte ABD lojistik ve eğitim sistemi Türk Ordusu’na girmiş, NATO’ya katılımı ile birlikte Türk toprakları ABD üsleri için açılmıştır. 1946–1960 yılları Türkiye’nin ABD sistemine ve NATO’ya uyum yıllarıdır. ABD hayranlığının zirve dönemidir. 1949 yılında Genelkurmay’ın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması, Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) ve Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları’nın teşkil edilerek Genelkurmay’a bağlanması, dönemin ilk yarısında ABD rüzgârından etkilenen savunma yapısında oluşan en önemli değişikliklerdir. Bu değişiklikler sonrasında iktidara gelen Demokrat Parti’nin on yılı ordu- siyaset ayırımı noktasında Cumhuriyet Dönemi’nin en keskin yıllarıdır. Ancak bu dönem 1960’da askeri müdahale ile sonlandırılmış ve dönem sonuna kadar iki askeri müdahale daha yaşanmıştır. 1960 askeri müdahalesi sonrasında yapılan yasal düzenlemelerle Genelkurmay tekrar Başbakanlığa bağlanmış ve MSYK yerine Milli Güvenlik Kurulu (MGK) teşkil edilerek savunmanın üst yapısında önemli değişiklikler oluşturulmuştur.

ABD yardımları, 1920’li ve 1930’lu yıllarda büyük fedakârlıklar pahasına başlatılan askeri fabrikalar temelli savunma sanayi hamlelerine ciddi darbe vurmuştur. Yardımlar nedeniyle Silahlı Kuvvetlerin yurt içi siparişleri azalmış ve bu nedenlerle askeri fabrikalar

¹ 1995 yılında “Dünya Ticaret Örgütü” olarak kurumsallaşmıştır.

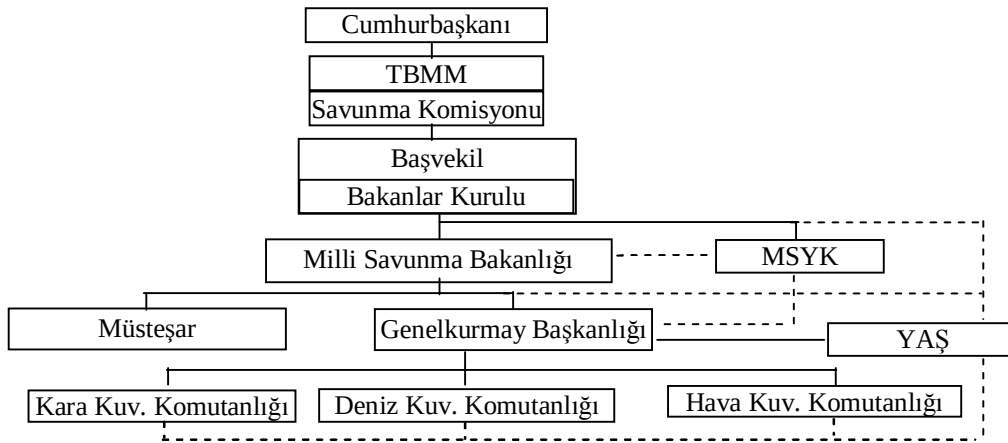
verimliliklerini yitirerek Milli Bütçe'ye önemli bir yük olmuşlar ve silah yerine gazocağı, karyola, çay makinesi gibi piyasa ihtiyaçlarına yönelik ticari mamul üretimine yönelmiştir.

Türkiye NATO'ya girerek savunma harcamalarını azaltmamıştır. Savunma ihtiyaçları ve harcamaları sürekli artmıştır. NATO, ABD tarafından algılanan ve sermayenin serbest dolaşımına engel olacak sosyalist rejim tehdidine karşı kurulmuş, Avrupa ülkeleri tarafından algılanan Sovyet tehdidi sürekli abartılmış ve ABD liderliğinde NATO'nun başardığı en büyük eylem bu tehdidin sürekli canlı tutulması olmuştur. Canlı tutulan bu tehdit Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin yükümlülük altında tuttuğu personel sayısının çokluğuna, iç bünyeden sağlanamayan savunma sistem ihtiyaçlarının dış kaynaklardan alınmasına ve savunma harcamalarının sürekli artmasına neden olmuştur.

3.1. Yönetim Yapısı ve Savunma Politikası Aktörleri

3.1.1. Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Savunma Kurulları

Uzun süren Çakmak döneminin ardından Genelkurmay 1944'te Başbakanlığa, 1949 yılında ise Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmış ve yine aynı tarihte Kara, Hava ve Deniz Müsteşarlıkları kaldırılarak Genelkurmay'a bağlı Kuvvet Komutanlıkları oluşturulmuştur². (Şekil 3.1)

Şekil 3. 1: Genelkurmay'ın Milli Savunma Bakanlığı'na Bağlanması, Müsteşarlıkların Kaldırılıp Kuvvet Komutanlıkları'nın Oluşturulması, MSYK Teşkili ve Yeni Savunma Yapısı.

² 30 Mayıs 1949 gün ve 5398 Sayılı *Milli Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Kanunu*, RG: 3 Haziran 1949, 7223.

Bakanlar Kurulu'nun savunma yapısında bu değişikliğin yapılmasına ilişkin hazırladığı kanun tasarısını inceleyen Milli Savunma Komisyonu hazırladığı raporda değişikliğin gerekçesini iki temel esasa dayandırmaktadır. Komisyon'a göre ilk gerekçe, mevcut uygulamada iki başlılık söz konusudur ve bu durum uygulamayı zorlaştırmaktadır.³ Genelkurmay'ın eğitim ve harekât konularından sorumlu olması, Milli Savunma Bakanlığı'nın personel işleri ve lojistikten sorumlu olması koordinasyonu güçleştirmektedir. Bu nedenle bu iki başlılık sona erdirilmeli ve bu faaliyetler MSB çatısı altında toplanmalı, Genelkurmay MSB'ye bağlanmalıdır. İkinci temel gerekçe ise, batılı demokratik ülkelerdeki uygulamalardır. Batılı ülkelerde genelkurmay, kuvvet komutanlıkları genellikle savunma bakanlıklarına bağlıdır. Bu nedenle Türkiye'de de aynı uygulamanın olması doğaldır.

Komisyon toplantılarına başbakan Şemsettin Günaltay, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Genelkurmay İkinci başkanı Org. Muzaffer Tuğsavul, MSB uzmanları ve Genelkurmay'ın ilgili diğer temsilcileri katılmış ve konunun görüşülmesi için 10 ayrı toplantı yapılmıştır. Yapılan toplantılarda dört hareket tarzı görüşülmüştür. Bunlardan ilki, Deniz, Hava ve Kara kuvvetlerinin teşkil edilerek Genelkurmay'a, Genelkurmay'ın da Başbakanlığa bağlanmasıdır. İkinci hareket tarzında aynı şekilde yine Kuvvetlerin teşkili ve Genelkurmay'a bağlanması, ancak bu kez Genelkurmayın MSB'ye bağlanması söz konusudur. Üçüncü hareket tarzında mevcut uygulamanın devam etmesi gündeme gelmiştir. Son hareket tarzında ise, Genelkurmay'ın MSB'ye bağlanması ancak Başbakan'ın aynı zamanda Milli Savunma Bakanı olması veya Genelkurmay MSB'ye bağlandığı takdirde Milli Savunma Bakanı'nın Meclis'teki asker kökenli kişilerden seçilmesi gibi hususlar tartışılmıştır. Sonuç olarak Komisyon kanun tasarısında önemli bir değişiklik yapmadan tasarı Meclis Genel Kurulu'na gelmiştir. 28-29 Mayıs 1949 tarihlerinde konuya ilişkin yapılan Meclis görüşmelerinde Komisyon üyesi E.Org. İ.Çalışlar'ın konuya yaklaşımı ilginçtir. Çalışlar, Genelkurmay'ın MSB'ye bağlanmasının pek önemli olmadığını, asıl sorunun Kuvvet Komutanlıkları'nın teşkil edilip Genelkurmay'a bağlanması ve eğitim, lojistik, harekât sorumluluğunun da Genelkurmay'a

³ Milli Savunma Bakanlığı'nın *Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun Tasarısı ve Milli Savunma Komisyon Raporu*, Dönem 8, cilt 19/2, s. 223.

verilmesinin sevk idarede zafiyet oluşturacağını söylemiştir. Çalışlar'a göre Genelkurmay Başkanı bu işlerle meşgul olmamalı, haritasını açmalı ve harekât analizi yapmalıdır. Aslında görüş bildiren kişilerin birçoğunda bu görüş hakimdir. Yani Genelkurmay'ın bağlantısından çok yeni teşkil edilen komutanlıklar ve verilen görevlerin Genelkurmay'ı nasıl etkileyeceği tartışılmıştır. Sonuçta yapılan oylamada tasarı kabul edilmiş ve kesinleşmiştir.

Silahlı Kuvvetlerin yapısında ve sivil yönetim bağlantılarında yapılan bu değişiklik iki nedenle önemlidir: Birincisi, Genelkurmay emir komuta ilişkisi yönünden Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanarak bir bakıma müsteşarlık seviyesine indirilmiştir. Bu düzenleme ile Genelkurmay Başkanı rütbe indirimine uğramış ve bakan emrine girmiştir. Genelkurmay Başkanı'nın atanmasında da Savunma Bakanı ön plana çıkmıştır. Zira düzenleme Genelkurmay Başkanı'nın, Savunma Bakanı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile atanması hükmünü getirmiştir. Diğer orgenerallerin atanmasında Genelkurmay Başkanı'nın da görüşü alınması kaydıyla aynı esas vardır. Yani yine Bakan teklif edecek Bakanlar Kurulu onaylayacaktır.

Düzenlemenin getirdiği diğer değişiklik ise düzenli orduya geçişten sonra kara, hava ve deniz birliklerinin ilk kez müstakil olarak birer komutanlık altında toplanması ve Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanlıkları'nın kurularak bugünkü yapının temelini atılmasıdır. Bu düzenleme ile birlikler hem lojistik hizmetler hem de sevk ve idare açısından bir komutanlık altında toplanmış ve bu komutanlıklar da Genelkurmay Başkanlığı'na bağlanmıştır.

Bu değişiklikten yaklaşık bir ay sonra Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Genelkurmay Başkanından oluşan “Yüksek Müdafaa Meclisi“ yerine sivillerin çoğunlukta bulunduğu “Milli Savunma Yüksek Kurulu” kurulmuştur.⁴ Milli Savunma Yüksek Kurulu; Başbakanın başkanlığında ve onun teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek bakanlarla, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'ndan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı bu kurulun tabii üyesidir. Bakanlar Kurulu'nun 1 Temmuz 1949 gün ve

⁴ 30 Mayıs 1949 gün ve 5399 Sayılı *Milli Savunma Yüksek Kurulu Teşkiline Dair kanun*, RG: 3 Haziran 1949, 7223.

3/9548 sayılı kararı⁵ ile Milli Savunma Yüksek Kurulu Üyeliğine seçilecek bakanlar; İçişleri, Dışişleri, Maliye, Bayındırlık, Ekonomi, Ticaret, Ulaştırma, Tarım ve İşletmeler Bakanları olup; seferde Harp Kuvvetleri Genel Komutanı Yüksek Kurulun tabii üyesidir. Kurul gerektiğinde Askeri Şura üyelerini ve her türlü uzmanları istişare için çağırabilmektedir. Teşkil edilen Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun görevleri şunlardır:

- Hükümetçe takip edilecek Milli Savunma Politikasının Esaslarını hazırlamak,
- Bütün devlet teşkilatında her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek milli savunma ödev ve görevlerini tespit ile gereken kanuni ve idari tedbirleri almak üzere yetkili makamlara sunmak,
- Aldığı yazılı tedbirlerin uygulanmasını kovuşturmak,
- Topyekûn Milli Seferberlik Planı'nı barışta hazırlamak ve gereğinde tam olarak uygulanmasını sağlamak,
- Yurt savunmasıyla ilgili işlerden başbakanın lüzum gösterdiklerini inceleyerek mütalaasını bildirmek.

5399 sayılı kanunla, Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun bu görevleri yerine getirmek için en az ayda bir defa toplanması, kararlarından doğrudan doğruya icra edilebilecek olanların başbakan tarafından ilgili yerlere tebliğ olunması ve Bakanlar Kurulu Kararını gerektirenlerin Bakanlar Kurulu'na sunulması öngörülmüştür. Yine aynı kanunla, Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun çalışmalarını düzenlemek üzere Milli Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreterliği ihdas edilmiştir. Genel Sekreter'in, Genelkurmay Başkanı'nın mütalaası alınarak Milli Savunma Bakanı'nca yapılacak teklif üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla atanması düzenlenmiştir.

Yeni kurulan bu teşkilat incelendiğinde; sivil bürokrat ya da politikacıların kuruma hâkim olduğu, dolayısıyla teşkilatın oluşturacağı savunma politikalarının oluşum sürecinde de bu ağırlığın hissedileceği anlaşılmakta, düzenlemenin ruhunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin savunma politikalarının oluşum sürecindeki etkinliğini daraltmak olduğu hissedilmektedir. Bu düzenlemeyle evvelce teşkil edilmiş olan “Yüksek Müdafaa Meclisi'ne” verilen görevden farklı olarak “savunma politikalarının hazırlanması, bu çerçevede tedbirlerin alınması yükümlülüğü” kanunla “Milli Savunma Yüksek Kurulu”na verilmiştir. YMM'nin temel görevi “seferberlik hazırlıklarını düzenlemek ve koordine

⁵ b.n.77: MSYK'ye seçilecek bakanlar ile ilgili kararname.

etmek” olarak belirlenmişti.⁶ Hâlbuki yeni düzenlemeyle sadece seferberlik hazırlıklarının düzenlenmesi değil, artık savunma politikalarının oluşturulması ve bu yönde gerekli tedbirlerin alınması da kanuni bir yükümlülük olarak yeni teşkil edilen Milli Savunma Yüksek Kurulu'na ve bu kurulun çalışmalarını düzenleyen Genel Sekreterliğe veriliyordu. Ayrıca Genel Sekreterlik, Umumi Kâtiplik döneminde olduğu gibi Milli Savunma Bakanlığı'na değil doğrudan Başbakanlığa bağlanıyordu.

Genelkurmay'ın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması ve MSYK'nin teşkiliyle birlikte 30 Mayıs 1949 tarihinde 5400 sayılı kanun ile Yüksek Askeri Şura'da da bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre YAŞ üyeleri MSB, Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Müfettişleri ve Milli Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreteri olmuştur. MSYK Genel Sekreteri'nin kendisinden daha kıdemli askerlerin durumlarının görüşüldüğü toplantılara iştirak edemeyeceği esası da yasada yer almıştır. Şura'nın tabii başkanı Başbakan'dır ve Başbakan gerektiğinde diğer bakanları toplantıya davet edebilir.

Savunma yapısındaki tüm bu değişikliklerin Truman Yardımı ile başlayan Türkiye-ABD temaslarının yoğun olduğu bir dönemde gerçekleşmesinin bir tesadüf olduğunu düşünmek oldukça iyimserlik olacaktır. Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır 1949 yılı bütçe görüşmelerinde, Milli Savunma Bakanlığı'nın görev ve yetkileri ile Genelkurmay'ın görev ve yetkilerinin çakıştığını ve bunları pratikte ayırmanın da güç olduğunu söyleyerek Silahlı Kuvvetlerin tek bir makamın kontrolünde olması gerektiğini söylemektedir.⁷ Cumhuriyetin kuruluşundan beri aynı işlevleri olan bu iki kurumun faaliyet çakışmasının ve iki başlılığın; ABD yardım malzemelerinin kabulü, birliklere dağıtımı, kullanılması, eğitimi ve lojistik esaslarının belirlenmesi noktasında ortaya çıkması ilginçtir. Başbakan Şemsettin Günaltay ise aynı oturumda konu ile ilgili düzenlemenin nasıl olacağını şöyle

⁶ Seferberlik planları; barış döneminden savaş durumunu düzenler. Bakanlıklar kontrolündeki personel ve araç, gereç ve malzemenin seferberlik ve savaş hallerinde Devletin bütün güç ve kaynaklarının barış durumundan seferberlik ve savaş durumuna en çabuk ve etkin biçimde geçmesini sağlayacak hazırlıkları anlatır. Bu anlamda barıştan itibaren uygulanacak usul ve esasları, seferberliğin ilanının duyurulması, görevli teşkilatı, kamu idare, kurum ve kuruluşlarıyla özel kurum ve kuruluşların ve buralarda görevli personelin, yurttaşların yetki, görev, sorumluluk ve yükümlülükleriyle bunların kullanılması, yapılması ve uygulanması hususlarını kapsar.

⁷ Ayın Tarihi, Nu183, Şubat 1949, s. 80, aktaran Akter vd, (2006: 435-476)

açıklamaktadır:⁸

“Genelkurmay’da beklenen teşkilatlanmaya çoktan başlanmıştır. Planları hazırlanmıştır ve çok yakında Meclis’e sunulacaktır. Bu teşkilat ile bugün anormal gibi bir vaziyette bulunan hususlar tamamıyla bertaraf edilmiş olacak ve demokrat memleketlerde Genelkurmaylar ne suretle işliyor ve Milli Savunma Bakanlığı’na ne şekilde bağlı bulunuyorsa bizde de aynı olacaktır. Tabii şekil, Genelkurmayın her memlekette olduğu gibi bizde de Milli Savunma Bakanlığı’na bağlılığıdır. (...) ordunun idari işleri, iaşesi ve sair hususları, memleketin diğer bütçeleri gibi Meclis’te esaslı bir şekilde tetkik edilir ve hükümetçe de bakanlıkça da sıkı bir kontrol altında bulundurulur ve bulundurulması da lazımdır. (...) Savunma Konseyi de kurulacaktır. Başbakan’ın riyaseti altında gereken bakanlardan ve genelkurmay başkanından teşkil edilecek olan bu heyet memleketin topyekûn harp kudretini nizamlamakla mükellef olacaktır”.

Görüldüğü üzere Başbakan yapılan değişikliğin kaynağı için demokrat ülkeleri adres olarak göstermekte, bu nedenle Genelkurmayın da doğal olarak Milli Savunma Bakanı’na bağlı olmasının gerektiğini, savunma bütçesinin sıkı denetimine ihtiyaç bulunduğunu ifade etmekte ve ayrıca Savunma Konseyi’nin haberini de vermektedir. Aynı dönemde yoğun bir yardım programı başlamış, ABD’den heyetler gelmiş⁹ ve ABD’ye eğitim için subaylar gönderilmiştir.¹⁰ Bu yoğun temaslar sonrasında 1950’de iktidara gelen Hükümetin bu köklü değişiklikleri yapması ve Silahlı Kuvvetlerde büyük bir tasfiyeye¹¹ gitmesi dönemin gelişmelerinin birbiriyle ilişkilendirilmesini akla getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında yaşanan gelişmeler, savunma yapısındaki bu değişikliklerin oluşmasında, ABD’nin doğrudan veya dolaylı etkisinin bulunduğunu düşünmemizi haklı kılmaktadır.

Önce 1944, sonra 1949 yılında yapılan bu düzenleme ve tasfiyeler her ne kadar Çakmak sonrası orduyu şeklen siyasi iradenin kontrolü altına sokmuş, hükümetin hatta Savunma Bakanlığı’nın gerisinde bir konuma getirmişse de, ordunun iç dinamiği kontrol altına alınamamış ve dönem içerisinde üç kez askeri müdahale yaşanmıştır.

1945-1980 yıllarını kaplayan bu dönem, yakın bir tarihte çok partili bir düzene geçmiş olan Türkiye’nin, 20 yılda 21 hükümet değiştirdiği, askeri müdahalelerin yaşandığı,

⁸ Ayın Tarihi; Nu: 183, Şubat 1949, s. 75-76, aktaran Akter vd, (2006: 435-476)

⁹ -22 Mayıs 1947 tarihinde General Lunsford E.Oliver’in başkanlığında, 12 Aralık 1947 tarihinde Tümgeneral Horace McBride başkanlığında bir heyet Türkiye’ye gelmiştir. (Akter vd, 2006: 435-456)
- b.n.68,73,74,76: ABD’li uzmanların gelişleri ve çalışmaları ile ilgili yazılar.

¹⁰ Yarbay Yurdakul başkanlığında 14 kişilik heyetin Amerikan eğitim ve öğretim yöntemlerini incelemek maksadıyla 31 Haziran 1948 tarihinde ABD’ye gitmesi. (Akter vd.2006: 435-456)

¹¹ 6 Haziran 1950 tarihinde 15 general, 150 albay emekliye sevk edilmiştir. (Aydemir; 2006:48; Hale;1994:93)

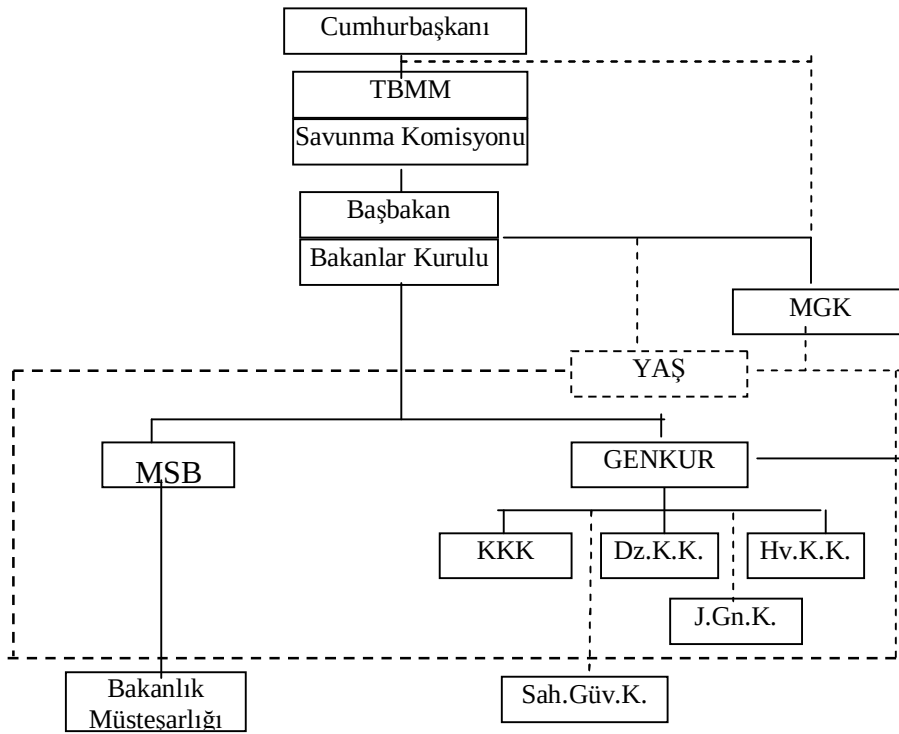
öğrenci ve işçi hareketlerinin ön plana çıktığı, siyasal anlamda oldukça çalkantılı bir dönemdir. Siyasi istikrarın ve iç huzurun sağlanamadığı, Batı'ya endeksli siyasi ve askeri politikaların tartışılmaya başlandığı önemli bir dönem olmuştur. Yaşanan her üç askeri müdahale sonrasında iktidara gelen askeri ve sivil idareler Türkiye'nin Batı mihverinde NATO ve ABD temelinde tesis ettiği temel politikalara sadık kalmışlardır. Hatta bu bağımlılıklarını özellikle vurgulamışlardır. Askeri müdahaleler konusuna, inceleme amacının merkezinde yer almamasından dolayı değinilmeyecektir. Ancak bu müdahalelerin yarattığı etkiler ve sonuçları itibariyle savunma politikalarının oluşum sürecini önemli ölçüde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira yaşanan her müdahale ve sonrasında yapılan yasal düzenlemelerde Silahlı Kuvvetlerin savunma politikalarının oluşumundaki etkisi artmıştır.

1960 müdahalesinde askeri iktidar, ihtilal beyannamesinde zaten açık olarak paktlara bağlılığını ifade ediyor ve şöyle diyordu: *"Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasasına ve İnsan Hakları prensiplerine tamamıyla riayettir. Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız".*¹² Aslında benzer bağlılık diğer müdahalelerde de ifade edilerek Türkiye'nin temel savunma politikalarında bir değişiklik olmadığı, paktlardan ve ikili anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirileceği vurgulanmıştır. Buna rağmen dönem içinde gelişen olaylar, toplumun her kesiminde Batı'ya endeksli dışa bağımlı bu politikaların sorgulanmaya başlamasına ve siyasi iktidarları aynı mihver içinde kalarak farklı arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Evvelce partiler üstü olan ve tartışması bile güç olan Amerikan hayranlığı, ABD dostluğu, ABD ile olan ilişkiler; 1961 anayasasının tanıdığı özgürlükler ve DP'nin baskıcı idaresinin ortadan kalkmasıyla kamuoyunda ve siyasi platformda tartışılmaya başlanmıştır. Siyasi iktidarlar, gelişen olaylar karşısında gösterecekleri tepkiyi hesaplarken muhalefetin ve sesi yükselmeye başlayan kamuoyunu da hesaba katmak zorunda kalmışlardır. Bir başka anlatımla, dönem içinde politika oluşum sürecindeki aktörler içine kamuoyu ve muhalefet

¹² <http://almanak.tr.gg/1960.htm> (02.01.2008)

de katılmıştır. Artık ne sadece bir lider siyaseti ne de tek parti iktidarı veya baskıcı bir idare vardır. En azından politikaların oluşumunda bir başka baskı unsuru olarak kamuoyu ve muhalefet bu dönemle birlikte yükselişe geçmiştir.

27 Mayıs 1960 müdahale sonrası hazırlanan 1961 Anayasası da savunmanın kurumsal yapısında bazı değişiklikler getirmiştir. Anayasanın 110.maddesine göre, Genelkurmay Başkanı, Silâhlı Kuvvetlerin komutanı olarak görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumlu olmuş, Millî Savunma Bakanlığı'nın görev ve yetkileri, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile ilişkileri kanunla düzenlenmiştir. (Şekil 3.2)

Şekil 3. 2: 1961 Anayasası ile Savunma Yapısında Oluşan Değişiklikler

Yine aynı maddeyle, Başkomutanlığın Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılmayacağı ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunacağı ifade edilmiş, Millî Güvenliğin sağlanmasından ve Silâhlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı, Bakanlar Kurulu sorumlu tutulmuştur. Genelkurmay Başkanı'nın ataması ile ilgili olarak Bakanlar Kurulu'nun teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın

onayı esası getirilmiştir.

Bu anayasal düzenleme sonrasında 30 Temmuz 1970 tarihinde kabul edilen 1324 Sayılı Kanun¹³ ile Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkileri açık olarak belirlenmiştir. Buna göre, 1961 Anayasası'nın 110. maddesinde belirtilen hususlardan farklı olarak kanunun ikinci maddesi Genelkurmay Başkanı'na, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit etmesi yükümlüğü vermektedir. Aynı maddede personel hizmetlerinin özel kanunlarına göre yürütüleceği, lojistik tedarik hizmetleri için, tespit etmiş olduğu ilke, öncelik ve ana programları, bu hizmetleri yürütecek olan Milli Savunma Bakanlığı'na bildirmesi öngörülmektedir. Yasanın üçüncü maddesi ise; yapılacak uluslararası anlaşmaların askeri yönlerinin tayininde ve uygulama esaslarının tespitinde Genelkurmay Başkanı'nın mütalaasının alınacağını, gerektiğinde bu toplantılara katılabileceğini veya temsilci göndereceğini belirtmektedir. Dördüncü madde ise Genelkurmay Başkanı'nın; şahsen veya yetkili kılacağı kişi ve kuruluşlarla, görev ve yetkilerine ait konularda ilgili bakanlıklar, daireler ve kurumlar ile doğrudan yazışma yapma ve temaslarda bulunma yetkisi vermektedir.

Genelkurmay Başkanlığı'nın gelineen noktada sahip olduğu yetkiler ile 1944 yılında 4580 ve 1949 yılında 5398 sayılı kanunlarla yapılan düzenlemelerdeki konumu karşılaştırıldığında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eski rütbesini tekrar geri aldığı gözlenmektedir. Zira evvelce diğer bakanlıklar ile yazışması veya iletişime geçmesi dahi esasa bağlanmış olan Genelkurmay Başkanlığı bu son düzenlemelerle doğrudan Başbakan'a bağlı bir kurum olmuş hatta uluslararası anlaşmalarda da ön plana çıkmıştır.

1961 Anayasası'nın 111. maddesi ise “Milli Savunma Yüksek Kurulu” yerine bugün hala görevini devam ettirmekte olan “Milli Güvenlik Kurulu'nu” teşkil etmiştir. Böylelikle varlığı ve misyonu sık sık tartışılan bu kurul anayasal bir kuruluş olmuştur. 1961 Anayasası'nın 111. maddesi ve 129 Sayılı Kanun'a¹⁴ göre, Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının hazır bulunmadığı zaman Başbakanın başkanlığında; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları, Milli Savunma, İçişleri,

¹³ 1324 Sayılı *Genelkurmay Başkanı'nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun* RG: 07 Ağustos 1970, 13572

¹⁴ 11 Aralık 1962 tarih ve 129 Sayılı *Milli Güvenlik Kurulu Kanunu*, RG: 19 Aralık 1962, 11286

Dışışleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları ile Kuvvet Komutanlarından teşekkül etmektedir. Lüzumu halinde Başbakan'ın daveti üzerine diğer bakanlar ve kuruluşların uzman kişileri toplantıya katılırlar, fakat oylamaya iştirak edemezler. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri toplantılara katılır, fakat oylamaya katılamaz.

Bu düzenleme ile önceki uygulamadan farklı olarak¹⁵ Kuvvet Komutanları MGK'nın doğal üyesi olmuşlardır. Böylelikle Kurul'da asker sayısı artmıştır. Yasal düzenlemeyle Milli Güvenlik Kurulu'na verilen görevler ise şunlardır:

Milli Güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında Bakanlar Kurulu'na yardımcılık etmek üzere;

- o Milli Güvenlik Politikasının esaslarının hazırlanması ve bu politikanın tadil ve tashihi,
- o Bu esasların uygulanmasıyla ilgili olarak Milli Güvenlik konularının her biri için milli plan ve programların hazırlanması, bunların tahakkuku için, nihai ve ara hedeflerin tespiti ve bu konudaki faaliyetlerin ahenkleştirilmesi,
- o Bütün devlet teşkilatına, her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma ve milli seferberlik hizmetlerinin ve sorumluluklarının tespiti ve bu konuda lazım gelen kanuni ve idari tedbirlerin alınması,
- o Bakanlıklar tarafından hazırlanacak Milli Seferberlik Planlarına (Sivil Olağanüstü Hal Planlarına) temel olacak esasların tespiti, bu planların ahenkleştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesidir.

Yine aynı kanunla düzenlenen çalışma usulleri ile milli güvenlikle ilgili temel görüşlerin Bakanlar Kurulu'na bildirilmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun ayda bir defa toplanması, ayrıca başkanın göstereceği lüzum üzerine de toplanabilmesi, kurul kararlarını çoğunlukla alınması, eşitlik halinde başkanın bulunduğu tarafın oyuna itibar olunması öngörülüyordu.

129 sayılı kanunla, Başbakanlığa bağlı olarak teşkil edilen Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin görevleri ise şu şekilde düzenlenmekteydi:

- o Milli Güvenlik Kurulu'nun yukarıda sıralanan görevleriyle ilgili çalışmaları ve incelemeleri yapmak ve teklifleri hazırlamak,
- o Milli Güvenlik Kurulu'nca teklif ve Bakanlar Kurulu'nca tasvip edilmiş olan bilcümle karar, prensip ve planlar ile bu konudaki mevzuatı, sorumlu organlarda tatbikatını takip etmek ve bu maksatla belirli zamanlarda raporlar hazırlayarak Milli Güvenlik Kurulu'na sunmak,

¹⁵ Önceki uygulamada Yüksek Askeri Şura üyeleri Milli Savunma Yüksek Kurulu toplantılarına gerektiğinde çağrılıyordu.

o Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili toplantıların hazırlıklarını yapmaktır.

Bu gelişmelere bakılınca, 1960 askeri müdahalesinin; Türkiye'nin güvenliğine ilişkin politikalarda asker teknokrat ve bürokratların ağırlıkta olmasını istediği açıkça görülmektedir. Genelkurmay Başkanı'nın Savunma Bakanı'nın emrinden alınması ve doğrudan Başbakan'a bağlanması, Milli Güvenlik Kurulu'na Kuvvet Komutanlarının da iştirak etmesi bu eğilimin bir göstergesi olmaktadır. Ayrıca 1924 anayasasının 40. maddesinde yer alan “harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığı'na ve seferde Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir” ifadesinin de bu anayasadan çıkarılması dikkat çekicidir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun bir önceki Milli Savunma Yüksek Kurulu ile görev ve teşkilat anlamında karşılaştırması yapıldığında, göze çarpan ilk husus “milli güvenlik konularının her biri için milli plan ve programların hazırlanması, bunların tahakkuku için, nihai ve ara hedeflerin tespiti”dir. Başka bir anlatımla, savunma politikalarında planlı bir döneme girilmektedir. Türkiye, güvenliğini ilgilendiren konularda bundan böyle “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi” olarak anılacak olan planlar yapacaktır. Diğer bir ilgi çeken konu ise Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşlerini Bakanlar Kurulu'na “*bildirir*” şeklinde bir ifadenin kanunda belirtilmesidir.

Dönem içinde gelişen sağ-sol gerilimi, öğrenci olayları, zaman zaman mezhep ayrılıklarının istismarı, siyasi cinayetler, bazı bölgelerde yaşanan karışıklıklar gibi son derece çalkantılı gidiş, 1971 ve müteakiben 1980 yıllarında iki askeri müdahaleye ve sıkıyönetim uygulamalarına vesile olmuştur. Ülke içinde oluşan ve anayasal düzene karşı olduğu gerekçesiyle anarşi olarak nitelenen bu olaylar yeni bir tehdit algılaması kavramını daha ortaya çıkarmıştır. Bu tehdit “iç tehdit” olarak literatüre girmiş ve ülkenin savunma politikalarında oldukça önemli bir yer almıştır.

Diğer yandan, 1961 anayasası ve bu anayasanın 111. maddesine dayanarak çıkarılan 129 sayılı kanunla “Milli Savunma Yüksek Kurulu” sadece isim değiştirerek “Milli Güvenlik Kurulu” olmamıştır. Bu değişiklikte savunma politikalarını etkileyen dört temel değişiklik yapılmıştır. Birinci değişiklik “Milli Savunma” kavramı yanında “Milli Güvenlik” kavramı literatüre girmiştir. Yeni kavramın anlamını ve bu değişikliğin

gerekçesini bugün MGK şu şekilde açıklamaktadır:¹⁶

“Milli Güvenlik Kurulu'nun ülkemizde 1933 yılında Yüksek Müdafaa Meclisi ile başlayan ve günümüze kadar devam eden tarihi süreçteki ad değişikliklerinin gerekçesi, güvenlik kavramının dünyadaki evrimi ile yakından ilişkilidir. Yüksek Müdafaa Meclisi'nin kurulduğu tarihteki görevi milli seferberlik planlarının hazırlanması ve seferberlik halinde valiliklere verilecek görevlerin tespiti olarak belirlenmiştir. Bu süreçte güvenlik, sadece silahlı kuvvetleri ilgilendiren bir alan olarak görülmüş ve askeri gücün savaş kabiliyetinin seferberlik hazırlıklarıyla artırılması hedeflenmiştir. Bu konuda ülkemizin geçmişte seferberlik yönünden hazırlıksız olması nedeniyle yaşadığı sıkıntılar etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı ve öncesinde tüm ülkelerde milli güvenlik, yalnız milli savunma olarak düşünülmüş; devletlerin güvenliği için bir milli savunma politikası oluşturulmasının gerekli olduğu değerlendirilmiştir. Bu maksatla ülkemizde de 1949 yılında Yüksek Müdafaa Meclisi'nin adı Milli Savunma Yüksek Kurulu şeklinde değiştirilmiş ve bu kurulun görev alanı seferberlik konularının yanında milli savunma politikasının hazırlanması olarak belirlenmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte tehditlerin artık devletlerin tüm milli güç unsurlarına yöneltildiği, böylece milli savunmadan daha geniş bir anlam kazandığı anlaşılmış ve "Milli Savunma" kavramının da "Topyekûn Güvenlik" veya günümüz deyişiyle "Milli Güvenlik" kavramına dönüşmesi ile daha geniş bir yelpazede ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede, devletler milli savunma ile ilgili danışma kurullarının görev ve fonksiyonlarını milli güvenlik kavramına göre şekillendirmişlerdir. Bu konuda, ABD ve Almanya örnek olarak verilebilir.

Türkiye, izlediği başarılı siyasetle İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmış ise de, o dönemde bu savaştan gereken dersleri yeterince çıkaramamıştır. Ayrıca, ülkemizde o dönemde dünyadaki güvenlik çalışmaları takip edilemediğinden, milli savunma anlayışından milli güvenlik anlayışına geçişte de gecikme yaşanmış; bu eksiklik, ancak 1961 Anayasası'nın hazırlanması sırasında giderilerek Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun adı Milli Güvenlik Kurulu olarak değiştirilmiştir.“

MGK, 2007 yılında internet sitesinde yayımladığı bu söylemiyle Kurul'un isim değişikliğini bu gerekçelerle açıklamaktadır. O dönemde tehdit algılamalarının çeşitlendiğini, bu tehditlerin sadece sınırlardan gelecek ve Türk topraklarına yönelik yabancı ülke orduları olmadığını, bunun yanında ülkenin sahip olduğu milli güç unsurlarına (siyasi, ekonomik, askerî, coğrafi, demografik, psiko-sosyal ve kültürel, bilimsel-teknolojik gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların toplamı) yönelik tehditlerin de “milli güvenlik” kavramı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ve aslında bu gelişmenin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşandığını ancak bu durumdan ders çıkarmada geç kalındığını ifade etmektedir. Hatta bu gecikmenin sebebini, o dönemde uluslararası çalışmaların takip edilememesi ile ilişkilendirmektedir. Yani MGK'ya göre,

¹⁶ <http://www.mgk.gov.tr> (16.08.2007)

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler Kurul'un görev ve etki sahasının genişletilmesini gerektirmiş ve Türkiye geç de olsa bunu uygulamıştır. Başka bir anlatımla, 1950'lerde Türkiye'de de geleneksel tehdidin dışında başka tehditler algılanmıştır ki böyle bir kavram değişikliğine ihtiyaç duyulmuştur. Ancak, 1950'liler Türkiye'sine baktığımızda geleneksel tehdit dışında; Ankara ve İstanbul'da cılız öğrenci olayları, Kayseri'de muhalefet liderine yönelik siyasi iktidar kaynaklı baskılar gibi ülkenin anayasal varlığına tehdit oluşturamayacak hareketlilik görülmektedir. Her gün onlarca siyasi cinayet, toplumsal olaylar, bölücü veya irticai terörizm gibi anayasal düzeni hedef alan bir tehdit de söz konusu değildir. Zaten anayasal düzeni hedef alan bu tehdit anlayışına karşı bir tepki 129 sayılı kanunda da hissedilmemektedir. Her ne kadar 1961 yılında kabul edilen 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu ile Türk Silahlı Kuvvetleri görevinin "Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır" şeklinde düzenlenmesi, anayasal düzeni ve bu düzene yönelik saldırıları gündeme getiriyorsa da, bu maddeyi isim değişikliği gerekçesiyle yani genişletilmiş güvenlik kavramı ile ilişkilendirmek güçtür. Bu maddenin yaşanmış bir askeri müdahaleye meşruiyet kazandırmak için konulmuş olması daha akılcı olmaktadır. Dolayısıyla MGK'nın bu isim değişikliğinin gerekçesine ilişkin yukarıdaki söylemini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'dan alınan ders olarak yorumlamak veya Batı'da yaşanan hangi gelişmelerden ders alındığını anlamak mümkün olmamıştır. Bu durumda, 1961 yılında yapılan bu kavram değişikliğinin ifade edilen gerçekler temeline dayandığını söylemek güçtür. Belki 1947 yılında ABD'de kurulan "National Security Council" (Milli Güvenlik Konseyi) ve 1955'te Almanya'da kurulan "Federal Security Council" (Federal Güvenlik Konseyi) sonrasında "güvenlik" sözcüğünün kulağa daha hoş geldiğini söylemek daha doğru olacaktır. Sonuç olarak, MGK'nın İkinci Dünya Savaşı ve sonrası gelişmelerinden daha farklı dersler çıkarmış olmasını beklemenin hakkımız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bununla birlikte ileride inceleneceği üzere 1980 yılında yapılan askeri müdahale sonrasında hazırlanan 1983 anayasası ve sonrasında çıkarılan 2945 sayılı kanunla

düzenlenen mevzuatta “güvenlik kavramı” MGK’nın bugün algıladığı şekliyle yorumlanmış ve MGK’nın ilgi ve etki sahası genişletilmiştir.

129 sayılı kanunla getirilen ikinci değişiklik ise savunma politikasını hazırlamaktan sorumlu olan bu kurulun Bakanlar Kurulu üzerindeki etkisinin artırılmasıdır. Bu çerçevede MGK tarafından alınan kararların siyasi iktidara bildirilmesi, daha sonra 1971 yılında yapılacak değişikliklerle de “tavsiye edilmesi” öngörülmüş ve yaptırım gücü artmıştır. Üçüncü değişiklik ise MGK’da asker üyelerin sayısının birden beşe çıkarılmasıdır. Her ne kadar bu sayı çoğunluk için yeterli değilse de üye sayısının artması asker kesiminin de etkisinin artmasına katkı sağlamıştır. Nitekim son olarak sözü edilen iki değişikliğin etkisi MGK’nın yayımladığı basın bildirilerinden dahi anlaşılmaktadır.¹⁷

129 sayılı kanunla getirilen son değişiklik ise MGK’nın güvenlik konularının her biri ile ilgili plan hazırlama görevini üstlenmesidir. Bu planların ifade edildiği doküman bugün Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) olarak anılmaktadır. İlk Milli Güvenlik Siyaset Belgesi 1963 yılında hazırlanmıştır.¹⁸ Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi’nin taslağı, MGK Genel Sekreterliğinin koordinatörlüğünde ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ve görüşleri alınarak hazırlanmaktadır. Siyasi iktidarların faydalanmasını ve Türkiye’nin güvenliğini ilgilendiren konularda devamlılığın sağlanmasını öngören bu belgeler “gizli” niteliğinde olup kamuya açıklanmamaktadır. Bununla birlikte siyasi iktidarların bu belgeleri herhangi bir zamanda güncellemesine engel herhangi bir mevzuat veya demokratik teamül yoktur. Nitekim son yıllarda basına sızan haberlerde MGK’nın bazı değerlendirmelerinde tehdit algılama önceliklerinin değiştirildiği iddia edilmektedir.

¹⁷ Milli Güvenlik Kurulu’nun 15 Temmuz 1974 günü saat 21: 45’ de yaptığı toplantı sonrasında yayımladığı bildiri:

“ ...MGK, Başbakanlıkta Sayın Cumhurbaşkanının Başkanlığında toplanmış ve Kıbrıs’ta yaratılmış bulunan fiili durum karşısında meydana gelen durumu bütün ayrıntıları ile inceleyerek hükümete **tavsiye edilecek hareket tarzlarını** tespit etmiştir. “

Milli Güvenlik Kurulu’nun, 16 Temmuz 1975 günü saat 09.30 Sayın Cumhurbaşkanının Başkanlığında yaptığı toplantı sonrasında yayımladığı bildiri:

“ Kurul bu toplantısında özellikle Amerika Birleşik Devletlerinin 5 Şubat 1975’den beri Türkiye’ye karşı uyguladığı askeri ambargoyu ve bu münasebetle 17 Haziran 1975 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine verilen notadan sonra vuku bulan gelişmeleri gözden geçirmiş ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile evvelce öngörülen müzakerelere **derhal başlamasını** ve kararlaştırılmış olan tedbirleri uygun göreceği anda yürürlüğe koymasını **Hükümet’e tavsiyeye karar vermiştir.** ”

¹⁸ Bu bilgi edinme başvurusuna cevaben MGK Sekreterliği’nden edinilmiştir.

3.1.2. Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki Yapısal Değişiklikler

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte ordu birlikleri sefer durumundan barış durumuna geçirilmiş ve bu kapsamda bazı kolordu ve tümenler kaldırılarak ordu personel sayısı azaltılmış, savaştan alınan derslerle alay ve tümen seviyesindeki birliklerin ateş gücünü artırmaya yönelik¹⁹ teşkilat değişiklikleri yapılmıştır. (HGM; 1982: 126-128) Teşkilatta yapılan ilk temel değişiklik Kuvvet Komutanlıkları'nın teşkil edilmesi ve birliklerin harekât ve lojistik yönüyle kendi komutanlıklarının sevk idaresine sokulmasıdır. Bu uygulamayla harekât faaliyeti ile lojistik faaliyetler ayrı planlanmayacak, eğitim hususları dahil tüm alanlarda kuvvet komutanlıkları kendi birliklerini sevk idare edecektir.

Silahlı Kuvvetlerdeki ikinci temel değişiklik ise, Truman Yardımı ile birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri'nin teşkilat ve teçhizatında, eğitim ve lojistik sisteminde ABD sistemine endekslenmiş yeniliklerdir. ABD yardımları ile yaşanan bu dönüşüm Silahlı Kuvvetlerde eğitim, taktik ve lojistik esasları da değiştirmiş, Türk Ordusu 19. yüzyıldan beri uyguladığı Alman sistemini terk ederek Amerikan sistemini benimsemiştir. Akter'in (2006: 443), 12 Aralık 1947 tarihinde Türkiye'ye gelen ABD Yardım Heyeti Başkanı'nın yardım ile ilgili aktardığı sözlerinin özeti şu şekildedir:

“Başkanı olduğum Heyet deniz, hava ve kara grupları olmak üzere 200 kadar asker ve sivil uzmandan müteşekkildir. Bunların hepsi özel bir vazife ile seçilmiştir. Türkiye'ye tahminen 100 milyon dolar tutarında askeri malzeme göndermekteyiz. Malzemelerin sevki için esas itibarıyla 10.000 tonluk gemiler olmak üzere 30 ile 50 geminin tahsisi gerekecektir. Askeri yardım malzemesi silah, uçak ve cephaneden ibarettir. Türk subaylarının ABD'de talim ve terbiye görmeleri bu yardım programına dahildir. Halen her sınıfa mensup 50 kadar Türk subayı ABD'de talim görmektedir. Bunların sayısı 100'e çıkacaktır”.

Türk Silahlı Kuvvetleri alınan bu yardımlarla teçhiz edilmiş ve 1952'de NATO'ya katılımı ile birlikte NATO standartlarını uygulama gayreti içine girmiştir. 1958 yılından itibaren üçlü kuruluştan beşli (pentomik)²⁰ kuruluşa geçmiş ancak daha sonra bu teşkilatın emir komutada zayıflı yarattığı gerekçesiyle 30 Nisan 1968 tarihinde tekrar üçlü kuruluşa geçilmiştir. (Toker; 2007: 94) Dönem içerisinde teşkilat geliştirme ve modernizasyon

¹⁹ Alaylarda tanksavar, makineli tüfek, ağır havan bölükleri, tümenlerde tanksavar taburu, kolordu ve ordularda ise tanksavar alayları teşkil edilmiştir.

²⁰ Pentomik kuruluştaki tabur teşkilatı kaldırılmış ve bölükler doğrudan alay kuruluşuna bağlanmıştır.

kapsamında çok köklü olmayan çalışmalar ve değişiklikler yapılmıştır. Teşkil edilen bazı birliklerin bir iki yıl sonra kaldırılması, sonrasında tekrar kurulması gibi uygulamalar, teşkilat değişikliklerinin çok dikkatli planlanmadığı, ABD lojistik ve eğitim sistemine uyum telaşı içerisinde yapılan aceleci değişiklikler olduğunu düşündürmektedir.²¹

3.1.3. TSK'nin Entelektüel Yapısında Değişim

Atatürk, daha sonra da İnönü 1944 yılına kadar Fevzi Çakmak'ı Genelkurmay Başkanı olarak görevlendirerek uzun bir süre orduyu da denetim altına almıştır. Tabii bu dönemde Atatürk ve İnönü gibi liderlerin varlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri teknik konular dışında sürekli geri planda olmasını sağlamıştır. Aydemir (2006: 475 c. III), dönemin Türk Ordusu'nun subaylarını yetiştiren Harp Okulları'nı dolayısıyla da birliklerin durumunu şu ilginç sözleriyle tanımlamaktadır:

“1950 yılına kadar; bu devrin askeri eğitimine merhum Fevzi Çakmak'ın ve arkadaşlarının görüşleri hâkimdir. Mareşal Çakmak ise tam 22 yıl aynı vazifede kalmış ve tabii dünyanın problemleri, askerlik alanlarında bile onun üzerinden aşmıştır. Harp okulunu bir kere bile ziyaret etmediği söylenir. Ama şu esaslar kesin ve değişmezdi: Harp Okullarına gazete giremez. Mektep kitapları dışında kitap giremez. Derslerden başka ve hariçten konferanslar yasaktır. Dışarıda konferanslara gidilemez!

Hâlbuki dışarıda; yürüyen, ilerleyen bir büyük âlem vardır: Memleket bin bir iktisadi, sosyal, ekonomik davalar içinde kıvrınır. Dünya ise büyük hadiselerle gebedir ve en azından ikiye bölünmüştür. Bir tarafta ihtilalci sosyalizmin dalgaları eser. Bir tarafta süper kapitalizm ve süper emperyalizm gelişir. Ve Türkiye, dünyanın bu iki rejim arasındaki bitişme hattı üzerindedir. O halde yarın bu subaylar, bu kurmaylar, büyük davalarla karşılaşacaklardır. Ve vatan gemisini yürütmek, kayalara çarptırmamak için, bu denizde esen fırtınaların manalarını az çok anlamalıdırlar. Hatta hiç değilse, Atatürk'ün söylediklerini, onun haber verdiklerini, onun kendilerine emanet ettiklerini bileceklerdir. Hulasa dünya değişmişti. Robot askerler devri artık geçmişti. Ama bu değişiklik bir türlü anlaşılamıyordu”.

1949'da savunmanın yapısındaki değişiklikler ve 1950 yılında yaşanan iktidar

²¹KKK, 1950'den itibaren bütün sınıf okulları ve eğitim merkezlerini bünyesine almış, lojistik hizmet amacıyla “Yurtiçi Bölge Komutanlıkları” teşkil etmiştir. 1956 yılında Afyon'da bir eğitim kolordusu kurularak Kara Kuvvetleri'nin acemi eğitim ve öğretim sorumluluğu bu komutanlığa verilmiş, eğitim tümenleri ve eğitim merkezlerinden bir kısmını içine alan bu kuruluş iki yıl sonra kaldırılmıştır. 1966 yılında aynı birlik tekrar kurulmuştur. 1961 yılında Yurtiçi Bölge Komutanlıkları kaldırılmış yerine “Menzil Komutanlıkları” ve “Üs Bölge Komutanlığı” teşkil edilmiştir. 1970'de Üs Bölge Komutanlığı, 1972'de hem Menzil Komutanlıkları hem de Eğitim Kolordusu kaldırılmış ve tekrar Yurtiçi Bölge Komutanlıkları kurulmuştur. (HGM;1982: 49-50)

değişikliği ile orduda çok önemli bir tasfiyeye gidilmiş ve ordunun üst komuta kademesi tırpanlanmıştır. 6 Haziran 1950’de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman ve Hava Kuvvetleri Komutanı, Deniz Kuvvetleri Komutanı, Jandarma Genel Komutanı, Genelkurmay II. Başkanı, Birinci Ordu Komutanı, İkinci Ordu komutanı, Üçüncü Ordu Komutanı gibi üst düzey komutanlarla birlikte toplam 15 general ve 150 albay emekliye sevk edilmiştir. Emekli edilenler arasında evvelce Genelkurmay Başkanlığı yapmış ve Askeri Şûra üyesi olan Orgeneral Kazım Orbay, Orgeneral Salih Omurtak da vardır. (Aydemir; 2006: 48; Hale, 1994: 93) Yapılan tasfiye tamamen DP’nin orduyu kontrol altına almaya yönelik bir uygulamasıdır. Böylelikle Bayar ve Menderes ordu içindeki “İnönü taraftarı” paşaları tasfiye etmek istemiştir.

Tasfiye sonrasında Milli Savunma Bakanlığı’na, Enver Paşa’ya benzetilen Emekli Kurmay Albay Seyfi Kurtbek getirilmiştir. Kurtbek 1946 senesinde “Milletin Harbe Hazırlanması” başlıklı bir kitap yayımlamış ve seçim konuşmaları esnasında milli savunma ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir (Aydemir; 2006: 50):

“Milli savunmada güçlü bir zihniyet inkılâbı lazımdır. Savunma hizmetlerinde yaş ve eskilik değil, ehliyet ve bilgiyi temel tutan bir personel politikası takip edilmelidir. Gizlilik perdesi hataları, kusurları ve kabiliyetsizlikleri örtmemelidir. (...) İktidar partisi harp doktrinlerinin uğradığı büyük inkılâpları kavrayamamaktadır. Savunmayı sadece askeri ve gizli bir mesele saymakta devamlı bir ısrar göstermiştir. Milli savunmamızın topyekûn müdafaa esasları üzerinde teşkilatlandırılmasında çok geç kalınmıştır. İkinci Dünya Savaşı zamanında geçirdiği tecrübe, iktidar partisinin harp zamanı idaresi bakımından ne kadar kudretsiz ve kifayetsiz olduğunu meydana çıkarmıştır”.

Kurtbek’in bu sözlerinden orduda bir reform yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Çakmak’ın 22 yıl Genelkurmay Başkanlığı, Fahrettin Altay’ın 10 yılı aşkın Birinci Ordu Komutanlığı yaptığı göz önüne alınınca Ordu’nun dinamizmini kaybetmiş olduğuna ilişkin bu kanaate katılmamak güçleşmektedir. Türk Ordusu bu dönemde dünyadaki gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Milli Savunma Bakanı Kurtbek, bu nedenle "orduda reform" projesi hazırlamıştır. Bakan Kurtbek'i öve öve bitiremeyen Menderes işi daha da ileri götürüp, Sultan III. Selim'den esinlenerek bu projeye "İkinci Nizam-ı Cedit" adını vermiştir. Ancak muhalefetin de tepkisiyle DP hükümeti bu "cerrahi projeyi" uygulayamamıştır. Bu proje ve ardından Kurtbek'in TSK’de generallere karşı tutumu, ordu içinde DP aleyhine bir havanın

doğmasına neden olmuştur. (Hale;1994: 92-94)

Ordunun emir komuta zincirine bağımlı olmadan ve daha ziyade genç subaylar tarafından gerçekleştirilen 1960 müdahalesi, Kemalist çizgiden çıktığı kabul edilen DP iktidarının anti demokratik uygulamaları ve aşağılayıcı söylemlerinin yarattığı rahatsızlık sonucu gerçekleşmiştir. Eylem sonucunda 1924 Anayasası değişerek 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Burada iki husus inceleme konumuz bakımından önemlidir. İlki, Türkiye'nin savunma politikalarının oluşturulmasında çok önemli faktör olan Türk Ordusu'nun durumu, diğeri ise müdahale sonrasında ortaya çıkan anayasa ve bu anayasanın getirdiği kurumlar ve yetkililerdir.

Askeri müdahale sonrası teşkil edilen Milli Birlik Komitesi'nin Başkanı E.Org. Cemal Gürsel, müdahaleden üç ay sonra Harp Akademileri diploma töreninde yaptığı konuşmada "Türk Ordusu'nun hasta olduğunu" söylemiş ve Ordu'nun yeni kurmay subaylara ihtiyacından söz etmiştir. 1960 müdahalesinin genç subaylar tarafından yapılması ve müdahale sonrası dönemin Genelkurmay Başkanı'nın tutuklanıp yargılanması, 235 general ve 5000'e yakın subayın emekliye sevk edilmesi. gerçekten olağan bir durum değildir. (Aydemir; 2006: 478, c. III) Türk Ordusu'nun bu profili dönemin savunma politikaları açısından da son derece önemlidir. Dahası ordunun geldiği durumu Aydemir (2006: 536) şöyle tasvir etmiştir: *"Öyle ki daha 1960 sonunda ordunun içi; ne idiği, ne istedikleri, kimler oldukları belirsiz bir sıra hizipler, nüveciklerle, teşkilatçılarla dolmuş taşmıştır. Daha doğrusu harcı âlem tabiri ile aktif ve kendinde bazı kabiliyetler sezen her subay, bir ayrı cunta olmuş, yani ordu fiilen parçalanmıştır. (...) ve orduda artık, ordu tesanütü ve disiplini denilen mütecanis bir ruh ve hareket birliği kalmış mıydı? İşte bu şüpheliydi".*

Ülkenin içinde bulunduğu politik-askeri derinliği muhakeme eden Türk Ordusu'nun bu profili de, Türkiye'nin savunma politikalarına sağladığı katkı anlamında önemlidir. Gürsel'in ifadesi değerlendirildiğinde, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Batı'ya bağımlı gelişmelerin Türk Ordusu'nun sadece yapısal gelişmesinde değil, personelin bireysel gelişmesi yönünde de pek bir katkısı olmamıştır. Emir komuta ilişkisi ve astların yetiştirilmesi anlamında geline nokta iyi değildir. Modern harp ve silahlarında, taktik ve stratejik alanlardaki gelişmelerin izlenmesi yönünde geçen zaman iyi

değerlendirilmemiştir. Bir başka anlatımla, savunma politikalarının en önemli aktörlerinden olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, döneme isabet eden askeri teknokrat ve bürokratları; çevresinde olan bitenleri, NATO'yu, ABD'yi, ilişkileri değerlendirebilecek durumda değildir. 17 Haziran 1987 tarihli Meclis görüşmelerinde bir konuşma yapan emekli orgeneral Vecihi Akın'ın şu ifadesi, 1930'lu 1940'lı yıllarda yetişen kuşakların değerlendirilmesine ışık tutacak niteliktedir:

“Efendim, Genelkurmay'da biz en büyük sıkıntıyı Amerikan yardımının Kuvvetler arasında paylaştırılmasında çekerdik ve Genelkurmay Başkanı olan zat en büyük sıkıntıyı o dönemde yaşırdı. Hepimizin malumu delik büyük yama küçük. Her Kuvvetin çok önemli istekleri var. Bunları nasıl dengeleyeceksiniz? Birbirinden ayrı üç Kuvvet... Binaenaleyh, bu iş ufak tefek kırgınlıklarla hallolur ve ben İkinci Başkan olarak halledebilir idiysem, kendimizi mutlu sayardık ...”.

Türk Ordusu'nda, tehdit algılamalarını da içeren uzun vadeli askeri değerlendirmeler, politik direktifle ilişkili uzun vadeli planlamalar henüz yapılmamaktadır. Kuvvet ihtiyaçları bilimsel veya makul varsayımlara dayanmamaktadır. Temin edilen savunma sistemlerinin analizleri yapılmamakta, yardım kapsamında alınan her sistem kâr olarak görülmektedir. Dönemin kısıtlı olanaklarıyla FM serisi talimnameler veya planlamaya ilişkin ABD yayımları tercüme edilerek milli bünyeye uydurulmaya çalışılmakta ve yenilik olarak sunulmaktadır. Yani ABD sisteminin getirdiği atalet, askeri personeli de olumsuz etkilemiştir.

1970'lerde savunmanın stratejik olarak planlanması, savunma harcamaları ve milli bütçe ilişkileri, öze dayalı savunma sanayi anlayışı gibi konularda gelişmeler olmuştur. Bugün Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi (PPBS) olarak Genelkurmay, MSB ve Maliye Bakanlığı tarafından kullanılan uzun vadeli bir planlama dönemini içeren sistemin temeli sayılabilecek uygulamalar başlamıştır. Bu çerçevede; uzun vadeli müşterek stratejik planlama şöyle tanımlanmıştır: *“Mali yıldan itibaren 10 -14 sene ilerisini kapsar. Askeri hedefleri, konseptleri ve stratejileri gösterir. Programların hazırlanmasında şümüllü bir stratejik rehberi verir. İhtiyaç duyulan askeri imkân ve kabiliyetlerle ilgili kabiliyetleri sağlar. Stratejik konseptin istinat edeceği askeri politikaları verir. Muhtemel dünya durumlarını inceler, olayları kıymetlendirir”*. (Alpaslan; 1970: 276)

Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere siyasi irade, dönem içinde ordunun karar mekanizmalarındaki etkisini sürekli indirgeme çabası içerisinde olmuştur. Diğer taraftan

Ordu entelektüel anlamda kendini geliştirme ve yenilemede yetersiz kalmıştır. Özellikle sistem gereği savunma politikaları oluşum sürecinde önemli görevi²² olan askeri bürokrasinin yetersizliği sağlıklı bir tehdit algılaması ve buna göre kuvvet geliştirilmesi ve donatılması noktasında yanlış değerlendirmelere ulaşılması sonucunu doğurmuştur. Nitekim 1952 yılında Genelkurmay Başkanı M. Nuri Yamut'un NATO'ya giriş nedeniyle verdiği demecinde, “*hür dünya, hür memleketler*” sözcüklerini kullanması ve Sovyetlerden “*muazzam askeri kudret ve kaynaklara sahiptir*” şeklinde bahsetmesi, dış dinamiklerin söylemlerini çağrıştırmakta, algılanan tehdidin nesnel değil dışsal analizlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²³

Sonuç olarak dönem içinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerek entelektüel alt yapısı gerekse nesnel tehdit algılamalarına dayalı ve Türkiye'nin gerçekleri temeline oturan bir savunma yapısı geliştirdiğini söylemek mümkün değildir. Buna paralel olarak, Türkiye'nin savunma politikalarının oluşturulmasında, askeri teknokrat kadronun, politik askeri durum değerlendirmesinin yapılmasında da etkili olamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türk Ordusu bu dönemde, NATO ve ABD tarafından enjekte edilen tehdit ve alınan askeri yardımlar dahilinde teşkil ve teçhiz edilmiştir. Dolayısıyla, dönemin savunma politikaları incelenirken politikanın aktörlerinden Silahlı Kuvvetlerin bu durumu da gözardı edilmemelidir. Silahlı Kuvvetlere komuta eden asker bürokratlar da ABD'nin kolaycılığa ve hazırcılığa alıştırarak, sömürüyü amaçlayan yardım tuzağına düşmüştür. Yardımların karşılıksız olmadığını ve sadece iyi niyetten kaynaklanmadığını anlayıncaya kadar da iş işten geçmiş, bağımlılık gerçekleşmiştir. Kısacası hazır alımlarla donatılmaya çalışılan Türk Ordusu'nun kendini yenilemeyişi sırtını Batı'ya dayamaya çalışan mevcut sistemle, mevcut sistemi de entelektüel yapıyla ilişkilendirmek pek yanlış olmayacaktır.

²² Sistemde uluslararası jeopolitik ve askeri durum değerlendirmesi yapılması ve tehdidin belirlenmesindeki en önemli görev askeri bürokrasinindir. Belirlenen tehdide paralel olarak harekât analizi yapan ve bu analiz neticesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin savunma sistem ihtiyaçlarını, personel, silah, malzeme, araç ve gereç ihtiyaçlarını belirleyen yine askeri bürokrasidir. Yani askeri bürokrasi ülkenin savunulması için ihtiyaçları belirler. Bu ihtiyaçları belirleyen askeri bürokratların yeterlilikleri/yetersizlikleri veya karar mekanizmasının dışında bırakılmaları elbette savunma politikalarını doğrudan etkileyecektir.

²³ b.n. 79: NATO hakkında, Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı ve bazı bakanların görüşleri.

3.2. Batı Sistemine ve NATO'ya Uyum (1946 -1960)

3.2.1. Siyasi Gelişmeler ve Amerikan Hayranlığı

1946 yılı, yani incelenen dönemin başlangıç yılı aynı zamanda Türk siyasi hayatının da bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte tek partili rejimden çok partili siyasi hayata geçilmiştir. 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuş ve ilk kez tek dereceli seçim yapılmıştır. Türkiye'nin politikalarının oluşturulmasında en önemli konumda olan İnönü'nün "Milli Şef" statüsü kalkmış ve yine İnönü kendi isteğiyle cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığı adına CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılmıştır.

Demokrat Parti (DP); yaşanan bir dünya savaşı ve onun getirdiği çok önemli ekonomik sıkıntılar sonrasında, dünyanın "soğuk savaş yılları" olarak adlandıracağı dönemin başlangıcında kurulmuştur. Yine, Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası'na girişi, ABD'nin Truman ve Marshall yardımlarından yararlanması, Sovyetlerin Boğazlar konusundaki talepleri ve çok partili döneme geçiş soğuk savaşın ilk yıllarındaki gelişmelerdir. Bu gelişmeler ve yaşanan çalkantılı dönem, DP'nin hızla büyümesine de çok uygun bir ortam sağlamıştır. Savaş ekonomisinin getirdiği yokluklar, devletçi ekonomi anlayışı ve devlet eliyle yaratılan burjuva sınıfı, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve özellikle köylünün tarım gelirindeki azalma DP için iyi bir malzeme olmuş ve bu parti kurulduğu tarihten itibaren geniş bir taban oluşturmaya başlamıştır. Farklı iki rejim temeline dayanan bloklaşmanın yarattığı atmosferde, izlediği korumacı ve devletçi bir ekonomi, dengeli politikalar nedeniyle büyük eleştiriler alan ve sürekli büyüyen muhalefet nedeniyle tedirgin olan CHP bu gelişmeler ardından çizgisinden sapmalar göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede, ABD'li senatör J.R.McCarthy tarafından başlatılan anti-komünizm kampanyası Türkiye'ye de sıçramış, sosyalist eğilimi olan kesimler adeta hastalıklı muamelesi görmeye başlamıştır. Diğer taraftan Atatürk'ün başlattığı aydınlanma devri yavaşlatılmış ve hatta laikliğin oldukça geniş yorumlanması ile geriye dönüş başlamıştır. Kurulduğu günden itibaren devletçilik ve laiklik felsefesini benimseyen ve bu uğurda devrimler gerçekleştiren, önemli atılımlar yapan CHP, çok partili yaşama geçiş ile bu temel politikalarında gerçekleştirdiği yumuşamaya rağmen 1950 yılındaki seçimlerde iktidarı DP'ye devretmiştir.

Savaş sonrası, SSCB'nin Türk Boğazları ile ilgili taleplerinin olduğu tarihlerde, ABD'den alınan yardımların ve Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesinin Missouri zırhlısı ile İstanbul'a getirilmesinin basında geniş yer bulması ABD'nin itibarını Türk kamuoyu nezdinde daha da artırmış ve Türk Hükümetinin siyasi kamplaşmadaki yerini almasını kolaylaştırmıştır. Bu gelişmeler zaman içerisinde Türk halkına da yansımış ve geniş bir Amerikan hayranlığı oluşturmuştur. Hayranlık şarkılara konu olmuş,²⁴ filmleri ve resimli dergileri, tüketim malları Türkiye'de büyük ilgi görmüştür.

Hem Soğuk Savaş'ın yönlendirmesi hem de DP'nin programı, Türkiye'nin siyasi yaşamında çok etkili olmuştur. Komünizm yasaklanmış, sol görüşler baskı altına alınmış ve kısıtlanmıştır. Bu uygulama iktidara gelmeden önce komünistlerin desteğini almış olan DP'nin 1951'deki ünlü komünist tutuklamaları ile doruk noktasına ulaşmıştır. Sınıf esasına göre parti kurmak yasaklanmış, sendikacılık tehlikeli bir uğraş halini almıştır. Eğitim, laik ve demokratik, Atatürkçü, devrimci kimliğinden saptırılmıştır. Örneğin köy enstitüleri kapatılmış, ilahiyat fakülteleri ve imam hatip okulları açılmaya başlamıştır. 18 yıldır Türkçe okunan ezan yeniden Arapçaya çevrilmiştir. Arapça, okullarda yeniden eğitim diline girmiş, örneğin Anayasa-Teskilatı Esasiye Kanunu, Genelkurmay Başkanı-Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi olmuştur. Anti-komünizm devletin resmi ideolojisi olmuş, Türkiye'nin gelişme ve kalkınma modeli olarak Amerika'yı örnek aldığı ve "Küçük Amerika" olacağı söylenmiştir. Din ve milliyetçilik yeniden önem kazanmış, din istismarı yeniden siyasete egemen olmuştur. Başbakan Menderes Said Nursi'nin elini öperek bu değişmeyi simgesel olarak da halka ilan etmiştir. Toplumsal yaşam bir yandan Arap

²⁴ 1954'te İzmir Fuarındaki ABD pavyonunu ziyaret edenlere, dönemin hafif müzik ve tango sanatçısı Celal İnce'nin Sahibin Sesi Stüdyolarında doldurduğu bir şarkı plağı parasız dağıtılmıştı. Şarkının sözleri dönemin Amerika imajını iyi yansıtmaktaydı:

- Amerika, Amerika, Türkler dünya durdukça beraberdir seninle hürriyet savaşında,
- Bu bir dostluk şarkısıdır, kardeşliğin yankısıdır, Kore'de olduk kan kardeş, sönmez bu dostluğun ateşi,
- Azmimizdir hür yaşamak, dünya sulhu sağlamak, kavgalar hep bu uğurda, istiklal aşkı ruhumuzda,
- Senin Newyork'un yükselir göklere, benim İstanbul'um destandır dillere,
- Ankara ile Washington, İzmir'im San Francisco'na benzer derler birbirlerine, doyulmaz güzelliklerine,
- O muhteşem beldelerin, pınarların nehirlerin, ünlü şelalen Niagara, Türkler dünya durdukça beraberdir seninle hürriyet savaşında (Melih Aşık, Milliyet 18.11 1999, aktaran Oran, 2004: 493 c. I)

Diğer yandan 1940'ların sonunda çocukların İzmir'de kullandıkları bir oyun şarkısı da, dönemin atmosferini göstermek bakımından ilginçti. "Bir-ki-üçler, yaşasın Türkler. Dört-beş-altı İtalya (veya Polonya) battı. Yedi-sekiz-dokuz Alman (veya Ruslar) domuz. On-onbir-oniki Amerika birinci veya on-onbir-oniki İngiltere tilki, onüç-ondört-onbeş Amerika kardeş. (Oran; 2004)

emperyalizminin, öte yandan Amerikan emperyalizminin etkilerine açık hale getirilmiştir. (Kongar; 2006: 186-187)

Bu gelişmelere baktığımızda siyasi gücü eline alan DP'nin sadece tabanını memnun etmek amacıyla davrandığını düşünmek iyimserlik olacaktır. Bu noktada ABD'den yayılan bu anti-komünizm dalgasının devlet uygulamalarına yansması görülmektedir. DP, ABD'nin bir kurtarıcı ve model olduğunu, hızlı kalkınmanın yolunun ABD ile işbirliğinden geçtiğini düşünmüş ve tüm siyasi, ekonomik ve savunma politikalarını bu varsayım temeline inşa etmiştir.

DP'ye göre, ABD'nin dostane bir şekilde sağladığı yardımlar ekonomik kalkınma için şarttır ve kaçırılmaması gereken bir fırsattır. Hatta bu yardımları eleştirenler ve bu yardımlara ihtiyatlı yaklaşanlar suçlanmıştır. Bu nedenle gerek dış politikada gerekse iç politikada dost ülke ABD ile iyi geçinmek öncelikli politika olmaya başlamış ve ABD'nin küstürülmemesi gittikçe önem kazanmıştır. Bir başka anlatımla, ABD "sosyalizm tehlikeli" diyorsa doğrudur ve sosyalizm tehlikelidir ve önlenmelidir. Bu anlamda yukarıdaki uygulamalar değerlendirildiğinde sosyalizmin önlenmesi için dinin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira Türk halkı dine bağlılığı üst düzeyde olan bir halktır. Sosyalizmle dinsizlik özdeşleştirilirse, sosyalizm daha kolay önlenabilir düşüncesi ön planda olmuştur.

Türkiye'de şekillenen siyasi yapı ve her konuda olduğu gibi savunma politikalarını da doğrudan etkileyen bu hayranlık, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girmesi sonucunu doğurmuştur. Türkiye siyasi ve ekonomik tercihinden sonra güvenliği konusunda da sırtını Batıya dayamıştır. Aşağıda daha detaylı incelenecek olan NATO ile ilişkili gelişme ve değerlendirmeye girmeden önce, bu gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için, iktidarın, ülkenin savunma politikaları oluşturulması sürecinde getirdiği yenilikleri ve bakış açısını anlamakta yarar vardır.

3.2.2. Ülke Ekonomisi

1946 yılı siyasi anlamda olduğu kadar ekonomik anlamda da bir kırılma noktasıdır. 1930'dan beri uygulanmakta olan korumacı ve yerli kalkınmacı iktisat politikaları terk edilmektedir. İthalat giderek serbest bırakılmış, dış açıklar büyümeye ve dış yardım, kredi

ve dış sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapı oluşmaya başlamıştır. (Boratav; 2003: 93) Bundan sonra dış açıklar gündemde olacaktır. 1930 yılından beri sürekli fazla veren dış ticaret bilânçosu açık vermeye başlamıştır. Bu açık 1947’de 21,3 milyon dolar 1960’da 147,4 milyon dolardır. Dış borç dönem içerisinde kümülâtif olarak bir milyar doların üstüne çıkmıştır Ekonomideki bu gelişme Türkiye’nin ekonomik dışa bağımlılık oranını da yükseltmiştir. Nitekim Dış Ticaret’in GSMH’ya oranı 1946 yılında 9,77 iken bu oran 1952’de 19,21’e yükselmiş, ihracat 133 milyon TL artarken ithalat 247 milyon TL artış göstermiştir. (Oran; 2004: 487–489)

1946 yılında, kalkınma ve sanayileşme hamlelerinde devletin öncülüğünü zorunlu gören “Beş Yıllık Sanayi Planı” hazırlanmıştır.²⁵ Bununla birlikte 7 Eylül 1946’da bir dolar karşılığı 1.28’den 2.80’e çıkarılarak Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu, ekonomiyi dünya ekonomisine entegre etmeye yönelik liberalizasyon tedbirleri ile birlikte uygulamaya konmuş ve dış yardım arayışlarına girilmiştir. Bu girişimlerde 1946 planının ayak bağı olacağını fark eden iktidar, farklı ve daha liberal iktisatçılardan oluşan bir kadroya 1947 yılında, özel teşebbüsün rolünün ve tarım, ulaştırma, enerji sektörüne verilen önceliğin arttığı Türkiye Kalkınma Planı’nı hazırlatmıştır. (Tekeli vd;1981) Resmen uygulanmaya konmamasına rağmen, bu plan devletçi-korumacı bir sanayi anlayışının artık kesinlikle gündem dışı olduğunu kanıtlayan bir belge olarak görülmelidir. (Boratav, 2003: 98)

3.2.3.Uluslararası Sistem ve Yeni Aktörler

Tarihin her döneminde yaşanan savaşlar sonrasında yeni güç dengeleri oluşmuş ve bölgesel güçleri de etki altına alan hegemon güçler yeniden şekillenmiştir. Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Portekiz, İspanya, İngiltere, Fransa hegemon güçler olarak muhtelif zamanlarda dünyanın çeşitli bölgelerinde hüküm sürmüşlerdir. Son olarak I. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa’da güç dengesi İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya lehine gelişmiş ve iki Dünya Savaşı arasında faşizm temeline oturan Almanya ve İtalya’nın yükselen güç olarak ortaya çıkması neticesinde yeni bir savaş ve güç mücadelesi

²⁵ 1946 planı sömürgeleşmeyi, milli gelişmeyi engelleyecek baskılardan korunmayı amaçlamaktadır. Öncelikle sanayi olmak üzere tüm sektörlerde kalkınmayı öngören, dengeli bir kalkınma planıdır. (Tekeli vd; 1981)

yaşanmıştır. Bu nedenle 1939–1945 yılları Dünya’da ve Avrupa’da uluslararası siyasi yeni bir güç dengesinin kurulmaya başladığı yıllar olarak oldukça önemlidir. 1945 Mayıs ayında Almanya’nın teslim olmasıyla sonuçlanan savaşın sonunda; ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin daha da güçlenmiştir. Batı Avrupa ABD ve İngiliz, Doğu Avrupa ise Sovyet Ordusu tarafından işgal edilmiştir. Esasında harp yıllarında Stalin, Churchill ve Roosevelt’in bir seri konferansta mutabık kaldığı bir paylaşımdır bu. Yani yeni hegemon devletlerin paylaşımıdır. Savaş sonrasında, İngiltere’yi, Fransa’yı da Avrupa’nın bitkin devletleri arasında kabul edersek, Avrupa ve dünya arenasına egemen ve uluslararası sistemi etkileyecek iki büyük güç kalmıştır artık. Bunlardan ilki okyanus ötesi bir güç olan ABD, diğeri ise komşumuz Rusya’dır. Bu iki ülke bundan sonra bölgesel ve küresel siyasi, askeri ve ekonomik düzenlemelerde başat rol oynayacaktır. Bundan sonra uluslararası sistemin kuralları, tamamen liberal felsefeye dayanan, kapitali ve yayılcı ekonomiyi temel alan ABD ile Bolşevik ihtilalini yaşamış ve sosyalist anlayışı benimseyen SSCB tarafından belirlenecektir. Ancak işin doğası gereği, birbirlerinden farklı rejime sahip bu iki ülke, ulusal çıkarları nedeniyle kendilerini yakınlaştıran savaş yıllarının ardından birbirlerinin rakibi olacaklardır. Zira kapitalist ekonomilerin temelinde rekabet vardır ama rakibini saf dışı edene kadardır. İşbirliği vardır; ancak çıkara dayalıdır. İkinci Dünya Savaşı’nda bu iki ülke işbirliği yapmış ve rakiplerini saf dışı bırakmışlardır. O halde işbirliğinin gerekçeleri ortadan kalkmış ve pastadan düşen pay önem kazanmıştır. Bundan sonraki gelişmeler, bu iki gücün pastaya müdahalesiyle ilişkili olarak yapılacak düzenlemeler, yaratılan sanal gerilimleri içerecek ve Türkiye gibi ülkeler de bu gelişmelerden etkilenecektir.

Savaşın getirdiği ilk kurum Birleşmiş Milletler Teşkilatıdır. 26 Haziran 1945’te Türkiye dâhil 51 ülke BM Teşkilatına üye olmak için anlaşma imzalamışlardır.²⁶ Anlaşma hükümleri incelendiğinde; anlaşmanın birinci maddesinde Teşkilatın amacının; uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve gerektiğinde tedbir almak olduğu vurgulanmaktadır. Yine aynı maddede

²⁶ *Türkiye’nin BM Beyannamesine katılışı*; 23 Şubat 1945 tarih ve 1452 Sayılı TBMM Kararı RG:24. 02. 1945, 5940 ; *BM Anlaşmasına katılışı* 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 Sayılı Kanun RG: 24 Ağustos 1945, 6092

uymazlıkların barışçıl yollardan ve uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesinin esas olduğu belirtilmekte, uluslararası, halkların hak eşitliğinden ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesinden ve dünya barışından söz edilmektedir. Ancak, anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1945 yılı esas alınır ve bu Teşkilatın belirlediği amacın ne kadar gerçekleştiği incelenirse ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Zira bu yıllar arasında İslam dünyası başta olmak üzere tüm Üçüncü Dünya Ülkeleri sıcak savaştan kurtulamamışlar ve hâlen de kurtulamamaktadırlar. Yani Teşkilatın kuruluşundan bu yana 60 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen amaç gerçekleşmemiştir. Şu anda dünyanın birçok bölgesinde kriz vardır ve bu kriz bölgelerinin birçoğunda sıcak çatışma bulunmaktadır. Dolayısıyla BM Teşkilatının dünya barışını sağlama yönündeki misyonunu yerine getirdiğini söylemek gerçekçi olmayacaktır. Kendisinden önceki Milletler Cemiyeti gibi Birleşmiş Milletler Teşkilatı da çatışmaları, savaşı önleyememiştir. Zira örgüt, anlaşma metninin ikinci maddesinde belirtildiği üzere aslında tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmamıştır. İkinci Dünya Savaşından galip ayrılan ülkelerin üstünlüğünü kabul eden bir anlayış temeli üzerine kurulmuştur. Daimi üye olan ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'in ayrıcalıkları vardır. Birleşmiş Milletler Teşkilatının kuruluş amacı çerçevesinde en ağır sorumluluğu yüklenmesi ve dünya barışını sağlamada başat olması gereken bu ülkelerin ayrıcalıklarını amaca yönelik kullandıklarını söylemek mümkün değildir. Zira bugün bu ülkeler silahlanma ve silahlandırmaya en çok pay ayıran ülkelerdir. ABD ve Rusya BM Teşkilatının kurulduğu yıllardan, 1980'li yılların sonlarına kadar silahlanma yarışına girmiştir. Barışı sağlamakla yükümlü bu iki devlet bu süre içerisinde Doğu Blok-Batı Blok formunda birer güç merkezi haline gelerek tüm dünyayı etkileyen bir gerilimin kaynağı olmuşlardır. Esasen sanal olarak yaratılan bu gerilimin adına da herkesin pek çabuk benimsediği “soğuk savaş” denmiştir. Gerçekten de muharebe sahasında hiç karşı karşıya gelmeyen bu iki devletin başlattığı silahlanma yarışı, özellikle İslam ülkeleri ve üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan çatışmalarla bütünleşmiş ve Birleşmiş Milletler sınıfta kalmıştır. Bunlara en temel örnekler; Filistin, İran, Irak, Pakistan, Hindistan, Kore, Libya, Bosna-Hersek, Kosova, Karabağ'dır. Sonuç olarak BM Teşkilatı hiçbir zaman inandırıcı, adil ve güven verici olmamıştır.

Savaş sonunda ortaya çıkan tablonun uluslararası sisteme ilk yansımaları BM'nin ilgili kuruluşları olan IMF ve Dünya Bankasıdır. 1947'de kurulan IMF'nin kuruluş amacı; üye ülkelerin para politikaları arasında eşgüdüm sağlamak, ödemeler bilânçosu dengesizliklerini gidermek ve bu ülkelere yüksek istihdam ve büyüme sağlayabilmeleri için gerekli olan fonları temin etmektir. Yine aynı tarihte kurulan Dünya Bankası'nın kuruluş amacı ise savaşta yıkıma uğrayan Avrupa'nın yeniden inşasıdır. ABD güdümünde olan IMF koşullu kredi verir. Borç alan ülkeler kamu bütçe açıkları, enflasyon gibi makroekonomik göstergeleri düzeltme koşuluna bağlanırlar. Borçlarını ödeyememe krizi yaşayan birçok azgelişmiş ülke, 1970'li yılların sonlarından itibaren yeni kredi alabilmek için IMF ile Dünya Bankası'nın önerdikleri “yapısal uyum programları”nı uygulamak zorunda kalmıştır. Bu arada 1947 yılında dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Örgütü (GATT) kurulmuş ve bu örgüt 1995 yılında “Dünya Ticaret Örgütü” olarak kurumsallaşmıştır.

Savaşın getirdiği bir diğer oluşum Avrupa Konseyi'dir. Avrupa Konseyi'nin oluşturulması fikri, İkinci Dünya Savaşı'ndan maddi ve manevi büyük kayıplarla çıkan Avrupa'da bir daha aynı trajedilerin yaşanmamasını sağlamak, çoğulcu demokrasi, insan hakları ve yasa düzenini savunmak ve güçlendirmek amacıyla ortaya atılmıştır. 5 Mayıs 1949'da 10 Avrupa ülkesi Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç Avrupa Konseyi'ni kuran anlaşmayı imzalamışlardır. Kuruluşunu izleyen yıl Türkiye ve Yunanistan Avrupa Konseyi'ne kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Konseyin karar organı Bakanlar Komitesi, tartışma organı Parlamenterler Asamblesi'dir. Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi (AYBYK) ve Sekreterlik Konseyin diğer organlarıdır. Avrupa Konseyi, aynı yıl kurulan NATO'nun ve sonraki yıllarda teşkil edilen Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun zaman içerisinde daha çok önem kazanması nedeniyle aslında 1990'lı yıllara kadar çok etkili olamamıştır. Ancak, bünyesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini de bulunduran Avrupa Konseyi 1990 yılından sonra Avrupa siyasetinde oldukça önemli rol oynamaya başlamıştır.

Dönem içerisinde Türkiye'nin güvenlik politikalarını da etkileyecek olan ve en belirgin kırılmayı teşkil eden gelişme Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (North Atlantic

Treaty Organization) teşkil edilmesidir. Kısaca NATO olarak anılan bu teşkilat, Sovyet yayılcılığı ve tehdidi öne sürülerek ve bu tehdide karşı güç birliği oluşturmak gayesiyle 4 Nisan 1949 tarihinde kurulmuştur.²⁷ Üye ülkeler tarafından savunma amacı ile kurulmuş olan bir örgüttür. Üye devletlerden birinin saldırıya uğraması durumunda diğerleri saldırgan ülkeye karşı işbirliği içinde savaşmayı kabul etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Avrupa'da oluşan ABD-SSCB gerilimi ve iki kutuplu bloklaşmada, Türkiye gibi orta ölçekli ülkeler kendilerine en yakın kutuptan yana tavırlarını göstermişlerdir. Bu çerçevede Türkiye; Rusya'nın toprak talepleri, İngiltere'nin de kendi köşesine çekilmesi ile kendini yalnız hissetmiş ve ABD'nin yaklaşımının da etkisi ile bu Teşkilat'a katılarak Batı Bloğu tarafında yerini almıştır. Türkiye 1949'da kurulan NATO'ya Kore Savaşı sınavından sonra 1952 yılında üye olabilmıştır.²⁸

NATO Türkiye'nin döneme ilişkin savunma politikalarının incelenmesi esnasında ayrıntılı olarak incelenecektir. Ancak, Avrupa'nın döneme ilişkin genel bir tablosu çizilirken NATO'nun bu tablo içerisinde özel önemi olduğunun burada vurgulanmasında yarar vardır. Zira bu Teşkilat'tan sonra Sovyetlerin 1955 yılında Varşova Paktı'nı teşkil etmeleriyle bloklaşma net olarak ortaya çıkmış ve bir bakıma tehdit üretimi, güvenlik ihtiyacı ve silahlanma için gerekli aygıtlar tamamlanmıştır. ABD'nin "hür dünya" anlatısına göre NATO, gözünü Batı Avrupa ve Akdeniz'e dikmiş Sovyetlerin her an taarruz edebilecek zırhlı ordularına karşı hür dünyanın koruyucusudur.²⁹ Bu senaryo kapsamında ülkeler ordularını bu koruyucu güce tahsis etmiş, NATO'nun belirlediği standartlara göre teçhiz etmiştir. Yani NATO, olmayan bir savaşın, sanal bir gerilimin gerçek bir aktörü ve ABD politikalarına iyi bir araç olmuştur. Soğuk savaş yıllarında özellikle Türkiye olmak üzere birçok ülkenin savunma sanayi ve savunma politikalarında son derece etkili olarak yıllarca bu ülkeleri politik-ekonomik ve askeri anlamda

²⁷ Kuzey Atlantik Anlaşması'nın tam metni, <http://www.nato.int/docu/basic/txt/treaty.htm> (28.12.2007)

²⁸ 18 Şubat 1952 tarih ve 5886 Sayılı Kanun, R.G: 19 Şubat 1952, 8038

²⁹ b.n.79: Dönemin Türk Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut NATO ile ilgili bir demecinde şöyle demektedir: *"Unutulmamalıdır ki bugün, tecavüz emelleri besledikleri hadiselerle sabit olanlar, muazzam askeri kudret ve kaynaklara sahiptirler. Böyle bir kuvvete ancak kuvvetle ve hazırlıklı bulunmak suretiyle karşı durulabilir. Atlantik Paktı Devletleri işte bunun için birleşmiş ve münferiden olduğu gibi müştereken de savunma kudretlerini artırmak gayesi ile ellerinden gelen fedakârlığı yapmayı ahdetmişlerdir. Hür dünya milletlerinin bu şekilde kuvvetlenmesi ve hazırlanması muhtemel mütecavizlerin muvaffakiyet imkânlarını azalttığı için, tecavüz emellerini önleyecek mahiyettedir".*

yönlendirmiştir.

Amerikan hayranlığı ve NATO'ya giriş ile perçinleşen ABD bağımlılığı, dönem içerisinde dünyada gelişen tüm olaylarda Türkiye'nin ön yargı ile davranmasına, aldığı ve alacağı yardımlarla ABD'nin dümen suyundan ayrılmamasına neden olmuştur.³⁰ Sovyetleri bir tür ittifaklarla çevreleyerek komünist rejimin yayılmamasını hedefleyen ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin politikalarında yanında olmuş, Arap Dünyası'nı ve Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni küstürmek pahasına ABD yanlısı siyasi tavrına devam etmiştir.

Dönem içinde ABD desteğiyle, NATO'nun Balkanlardaki boşluğunu doldurmak ve bu bölgede Sovyet yayılmasını önlemek amacıyla Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye'nin katılımı ile 28 Şubat 1953 tarihinde Balkan Paktı tesis edilmiştir.³¹ Ancak bu Pakt uzun ömürlü olmamış ve kısa zaman sonra önemini yitirmiştir. Sonrasında ABD öncülüğü ile Sovyet etkisinin Ortadoğu'ya yayılmamasını amaçlayan Bağdat Paktı ve CENTO (Central Treaty Organization) girişimlerine katılmıştır. Bu oluşumlarda ABD yanında ve ön planda olmayı arzulamıştır. Ancak bu örgütler de etkili ve uzun ömürlü olmamıştır. Diğer taraftan Türkiye, Sovyet ve Amerikan blokları karşısında tarafsızlıklarını veya bağımsızlık siyasetini savunan “Üçüncü Dünya Ülkeleri”ne karşı da Batı yanlısı tavır sergileyerek, kurtuluş savaşı yaşayan bir ülke gibi değil emperyalizmin avukatlığını yapan bir ülke gibi davranmıştır. Bu kapsamda devrin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Bandung Konferansı'nda Hindistan Başkanı Nehru ile gereksiz ve hırçınca tartışmalara girmiş ve adeta batı sömürgeciliğinin avukatlığını yapmıştır. (Aydemir, 2006: 329, c. III) 1950–1960 yılları arasında Türkiye'nin; Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşında Fransa'nın yanında yer alması,³² Süveyş Kanalı sorununda Mısır'a karşı İngiltere ve

³⁰ 1966 yılında Başbakan Süleyman Demirel'in yaptığı açıklamaya göre, Türkiye ile ABD arasında 1950 öncesinde üç, 1950 -1960 tarihleri arasında 31 ikili anlaşma yapılmıştır. (Erhan, 2004: 556) Bir kısmı TBMM'ne getirilmeyen ve gizli nitelikte olan bu anlaşmalar Türkiye ve ABD arasında bu dönemde oluşan bağımlılığı açık olarak ifade etmektedir.

³¹ 28 Şubat 1953 tarihli *Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması*, 18 Mayıs 1953 tarih ve 6087 Sayılı Kanun, RG: 23 Mayıs 1953

³² “Türkiye 1955'te Asya Afrika ülkelerinin isteğine rağmen Cezayir sorununun gündeme alınmaması yönünde oy kullanmış, 1957 ve 1958'de de yine Asya ve Afrika grubu tarafından Cezayir konusunda yapılan self determinasyon önerisi karşısında çekimser kalmıştır”. (Fırat v.d, 2004: 634)

Fransa'dan yana tavır alması,³³ Lübnan ve Ürdün olaylarında ABD ile aynı çizgide olması ve İncirlik Üssü'nün alan dışı³⁴ kullanılmasına izin vermesi hem Arap ülkelerinde hem de bağımsız ülkelerde önemli tepkilere yol açmıştır. Türk Hükümetinin bu tutumu, ülkenin bu milletler nezdinde çok önemli bir kredi kaybetmesine sebep olmuş nitekim bu kredi kaybı sonraki yıllarda BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamalarda hissedilmiştir.

3.2.4.Yardım ve Kredi Sarmalı

Savaş sonrasında Türkiye'nin de etki alanı içerisine girdiği ABD, tüm kurumları ile kapitalist sistemin lideri olmuş; yatırımlar, dış yardım ve krediler ile genişleme süreci yaşamıştır. Küresel ve bölgesel hegemonya için gelişmiş ülkelerin elinde, sömürgecilik döneminden beri uygulama süzgecinden geçmiş pek çok yöntem vardır. Hükümetler arası dış yardım programları, özel yatırımlar, askeri harcama destekleri, tarım ve ticaret anlaşmaları, şartlı krediler ve her çeşit borç ilişkileri bu yöntemlerden etkili olanlardır. Tümü mali güce dayalı bu etkili yöntemler başlayınca süren, sürdükçe derinleşen bağımlılık ilişkilerinin belirleyici öğeleridir. (Aydoğan; 2004: 173)

Rusları yayılmacılıkla suçlayan ve “hür dünya” sloganı ile kendi yayılmasını gerçekleştiren ABD bu işin nasıl yapılacağını dair politikasını da oluşturmuştur. İlk yapılacak iş karşılıksız yardımlarda bulunarak hedef ülkelerde dostluk imajı yaratmak ve sosyo-ekonomik dizginleri ele geçirmektir. Amerikan Hükümeti'nin bu doğrultudaki çalışmalarının sonucu olarak ilk yardım programı Başkan Truman'ın adıyla anılacak olan 1947 tarihindeki “Truman Yardımıdır”.³⁵ Bu yardım çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye para yardımının yanı sıra, hizmet, malzeme ve bilgi yardımı yapılması da

³³ 16 Ağustos 1956 ve 19 Eylül 1956 tarihlerinde Süveyş Kanalı'nın statüsü ile ilgili olarak Londra'da yapılan konferanslarda Batılı devletlerle birlikte davranmış ve 29 Ekim 1956'da İngiltere ve Fransa'nın saldırısında her ne kadar saldırının uluslararası hukuka aykırı olduğunu beyan etmişse de olayların sorumlusu olarak Nasır'ı suçlamıştır. (Aydemir; 2006, Fırat vd; 2004: 628)

³⁴ ABD 15 Temmuz 1958'de Lübnan'a asker çıkarmış ve Türkiye bu operasyondan mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. Bununla da kalmamış ve İncirlik üssünün kullanılmasına izin vermiş ve gerektiğinde bu operasyonun desteklenmesi amacıyla Türk Hava Kuvvetlerinin hazır tutulabileceğini de ifade etmiştir. Ancak ABD Türk hava Kuvvetlerinin kullanılması önerisini reddetmiştir. (Fırat v.d; 2004: 634)

³⁵ *Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası* adıyla 22 Nisan 1947 tarihinde Senato tarafından, 9 Mayıs 1947 tarihinde Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947 tarihinde Başkan Truman'ın onaylamasının ardından yürürlüğe girmiştir. (Güler; 2004)

kararlaştırılmıştır. Tasarının yasalaşmasından bir gün sonra Lunsford Oliver başkanlığında bir heyet Türkiye'ye gelmiş ve kaldıkları altı hafta boyunca yapılan yardımın hangi alanlarda kullanılması gerektiğine ilişkin görüşlerini bildirmişlerdir. (Erhan; 2004: 532) Görüşmeler sonrasında Türkiye 12 Temmuz 1947 tarihinde ABD ile Truman Yardımı'nın uygulamasına ilişkin olarak bir anlaşma imzalamıştır.³⁶ Anlaşmanın giriş bölümünde yardımın amacı *“Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyaı olan güvenlik güçlerinin takviyesini sağlamak ve ekonomisinin istikrarını korumak”* şeklinde ifade edilmekteydi. Anlaşmanın ikinci maddesi, ABD'nin Türkiye'deki misyon şefine yapılan yardımın kullanılmasını denetleme yetkisi vermektedir. Buna göre Türk Hükümeti, ABD misyon şefi ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında isteyecekleri her türlü bilgi ve raporu sağlamakla yükümlüydü. Dördüncü maddesi ise verilen yardım malzemesinin kullanım alanını ve üçüncü ülkelere devrini sınırlıyordu. Yani Türkiye'nin hürriyet ve bağımsızlığına yönelik bir saldırı dışında bu malzemenin kullanılması ABD hükümetinin iznine bağlıydı.

Truman Yardımı'nın hemen arkasından Amerikan Hükümeti'nin Dışışleri Bakanı George Marshall, sonradan kendi anıyla anılacak bir yardım programı geliştirmiştir. Bu program gereğince, Amerikan yardımlarından istifade etmek isteyen her devletin Amerikan Hükümeti ile bir iktisad işbirliği anlaşması imzalaması gerekiyordu.³⁷ ülkelere cazip gelen uzun vadeli ve düşük faizli Marshall yardımının işleyiş tarzına göre; yardım alan devletler ülkelerinde teşkil edilen Amerikan Yardım Heyeti'ne isteklerini bildiriyor, bu istekler Vashington'daki Ekonomik işbirliği İdaresi'ne iletiliyordu. ABD bu taleplerden uygun gördüklerini Amerikan piyasasından satın alıp ilgili ülkeye sevk etmekteydi. Ayrıca alınan yardımın kullanılması da ABD kontrolünde idi. Diğer taraftan verilen kredilerin ulusal para cinsinden karşılığı Merkez Bankası'nda Amerika Birleşik Devletleri adına bir hesaba yatırılmakta ve bu fonun kullanımı da Amerikan Hükümeti'nin iznine tabi olduğundan bu ülkeye ikinci bir müdahale imkânı sağlanmaktaydı. Böylece Marshall

³⁶ 1 Eylül 1947 tarih ve 5123 Sayılı *Ekonomik işbirliği Anlaşmasına ilişkin Kanun*, RG: 5 Eylül 1947, 6699

³⁷ Türkiye Marshall planına, 4 temmuz 1948 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan bir anlaşma ile katılmıştır. (8 Temmuz 1948 tarih ve 5253 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Ekonomik işbirliği Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Kanun* RG: 13 Temmuz 1948, 6956

Yardıma; Batı Avrupa'yı ayağa kaldırarak dünya ticaretine kazandırmak, yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemek ve Amerikan ekonomisini canlandırmak ve mallarına pazar sağlamak gibi amaçları yönelik olarak geleceğin emperyalist ABD politikasının temelini oluşturmaktaydı. Zira yardım amaç değil ABD'nin politikalarına bir araçtı. Yardımların, hem bir propaganda aracı hem de bağımlılık yaratacak bir uyuşturucu olarak kullanılması planlanmıştı.³⁸ Nitekim ABD Başkanı Kennedy *“dış yardım ABD'nin dünyayı denetleme ve etkileme amacı olan ve kesinlikle çökecek ya da Komünist Bloğa geçebilecek ülkelerin güçlendirilmesini sağlayan yöntemdir”* demek suretiyle bunu açıkça itiraf ediyordu. (Değer; 2004: 244) Amerikalı yazar Ovid Demaris'in şu sözleri de ABD yardımının amacı hakkında yeterince fikir vermektedir (Değer; 2004: 240):

“Marshall Planı, savaşın yıkıntı haline getirdiği bir Avrupa'ya maddi yardım sağlamıştır, bunun yanı sıra Çin Hindi'nde Fransızları askeri bakımdan desteklemiş ve Kore savaşında savunma desteği yaratmıştır. Eisenhower yıllarında ABD, savunma şemsiyesini, Çin'i ve Rusya'yı çevreleyen 42 ülke üzerine açmıştır.(...) 1960'larda resmi müttefikler yerine karşı ayaklanmalara ağırlık verildi. Aşağılık diktatörler ve çürümüş cuntalar, iktisadi yardımla ayakta tutulmaktaydı. Bunlar devrimci toplulukların başlattıkları başkaldırı eylemlerine karşı, kurulu düzeni koruyorlardı.”

Yapılan ABD yardımlarının nasıl bir araç olduğuna ilişkin bir başka açıklama da Nelson Rockefeller'ın 1956 yılında ABD Başkanı Eisenhower'a yazdığı mektuptan izlenebilir. Rockefeller mektubunda konunun özünü şöyle dile getiriyordu (Değer; 2004: 244-245):

“Askeri Paktları sağlamlaştırmak ve genişletmek için Marshall Planı'nın Avrupa'da bize sağladığı kadar ya da ondan daha büyük ölçüde, politik ve askeri nüfuz garantileyecek genişlikte bir ekonomik yayılma planını Asya, Afrika ve diğer azgelişmiş ülkelere uygulamak zorundayız. Bunun için azgelişmiş ülkelere yaptığımız ekonomik yardımların büyük kısmı askeri paktlarımıza hizmet etmek üzere kurulmuş olan kanallardan akmalıdır. Bu ise bizi askeri paktları cazip hale sokmaya götürmelidir.

³⁸ Boratav'a (2003: 96) göre:

“Peş peşe ülkeye gelen Amerikan heyetleriyle birlikte (dış yardımsız kalkınmak imkânsızdır!) inancı yerleşmiş, 1930'dan beri dış ticaret açığı vermeden ayakta durabilmiş (ve savaş yılları dışında hızla büyüyebilmiş) bir ekonomi birdenbire (ve dış ticarete liberalizasyona paralel olarak) dış açık vermeden yaşayamaz bir yapıya dönüşmüştür. (...) Türkiye, savaş sonuna yaklaşık 250 milyon dolarlık, yani 1946 ithalat hacminin iki mislinde daha fazla bir döviz rezervi ile girmiş ve 1946 yılında da 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası vermiştir. Buna rağmen, hiçbir ekonomik mantığa dayanmadığı halde yoğun bir dış yardım arama çabasına girilmesi, önce Truman Doktrini, sonra da Marshall Planı çerçevesi içinde yardım talep edilmesi, aynı zamanda Dünya Bankasından kredi alma çabaları, CHP ve DP hükümetleri dönemlerinde kesintisiz olarak ve aynı yaklaşım içinde süre gelmiştir”.

Başka bir deyişle, askeri paktların ekonomik yönünü mümkün olduğu kadar belirgin hale getirmeliyiz. Bizim askeri paktlarımıza çekmek istediğimiz ülkelere geniş ölçüde ve akıllıca yardımlar yapmalıyız. Fakat bunu şimdiye kadar yaptığımızdan daha dikkatli ve elastiki bir biçimde yapmak gerekmektedir. Çok özel durumlarda bir şart bile koşmamalıyız. İkinci dönemde, hem politik, hem de askeri şart ve taleplerimizi kabul ettirme yolu açılmış olacaktır.(...) Yapılacak geniş iktisadi yardımlarda, ABD'nin karşılık beklemeden yardım ettiği ve işbirliği yapmak isteğinde samimi olduğu intibai/izlenimi yaratılmalıdır. Elimizdeki bütün propaganda olanaklarıyla durmaksızın, az gelişmiş ülkelere yapılan Amerikan yardımının karşılıksız bir yardım olduğu, art niyet taşımadığı bütün kafalara sokulmalı, bu konuda hiçbir masraftan çekinmemeliyiz. Bu arada anti-komünist çalışmalarımıza ara vermemeliyiz.”

Bu örnekler çoğaltılabilir. Ancak hepsinde ortak olan nokta Amerikan sermayesinin muhtemel bir tıkanışını önlemektir. Yani ABD bir daha 1929 Krizini yaşamak istememekte ve sermayenin önünün açık olmasını arzulamaktadır. Bunun için öncelik Asya, Afrika olmak üzere tüm az gelişmiş ülke pazarları açık tutulmalıdır. Bu açıdan varsa tüm engeller her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar ortadan kaldırılmalıdır. ABD bu amaçla silah olarak öncelikle yardım kozunu kullanmaktadır. Dışişleri Bakanı Dean Rusk yardım görüşmelerini şu şekilde yorumlamaktadır (Değer, 2004: 246):

“Biz egemen bir hükümetin egemen olduğu topraklar üzerindeki mülkleri ve insanları, kendi tasarrufları altında bulundurma hakkına tam manasıyla el atmaya kalkışmıyoruz. Sadece uluslararası özel yatırımcı için cazip şartlar yaratılmasının, onlar hesabına, akıllı ve basiretli bir politika olacağını düşünüyoruz. Dolayısıyla yardım görüşmelerimizde ve doğrudan yardım müzakerelerimizde, özel yatırımın öneminin belirtilmesi için yetkilileri etkilemeye çalışıyoruz.”

Savaş sonrasında iç politik değerlendirmelerin de etkisi ile kalkınma için gerekli olan sermaye birikiminin en kolay yolunun dışarıdan kredi almak olduğunu düşünen Türk Hükümeti, Dünya Bankası'na daha işlerlik kazandığı ilk yıllarda, 1948'de toplam 125 proje ile başvurarak ABD'li yetkilileri dahi şaşırtmıştır.³⁹ Türkiye'nin temel gerçeklere ve planlara dayanmayan bu girişimi sonrası 1950 yılında, Amerikan İktisadi Heyet Başkanı bir heyet ile Türkiye'ye gelmiş ve yaklaşık üç ay incelemelerde bulunmuştur. Heyet Başkanı Barker, Cumhurbaşkanı Bayar ile yaptığı görüşmede bu projelerden sadece liman ve silolarla ilgili iki proje ile Seyhan Barajı ile ilgili projenin değerlendirmeye alınabileceğini ifade etmiştir. 1951 yılında ABD Hazine Bakanlığı'ndan bir heyet daha

³⁹ b.n.81: Cumhurbaşkanımızla, Amerika İktisadi Heyeti Başkanı ve bu heyetin iki üyesi arasında 20 Haziran 1950'de Çankaya'da yapılan görüşmeye dair not.

Türkiye’yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında ABD Heyeti’ni etkileyerek alınacak Marshall yardımlarından daha fazla pay ümit eden Hükümet bu görüşmelerinde kullanılmak üzere bir de not hazırlamıştır. Barker Heyeti ile yapılan görüşmelerde Türk Makamlarınca kullanılan not’un ilgili bölümleri şöyledir: ⁴⁰

“Dışarıdan hibe şeklinde Amerikan yardımına duyulan ihtiyaç: “Türkiye’nin yarım asırdan beri bidayette birbirini takip eden harpler, son 30 sene içinde de devamlı surette bütçelerinin yılına göre %37-60’nı Milli Savunma masraflarına tahsis mecburiyetinde kalması dolayısıyla bugüne kadar tabii ve beşeri kaynaklarını geliştirmeye matuf kâfi bir sermaye yatırıma girişemediği, istihsal hacmini ve halkının umumi refah seviyesini yükseltici tedbirlere tevessül edemediği bu yüzden dünyanın iktisaden geri kalmış memleketleri arasında geri kaldığı malumdur.(...) İkinci Dünya Harbinden sonrada, bir taraftan milli savunma masraflarının aynı ağırlıkla devam etmesi diğer taraftan iktisadi yardımlardan gereği veçhile istifade ettirilmemesi bilakis mezkûr yardımların pek cüzi hadlerde kalması dolayısıyla memleketimizin süratle bir sermaye yatırım ve iktisadi kalkınma programına girişemediğini görüyoruz.(...) Milli Savunma masraflarının bütçenin büyük bir kısmını belletmesi dolayısıyla, 691 milyon lira civarında bulunan bu asgari yatırım planının da tamamen iç kaynaklarla karşılanması imkânsızlığı ile karşılaşılmış ve 336 milyon liralık kısmının münhasıran dış yardımlarla kapatılması icap ettiği neticesine varılmıştır.”

Ancak gösterilen itibara rağmen, Heyet tarafından hazırlanan rapor⁴¹ Türkiye için hiç iç açıcı değildir ve Thornburg Raporu⁴² ile aynı ruhu taşımaktadır. Bu raporda da ağır makine, madeni eşya ve ağır kimya endüstrine girilmemesi önerilmekte, en fazla ümit vadeden yatırım sahaları olarak; tarım, küçük atölye ve tezgâhlar, inşaat malzemesi imalatı, deri ve kundura imali, seramik eşya ve çömlekçilik, el sanatları tavsiye edilmektedir. Ayrıca kamu yatırımlarının azaltılması, yabancı sermayenin ve özel yatırımın teşvik edilmesi öngörülmektedir. Nitekim bu rapor üzerine, evvelce CHP’nin başlattığı yabancı sermayeye konulan sınırlamalardaki ilk gevşetmelerin ardından DP hükümeti de aynı yönelişi sürdürerek 1951’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu’nu kabul etmiştir.

Dönem içinde bir yandan serbest ekonomiye geçişle ilgili sınır ötesi sermayenin talepleri yerine getirilirken diğer yandan da yardım isteme ve artırma talepleri abartılarak devam etmiştir. Bu taleplerin gerekçeleri öyle ilginç bir safhaya gelmiştir ki, dünyanın Sovyetlere karşı ve komünizm rejiminin yayılmasına karşı Türk Hükümetinin üstlendiği

⁴⁰b.n. 78: Barker Heyeti ile yapılan görüşmelerde Türk Makamlarınca kullanılan not’un ilgili bölümleri

⁴¹ b.n. 102: Barker Misyonu Raporu.

⁴² Thornburg, M. W. 1950. *Türkiye Nasıl Yükselir?* Çev. N. Artuner. Ankara.

görev ve bu görevdeki hassasiyet bazen komik, komik olduğu kadar aşağılayıcı olabilmektedir. Türk Hükümeti'nin 6 Mart 1951 tarihinde yaptığı yazılı başvurunun bir kısmı şöyledir:⁴³

“ [Türkiye'nin] BM Anlaşması ruh ve manasına sadık diğer devletlerin sulh ve selamet içinde kalmasını teminen kendi hissesine düşen vazifeyi yapabilmek için milli savunmasına, bu yüzden içinde bulunduğu bütün iktisadi sıkıntılara rağmen azami gayret sarf ettiği ve bu sebeple iktisadi kalkınmasını gereği gibi yapamadığı da arz dan vareste bir hakikattir.(...) Nitekim Türkiye insan başına sarf olunan kalori bakımından olduğu gibi muhtelif iâşe maddeleri bakımından da en az tüketimde bulunan memleketlerdir. Bütün bunlara rağmen Türkiye, milli savunma gayretini ve sulh ve emniyetin bekası için lazım olan teyakkuzu bir an bile azaltmamış ve daima silâhında zaman zaman beş yüz bini aşan ve hiçbir zaman üç yüz bin den aşağı düşmeyen bir askeri kuvvet bulundurmuş ve bütçesinde de askeri masraflara %60 raddesine kadar çıkan ve hiçbir zaman vasati olarak %40'dan aşağı düşmeyen bir yer ayırmıştır. Vaziyet böyle olduğu halde Türkiye'nin Marshall Planından gördüğü yardım daima diğer memleketlere nazaran, kendi milli geliri, iktisaden kalkınma ihtiyacı ve yaptığı askeri gayret nazarı itibara alınırca pek az olmuştur. (...) Bilindiği gibi Türkiye, yardımın bidayetinden beri bir devletin iktisadi bünyesi ve kalkınma imkânları mütalaa edilirken daima dünyanın içinde bulunduğu emniyetsiz vaziyet dolayısıyla kendisinin olduğu gibi umurun menfaati bakımından katlanmak mecburiyetinde olduğu milli savunma masraflarının da nazarı itibara alınması gerektiği tezini müdafaa etmiştir...”.

1954 yılında Cumhurbaşkanı Bayar Amerikan yardımlarından dolayı şükranlarını sunmak ve bu yardımların Türkiye için önemini vurgulamak için Eisenhower'ın davetlisi olarak ABD'ye gitmiştir.⁴⁴ Cumhurbaşkanı, 25 Mart 1957'de ülkesine dönmekte olan ABD Büyükelçisi Fletcher Warren'i kabulünde dahi Büyükelçiye iltifat edip yardım istemekten geri kalmamıştır. Büyükelçiye hitabında, Türkiye'nin komünizme ve bolşevizme bütün gücü ile karşı koyduğunu, Eisenhower doktrininin yararlı olduğunu, İsrail'i desteklediklerini, ancak Arap ülkelerine yapılacak yardımın bu ülkeleri şımartabileceğine dair kaygıları olduğunu ifade etmiş ve sonuçta ABD'den dört destroyer talep etmiştir.⁴⁵

Esasen 26 Ocak 1956 tarihinde Başbakan Menderes'in Cumhurbaşkanı'na hitaben yazdığı şifreli mesaj ise Türkiye'nin o tarihte içinde bulunduğu durumu açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁶ Türkiye nal mihını dahi üretememekte ve ithal sıkıntısı çekmektedir ve

⁴³ b.n. 84: Türk Hükümetinin ABD Hükümetine yaptığı başvurunun ilgili bölümleri.

⁴⁴ b.n. 86: Cumhurbaşkanının Amerika gezisi ile ilgili intibalarına ilişkin not.

⁴⁵ b.n.94: Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika Büyük elçisi M. Fletcher Warren ile çeşitli konularda yaptığı görüşmenin metni.

⁴⁶ b.n.89: Başbakan Menderes'in Cumhurbaşkanı'na yazdığı şifreli mesajın ilgili bölümleri:

ekonomi son derece kötü duruma gelmiştir. Kötü durumdan kurtulmak için gerekli olduğu düşünülen yardım konusu DP döneminde olağanüstü abartılmış, kredi temini için özel sermaye temsilcileri dahi devreye girmiştir.⁴⁷ Hatta gelen nakit yardımlarının kullanılmasından yararlanmak isteyen bir kısım ABD firması da Türkiye'deki taşeronlar aracılığıyla yatırım taleplerinde bulunmaktan geri kalmamışlardır.⁴⁸

1956 yılında Türk Hükümeti tarafından yapılan ısrarlara rağmen yardımın artırılması kabul edilmemiş ve Türkiye'ye sorunların IMF ile çözülmesi önerilmiştir.⁴⁹

3.2.5. Savunma Sanayi ve Askeri Harcamalar

1945–1960 yılları, Türk Savunma Sanayi için zor ve acıklı bir dönemdir. Sektör zaten İkinci Dünya Savaşı esnasında sendelemiş, kendini yenileyememiş ve gelişmelerin dışında kalmıştır. Tüm bunların üzerine bir de Amerikan yardımları başlayınca Türk Savunma Sanayinin temelini teşkil eden askeri fabrikalar ciddi bir krizin içine girmişlerdir. ABD'den alınan askeri yardımlar, fabrikalarda yapılan cılız üretimin önemini iyice azaltmış ve neredeyse bu fabrikaları durma noktasına getirmiştir. Askeri fabrikalarda gelişen bu olumsuzluğun giderilmesini amaçlayan bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, 8 Mart 1950 tarihine kadar MSB'na bağlı olan Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün

“...evvelki günkü mesajınızın telkinatıyla dün akşam Amerikan İktisadi Yardım Başkanını davet ettim. Bir saat kadar konuştuk. Neticede 25 milyon dolarlık ikinci bir tranşın lidere edilmesini kabul etti ve bunu ilan edebileceğimizi de söyledi. Nal mihının son üç senelik ithal durumu şöyledir: 953 senesinde 817 ton, 954 senesinde 528 ton, 955 senesinde 734 tondur. 956 senesi için ilk parti olarak 145 ton birkaç güne kadar memleketimize gelmiş olacaktır. Nal mihının ithalini, 956 senesi içinde en yüksek ithal senesi olan 953 senesi miktarına icap ederse ulaştırabileceğiz. Senatoların takındığı gayri münasip tavır ve bazı profesörlerin yakışıksız beyanat ve hareketleri dolayısıyla ciddi vaziyet aldık. Üniversiteler bütçelerinin bugün müzakeresine başlandı. Bütçe komisyonu bir kişi giremeyecek kadar doludur. Mebus arkadaşlarımız meseleyi bütün hususiyetleri ile ortaya koyan çok güzel çok ciddi ve ağır konuşmalar yaptılar. Bunun karşısında Üniversite mensupları çok müşkül vaziyette kaldılar. Esasen Ankara Üniversitesi 8 kişilik İcra Komitesi benimle temas aramaktadır....”

⁴⁷ b.n. 88: Başbakan Menderes'e hitaben, 9. devre milletvekillerinden Avukat Ahilya A.Moshos tarafından kaleme alınan başvuru:

“Amerika Müessesatı Maliyesinden Bey efendimize hitaben almış olduğum 300 milyon dolarlık ve on sene vadeli kredi teklifini muntazamın bir mektubu zatı devletlerine takdime memur edilmiş olduğumdan burada mümessilleri ithalat, komisyon ve mümessillik işleri ile iştigal eden Sava A.Vafidi ile arz edebileceğim gün, mahal ve saatinin emri tebliğ buyrulmasını sonsuz saygılarımla arz ederim”

⁴⁸ b.n. 96, 99: Joyce and Fisher Associates Türkiye Umumi Mümessili'nin Türkiye'de kurulacak fabrikalar için Amerika'ya daveti ve Tumpene Anonim Şirketi tarafından Başbakan Adnan Menderes'e yazılan mektup.

⁴⁹ b.n. 87, 91, 92, 93: Çeşitli ABD yetkili makamlarının yazıları ve gazete demeçleri.

İşletmeler Bakanlığına bağlanması ve isminin “Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu” olarak değiştirilmesi gündeme gelmiş ve Meclis’te konuya ilişkin tartışmalar yaşanmıştır. Tanyer (1995: 68), Hatay Milletvekili Askeri Fabrikalar Eski Umum Müdürü Durukan’ın sözlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Bugün büyük dostumuz Amerikalıların büyük yardımlarını görüyoruz. Fakat hepiniz çok iyi takdir ediyorsunuz ki dost yardımı daimi olmaz geçicidir. O itibarla kendi elimizde bulunan müesseselerimizden istifade etmek zaruridir. Hükümetin teklifinde ve esbabı mucibesinde askeri fabrikalara senede 125 milyon lira kadar bir para verildiğinden ve bütçeye bar olduğundan ve bu şekilde bütçeye bar olmaktan kurtulacağından bahsediliyor. Arkadaşlar ben buna iştirak etmiyorum. Askeri Fabrikalar ne şekilde olursa olsun orduya harp silah vasıtası ve mühimmat yapmak zorundadır. (...) Şunu da belirtmek lazımdır ki bu fabrikalar tamamıyla bir tüccar müessesesi gibi telakki edilemez. Bu fabrikaların kendilerine mahsus hususiyetleri vardır.(...) Kanun bu arz ettiği esasları kavramak şartıyla hassaten tüzel kişiliğe haiz olarak ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin tabi olduğu 3460 sayılı kanun hükümleri dâhilinde genel muvazene kanununa ve eksiltme kanununa tabi olmayarak çalışmasını bütün mevcudiyetimle arzu ederim. Fakat bunun bağlılığı cihetine gelince, bu bağlılığın İşletmeler Bakanlığına değil Milli Savunma Bakanlığında kalması uygun olur kanaatindeyim.”

Tartışmalar sonrasında 13 Mart 1950 tarih ve 5591 Sayılı “Makine ve Kimya Endüstrisi Kanunu” kabul edilmiştir.⁵⁰ Yasanın ikinci maddesinde MKEK’ye verilen görevler şu şekilde sıralanmaktadır: (1) Her türlü silah, mühimmat ve patlayıcı maddelerle askeri ihtiyaçlara yarayan aletler, vasıtalar, makineler, tesisler, yedek parçalar üretmek. (2) Seri halde büyük ve küçük onarım, düzeltme işleri yapmak. (3) Sivil ihtiyaçlara ilişkin her türlü üretim ve onarımı yapmak.

Yasanın üçüncü maddesine göre MSB. ikinci maddeye giren tüm ihtiyaçlarını MKEK’ye sipariş etmek durumundaydı. Yasanın on üçüncü maddesinde ise Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü’nden MKEK’ye devredilecek fabrika ve tesisler bulunmaktaydı.⁵¹ Ancak bu değişiklik savunma sanayine beklenen hareketliliği getirmemiştir. Zira MKEK’nin kurulduğu yıllarda başlayan ABD yardımları, Milli Savunma Bakanlığı’nın siparişlerini ciddi ölçüde etkilemiştir. Milli Savunma

⁵⁰ 13 Mart 1950 tarih ve 5591 Sayılı *Makine ve Kimya Endüstrisi Kanunu*, RG: 15 Mart 1950, 7460

⁵¹ Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü’nün MKEK’ye devrettiği fabrika ve tesisler: Kırıkkale’deki fabrika ve tesisler, Elmadağ Barut ve Patlayıcı Madde Fabrikaları, Ankara Fişek, Silah, Marangoz Fabrikaları, Mamak Gaz Maskesi ve Mermi İmalathanesi, Kayaş Kapsül Fabrikası ve Mermi İmalathanesi, Bakırköy Barut Fabrikası, Silaharağa Av Fişegi Fabrikası. (Tanyer; 1995)

Bakanlığı'nın siparişlerinin kurum faaliyetleri içindeki oranı 1950'de %79, 1955'te %24, 1959'da % 3 olmuştur. (Tanyer; 1995: 73) Temel üretim alanı savunma sanayi olan bir işletme asıl müşterisi olan Milli Savunma Bakanlığı'ndan sipariş alamayınca işsiz kalmıştır. İşsiz kaldığı gibi bütçeye de mali yük getirmeye başlamıştır. Bu nedenle bazı tesislerde faaliyetler durdurulmuş, bazı tesislerde ise hem askeri amaçlı hem de piyasaya yönelik ürünler bir arada üretilerek mevcut tesislerin devamlılığının sağlanması yoluna gidilmiştir. Kırıkkale Silah ve Tüfek Fabrikası'nın faaliyetleri bir ara durdurulmuş ve 1954–1957 yılları arasında Top Fabrikası'na bağlanmıştır. Gelen ABD yardımları nedeniyle Milli Savunma Bakanlığı'nın siparişleri de olmayınca bu fabrika 1955'te çay kıvrırma makineleri yapımına başlamıştır. Ankara Silah Fabrikası'nda da durum aynıdır. Tanyer'e (1995: 74) göre burada *“çay makineleri, pulluk, pancar çatalları, zirai mücadele araçları, dokuma tezgâhları, nissen barakaları, karyola ve benzer ürünler üretilirken Gaz Maske Fabrikasında zirai mücadelede kullanılan pülverizatörlerden, otomobil yedek parçasına, gaz ocağına varıncaya kadar çok değişik işler yapılmıştır”*.

Kısacası dönem Türk savunma sanayi için kaybedilmiş yıllardır. Aslında bu kötü gidişin başlangıcı İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır. ABD yardımları bunu hızlandırmıştır.

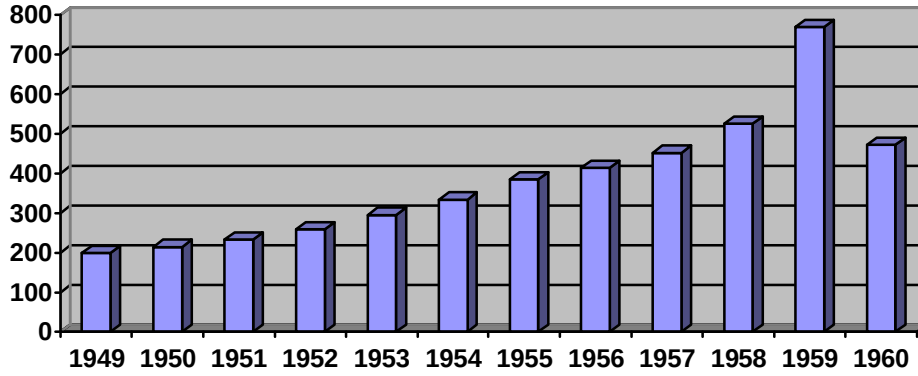
Savunma sanayinde bu kötü gidiş sürerken savunma harcamalarında da yükseliş devam etmektedir. Ülkelerin yaptığı askeri harcamaların istatistikî verileri NATO tarafından tutulmakta ve her yıl yayımlanmaktadır. 1949 yılından itibaren gerek Türkiye'nin gerekse mukayeseye esas diğer ülkelere ilişkin temel veriler, aksi kaynak gösterilmediği sürece NATO'nun yayımladığı yıllık raporlardan çıkarılarak kullanılmıştır. Dönem içerisinde yapılan askeri harcamalara ilişkin değerler Çizelge 3. 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 3. 1: Türkiye'nin 1946–1960 Döneminde Savunma Harcamaları⁵²

Yıllar	Bütçe Geliri Milyon TL	Tahmini Askeri Harcama		Askeri Harcamalar/ Bütçe
		Milyon TL	Milyon \$	
1946	1,041	520.5	236.6	% 50
1947	1,615	807.5	367.0	% 50
1948	1,467	733,5	333,4	% 50
1949	1,628	556	253	% 34
1950	1,469	599	272	% 41
1951	1,645	652	296	% 40
1952	2,235	725	330	% 32
1953	2,272	827	376	% 36
1954	2,390	936	425	% 39
1955	3,148	1,077	490	% 34
1956	3,304	1.159	527	% 35
1957	3,966	1,266	575	% 32
1958	4,822	1,470	668	% 30
1959	6,385	2,153	979	% 34
1960	6,933	2,405	1,093	% 35
Toplam	44,320	15886.5	7,221.1	% 36
Dönem Ort.	2,954.7	1,059.1	481.4	% 36

Şekil 3.3 incelendiğinde NATO'ya girişi sonrasında savunma harcamalarının sürekli bir artış eğiliminde olduğu izlenmektedir. Yani savunmasını NATO ile güvence altına alan Türkiye'nin harcamalarındaki artış eğiliminde bir değişiklik olmamıştır. Yaşanan değişiklik, giderek artan oranda sürekli dış alım harcamasından ibarettir.

⁵² Bütçe geliri değerleri TOBB yayınlarından ve Ekrem Pakdemirli tarafından hazırlanmış olan "Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükler" isimli çalışmadan alınmıştır (<http://www.tobb.org.tr/yayinlar/ekonomikbuyuklukler> 24.09.2007) 1946-1948 yılları için tahmini askeri harcamalara ilişkin değerler 84 numaralı belgeye istinaden ortalama yıllık bütçenin %50'si olarak kabul edilmiştir. Dolar kuru o tarihte 2.2 TL olarak alınmıştır. Diğer yıllara ilişkin harcama değerleri, NATO'nun 1949'dan 2006 yılına kadar yayımladığı ve kaynaklar bölümünde ifade edilen listede belirtilen basın açıklamalarından derlenmiştir. Herhangi bir yıl için ifade edilen değer bir sonraki yıl NATO tarafından yayımlanan rapordan alınmış ve o tarihin kurları esas alınarak tabloya yansıtılmıştır.

Şekil 3. 3 : 1949–1960 Savunma Harcamaları

İkinci Dünya Savaşı sonrası NATO’ya girişin ilk yıllarını da kapsayan bu dönemde yıllık ortalama savunma harcaması yaklaşık 481 milyon dolardır. Yine dönem içinde ortalama olarak her yıl milli bütçenin % 36’sı savunma harcamalarına tahsis edilmektedir. Milli bütçe ile ilişkilendirildiğinde savunma harcamalarında göreceli bir azalma görünüyorsa da, 1946’da 236,6 milyon dolar olan savunma harcamasının, 1960 yılında 1.093.000 milyon dolara yükselerek yaklaşık % 360 oranında hacimsel olarak arttığı gözlenmektedir.

3.3. ABD ve NATO Etkisinde Silahlanma Yarışı (1960 -1980)

Dönem, büyüyen devleti konu alan, “modernleşme”, “ulusal kalkınma”, “öncü devlet” ve “lokomotif bürokrasi” kavramlarını yükselten bir idari reform dönemi olmuştur. Azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarının yönlendirilmesi için kapitalist ülkeler kendi bünyelerinde yardım teşkilatları kurarak azgelişmiş ülkenin idari yapısının yeniden yapılanmasında etkili olmuşlardır. Bir başka deyişle, yardım ve kalkınma programlarının ayrılmaz parçalarından birisi, azgelişmiş ülkelerde devletin yeniden yapılandırılması olmuştur. Formül, “sosyo-ekonomik kalkınma için dış yardım, hem kalkınmanın hem de dış yardımın yönetimi için gerek duyulan asgari çağdaş idarenin kurulabilmesi için idari reform yardımı” gereğidir. (Güler; 1996: 16)

Boratav (2003: 123) dönemin ekonomik profilini şu şekilde çıkarmaktaydı:

“Ne var ki, bu dönemde dünya ekonomisine uluslararası Keynescilik damgasını vurmuştur. Azgelişmiş ülkelerin kronik dış açıklarının yumuşak koşullu, ucuz, çoğu kez resmi kaynaklardan gelen kredilerle kapatılması, dünya ekonomisini genişletici yönde sistematik katkılar yapmaktaydı. Soğuk Harp koşulları içinde Türkiye Batı Bloğunun gözetenilen, hatta bir anlamda iltimaslı bir üyesi olarak ek olanaklardan yararlandırılmıştı. Bu etkenler, Türkiye ekonomisinin ithal bağımlılığının kronik bir hal almasına ve ihracatın ihmaline önemli katkılar yapmış; “nasıl olsa dış kaynak bulunabileceği” bilinci, döviz kazancına veya döviz tasarrufuna dönük çabaları peşinen baltalamıştır. Bu saptamalar, bu yılları bir bütün olarak dışa bağımlılığın arttığı bir dönem olarak nitelendirmemize hak veririr “.

3.3.1. Uluslararası Ortam

1960’larda yaşanan gelişmeler, her ne kadar Türk dış politikasında NATO’nun ve ABD’nin dışlanması anlamını hissettirecek kadar olmasa da Türk kamuoyunda giderek artan bir anti-Amerikan eğilimi ortaya çıkarmış ve Türk- Amerikan ilişkilerinde bazı sarsıntılar yaşanmıştır. Bu eğilimlerin artmasının nedenleri arasında birkaç olayı göstermek mümkündür: Bunlardan ilki, 1960’ta, Adana İncirlik Amerikan üssünden kalkarak SSCB hava sahası üzerinde uçarken düşürülen Amerikan U-2 casus uçağının yol açtığı Türk-SSCB gerilimidir. Türk yetkilerinin uyarılarına kulak asmayan ve uçuşlarına devam eden Amerikalılar ancak 1965 yılında Karadeniz’de bir uçakları daha düşünce uçuşlarını kesmişlerdir. (Erhan; 2004: 573) Aynı dönemde 1962 Küba krizi sırasında Türkiye, ülkesinde yerleştirilen Jüpiter füzeleri nedeniyle adeta bir pazarlık konusu yapılmıştır. Küba’da Sovyet nükleer tehdidi algılayan ABD, Jüpiter füzelerini Türkiye’den sökme kararı alarak hem NATO’nun güvenirliliği konusunda hem de Türk kamuoyu nezdinde kötü bir sınav vermiştir.

Diğer önemli bir olay, 1963–64 yıllarında yaşanan Kıbrıs bunalımında ABD’nin Yunanistan yanlısı aldığı tavidir. Kıbrıs’ta Rumlar, 1960 Anayasasını uygulamak istememiş ve adanın Yunanistan’a ilhak edilmesi temelinde Kıbrıslı Türklere karşı saldırılarını artırmıştır. Türkiye’nin uluslararası çabalara rağmen bir çözüm bulunamamıştır. Bu gelişmeler sonrasında Türkiye’nin adaya müdahale hazırlığı aşamasında ABD Başkanı Johnson’un Başbakan İnönü’ye yazdığı mektup (Şahin, 1987) ve mektup sonrası ilişkiler aslında Türkiye’nin savunma politikalarını yeniden değerlendirme noktasında bir kırılma noktasını oluşturmuştur. Türkiye’nin siyasi platformunda ve Türk kamuoyunda yıllarca tartışılacak bu mektubun çok önemli bazı

kısımlarını incelemekte yarar vardır. Mektupla özetle şu hususlar vurgulanıyordu:⁵³

- o Türkiye ABD'ye danışmadan tek taraflı olarak adaya müdahale kararı alamaz ve uygulayamaz.
- o ABD tarafından temin edilen askeri malzemeler tahsis amacı dışında kullanılamaz. Bu malzemelerin Kıbrıs'ta kullanılması, Türkiye ile ABD arasında Temmuz 1947 tarihinde imzalanan Askeri Yardım Anlaşması'na aykırıdır.
- o NATO'ya katılmakla birbirleri ile bir daha savaşmayacaklarını kabul etmiş olan iki ülke, Türkiye'nin Kıbrıs'a bir askeri müdahalede bulunması halinde karşı karşıya gelecektir. NATO ülkeleri bu müdahale sonucunda Türkiye-SSCB arasında çıkabilecek bir çatışmada Türkiye'nin yardımına gidip gitmeyecekleri konusunu müzakere etmemişlerdir.
- o Türkiye, ABD ile görüşmeden bir askeri müdahaleye girişmeyeceği konusunda teminat vermezse NATO Konseyi ve BM Güvenlik Konseyi acilen toplantıya çağırılacaktır.
- o BM'nin arabuluculuk çalışmaları henüz sürmektedir. Böyle bir müdahale barışı tesis etme gayretlerini baltalayacak ve bu nedenle BM Üyeleri'nin çoğunun tepkisini çekecektir.
- o Türkiye Garanti anlaşmasına taraf olan ülkelerle görüşme imkânlarını tüketmeden böyle bir müdahaleden kaçınmalıdır. Türkiye Kıbrıs'a müdahale hakkını Garanti Antlaşmasından aldığını düşünüyorsa, bu müdahalenin Garanti Antlaşması'nın men ettiği "Taksim" durumunu ortaya çıkaracağını unutmamalıdır.

ABD kısaca, Türkiye'nin böyle bir işe kalkışmadan önce ABD'ye danışması gerektiğini, böyle bir müdahalenin uygun olmadığını ve uzlaşma yollarının henüz tüketilmediğini ifade ediyor ve en önemlisi, böyle bir müdahale olduğu takdirde Amerikan silah ve malzemesini kullanamayacağını, Sovyetlerin bu müdahaleden kaynaklanan olası bir saldırısında Türkiye'nin NATO tarafından savunulamayabileceğini vurguluyordu. Dahası, şayet müdahale olduğu takdirde iki ülke arasındaki 1947 Yardım Anlaşması'nın ihlalden dolayı ABD'nin gerekli tedbirleri alma hakkının da saklı olduğunu ima ediyordu, başka bir tabirle aba altından sopa gösteriyor ve karşılıklı görüşmeler yapmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nı ABD'ye davet ediyordu.⁵⁴

Mektup sonrasında İnönü davet üzerine ABD'ye gitmiştir. Bu temaslarda, her ne kadar ABD durumu düzeltmek istemişse de bu olay Türk kamuoyunun ve iktidarların hafızalarından silinmemiştir. Mektup Türkiye'nin o zamana kadar dış politikada takip ettiği "yalnızca ABD'ye paralel çizgi takip etme" şeklindeki eğilimin yanlışlığını ortaya koymuştur. (Şahin; 2002: 159-176) Mektupta, SSCB'nin saldırısı halinde NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyeceğinin iması, "İttifaka gözü kapalı sadakat" şeklindeki

⁵³ "Johnson'un Mektubu, Bizimle İstişare Etmelisiniz, NATO Silahı Kullanamazsanız". 14 Ocak 1966 tarihli Milliyet Gazetesi.

⁵⁴ S. Çelebi. 2006. *Johnson'un Mektubu ve İnönü'nün buna Cevabı*. O. Metin Öztürk Kişisel Web Sitesi, Sayı: 44, <http://www.habusulu.com/> Erişim Tarihi: 18.07.2006.

anlayışın sorgulanmasına neden olmuştur. O zamana kadar ülkede neredeyse tabu durumunda olan, “NATO'nun ve Türk dış politikasının sorgulanmaması” geleneği tarihe karışmıştır. Bu yönüyle Johnson'un mektubu Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçişin başlangıcı olmuştur.⁵⁵

Türkiye mektuptan sonra uzun zamandır en alt düzeyde tuttuğu, hatta bir yasak varmış gibi algılanan, SSCB, Ortadoğu Ülkeleri ve diğer üçüncü dünya ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkileri arttırmanın yollarını aramaya başlamıştır. (Erhan; 2004: 689-690) Türkiye bu anlayışla ABD'nin Vietnam'da kuvvet kullanmasını onaylamamış, 1967 ve 1973 yıllarında Arap-İsrail çatışmalarında Arap'ların tarafında yer almış, İncirlik Üssü'nün bu amaçla kullanılmasına izin vermemiştir. (Kor; 2005: 70-74) Yine aynı dönemde İran ve Libya ile silah üretimi, SSCB'den silah alımı olanakları aranmış, Türkiye'nin çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturmak amacıyla SSCB, Balkan ve Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulmasına çaba gösterilmiştir. (Uzgel; 2004: 674)

3.3.2. Türkiye -ABD İkili Anlaşmalar

Johnson Mektubundan sonra ABD'nin Türkiye'deki askeri varlığı sorgulanmaya başlanmış, Genelkurmay Başkanlığı o ana kadar ABD ile yapılan ikili antlaşmalar üzerinde genel bir çalışma başlatmış ve karşılaştırma yapabilmek için tüm NATO Ülkeleri'ndeki askeri ataşelerinden, o ülkelerin ABD ile benzer antlaşmaları hangi koşullar altında yaptıklarının araştırılmasını istemiştir. Bu araştırmalar ise bir süre sonra ABD tarafından öğrenilmiş ve konu ABD makamlarında rahatsızlık yaratmıştır.⁵⁶ Diğer taraftan Türkiye, NATO içindeki yeni askeri yapılanmalara dâhil olmakta eskisine oranla daha isteksiz davranmaya başlamıştır.⁵⁷ 1965'te NATO tarafından yapılan askeri yardımın yetersizliğini ileri sürerek NATO'daki askeri gücünü artırmayı kabul etmemiş, 1975'te NATO Kış

⁵⁵ “İnönü Time Dergisi'ne Verdiği Demeçte Müttefiklerin Tutumlarını Değiştirmesini İstedi, **BATI İTTİFAKI YIKILIR**”, 16 Nisan 1964 tarihli Milliyet Gazetesi (İsmet İnönü Time Dergisi'ne verdiği demeçte şöyle demektedir: “**Yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur, Türkiye de orada yerini bulur**”)

⁵⁶ Araştırma yapılmasına ilişkin gizli belge. (Tunçkanat; 2006: 238-239)

⁵⁷ Türkiye, Batı Avrupa'nın savunmasına yönelik olarak ABD tarafından başlatılan ve NATO bünyesinde teşkil edilen Çok Taraflı Güç (Multilateral Force-MLF) Projesi'nden 1965 yılında ayrılmıştır. (Erhan; 2006: 692)

Tatbikatları'na katılmayacağını bildirmiş ve aynı yıl Türkiye ile ABD arasındaki 1969 tarihli Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nı feshederek ABD'nin Türkiye'deki üs ve tesislerdeki faaliyetlerini yasaklamıştır.⁵⁸

Sonuç olarak bu gelişme sonrasında artık Türk kamuoyu, NATO'yu, ABD ile ilişkileri sorgulamaya başlamış ve Türk kamuoyunun Amerikan hayranlığına gölgeler düşmüştür. Kamuoyunun da etkisiyle, 3 Temmuz 1969'da, o güne kadar yapılan ikili anlaşmaları temel bir metin içinde toplayan Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSIA) imzalanmıştır.⁵⁹ 1975 yılına kadar gizli tutulan bu anlaşmayla o zamana kadar yapılan ikili anlaşmaların bir çatı altında toplanması ve iki ülke arasında yaşanan bazı gerginliklerin bu anlaşmayla kaldırılması hedeflenmiştir. Bu anlaşma ile üslerin alan dışı kullanımı yasaklanmıştır. (Erhan; 2004: 697) Yani üsler NATO amacı dışında üçüncü bir ülkeye karşı kullanılamayacaktır. Ayrıca üslerin mülkiyeti ve denetim hakkı Türkiye'de olacak ve Türkiye ulusal güvenlik gerekçesi ile bu üslerin kullanımına sınırlamalar getirebilecektir. Bununla birlikte yapılan bu anlaşma da "egemen eşitler" ilkesine aykırıdır. Anlaşma, Türkiye'nin savunmasından çok ABD'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet edecek üs ve tesisler için ayrıcalıkları ön plana alan bir anlayışla hazırlanmıştır ve Türkiye'nin egemenlik haklarını zedelemektedir. (Değer; 2004: 319-340)

1970'lerde, Amerika'nın Vietnam fiyaskosu sonrasında, silahsızlanma görüşmeleri başlamış ve SSCB Devlet Başkanı Brejnev'in önerisiyle 1975'te Helsinki'de başlayan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreci gibi olayların etkileriyle bir yumuşama yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Amerika'nın baskısıyla 1971'de yasakladığı afyon ekilmesini 1974'te tekrar serbest bırakması ile ilişkilerde yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. 1974 Kıbrıs müdahalesi ve 1975 -1978 arasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ile ilişkilerde belirgin gerilim en üst seviyeye çıkmıştır.

Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD, Rum ve Yunan lobilerinin etkisi (Arı; 2000: 260) ile 30 Aralık 1974'de "Türkiye'ye yapılan silah satışlarının ve verilen askeri kredilerin durdurulmasına" ilişkin bir karar almıştır. Bu kararın alınmasının ardından, ABD'nin

⁵⁸ G. Güngörmüş. 2007. "Türk Amerikan İlişkileri: Sürekliliğe Yazılı Bir İlişki Biçimi". <http://www.hakimiyetimillie.org/index.php?news=1879> (24. 01. 2008)

⁵⁹ "Çok Gizli Anlaşmalar Bize Hep Yükümlülük Getirdi." 16-17 Mart 1975 tarihli Hürriyet Gazetesi.

Türkiye'ye silah satışı 5 Şubat 1975'de durdurulmuş, Türkiye'ye verilmesi öngörülen 200 milyon dolarlık yardım da askıya alınmıştır. (Erhan; 2004: 706)

ABD'nin bu aşamada uyguladığı ambargonun Türkiye'de yarattığı tepki neticesinde Türk Hükümeti ambargonun kaldırılması için girişimde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Bu olayla askeri malzeme temininde tek ülkeye bağımlı kalmanın sakıncaları fark edilmiş ve Türkiye'de bir savunma sanayinin kurulması, askeri malzeme temini açısından ABD dışındaki kaynakların da göz önünde bulundurulmasının önemi anlaşılmıştır. Bir bakıma ulusal savunma sanayi için yeniden bir uyanışa araç olmuştur. Ferit Melen, 6 Kasım 1985 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmasında⁶⁰ şunları söylemektedir: *“Amerika'nın koyduğu silah ambargosuna bir bakıma teşekkür etmek lazım, memnun olmak lazım; çünkü ambargo konduktan sonra hepimizin gözü açıldı, ambargo dolayısıyla ne büyük müşkülata uğradığımız hepimiz biliriz. Yakinen ben daha çok bilirim, o sıralarda mesuliyet mevkiindeydim; bir yedek parçayı dahi bulmak mesele haline gelmişti”*.

9 Şubat 1975'te Milli Savunma Bakanlığı'ndan yapılan bir açıklamayla, ABD'nin Türkiye'ye verdiği yardımı kesmesi halinde, Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılabileceği uyarısında bulunulmuştur. Süleyman Demirel Hükümetinin göreve gelmesinden sonra, kararın geri alınmaması halinde üslerin kapatılacağı uyarısı tekrar edilmiştir. Muhalefetin ambargo kararı karşısında bütünleşerek, hükümet üzerine baskı kurması üzerine Demirel hükümeti 25 Temmuz 1975'te OSİA'yı tek taraflı feshederek, Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerini durdurmuştur. (Erhan; 2004: 707) Sonrasında iki taraflı olarak ambargonun kaldırılması süreci başlatılmıştır. ABD 6 Ekim 1975'te askeri satışlar hariç ticari satış yasağını kaldırmıştır. 1976 yılında Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) çalışmaları başlamış ancak, üslerin kullanılmasında Türkiye'nin kontrolünü ve sınırlamalarını artıran bu düzenleme, Amerikan Kongresi'nin ambargoyu kaldırmaması nedeniyle yürürlüğe girmemiştir. (Armaoğlu; 1991)

Değer'e (2004: 357) göre yürürlüğe girmeyen 1976 anlaşması; *”kamuoyuna, üs kavramının yarattığı tepkiyi önlemek için olsa gerek tesis olarak sunulmuş ve savunma*

⁶⁰ 06 Kasım 1985 tarihli Meclis Görüşme Tutanakları. Cilt 20, s.230

amacıyla kurulan tesisler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendi tesisleri olarak nitelenmiştir. Anlaşma, tesisler Türk Komutanı'nın yönetiminde ve Türk makamlarının denetimindedir diye sunulmuştur kamuoyuna”.

ABD kongresi 4 Ağustos 1977'de onayladığı bir yasayla 1978 mali yılı için Türkiye'ye 175 milyon dolarlık bir askeri satış yapılmasına izin vermiş, bununla birlikte yardımın hibe bölümünü oluşturan Askeri Yardım Programı üzerindeki ambargoyu kaldırmamıştır. Nihayet üç yıllık bir kesinti sonrasında 12 Eylül 1978 tarihinde ambargo tamamıyla kalkmıştır. Tabii bu sürede ABD karşıtı eğilimler daha da güç kazanmış, ABD'nin Türkiye'deki prestiji sarsılmış ve özellikle ordu, bir daha böyle bir durumla karşılaşılmasa için, hükümetlerin yerli savunma sanayini geliştirmesini istemeye başlamıştır. (Erhan; 2004: 711)

ABD ile ilişkiler açısından dönemin son ve önemli gelişmesi de her iki ülke arasında imzalanan “1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”dır. Evvelce yürürlükte olan OSİA'nın Türkiye tarafından tek taraflı feshedilmesi 1976 yılında mutabakata varılan SEİA'nın da yürürlüğe girmemesi nedeniyle taraflar 29 Mart 1980'de bu anlaşmayı imzalamışlardır. (Değer; 2004: 356)

SEİA Türkiye ile ABD arasında yapılmış en kapsamlı anlaşma olup, bu anlaşmayla, her iki ülke, 1947 yılından itibaren ilk kez askeri ve ekonomik işbirliği konularını aynı anlaşma çerçevesine almış oluyordu. Anlaşmada; üslerin NATO'nun amacına uygun olarak kullanılması, alan dışı faaliyetlerde kullanılmaması, mülkiyetin Türkiye'ye ait olması, Türkiye'nin, denetim ve kontrol hakları, ulusal güvenliğinin gerektirdiği durumlarda sınırlamaları, Türk Tesis Komutanı'nın yetkileri, bayrak çekme gibi hususlar düzenlenmişti. Ayrıca anlaşma savunma sanayi işbirliği konusunu da kapsıyordu. Bu çerçevede iki ülkenin; savunma teçhizatının üretim ve bakım yeteneklerini artırabilmek ve silahlı kuvvetlerinin, kendi ve ortak savunmaları için işbirliğinde bulunacakları ve bu malzemelerin üçüncü ülkelere devri için karşılıklı mutabakat sağlanmasını öngörüyordu. Nitekim Türkiye'de üretilen F-16 uçaklarının Mısır'a ihraç edilmesi bu hüküm çerçevesinde olmuştur. (Erhan; 2004: 713)

3.3.3. Savunma Sanayi, Askeri Harcamalar ve Askeri Yardımlar

Savunma Sanayi alanında dönemin temel kurumu yine MKEK'dir. 1960 yılından sonra yeni yatırımlarla büyük değişiklikler olmuştur. Vasıflı çelik haddehanesi, bandaj ve mono blok, takım tezgâhları, dişli üretim, tekstil makineleri, kontrplak, kontrlevha, yonga levha tesislerinin kurulması, pik ve sfero dökümhanesi, elektrik sayaçları, G-3, MG-3 tüfekleri üretimleri, çelik çekme boru, pil fabrikaları gibi yeni kuruluşlar 1960 ve 1970'li yılların somut eserleridir. MKEK, 1974 -1980 yılları arasında 29 çeşitli projenin uygulanması için görevlendirilmiştir. Ancak dönem içinde yaşanan Amerikan ambargosu ve döviz dar boğazı nedeniyle bu projelerin gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır. 1963 yılında yapılan bir anlaşma ile ABD, Türk Silahlı Kuvvetlerinde mevcut silahların mühimmatının Türkiye'de yapılmasını kabul etmiş ve ortak bir program hazırlanmıştır. Değişik tip mühimmatın, Amerikan yardımlarıyla gelen tezgâhlarla MKEK bünyesinde yapılmasını ön gören bu proje de, gelen tezgâhların adeta hurda niteliğinde olmasından dolayı aksamıştır. Bunların yenilenmesi ve işler duruma getirilmesi zaman almış sonrasında havan, obüs mühimmatının üretimine başlanmıştır. 1980'li yıllarda da planlardan çıkarılmış veya mevcut halleriyle diğer kamu kuruluşlarına devredilmiştir. (Tanyer; 1995: 67)

1960'lı yıllarda yaşanan Kıbrıs gerilimi ve Johnson mektubu sonrasında, denizcilik yeteneklerinin artırılması çalışmaları kapsamında; 1971 ve 1972 yıllarında, Deniz Kuvvetleri'ne ait Taşkızak Tersanesi'nde 5 bin tonluk yüzer havuz, Şarköy Nakliye Gemisi, Turhan Boray Tankeri ve bir çıkarma gemisi yapılmıştır. Ayrıca Denizcilik Bankası Cami altı Tersanesi'nde yapılan 67 metre boyunda, 12 metre genişliğindeki gemi 1438 yolcu taşıyabilecek kapasitede ki Bostancı isimli şehir hattı yolcu gemisi de denize indirilmiştir.⁶¹

Aynı yıllarda Johnson mektubunun da tetiklemesiyle ve Kıbrıs'a müdahale yeteneğinin çoğaltılması amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin deniz ve hava gücünün artırılması ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede; 16 Temmuz 1970 tarihinde "milli havacılık sanayimizin geliştirilmesi, hava harp silah ve vasıtalarının satın alınması, hayati önemi haiz hedeflerin havaya karşı korunma imkânlarının geliştirilmesi suretiyle Türk Hava Kuvvetleri'ne güç

⁶¹ <http://ekonomitarihi.com> (11.08.2007)

katkısında bulunmak" amacıyla, "Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" kurulmuştur. 12 Ocak 1974'te, Hava Kuvvetleri Komutanı ve Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Başkanı Orgeneral Emin Alpkaya 1,5 milyar TL sermayeli 'Türk Uçak Sanayi Anonim Şirketi' (TUSAŞ) kurulacağını açıklamıştır. Şirket sermayesinin yüzde 45'i Vakıf tarafından yüzde 55'i ise Hazine tarafından karşılanacaktır.

11 Mart 1972 tarihinde ise Türk Deniz Kuvvetleri'ni güçlendirmek amacıyla "Türk Donanma Vakfı" kurulmuştur. 1974 Kıbrıs Harekâtı ve sonrasında yaşanan ve üç yıl süren ABD ambargosu ise 1947 yılından beri ilk kez Türkiye'nin savunma politikalarını hazırlayanları yeniden bir değerlendirme yapmaya zorlamıştır. İkinci Dünya Savaşından beri hazır alımlar, yardımlar, krediler nedeniyle; hesapsız ve plansız yapılan ordu modernizasyonu sonunda iflas ile sonuçlanmıştır. Yedek parça gelmemiş, araç, silah telsiz çalışmamıştır. İlk kez ulusal sanayiye dayanmayan ve tamamen dışa bağımlı bir sistemin korkunç yüzü ortaya çıkmıştır. Hem de bu kötülüğü, uğruna şarkılar bestelenen aziz dostumuz ABD yapmıştır. İşte bu nokta, ulusal savunma sanayiinin de kırılma noktası olmuştur. ABD ile ilişkilerin müteakiben olarak daha dikkatli olmasını ön gören gücünü öz kaynaklara dayanan ulusal savunma sanayi kurma isteği ve arzusu bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Johnson mektubu ile tetiklenen bu çalışmalar, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması üzerine, "kendi tankını, kendi silahını kendin yap" sloganı ve milletimizin yaptığı bağışlar ile 27 Ağustos 1974 tarihinde Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın kurulmasını neden olmuştur.

Kıbrıs Harekâtı sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta sisteminde son derece önemli olan muhabere irtibatlarında hissedilen eksiklik nedeniyle Silahlı Kuvvetler Vakıfları'nın finansmanı ile Ankara'da Askeri Elektronik Sanayi A.Ş. (ASELSAN) kurulmuştur.

1978 yılında, Silahlı Kuvvetler bünyesinde, "Savunma Araştırma ve Danışma Kurulu" teşkil edilmiştir. Bu kurul aracılığı ile daha ziyade Silahlı Kuvvetlerin araştırma ve sanayi yetenekleri göz önüne alınarak, diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılması, savunma

sanayi ve politikalarının geliştirilmesi, orta ve uzun vadeli hedeflerin seçilmesinde ilke ve önceliklerin belirlenmesi konularında çalışmalar yapmıştır.

Bu gelişmeler sonrasında oluşan ulusal savunma doktrinini Oran (2004: 674) şu şekilde tanımlamaktadır:

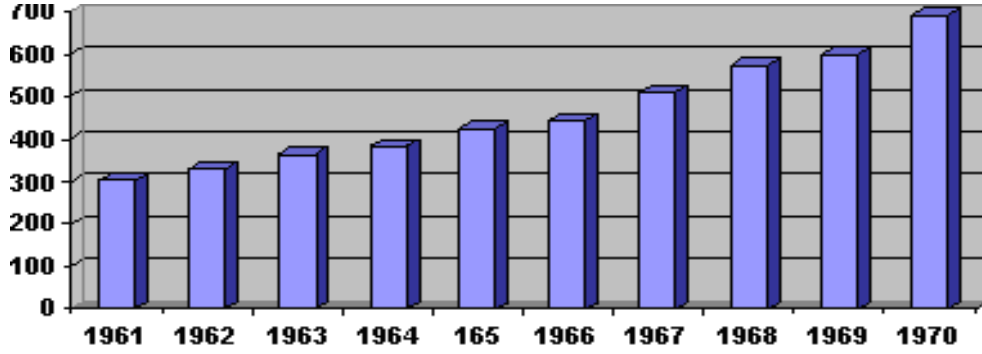
“1978’de Ecevit iktidarı sırasında yeni bir “Ulusal Savunma ve Dış Politika” doktrini geliştirildi. Bunun ilk ayağını Türkiye’nin silahlanmada tek bir kaynağa bağımlılıktan kurtulması oluştuyordu. Türkiye bu çerçevede İran ve Libya gibi ülkelerle silah üretim olanaklarını aramış, hatta soğuk savaş koşullarının egemen olduğu bir dönemde son derece radikal bir kararla SSCB’den silah alınması gündeme gelmişti. Bu amaçla dönemin Genelkurmay yetkilisi olarak Kenan Evren Moskova’ya giderek görüşmelerde bulunmuştu. Bunun ikinci ayağı, Türkiye’nin çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturma politikasıydı. “Bölge merkezli politika” olarak da adlandırılan bu yaklaşımın dayandığı mantık, aşırı silahlanma yerine komşu ülkelerle yakın ilişkiler kurarak daha ucuza güvenlik sağlamaktı. Bu bağlamda Türkiye o dönemde Balkan Ortadoğu, Afrika ülkeleri ve SSCB ile yakın ilişkiler kurma arayışına girdi. Üçüncü olarak, özellikle Kıbrıs Harekâtı ve Yunanistan’la yaşanan sorun Türkiye’nin güvenlik algılamasında Yunanistan’ı ön plana çıkarmıştı. Bu bağlamda Türkiye kendisine yönelik tehdit algılamasını değiştirerek “tehdidin kuzeyden değil batıdan” (Yunanistan) geldiğini savundu. Benzeri bir yaklaşımı 1980’lerde Yunanistan kendisine adapte ederek savunacak, Başbakan Andreas Papandreu “tehdidin kuzeyden (SSCB) değil, doğudan (Türkiye)” geldiğini ileri sürecektir. Türkiye’nin bu yeni doktrinini Batılı çevreler “Türk Ostpolitik” (Doğuya açılma politikası) olarak tanımlamışlardı. Özellikle ABD bu yeni yaklaşımdan büyük endişe duymuştu. Fakat önce Ecevit Hükümetinin görevden ayrılması, ardından 1980 darbesi bunun tam olarak uygulanmasını engellemişti. Yine de bu yaklaşım özellikle ulusal savunma konusunda “düşünsel” bir alt yapının oluşmasını sağlamıştı. Savunma sanayinin oluşturulması konusundaki asıl gelişme Özal döneminde yaşanacak ama bu da daha çok ABD bağlantılı ve montaja dayalı olarak gerçekleşecekti”.

1960’lı yıllarda yapılan savunma harcamaları Çizelge 3. 2’ de görülmektedir. Savunma harcamalarının Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)’ya oranında her ne kadar önemli bir sapma bulunmuyorsa da, askeri harcamaların her yıl, GSMH’nin artmasıyla birlikte artmakta olduğu izlenmektedir. 1970 yılına gelindiğinde askeri harcamalarda % 100’ü aşkın bir artış izlenmektedir. Dönem içinde yapılan askeri harcama ortalama olarak her yıl 463 milyon dolardır. Yine bu rakam ülke kaynaklarının her yıl için ortalama % 3’ne tekabül etmektedir.

Çizelge 3. 2: 1961–1970 Yılları Arası Askeri Harcamalar ⁶²

Yıllar	Askeri Harcama Milyon \$	GSMH Milyon \$	Askeri Harcama/ GSMH	TL/\$
1961	302	8.019	3,8	9
1962	331	9,323	3,6	9
1963	365	10,814	3,4	9
1964	383	11,544	3,3	9
1965	425	12,420	3,4	9
1966	444	14,799	3,0	9
1967	511	16,428	3,1	9
1968	573	18,210	3,1	9
1969	599	20,373	2,9	9
1970	693	18,473	3,8	9

Şekil 3.4 incelendiğinde, 1961–1970 yılları arasındaki artış eğilimi, GSMH’nin yükselmesine paralel olarak istikrarlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir.

Şekil 3.4 : 1961–1970 Savunma Harcamaları

1970’li yıllarda yapılan askeri harcamalar ise Çizelge 3.3’de görülmektedir. Çizelgeden görüleceği üzere doların giderek değerlenmesine rağmen askeri harcamalarda da dolar bazında artış devam etmektedir. Özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında tabloya yansıyan değerlerde % 100’e yakın artış vardır. 1971 yılında 629 milyon dolar olan askeri harcamalar 1975 yılında % 312 artış göstererek 2 milyon dolara yükselmiş ve dönem

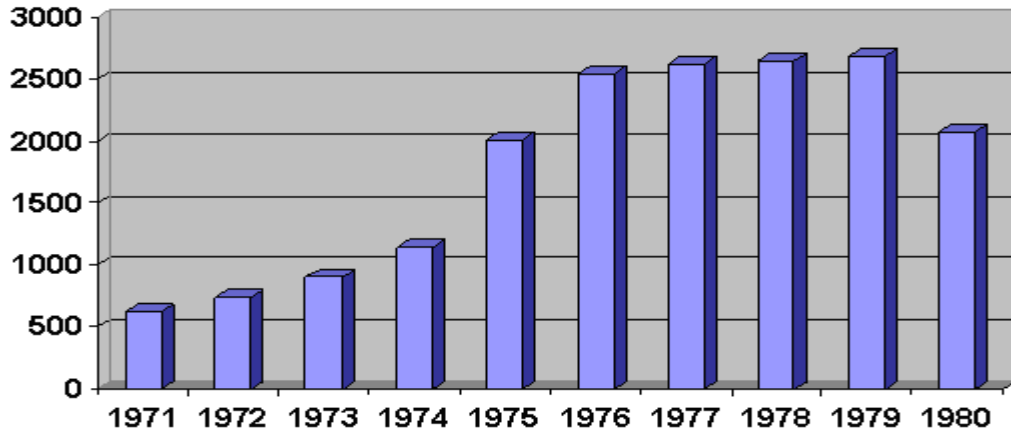
62 Askeri harcamalara ait değerler, NATO’nun 1949’dan 2006 yılına kadar yayımladığı ve kaynaklar bölümünde ifade edilen listede belirtilen basın açıklamalarından derlenmiştir. Herhangi bir yıl için ifade edilen değer bir sonraki yıl NATO tarafından yayımlanan rapordan alınmış ve o tarihin kurları esas alınarak tabloya yansıtılmıştır. GSMH değerleri TOBB yayınlarından ve Ekrem Pakdemirli tarafından hazırlanmış olan "Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükler " isimli çalışmadan alınmıştır (<http://www.tobb.org.tr/yayinlar/ekonomikbuyuklukler> 24.09.2007)

sonuna kadar da artarak devam etmiştir. Dönem içinde yıllık ortalama savunma harcaması 1,8 milyar dolardır. 1960–1970 dönemine nazaran 1970–1980 yılları arasında savunma harcamalarında yaklaşık dört misli bir artış vardır. Yine bu dönemde Türkiye ülke kaynaklarının ortalama olarak % 5’ni savunmaya ayırmaktadır.

Çizelge 3. 3: 1971–1980 Yılları Arası Askeri Harcamalar⁶³

Yıllar	Askeri Harcama Milyon \$	Askeri Harcama/ GSMH	\$/TL
1971	629	4.9	14
1972	738	4.7	14
1973	903	4,5	14
1974	1,147	4.1	14
1975	2,013	5.8	15
1976	2,543	6.2	16
1977	2,621	5.8	19
1978	2,650	5.2	25
1979	2,687	4.6	35
1980	2,080	4.3	89

1971–1980 yılları arasındaki savunma harcamalarını gösteren Şekil 3.5 incelendiğinde; savunma harcamalarının Kıbrıs Harekâtı nedeniyle normal artış eğiliminin üstüne çıktığı ve yeni bir artış eğilimi oluşturulduğu görülmektedir.

Şekil 3.5 : 1971–1980 Savunma Harcamaları

⁶³ NATO'nun 1949'dan 2006 yılına kadar yayımladığı ve kaynaklar bölümünde ifade edilen listede belirtilen basın açıklamalarından derlenmiştir. Herhangi bir yıl için ifade edilen değer bir sonraki yıl NATO tarafından yayımlanan rapordan alınmış ve o tarihin kurları esas alınarak tabloya yansıtılmıştır.

Dönem içerisinde ABD, Almanya, Hollanda ve Kanada'dan olmak üzere dört ülkeden askeri yardım sağlanmıştır. Bunlardan ABD ve Alman Askeri Yardımları diğerlerine göre sürekliliği olan ve daha hacimli yardımlardır. ABD'nin 1964 yılına kadar yaptığı yardımlar genellikle askeri malzeme ve teçhizat şeklindedir. Alınan silah, araç ve gereç kullanılmış niteliktedir. 1961–1989 yılları arasında Askeri Yardım Programı (Military Assistance Program-MAP) uygulanmıştır. Bu program kapsamında ABD'den 1986 yılına kadar 1.220,3 milyon dolar askeri yardım sağlanmıştır. (MSB, 1990) Mart 1971 ile Haziran 1980 ayları arasında sekiz adet Amerikan Gearing sınıfı muhrip aynı program dâhilinde Türk Donanması'na katılmıştır.

Alman Askeri Yardımları (NATO Savunma Yardımları - Dilim Yardımları) 1964 yılında başlamıştır. 1,5 yıllık dilimler halinde verilen bu yardımlar 1964 yılında 50 milyon DM ile başlamış, 1990 yılında yardım miktarı 260 milyon DM'a yükselmiştir. Dilim yardımlarının % 80'i yeni malzeme karşılığı, % 20'si kullanılmış malzeme ve nakliye masrafları karşılığı verilmiştir. Yardımın yeni malzeme bölümünden, arzu edilen silah malzeme, yedek parça ve tezgâh alınmıştır. Kullanılmış malzeme bölümünden ise Federal Almanya Silahlı Kuvvetlerinde kullanılan silah ve malzemeden Federal Almanya Hükümeti tarafından önerilenler arasından seçilenler nominal fiyatlarla sağlanmıştır. Dilim Yardımlarıyla, TRANSAL uçakların idamesi, denizaltı ve hücumbot inşası, denizaltı bataryasının Türkiye'de yapımı, tank yenileştirme fabrikalarının tevsi, rasyon merkezlerinin kuruluşları ve tevsi projeleri gibi üretime dönük projeler geliştirilmiştir. Yıllara göre dilim yardımları aşağıdadır Çizelge 3. 4'de görülmektedir

Çizelge 3. 4: Alman Askeri Yardımları (MSB; 1990, s. 57–58)

Yıllar	Dilim Tutarı (Milyon DM)	Dönem Tutarı (Milyon DM)
1964–1969	50	200
1970–1978	100	600
1979–1988	130	780
1989–1991	260	260
TOPLAM		1.840

Bunun dışında Federal Almanya “Büyük Paket Yardımları” adıyla, envanterden çıkardığı malzemeleri ihtiva eden hibe yardımları yapmıştır. Bu kapsamda Birinci Büyük Paket yardımı 1976–1978 döneminde alınmıştır. Büyük paket yardımlarıyla sağlanan malzemelerin parasal değeri yaklaşık bir milyon marktır.

Kanada Askeri Yardımı 1986 yılında başlamıştır. Türkiye’ye 50 adet CF 104 uçağı, 1986 -1988 yılları arasında teslim edilmiştir. Bu uçaklarla T–33 MK- 111 uçaklarının yedek parça, bakım ve idamesini sağlamak amacıyla, 1989 yılına kadar 50.470.000 Kanada dolarlık yardım yapmıştır. 1 Nisan 1990 tarihinden itibaren her yıl 3 milyon Kanada Doları olmak üzere 3 yıl uzatılmıştır. Hollanda ise 1989 yılında akdedilen bir anlaşma uyarınca 40 milyon Florinlik bir askeri yardım yapmıştır. (MSB;1990)

3.4. Dönemin Savunma Politikaları

Türkiye bu dönemde yaşadığı siyasi ve ekonomik alandaki dönüşümü savunma politikalarına doğrudan yansıtmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülke güvenliğine tehdit olarak algılanan uluslararası askeri hareketliliğe karşı Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu amacıyla panik halinde yapılan çalışmalar ve yurt dışından silah alımları ile geline nokta elbette yeterli değildi. Türkiye’yi yöneten liderlerin etkisinde oluşturan politikalarla, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modern silah ve teçhizatla istenilen düzeyde donatılması mümkün olmamıştı. Ordunun silah, teçhizat ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayacak savunma sanayi kurulamamıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan savunma sanayi teşkil etme hamleleri savaş yıllarında kesintiye uğramıştı. Diğer taraftan caydırıcılık adına kalabalık bir ordu muhafaza etme zorunluluğu da ekonomiye oldukça büyük bir yük getirmişti. Artık savaş bitmiş ancak Rusya’nın baskısı bitmemişti. Türkiye’nin güvenliğine yönelik tehdit devam ediyordu. Savaş sonrasında ve Rusya’nın Boğazlara yönelik talepleri nedeniyle hissedilen tehdit algılaması da göz önüne alınarak Türkiye’nin savunma politikalarını oluşturan aktörlerin şu noktalarda karar vermesi gerekiyordu. Mevcut ortamda baskılara direnmek ve öze dayalı bir savunma sanayi oluşturmak veya Rusya’nın baskısını, komünizmin yayılmacılığını bahane ederek ABD’nin yarattığı “hür dünya” ortamı ve atmosferinde, batıya teslim olarak kapitalizmin

dümen suyunda dışa bağımlı bir savunma sanayi oluşturmak. İşte bu noktada politika yapıcılar ikinci seçeneği seçerek savunma politikalarında temel kırılmayı gerçekleştirmişlerdir. Bu tarihten sonra Türkiye ABD'nin etki alanına girecek ve savunma politikalarını da bu merkeze göre yönlendirecektir.

3.4.1. Truman Doktrini ve Marshall Planı

Doktrin Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardımı öngörmektedir. Yardımın temel amacı SSCB'nin çevresindeki kuşağı askeri yönden güçlendirmektir. Özellikle Türkiye ve Yunanistan ABD için önemlidir. Bu iki ülke Sovyetlerin güneye yayılmasını önlemede kilit rol oynayabilecek coğrafyaya sahiptirler. Dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan'ın hem kapitalist sisteme dahil edilmesi hem de topraklarının kullanılması ABD için son derece kritiktir. Ayrıca Başkan Truman'ın 12 Mart 1947 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmasında "Türkiye'nin bütünlüğünün Ortadoğu'daki düzenin korunması için gerekli olduğunu" ifade etmesi ABD'nin o tarihte Ortadoğu'ya ilgisini de açığa çıkarmaktadır. Kısacası bu iki ülke için ABD'nin yatırım yapmaya geçecek gerekçeleri vardır. En azından bu ülkelere yapılan yardımın bir hayır işi olmadığı veya ülkeler arası bir ezeli dostluk ya da tarihsel bir yakınlıktan kaynaklanmadığı ortadadır. Bir ABD Başkanı'nın Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasal istikrarını sağlamayı ve ABD'nin önderliğinde Avrupa'nın gücünü dünya ölçüsünde bir savunma için örgütlemeyi istemesini de aynı iyimserlikle karşılamak mümkün değildir. Burada tek gaye sosyalist cephenin ataklarına set vurmak, yeni alanlar yaratarak sermayenin hareket alanını genişletmek, Ortadoğu için dost bir bölgesel güç yaratmaktır.

Bu amaçlarla, ABD Yunanistan'a 300 milyon dolar, Türkiye'ye ise 100 milyon dolar yardım yapmayı kararlaştırdı. Yardımlar önce bağımsız bir program çerçevesinde gönderildi. 1948'de Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardım, Amerikan Kongresi tarafından genel Dış Yardım Yasası içine aktarıldı. Böylece Truman Doktrinde bir kereye mahsusmuş gibi sunulan yardımlar süreklilik kazanmış oldu. 6 Ekim 1949'da Karşılıklı Savunma Yasası'nın kabul edilmesiyle yardımlar bu çerçevede değerlendirilmeye başlandı. 1947–1949 döneminde, Truman Doktrinde yer alan askeri

malzeme yardımı da dâhil olmak üzere, Türkiye'ye verilen ABD yardımının tutarı 152,5 milyon dolar oldu. Bunun 147,5 milyon dolarlık bölümü kara, hava, deniz kuvvetlerinin modernizasyonu için kullanılırken, geriye kalan 5 milyon dolar yol yapımı çalışmaları için ayrıldı. Çünkü ABD, olası bir Sovyet saldırısının durdurulabileceği hat olarak planlanan Torosların güneyi ile İskenderun limanı arasında ikmal yollarının yapımına büyük önem veriyordu. 1947- 1951 yılları arasında ise Türkiye'ye yapılan askeri yardımın miktarı ise 400 milyon dolara ulaştı. (Erhan; 2004: 535)

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın adıyla anılan plan ise sadece belirli birkaç ülkeyi kapsamıyordu. Plan tüm Avrupa'nın ekonomik kalkınması temeli üzerine inşa edilmişti. Truman doktrininden farklı iki temel husus, yardımın kapsadığı alanın genişlemesi ve askeri amaca yönelik olmaması olarak göze çarpmaktaydı. Bu yardım Avrupa'nın ekonomik tamiri için veriliyordu. Ancak güçlü bir Avrupa, doğal olarak ABD'nin de güvenliğini artıracak ve sermayenin dolaşımına katkıda bulunacaktı.

ABD bu yardım için 17 milyar dolarlık bir bütçe ayırdı ve yardımın dağıtımını gerçekleştirmek amacıyla Ekonomik İşbirliği İdaresi adı altında bir örgüt kurdu. Buna karşılık Avrupalı ülkeler de kendi aralarında bir işbirliği anlaşması imzalayarak Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (Organization of European Economic Cooperation, OEEC)' nü kurdular.

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye, 1948–1952 döneminde toplam 352 milyon dolar tutarında yardım yapılmıştır. Yardımların 175 milyon dolarlık kısmı, Amerikan piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlardır. Doğrudan yardımların 84 milyon dolarlık kısmı borçlanma, 73 milyon doları hibe ve 17 milyon doları da şarta bağlı yardım olarak verilmiştir. Geriye kalan 177 milyon dolarlık bölüm ise OECC ülkelerinden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlardır. (Oran; 2004: 542)

3.4.2. Yardımların Kabulü ve Etkileri

ABD'nin orta ve uzun vadeli çıkarlarına hizmet edecek bu yardımların Türkiye'ye zorla verildiğini düşünmek son derece yanlış olur. Bu yardım önerileri Türk kamuoyu

tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Zira bu yardımlar; bir taraftan devam eden Sovyet tehdidi karşısında ABD ile işbirliği yapmak suretiyle güven artırıcı bir rol oynayacak, diğer taraftan ekonomik kalkınmaya ve ordunun modernizasyona katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, politikacısı, basını ve Türk halkı tarafından yardım önerisi büyük bir çoğunlukla kaçırılmaz bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Özellikle de ilk kez yapılan seçimlerde ciddi bir muhalefetle karşılaşan iktidar, savaş yıllarında yıpranan prestijini düzeltmek ve yapılan eleştirileri ortadan kaldırmak için bu yardımı herkesten çok istemiştir. Zira savaş yıllarında borç verme ve kiralama yöntemi ile alınan harp malzemelerinin borçlarının silinmesi, kısa vadede siyasi iktidarın prestijini yükseltecek ekonomik iyileştirmeler yapma ihtiyacı, Türkiye’de siyasi gücü elinde bulunduranlar için yardımları son derece cazip kılmıştır.

Siyasi iktidarlar bu yardımları kısa vadeli düşüncelerle adeta bir kurtuluş aracı olarak kabul etmişler. Öyle ki, Rusya ve komünizm tehdidi, savaş nedeniyle kalkınmanın gerçekleşmemesi, ordunun modernizasyon ihtiyaçları ön planda tutularak, dönem boyunca klasik bir söylem geliştirilmiş ve her vesile ABD’li yetkililere bu söylem dillendirilerek yardımların artırılması yönünde taleplerde bulunulmuştur. Başbakan Recep Peker, 17 Nisan 1947 tarihinde Cleveland Plain Dealer ve Newyork Times gazetelerine verdiği demeçlerde; orduyu makineleştirmek ve bu sayede insan kuvvetinden tasarruf etmek ihtiyacı karşısında, Amerika’nın Türkiye’ye yapmayı tasarladığı 100 milyon dolarlık yardımın yeterli olmayacağını ve Türkiye’nin ihtiyacının bunun iki mislinden fazla olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye’de komünist parti kurmanın yasak olduğunu vurgulayarak ABD kamuoyuna hoş görünmeyi de ihmal etmemiştir.⁶⁴

Türkiye başlangıçta, ABD’ye, savaş sırasında kesintiye uğrayan kalkınma planının tekrar uygulamaya sokulabilmesi için 615 milyon dolarlık bir yardıma ihtiyacı olduğunu bildirmiş, ancak ABD Marshall yardımlarının savaştan büyük zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmaya yönelik bir program olduğu gerekçesiyle Türkiye’ye yardım verilmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye’nin altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret

⁶⁴ b. n. 67: Newyork Times gazetesi muhabiri Daniell’in yazısı.

dengeşinin diğeri 15 Avrupa ÷lkesine göre daha iyi durumda olduğunu, üstelik Türkiye'nin, yardımını ortak bir Avrupa kalkınması için değil kendi kalkınmasını finanse etmek için istediğini düşünmektedir. Bu nedenle uzmanlarca hazırlanan ve daha sonra, ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından Kongreye sunulan Türkiye raporunda, ekonomisi nispeten iyi durumda olan Türkiye'ye, Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ÷lkelerine hammadde ihraç etme görevi yüklenmiştir. Dolayısıyla, programda Türkiye'ye sadece, kısa vadede Türk ekonomisinin mevcut düzeyini korumasına yardımcı olacak mamul maddeler gönderilmesi öngör÷lüyordu. Böylece programın ilk 15 aylık dönemi için, tarım ve madencilik sektörlerinde kullanılacak aletler, elektrik malzemeleri, nakliye kamyonları, petrol ürünleri ve kereste biçiminde, 58.9 milyon dolarlık bir yardım yapılması tasarlanmıştı. (Erhan; 2004: 540)

Zırhlı Missouri gemisinin İstanbul'a gelişı, Truman yardımı, kiralama ve borç verme suretiyle alınan askeri borçlarının silinmesi suretiyle oluşarı Amerikan dostluğu neticesinde başlangıçta Marshall planının dışında kalmak Türkiye'de buz gibi bir hava estirmiştir. Hatta öyle ki Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş meclise bir önerge vererek bu olumsuz gelişmenin sebeplerinin açıklanmasını istemiştir.⁶⁵ Türk Hükümeti ABD'ye başvurarak, Türkiye'nin de Marshall Planı'na alınmasını istemiş ve Türkiye'nin ekonomik durumu ile askeri ve siyasal istikrar arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Bu arada, Ankara'daki ABD Büyükelçiliği, Vashington'a bir rapor yollayarak, Türkiye'nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ÷lkeler listesine alınması gerektiğini belirtmiştir. (Erhan; 2004: 540)

ABD, Türkiye'nin Marshall Planı içine alınabilmesi için bir takım şartlar ileri sürmüştür. Buna göre, Türkiye'den Kalkınma Planı'nda bir takım değişiklikler yapması isteniyordu. Bu kapsamda; verilecek yardımın tarımsal üretimin artırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi için kullanılması gerekiyordu. Kalkınma Planı'nın yenilenmesiyle Türkiye, Avrupa'nın yeniden imarı programına katılan diğeri ÷lkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelebilecekti. Sanayi alanında ise, değerli madenlerin, özellikle ABD savunması için büyük önem taşıyan

⁶⁵ B.n. 72: Rize Milletvekilinin önergesi

kromun çıkarılmasına önem verilmesi isteniyordu. Amerikalı ekonomist Max Weston Thornburg'un 1947 yazında Türkiye'ye yaptığı gezi sonrasında hazırladığı raporda, Marshall yardımlarıyla Türkiye'den istenen hususlar ortaya konulmaktadır. Thornburg'a göre; Türkiye'nin ağır sanayi kurması gerekli değildir. Karabük Demir Çelik Fabrikası tasfiye edilmelidir. Yine Türkiye; uçak, makine, motor projelerini iptal etmeli, bu tür yatırımlara yönelmemelidir. Sanayi bırakılmalı, tarımla kalkınmaya yönelmelidir. Demiryolları yerine karayolları yapılmalıdır. Tüm bunlar için gerekli sermaye ABD tarafından verilecektir.⁶⁶

Sonuçta Türkiye, ABD'nin bu isteklerini yerine getirileceğini bildirmiş ve ABD tarafından Marshall Planına dâhil edilmiştir.

Yardım anlaşmalarının her ikisinde de bazı temel hususlar ön plana çıkmaktadır.⁶⁷ Bu hususlar; anlaşmaların amaçları, verilen yardımın bu amaçlar doğrultusunda kullanılması, yardımın kullanılmasının denetlenmesi ve yardımın kullanılmasına ilişkin ABD'nin bu maksatla Ankara'da görevlendirdiği özel misyona ve ABD Hükümetine tam ve eksiksiz bilgi verilmesidir.

Truman yardımı ile ilgili Türkiye'nin kabul ettiği anlaşmada; bu yardımın amacı "Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik güçlerinin takviyesini sağlamak ve ekonomisinin istikrarını korumak" olarak belirlenmiştir. Yine anlaşma maddelerine göre, Türkiye'nin aldığı yardımı bu amaçları dışında kullanması yasaklanmıştır. Nitekim konu Türkiye'nin 1960 Kıbrıs geriliminde günde gelmiş ve ABD Başkanı Johnson, İsmet İnönü'ye hitaben yazdığı bir mektupla bu yardım malzemelerinin Kıbrıs'ta kullanılmamasını istemiştir.

⁶⁶ M.M. Çınk, 2002. "Krom; IMF, WFO ve WB Kısacasında Özelleştirmeye Kadar Uzanan Kanlı Bir Öykü". TMMOB Dergisi, Sayı: 128, Ankara. (<http://www.metalurji.org.tr/index.php?module=ContentExpress&func=print&ceid=21>) Erişim Tarihi: 07.10.2007

⁶⁷ 1. 1 Eylül 1947 tarih ve 5123 Sayılı *Ekonomik İşbirliği Anlaşmasına ilişkin Kanun*, RG: 5 Eylül 1947, 6699 (Truman Yardımı'nın Kabulü)
2. 8 Temmuz 1948 tarih ve 5253 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Kanun* RG: 13 Temmuz 1948, 6956 (Marshall Yardımı'nın Kabulü)

Yardımların kullanılmasında diğ er bir kısıtlayıcı h  k  m, denetime açık olmasıdır. ABD bu maksatla Türkiye’de ABD Yardım Kurulları olarak anılacak olan  zel Misyon teşkil etmiştir. Bu misyonda görevli personel de diplomatik ayrıcalıklardan yararlanabilmekte ve yardımın kullanılmasına ilişkin Türk makamlarından bilgi talep edebilmektedir. Üstelik bu kişiler Bakanlar Kurulu’nun 26 Mart 1949 tarih 3/8945 sayılı kararnamesiyle ikinci derece askeri yasak bölgelere ve limanlara serbestçe girme yetkisiyle donatılmı lardır.

Her iki yardımda ön plana çıkan bir diğ er husus, özellikle ABD basın ve radyo temsilcilerine bu yardımın kullanılmasına ilişkin tam ve sürekli bilgi sağlanması talep edilmesidir. Bu konunun da ABD propagandası ve kendi kamuoyu için önemli olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim bu husus ABD basını tarafından titizlikle takip edilmiştir. Örneğin, U.S. News and World Report dergisinin 16 Nisan 1954 tarihli sayısında yardıma ilişkin detaylı bilgiler verilmektedir.⁶⁸ Bu kapsamda; Türkiye’nin 144 milyon dolarlık altın rezervinin 40 milyon dolarlık kısmını harcadığı, ABD’nin Türkiye’ye 1947 yılından itibaren 1,5 milyar dolarlık bir yardım yaptığı, Türkiye’nin endüstrileşme programını finanse edebilmek için 300 milyon dolara ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır.

Özetle, bu tablo içerisinde yardımların kullanılmasını  u şekilde değerlendirmemiz mümkündür: ABD, “yardım ederim ancak  artlarım var” demiştir. Birinci  art, yardımın Amerika tarafından belirlenen amaca uygun kullanılmasıdır. İkinci  art, kullanırken ABD’ye danı ılması ve özellikle ABD’nin söylediği alanlarda yatırım yapılmasıdır.     nc   art, ABD H k metine ve ABD basınına sürekli bilgi verilmesidir. Bu şartların hepsi de Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Yardımı talep eden Türkiye,  artı  ne süren ABD ve yine bu şartları kabul eden Türkiye’dir. Dolayısıyla burada öncelikle ele tirilmeye hak kazanan taraf Türkiye’nin savunma politikalarını yapan aktörler olmalıdır. Zira siyasi iktidar ve askeri bürokrasi, bu uygulamalarla kısa vadeli kazanımlar uğruna orta ve uzun vadede Türkiye’nin savunma sanayini sekteye uğratmıştır. 1947–1951 yılları arasında 400 milyon dolar askeri yardım alınmıştır. Bu alımların hangi esasa göre, hangi kuvvet yapısına veya hangi tehdidi bertaraf edecek bir kuvvet yapısına göre alındığı, kuvvet ihtiyaçlarının

⁶⁸ b.n. 87: U.S. News and World Report dergisinin 16 Nisan 1954 tarihli haberi

nasıl tespit edildiğine ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak gerçek şudur ki dönemin bu uygulamaları ülkenin iç dinamiğini atalet ve ülkeyi hazırcılığa düşürmüştür. Ferit Melen'in yardımlarla ilgili şu sözleri bu anlayışı doğrulamaktadır:⁶⁹ *“Yardım almakla da bitmez. Yardım almak aynı zamanda bir bağımlılık yaratıyor. Yani silah bakımından başka memlekete bağımlı hale gelmek, bir defa o memleketin dış politikasını, milli politikasını yürütmesine imkân vermez. Silah bakımından dışa bağımlı olduktan sonra, daima boynunuz eğiktir, size verdikleri silah kadar konuşursunuz, bu bir unsurdur”*.

ABD'nin yardım kapsamında verdiği 1600 jeep aracının Türkiye'de monte edilmesi işlemine mali külfet getireceği gerekçesi ile karşı çıkılması ve araçların mamul olarak istenmesi de yukarıda sözü edilen bağımlılığın bir semptomu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰ Dönemin yetkilileri söz konusu araçları mamul olarak istemiş, ancak ABD direnince bu araçların monte işlemlerine daha sonra kurulan Tuzla Jeep Montaj Fabrikasında başlanmıştır.

ABD'nin envanterden çıkardığı, ihtiyaç fazlası bir kısım silah ve malzemelerin de alındığı değerlendirilirse bu yardımın çok da centilmence olduğunu düşünmek iyimserlik olmaktadır. Diğer taraftan karşılıksız olarak 100 milyon dolarlık savaş artığı malzemenin alınması, ancak buna mukabil alınan bu malzemenin bakım ve idamesi için yedek parçalarının ABD'den temin edilmesi Türkiye'ye iki güçlük birden yaşatmıştır. Birincisi bakım ve idame için temin edilen yedek parçalar için her yıl bütçeye ilave bir yük gelmiştir. İkincisi yedek parçanın yurt dışından gelmesi Türk Silahlı Kuvvetleri'ni de dışa bağımlı kılmıştır. Nitekim Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo ile konunun önemi çok daha iyi anlaşılmıştır. Sonuç olarak bu yardımların Türkiye'ye etkileri değerlendirildiğinde;

o Türkiye fiilen Batı Bloğu tarafında yerini almış, dünya kapitalist sisteminin yönetim alanına girmiştir,

o Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temelleri Truman

⁶⁹ 6 Kasım 1985 tarihli Meclis Görüşme Tutanakları, cilt 20, s. 230

⁷⁰ b.n. 95: ABD askeri yardımı kanalıyla verilecek 1600 jeep aracının Türkiye'de monte edilmesine ilişkin yazı.

Doktrini ile atılmıştır,

o Marshall Planı ile Türkiye'ye tarım alanında ve hammadde üretimi alanında görevler verilmiş, içe dayalı bir yerli savunma sanayinin gelişimine darbe vurulmuştur.

o Bu ortamda, 1920'li ve 1930'lu yıllarda büyük fedakârlıklar pahasına elde edilen savunma sanayi imkân ve kabiliyetleri kaybedilmeye başlanmış, Silahlı Kuvvetlerin yurt içi siparişleri azalmış ve bu nedenlerle askeri fabrikalar verimliliklerini yitirerek Milli Bütçe'ye önemli bir yük olmaya başlamışlardır. Savunma sanayine yön verilmesi ve askeri fabrikaların durumunun düzeltilmesi için 13 Mart 1950 tarihinde 5591 sayılı yasa ile Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) teşkil edilmiş ve imalat yapan askeri fabrikalar, kamu iktisadi devlet teşekkülü şeklinde kurulan bu yapının bünyesine verilmiştir. Ancak bu yapısal değişiklik soruna çözüm getirmemiş, ABD'den silah teçhizat geldikçe bu fabrikalar gaz ocağı, karyola, çay kıvrırma makinesi gibi çok çeşitli mallar üretmeye başlamıştır. Kısacası İkinci Dünya Savaşı yıllarında sendeleyeyen savunma sanayi bu dönemde aldığı darbe ile nakavt olmuştur.

o Truman Doktrini ve Marshall Planı, Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda Amerikan tarzını benimseyenlerin yükselişinde, buna karşılık Türk solunun yeşermesi ve sosyal demokrat hareketin gelişmesine engel olunması ve dini toleransın genişletilmesi hususlarında çok önemli dolaylı rol oynamıştır.

ABD yardımları ile TSK'nin sadece malzeme alt yapısı değil insan alt yapısı da değişime uğramıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin çeşitli komuta kademelerinde görev yapan veya yapmakta olan birçok üst düzey askeri personel ABD ve NATO'da eğitim almış, FM (Field Manuel) serisi sahra talimnameleri Türk Ordusu tarafından çok uzun yıllar kullanılmış ve halen kullanılmaktadır. Düşünceleri, bakış açılarını kalıplaştıran bu sistem askeri entelektüel alt yapıyı da olumsuz etkilemiştir. Bilgi üretmekten çok transfer etmeyi ön plana alan, kötü taklitleri yenilik olarak sunan bir anlayış Türk Silahlı Kuvvetleri'nde hâkim olmaya başlamıştır.

1960 askeri müdahalesi başlayan dönemde savunma politikalarının temel mihverinde önemli bir sapma olmamıştır. Kamuoyunda, Türk Ordusu'nun bağımlılığından dolayı ABD'ye karşı oluşan yükseliş Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de özellikle 1970'li yıllarda

önemli bir uyanışı gerçekleştirmiştir. Ancak bu uyanış, Sovyet yayılmacılığını önlemeyi merkeze alan öncelikli tehdit değerlendirmesini, ABD himayesinde alınan askeri yardımların önemini ve NATO himayesini gerekliliğini değiştirecek boyutta olmamıştır. Nitekim ABD yardımları ve NATO'ya bağlılık devam etmiştir. Ancak ikili anlaşmalar, Johnson mektubu ve ambargo sonrasında Türk Ordusu'nun imkân ve kabiliyetlerinin sınırlanması; en azından tek yönlü ilişkilerin gözden geçirilmesini, Sovyet tehdidinin dışında değerlendirilmesi gereken başka tehdit algılamalarının olduğunu, milli gücüne dayalı bir savunma sanayine olan ihtiyacı hatırlatmıştır.

3.4.3. Türkiye'nin NATO'ya Girişi

NATO'nun kurulması öncesinde 17 Mart 1948'de Brüksel'de toplanan Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere bir anlaşma imzalamışlar ve bu anlaşma ile ortak bir savunma sistemi kurmayı, aralarındaki ekonomik ve kültürel ilişkileri güçlendirmeyi kararlaştırmışlardır. Nitekim Eylül 1948'de Batı Birliği Savunma Örgütü adıyla bir askeri örgüt kurmuşlardır. Ancak, Prag Darbesiyle kendisini daha kuvvetli hissettiren Sovyet tehdidi karşısında kurucu ülkeler kurulan bu örgütün yeterli caydırıcılığı sağlayamayacağını değerlendirmişler ve diğer Avrupa ülkeleri ve ABD'nin de bu örgüte katılmalarını arzulamışlardır. 4 Nisan 1949 tarihinde, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda Washington'da bir araya gelerek (North Atlantic Treaty Organization) NATO olarak anılacak olan örgütü kurmuşlardır. (NATO, ty)

Türkiye ilk günden itibaren bu oluşuma katılmayı istemiş ve NATO üyesi olmak için de oldukça gayret sarf etmiştir. Ancak Türkiye'nin NATO'ya girişi pek kolay olmamıştır. Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi için, CHP iktidarının son aylarında yaptığı başvuru İtalya ve ABD hariç diğer ülkeler tarafından desteklenmemiştir. Türkiye ancak 1950 Kore Savaşı'na iştirak etmesi sonrasında ve ABD'nin desteği ile 18 Şubat 1952'de NATO üyeliğine kabul edilmiştir. Ancak Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesini salt olarak Kore Savaşı ile ilişkilendirmek yanlış olur. Zira bu tarihten itibaren gelişmelere bakılır ve ABD'nin Türkiye ile ilişkileri çerçevesinde Türkiye ile yaptığı Savunma ve İşbirliği

anlaşmaları, Türkiye’de tesis ettiği üsler ve bu üslerin kullanılması göz önüne alınırsa Türkiye’nin NATO’ya kabul edilişinin esas sebepleri daha iyi anlaşılacaktır.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) siyasi ve askeri alanlarda işbirliği yaparak ortak güvenliklerini sağlama amacı güden Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinden oluşan bir ittifaktır. İttifakın temel amacı üye devletler için müşterek savunma temin etmektir. NATO Antlaşması’nın en önemli ve belirgin özelliği, tüm üyeler açısından geçerli bir ortak savunma ilkesine dayandırılmış olmasıdır. Bu ortak savunma antlaşmasının beşinci maddesinde şöyle bir hüküm düzenlenmiştir:

“Taraflar, içlerinden birine ya da bir kaçına karşı Avrupa’da veya Kuzey Amerika’da ortaya çıkacak silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılması ve dolayısıyla taraflardan her birinin böyle bir saldırı durumunda, BM antlaşmasının 51. maddesi hükmü ile tanınan tek tek ya da ortak meşru savunma hakkını kullanarak Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için, silahlı kuvvetler kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli göreceği harekete tek tek ve öteki taraflarla anlaşma haline hemen başvurmak yoluyla saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardım etmesi konusunda anlaşmışlardır. Bu nitelikte olan her silahlı saldırı ve bunun sonucunda alınan her önlem hemen Güvenlik Konseyi’nin bilgisine sunulacaktır. Bu önlemler BM Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için gereken önlemleri almasıyla son bulacaktır”.

NATO Antlaşması’nın bu temel hükmü aslında BM antlaşmasının 51 maddesinde olduğu gibi, NATO’ya üye ülkelerden biri ya da birkaçı saldırıya uğradığında, bu ülkelerin bireysel ve ortak olarak meşru savunma hakkını kullanabileceğini ifade etmektedir. Ancak burada saldırıya uğrayan ülkeye yapılacak bir otomatik yardım söz konusu değildir. Saldırıya uğrayan NATO üyesi ülkenin bu saldırıyı müşterek def etmek için diğer NATO üyesi ülkelere yardım için başvurarak anlaşmasını öngörmektedir. Daha sonrada alınan önlemlerin BM Güvenlik Konseyine sunulmasını istemekte ve BM Güvenlik Konseyine bu önlemlerin yeniden düzenlenmesi veya sürdürülmesine ilişkin yetki vermektedir. Bu esneklik esasen tehdit altında bulunan bir ülkeye yeterince güvence vermemektedir.

NATO’nun yapısına ve karar alma mekanizmasına bakıldığında; merkezi Brüksel’de bulunan NATO’nun en yüksek karar alma organı, Kuzey Atlantik Konseyi’dir. Kuzey Atlantik Antlaşmasının 9. Maddesi uyarınca kurulmuş olan Konsey’de kararlar oybirliği ile alınır. Genel olarak Konsey, dışişleri bakanları düzeyinde yılda iki kez toplanır. Ayrıca Konsey, her üye devletin büyükelçi düzeyindeki daimi temsilcilerinin katılımıyla

toplantılarını sürdürür. Ayrıca her yıl, bir üye ülkenin dışışleri bakanı, İngilizce alfabetik sıraya göre Konsey Başkanlığı görevini üstlenir.

Askeri politika, NATO'nun ortak savunma yapısında yer alan üye ülkelerden oluşan Savunma Planlama Komitesi'nde (SPK) tartışılır. Komite, Konsey gibi belli aralıklarla büyükelçiler düzeyinde, ayrıca yılda iki kez de savunma bakanları düzeyinde toplanır. Komite askeri konularda en yetkili organdır. NATO Genel Sekreteri; örgütün en yüksek memurudur ve ana organ ve komitelere başkanlık yapar. NATO'nun askeri örgütlenmesi içinde en yetkili organ üye ülkelerin genelkurmay başkanlarından oluşan Askeri Komite'dir. Konsey ve SPK' ya askeri konularda tavsiyelerde bulunur, NATO Yüksek Komutanlıklarına yol gösterir. Normal olarak yılda iki kez üye ülkelerin genelkurmay başkanları düzeyinde toplanan komite, daimi askeri temsilcilerle sürekliliğe sahiptir. Askeri Komite politikaları ve kararlarının yürütölmesini, yürütme organı olarak çalışan Uluslararası Askeri Sekreterlik sağlar. Üç Yüksek Komutanlık ve bir Bölgesel Planlama Grubu, NATO'nun kapsadığı bölgenin temel askeri birimlerini oluşturur. Askeri Komitenin genel yönlendirmesi altında NATO yüksek komutanları, bölgelerinin savunma planlarını hazırlamakla ve NATO' nun kara, deniz ve hava tatbikatlarını yönetmekle sorumludur.

3.4.4. NATO'nun Türkiye'nin Savunma Politikasına Etkisi

Türkiye'nin NATO'yu istemesinin aslı gayesinin Sovyet tehdidi olduğunu düşünmek gerçekçi olmayacaktır. Zira Rusya'nın talepleri çok önceden başlamış ve Türkiye bu talepleri önceden reddetmiştir. Yani Türkiye tüm tedirginliğine rağmen Rusya'ya karşı kesin tavrını çok önceden almıştır. Ayrıca Rusya'nın talepleri ilk değildir ve sadece Türkiye ile ilgili de değildir. Rusya İran'dan da bazı taleplerde bulunmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin salt güvenlik gerekçesi ile böyle bir oluşuma üye olmayı istemesini düşünmek yanıltıcı olur. Ayrıca Türkiye, NATO'nun kuruluşundan önce yüzünü batıya dönmüş ve güvenliğini sağlayacak ordunun modernizasyonu için her vesile ile ABD'den yardım talep etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye hem kendini NATO şemsiyesi altında daha güvende hissetmeyi hem de NATO'nun sağlayacağı ekonomik olanaklardan yararlanmayı ve orduyu modernize etmeyi düşünmüştür. Siyasilere göre,

NATO içerisinde yer almak sadece Batı Kulübü'nün bir üyesi olmayı sağlamıyor, aynı zamanda sağladığı caydırıcı etkisi nedeniyle güvenliği artırıcı bir etki yaratıyordu. Aynı zamanda da mali külfet getirmeyeceği, aksine yapılan yardımları artıracığı ümit ediliyor ve böylelikle de Türk Ordusu'nun modernizasyonuna imkân verecek bir örgüt olarak algılanıyordu.⁷¹

Türkiye'nin savunma politikalarında NATO'nun çok önemli bir yeri vardır. Türkiye bu oluşum içerisinde; Genel Sekreterlik ve Yüksek Komutanlıklar dışında çeşitli kademelerde personel görevlendirerek karar alma mekanizmasını etkilemeye çalışmıştır. Ancak yapılan tüm çalışmalara rağmen NATO içerisinde en çok harcamayı yapan ABD'nin NATO'daki etkisi her zaman ön planda olmuştur.

NATO'ya üye ülkelerin yaptığı, Çizelge 3.1'de gösterilen harcamalar incelendiğinde, Türkiye'nin 1949–1960 yılları arasında GSMH'sinin %4'ünü savunma harcamalarıyla tükettiği görülmektedir. Diğer ülkelerle mukayese yapıldığında Türkiye'nin oldukça fedakâr davrandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir başka ifade ile Türkiye'nin NATO'ya yaptığı katkının karşılığını alıp almadığı ve Türkiye'nin beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı her zaman böyle bir tartışmaya açık olacaktır.

Geçen yıllar içerisinde, Türkiye'nin Sovyet istilasına NATO sayesinde maruz kalmadığını ve NATO'nun Türk Silahlı Kuvvetlerinin doğrudan modernize edilmesi yönünde çok büyük katkısı olduğunu söylemek güçtür. Örneğin İran NATO üyesi değildir ve istilaya da uğramamıştır. Buradan şu değerlendirmeyi yapmak zor olmayacaktır. NATO, ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından algılanan Sovyet tehdidine karşı kurulmuştur. NATO'nun en önemli yaptığı eylem bu tehdidin sürekli canlı tutulmasını sağlamaktır. Yani ülkeler NATO sayesinde sürekli hayali Sovyet taarruzlarına karşı planlar yapmışlar ve bu planlara göre kuvvet geliştirmişlerdir. Geliştirilen bu kuvvetleri silahlandırmışlar, donatmışlar ve eğitmişlerdir. Kapalı salonlarda hayali Sovyet birlikleri ile harp oyunları oynamışlar, arazilerde kırmızı- mavi kuvvet ayırımı yaparak manevralar icra etmişlerdir. NATO üyesi ülkelere mensup asker personele kırmızı olarak tanıtılan Sovyet birliklerinin

⁷¹ B.n.79: NATO hakkında Meclis Başkanı ve bazı bakanların görüşlerine ilişkin not.

teşkilatı, silah ve malzemesi, taktik ve stratejik manevraları ders olarak okutulmuştur. Bir başka ifadeyle 1949 yılından 1991 yılına kadar NATO üyesi ülkelerin askerleri Kızıl Ordu ile savaş için eğitilmişler ve silahlandırılmışlardır. Tabii silahlanmak için mutlaka bir tehdit gerekmektedir. Bu tehdit İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD tarafından belirlenmiştir. En büyük tehdit sermayenin dolaşımına engel olacak bir rejim ve bu rejimle idare olunacak ülkelerdir. İşte düşman bellidir ve NATO bu düşman için vardır, bu tehdidi ayakta tutmak için yaşamıştır. Tehdidin, düşmanın olduğu yerde tabii ki silah satışları da olacaktır. Silahları satışları sonrasında bakım ve idame için yedek parçası da temin edilecek, eğitimi de verilecektir. Tabii tüm bunlar, “savunma sanayine gerek yok, tahıl ambarı yap, karayolu yap, liman yap” diyen ABD tarafından karşılanacaktır. Yani silah, teçhizat ve malzemeyi satışları zaten senaryoda vardır. Türk Ordusu çok uzun yıllar ABD'den alınan araç gereç ve malzemeyi ayakta tutmakla uğraşmıştır. İşte bu da NATO'nun Türkiye'ye kestiği bir faturadır.

Türkiye bu kurgu içerisinde çok büyük fedakârlıklara katlanmış, algılatılan tehdidin büyüklüğüne paralel olarak yıllarca oldukça kalabalık bir silahlı güç bulundurma zorunluluğu hissetmiş ve maalesef bu durum hem ekonomiyi olumsuz etkilemiş hem de daha küçük ancak daha etkili ve modern bir ordu teşkil edilmesini dolaylı olarak engellemiştir.

MSB'na göre Türkiye; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hemen hemen tamamını NATO'ya tahsis ederek özellikle Soğuk Savaş döneminde ittifakın ve Batı Avrupa'nın güvenliğine ve günümüzde Avrupa'da hüküm süren olumlu koşulların yaratılmasına, büyük fedakârlıklar pahasına önemli katkılarda bulunmuş ve NATO üyeliğinin getirdiği koruyucu şemsiye ve dayanışmadan da yararlanmıştır. Günümüzün güvenlik koşullarında, NATO'nun sadece üyelerinin topraklarını koruyan bir örgüt olmanın ötesine geçip, Avrupa-Atlantik bölgesinin genel istikrarına katkıda bulunması da önem taşımaktadır. (MSB, 2000)

Buradan anlaşılacağı üzere NATO'ya dayalı savunma politikasına göre Türkiye, NATO şemsiyesinin altında, Kuzey Atlantik ülkelerinin ileri karakolu olarak onların topraklarını koruma görevini üstlenmiştir. Uzunca bir zamanda en önemli tehdidin NATO'nun gösterdiği şekilde Sovyetlerden geleceği varsayımıyla kuvvet konuşlanmasını

ve teşkilini bu esasa göre yapmış ve bu maksatla da oldukça kalabalık bir ordu bulundurmuştur. Bazı düzenlemelerin dışında teşkilatını bu tehdit algılama önceliğini dikkate alarak ve bu temel üzerine bina etmiştir. NATO'nun kanat ülkesi, bir ileri karakolu olarak Sovyet saldırılarına ilk hedef ülke olma riskini her zaman göz önüne alarak planlarını geliştirmiştir.

NATO'nun Türk Silahlı Kuvvetleri personeli açısından bir başka önemi daha vardır. NATO, her ne kadar Türk askeri personelinin; dünya ordularını tanıması, kendilerini ve mensubu bulundukları Türk Silahlı Kuvvetlerini silah, malzeme, taktik ve strateji anlamında dolaylı olarak geliştirmesi yönünde bir katkı sağlamışsa da, yarım asır boyunca personelin belirli normlarda gelişmesine vesile olmuş, düşünceleri kalıplaştırmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerin önemli makamlarında görev yapan birçok üst düzey askeri bürokrat NATO Savunma Koleji ve diğer eğitim kurumlarında okumuş veya NATO karargâhlarında görev yapmıştır.

Ayrıca, NATO'nun en etkin üyesi ABD'nin yayımladığı “Field Manuel” (FM) serisi askeri yayınlar “Sahra Talimnamesi” (ST) serisi askeri yayınlar olarak yıllarca Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Sonraları yapılan millileştirme çabalarına rağmen FM serisi yayınlar egemenliğini sürdürmüş ve düşünceleri de kalıplaştırmıştır. Bu kitapların, NATO karargâh ve kurumlarının öğretileri bugün Türk Silahlı Kuvvetlerinin komuta kademelerinde bulunan personelin de taktik, stratejik anlayışını, bakış açısını dolaylı olarak yönlendirmiştir.

Sonuç olarak NATO, Truman ve Marshall yardımları sonrasında Türkiye için kaçınılmaz bir zorunluluk ve kısa vadede az koyup çok kazanç sağlayacak bir fırsat olarak görülmüş; ama ABD'nin kurduğu sistemin, düzenin bir parçası olmaktan ileri gidememiştir. Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve diğer gelişmeler ışığında NATO'nun durumuna ve Türkiye'nin tutumuna izleyen bölümlerde tekrar değinilecektir.

3.4.5. Türk Topraklarının NATO/ABD'ye Açılması

Türkiye NATO'ya katılarak hem Kuzey Atlantik Anlaşması'na hem de 19 Haziran 1951 tarihli “Kuzey Atlantik Anlaşması'na katılan Devletler Arasında Kuvvetler Statüsüne

İlişkin Sözleşme-Statute of Forces (SOFA)”ye taraf olmuştur. (Ökçün; 1962: 21) NATO Kuvvetler Sözleşmesi TBMM tarafından 10 Mart 1954’de 6375 Sayılı Kanun ile onaylanmıştır.

Türk topraklarının NATO amaçlı kullanılmasının temelinde bu iki anlaşma/sözleşme bulunmaktadır. Bunlardan Kuzey Atlantik Anlaşması’nın üçüncü maddesi şöyle demektedir. (NATO; ty: 248):

“İşbu Anlaşma’nın gayelerinin daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak için taraflar, kendi özel vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müçtemian, devamlı ve fiili olarak hareket edip bir silahlı tecavüze karşı münferiden ve müstereken kudretlerini devam ettirip artıracaklardır”.

Bu madde ile Türkiye bu anlaşmaya taraf olan bir ülke ile özel tedbirler geliştirebilecek, karşılıklı yardımlarda bulunabilecek ve silahlı saldırılara karşı taraf devletlerle müşterek hareket edebilecektir. Kuvvetler Sözleşmesi (NATO; ty: 254) ile karşılıklı yardımda bulunan taraf devletlerin birbirlerine karşılıklı gönderdikleri personelin tabi olacakları mevzuatı düzenlemekte ve bu anlamda gönderilen ve kabul edilen personel için bir takım kolaylık ve ayrıcalıklar tanınmaktadır.

Bu anlaşma/sözleşmelerle istenilen düzenleme henüz yapılmamıştı ancak uygun ortam hazırlanmıştı. Bundan sonra ABD’nin Türkiye’de özel bir uygulama yapabilmesi için Türkiye ile ikili bir anlaşma veya anlaşmalar yapması gerekmektedir. Nitekim çok gecikmedi ve ABD ile Türkiye arasında 23 Haziran 1954 tarihinde iki taraflı bir askeri anlaşma (Askeri Kolaylıklar Anlaşması-Military Facilities Agreement) imzalandı. Bu anlaşma ile ABD yaptığı yardımların ilk faturasını kesiyordu. Başka bir söylemle yardım sırası Türkiye’ye gelmişti. Zira bu anlaşma ile Türkiye kendi topraklarında ABD’ye bazı üs bölgeleri tahsis ediyor ve tahsis ettiği bu bölgelerde ne toprağını ne de bu toprakları işgal eden ABD kuvvetlerini kontrol edebiliyordu. Anlaşma Amerikalılara Türkiye’de uygun görecekları yerlere üs kurma yetkisi vermekte, bu maksatla istimlâk edilen arazinin bedelini de Türk Hükümeti ödemektedir. Bu anlaşmaya dayanarak ABD ile yüzden fazla ikili askeri anlaşma yapılmış ve Amerikalılara verilen arazi 32 milyon metre kareye yaklaşmıştır. (Tunçkanat; 2006: 220)

Üslerin Türk Hükümeti’nin kontrolü dışında kullanılmasının kamuoyu ve Genelkurmay

nezdinde rahatsızlıklar yaratması sonucunda 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması 1967 yılında tekrar gündeme alınmış ve 31 Temmuz 1969 tarihinde, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasını yürürlükten kaldıran yeni bir temel anlaşma imzalanmıştır. Ancak bu anlaşmada da Türkiye için arzu edilen sonuç alınamamış, her ne kadar anlaşmayla müşterek savunma, müşterek tesis ve eşit hak ve egemenlik esası getirilmişse de uygulamada eskisinden farklı bir durum gelişmemiştir. Tunçkanat'ın (2006: 254), Üçüncü Ordu Komutanı sıfatıyla Trabzon'daki Amerikan Üssünü ziyaret eden Orgeneral Refik Tulga'nın yaşadığı bir olayı aktarması, aslında tabloyu çok net olarak açıklamaktadır: Emekli general yaşadığı olayı şöyle anlatmaktadır:

"Üs Komutanı Amerikalı Albay bizi büyük bir merasimle karşıladı. Albay kantin, kulüp, yemekhane, mutfak gibi tesisleri gezdirdi. Biraz ötedeki etrafı demir kafesle çevrili gerçek üsse doğru ilerledim. Albay yolumu kesti.

- Giremezsiniz! Buraya ancak Amerikan uyruklu yetkili şahıslar girebilir.

- Ben Ordu Komutanıyım. Bulduğumuz bölgede giremeyeceğim bir yer olamaz!

- Emir böyle.

- Bu hükümler haklarımıza tecavüz değil mi?

- Ama ikili anlaşmalar var...Bir viski almaz mısınız sayın paşam?

- Hayır...

- Kıtayı denetleyecek misiniz?

- Hayır...

Orgeneral Tulga bu müdahale üzerine Trabzon'daki Amerikan Üssü'nü terk eder.

Türkiye sadece Kore'ye asker göndermek ve buradaki kahramanlıklarından dolayı NATO'ya dâhil edilmemiştir. NATO'nun bir bakıma da ABD'nin Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Türkiye'nin hem coğrafyasına, hem askeri gücüne hem de pazar hacmine ihtiyacı bulunmaktadır. Burada bulundurduğu üsler iki maksatlıdır. İlki Sovyetlere yöneliktir. Zira bu üsler marifetiyle Sovyetleri zamanın şartlarında daha yakından dinleme ve izleme imkânına kavuşmuştur. Ayrıca iki blok arasında olası bir konvansiyonel çatışma da bu üsler yığınak noktası veya köprübaşı olarak kullanılacaktır. Diğer maksat ise Ortadoğu'ya yöneliktir. Zira Türkiye hem Kafkaslar bölgesine hem de Ortadoğu'ya yönelik yapılacak bir harekâta ABD kuvvetlerinin yığınaklaşması, karadan veya havadan yapılacak intikaller, füzelerin, hava kuvvetlerinin kullanılması için en ideal coğrafyaya sahiptir. Dolayısıyla bu bölgede söyleneni yapacak ve kendisine destek verecek dost ve müttefik bir

kuvvet ABD'nin çıkarları için uygundur. ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya alınması için verdiği desteğin önemli bir gerekçesi burada aranmalıdır.

Adana İncirlik Üssü, bu kapsamda 1954 yılında kurulmuştur. Bu üssün sadece NATO çıkarlarını korumak amacıyla kurulduğunu ve kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Zira 1958 yılında üs, ABD'nin Lübnan'a müdahalesinde, 1991 yılında, Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında Çöl Fırtınası ve Çöl Kalkanı operasyonlarında etkin olarak kullanılmıştır. Son yıllarda üs Amerikan askerlerine terminal görevi yapmaktadır. Yüzlerce Amerikan askeri, Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu boyunca, ülkelere gitmeden önce ya da geçici sürelerde üste konaklamaktadırlar. O halde bu üslerin varlığı salt olarak NATO ile ilişkili değildir. Zaten 1959 yılında Eisenhower Doktrini'nin ruhu da bu gerçekle uyumaktadır. Zira ABD Kongresi Başkan Eisenhower'a bu tarihte, Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını koruyabilmeleri için, bu ülkelerle işbirliği yapmak ve ekonomik güçlerini artırmalarına yardımcı olmak yetkisi vermiştir. Ayrıca bundan daha da önemli olarak, gerekli gördüğü takdirde Ortadoğu'ya ABD askeri müdahalesinin önü açılmış oluyordu. Tabii İncirlik üssü de bu iş için son derece idealdi.

5 Mart 1959 tarihinde ABD ile Türkiye arasında imzalanan ve 9 Mayıs 1960'da TBMM tarafından onaylanan "Türk-Amerikan Güvenlik İşbirliği Anlaşması" böyle bir müdahalenin ABD için yasal bir belgesi oluyordu.⁷² Zira bu anlaşma ile Türkiye'nin maruz kalabileceği "dolaylı veya doğrudan" saldırılar vukuunda, Türkiye'nin talebi halinde ABD'nin Türkiye'ye Eisenhower doktrinin ruhuna uygun olarak yardım etmesi düzenleniyordu.

Tesisler, Türkiye'nin savunma politikaları açısından iki yönden önem kazanmaktadır. Birincisi Tesislerin varlığı Türkiye'nin güvenliğini artırmamakta hatta Türkiye için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Zira olası bir çatışmada ilk hedef olma özelliği taşımaktadır. Bu risk Körfez Savaşı esnasında Türkiye'nin güneyinde ciddi olarak yaşanmıştır. İncirlik'ten kalkan uçaklarla Irak'ın bombalanması öncesinde ve sonrasında Saddam'ın nükleer veya kimyevi başlıklı roketlerle mukabelede bulunacağı tehdidi bölgede panik yaratmış, birçok

⁷² 9 Mayıs 1960 tarih ve 7480 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Arasında İşbirliği Anlaşması Kanunu*, RG: 16 Mayıs 1960

kişi bölgeyi terk etmiştir. Diyarbakır, Adana gibi birçok yerlerde halk gaz maskesi arayışı içine girmiştir. Aynı risk NATO- Sovyetler arasında sıcak çatışmaya dönüşen bir gerilim yaşanmış olsaydı da söz konusu olacaktı. Belki de orta menzilli bir füze ile ilk kez Türkiye vurulacaktı. Böyle bir gelişme sonrasında Türkiye'nin NATO'nun 5. madde ve BM anlaşmasının 51. maddesi gereğince destek alıp almayacağı veya alacaksa bu desteğin derecesi ve reaksiyon süresi hakkında da kesin bir değerlendirme yapmak da mümkün değildir. Dolayısıyla Tesislerin Türkiye'nin güvenliğini artırmaktan ziyade tehdit ettiğini söylemek daha doğru olacaktır.⁷³ Savunma politikaları açısından diğer bir risk ise, İncirliğin kullanılmasının, özellikle komşularımız olmak üzere Arap dünyasında da tepki çekmiş olması ve Türkiye ile ilişkilerin gerilmesidir. Bu uygulama söz konusu ülkeler nezdinde Türkiye'nin güvenilirlik kredisini de azaltmaktadır. Arap ülkeleri nezdinde kredisi azalan Türkiye'nin, özellikle yakın komşuları olmak üzere, gelecekte bu ülkelerde risk algılama derecesi de artmaktadır.

Bu değerlendirme sonucunda, Türkiye güvenliği açısından bu tesislere ihtiyaç duymadığını söylememiz mümkündür. Bu tesisler Türkiye'nin güvenliği ile ilişkili değildir. Varlıklarının devam etmesi Türkiye'nin güvenliği ile ilgili değil ABD'nin doğrudan çıkarları ile ilgilidir. Bununla birlikte Kiralama ve Borç Verme Anlaşması ile başlayan, Truman, Marshall yardımları ile devam eden, birçok ikili anlaşmaya konu olan ve sonraları IMF ve Dünya Bankası ile perçinlenen süreç sonunda geline nokta bu Tesislerin kaldırılmasının ve NATO'ya mesafeli yaklaşmanın oldukça güç olduğu görülmektedir.

1945-1960 yılları arasında yaşanan gelişmelerle Türkiye Batı'nın hem güvenlik hem de ekonomik sistemindeki yerini almıştır. Dünya kapitalist sistemine eklemlenmenin en önemli aracı Truman, Marshall yardımları olmuş, NATO ile sistemin güvenlik kanadına girilmiştir.

NATO, Avrupa ülkeleri tarafından algılan Sovyet tehdidi, ABD tarafından canlı tutulan ve sermayenin serbest dolaşımına engel olarak algılanan sosyalist rejimdir. Amaç, hür

⁷³ 1990 yılında Irak Lideri Saddam Hüseyin'in nükleer başlıklı SCUD füzelerini kullanma riski, Türkiye'de etki altına girebilecek özellikle Güneydoğu bölgesi olmak üzere birçok bölgede panik ve telaş yaratmış, hatta yerel halk kontrolsüz bir biçimde bölgeyi tahliye etmiştir.

dünya anlatısı ile bu rejimin yayılmasını önlemektir. Yapılan savunma harcamaları bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik faturalardır. Dönem içinde Türkiye'nin yaptığı savunma harcamaları, içinde bulunduğu ekonomik durum ve gerçek tehdit algılamalarına uygun değildir. Milli bütçenin % 40-60'ı savunma giderlerine ayrılarak Sovyet tehdidi abartılmıştır. Silahlı Kuvvetlerin yükümlülük altında tuttuğu personel sayısı buna paralel olarak sürekli abartılı olmuştur.

Canlı tutulan bu tehdit, harp sanayine hazır alımlar şeklinde yansıtılmıştır. Truman Doktrini ile başlayan yardımlar nedeniyle askeri fabrikalara siparişler azalmış, 1920'li ve 1930'lu yıllarda büyük fedakârlıklar pahasına elde edilen savunma sanayi imkân ve kabiliyetleri kaybedilmeye başlanmış, bir kısım tesisler kapatılmış veya piyasa malzemesi üretmeye başlamış, askeri fabrikalar verimliliklerini yitirerek milli bütçeye önemli bir yük olmuşlardır. Çatal bıçağa kadar ABD'den gelen yardım malzemesi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dışa bağımlılığının temellerini atmış ve yerli kaynaklara dayalı ulusal bir savunma sanayi gelişmesine darbe vurmuştur.

Tüm bunlara rağmen NATO Anlaşması'nın, kanat ülkesi durumunda bulunan ve düşmanla ilk temas sağlayacak olan Türkiye'ye yeterince güvence verdiğini söylemek ve Türkiye'nin NATO sayesinde olası bir Sovyet istilasına maruz kalmadığını söylemek de güçtür. Her ne kadar bugün için geçmişe yönelik ve gerçekleşmeyen bir Sovyet saldırısı hakkında kesin yargılarda bulunmak mümkün değilse de iki husus bu saldırı olasılığını azaltmaktadır. Bunlardan ilki, Sovyetlerin Türkiye'den taleplerinin 1945 yılında olması ve bu talebe anında hayır diyen Türkiye'nin yedi yıl sonra 1952'de NATO'ya katılmasıdır. Yani Türkiye yedi yıl böyle bir tehdit altında yaşayabilmiştir. Diğer önemli bir gösterge, Türkiye gibi istila riski altında olan İran'ın da işgal edilmemiş olmasıdır. Kaldı ki İran NATO şemsiyesi altında da değildir. Doğrusu yıllarca en büyük tehdit olarak değerlendirilen SSCB'nin İran'a müdahale etmemesi de algılanan tehditle bir çelişkiyi doğurmaktadır.

3.5. Değerlendirme

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bloklaşma yılları ile başlayan bu dönem Türkiye'nin Batı sistemine ve NATO'ya uyum sağladığı, silahlanma yarışının merkezde olduğu soğuk savaş yıllarını kapsamaktadır. Türkiye dönemin başlangıç yıllarında ABD yardımları ile tanışmış, çok partili siyasi yaşama adımını atmış ve savunmanın üst yapısında değişiklikler yaparak Ordunun etkisini indirgeme gayretinde olmuştur. Genelkurmay'ın MSB'ye bağlanması, Kuvvet Komutanlıkları'nın teşkil edilmesi ve MSYK'nın teşkil edilmesi gibi yapısal değişikliklerin dönemin başlangıcında esen ABD rüzgârının etkisinde gerçekleştiği değerlendirilmektedir.

Türkiye Truman, Marshall yardımları ile askeri ve ekonomik anlamda dışa bağımlılık tuzağına düşmüştür. Batı güvenlik sistemi, abartılan Sovyet tehdidi temeli üzerine bina edilen NATO ile kurulmuş, ABD bu yapının baş aktörü olmuştur. Yardımlarla ABD'nin dümen suyuna giren Türkiye de NATO'da yerini alarak kıvılcık tehdi senaryosu kapsamında savunma refleksini sürekli canlı tutmuştur. Canlı tutulan bu tehdit, harp sanayine hazır alımlar şeklinde yansıtılmış, savunma harcamaları giderek artmıştır. Alınan ABD yardımları ile Atatürk döneminde başlatılan yerli harp sanayi kurma hamleleri sekteye uğratılmıştır. Türkiye, kendisi üretmemiş ancak envanterini Amerikan harp silah, araç ve gereçleri ile doldurmuştur. Alınan bu harp silah, araç ve gereçlerinin bakımı ve idamesi için Amerika'ya bağımlılık gittikçe artmış, bu durum hem bağımsız savunma politikası uygulanmasını zorlaştırmış hem de milli bütçeye oldukça önemli bir yük getirmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin çeşitli komuta kademelerinde görev yapan veya yapmakta olan birçok üst düzey askeri personel ABD ve NATO'nun hazırlayıp yayımladıkları yayınlarla yetiştirilmiş ve doktrine edilmiştir. NATO'ya geleneksel bir bağlılık oluşmuş, NATO'nun dışında olmak Batı'dan uzaklaşmak olarak algılanmış, NATO'nun sorgulanması bile yeteri kadar suç teşkil eder duruma gelmiştir. Dolayısıyla, her ne kadar ulusal kaynaklara dayalı bir savunma ihtiyacı ortaya çıkmış ise de, savunmamızın dışa bağımlılığı hususunda pratikte bir gelişme olmamıştır. Yaşanan Kıbrıs olaylarına rağmen, yine NATO ve ABD'ye endeksli mihverde kalınarak ve tanımlanan tehditler doğrultusunda savunma politikaları oluşturulmuştur. Bu kapsamda, çok da planlı olmayan, krizlerden

kaynaklanan ihtiyaçların karşılanmasını ön planda tutan savunma harcamaları ve çeşitli ülkelerden yapılan hazır alımlarla Türk Ordusu'nun envanteri çeşitlendirilmiş ancak bakım ve idame şartları zorlaştırılmıştır. Türk Ordusu çok uzun yıllar fiziki ve ekonomik ömrünü tamamlamış bu silah, araç ve gereçle oyalanmış ve teknolojinin gerisinde kalmış ve yedek parça ikmalinden dolayı da dışa bağımlı olmuştur. Ayrıca ekonomik olarak da bu sistemlerin idamesi için aşırı harcama yapmıştır.

1960 askeri müdahalesi sonrasındaki savunma yapısında yapılan değişikliklerle ordu-siyaset ilişkisinde çalkantılı bir seyir izlenmiş, MGK'nın teşkil edilmesi ve yapılan düzenlemelerle savunma politikalarının oluşumunda TSK'nin etkisi artırılmıřtır⁷⁴. Ancak Batı'ya odaklanan ve ABD merkezli savunma anlayışı çizgisinden temel bir sapma olmamıştır. Öyle ki, Kıbrıs Harekâtı ile gerilen Türkiye- ABD ilişkileri sonrasında yaşanan ambargo dahi Türkiye'yi bu mihverden ayırmamıştır. Bununla birlikte Türkiye ilk kez öz kaynaklarına dayalı bir savunma ihtiyaını bu dönemde hissetmiştir.

Türkiye NATO'ya girişi sonrasında ABD'nin Türkiye'de kurduğu sler Türkiye'nin güvenliğini olumsuz etkilemiştir. Tesislerin varlığı Türkiye'nin güvenliğini artırmamış hatta Türkiye için ciddi bir risk oluşturmuştur. Zira olası bir çatışmada ilk hedef olma özelliği taşımaktadır. Bu risk Körfez Savaşı esnasında Türkiye'nin güneyinde ciddi olarak yaşanmıştır. Uluslararası tablonun çözümlenmesi ve jeopolitik analizler esnasında, ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisi ve Türk topraklarını kullanma isteği ve bu üsler nemslenmemiş, hatta NATO yükümlülüğü içerisinde ve alınan yardımlar karşılığında ABD'nin isteklerinin kabul edilmesi bir görev addedilmiştir. Üsler sadece Sovyetlerle ilgili değildir. Aynı zamanda Başkan Eisenhower' in başlattığı ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisine hizmet etmektedir. Yani Ortadoğu'ya yöneliktir. Zira Türkiye hem Kafkaslar bölgesine hem de Ortadoğu'ya yönelik yapılacak bir harektta ABD kuvvetlerinin yığınaklaşması, karadan veya havadan yapılacak intikaller, füzelerin, hava kuvvetlerinin kullanılması için en ideal coğrafyaya sahiptir.

⁷⁴ Bu etki daha ziyade tehdit analizlerinde ve savunma sistem ihtiyaçlarını belirlenmesinde TSK'ni ön plana çıkarmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL DÜZENDE NATO YILLARI (1980–2007)

Dönem, küreselleşme rüzgârında çok uluslu şirketlerin hızla yayıldığı, sosyalizmin liberal felsefe karşısında iflası sonucunda Doğu Bloğu'nun dağıldığı yıllardır. Batı sermayesinin önünü tıkayan koruyucu kalkan delinmiş, kızıl tehdit argümanı ortadan kalkmış, NATO'nun geleneksel misyonu tamamlanmıştır. Ancak, Varşova Paktı'nın dağılması, kızıl tehdidin ortadan kalkması, Avrupa'da kuvvet ve silah indirimleri, tabî ki dünya silah üreticilerinin üretimlerini durdurmaları veya gelişmiş ülkelerdeki savunma sanayilerini daraltmaları için yeterli ve geçerli gerekçeler değildir. Bu gelişmeler ancak, uluslararası sermayenin dolaşımı, farklı pazar arayışları için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Türkiye'nin savunma yapısı ve politikaları da bu küresel sistem içerisinde ABD ve NATO etkisinde şekillenmiştir.

1980 askeri müdahalesi sonrasında yapılan yasal düzenlemelerle Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı ve işleyişinde değişiklikler olmuş ve bu kapsamda askeri bürokrasinin etkisi artırılarak Kurul'un ilgi ve etki alanı genişletilmiştir. Ulusal savunma politikalarının temelini oluşturan ve MGK tarafından hazırlanan Milli Güvenlik Siyaset Belgeleri (MGSB), ABD ve NATO'nun tanımladığı uluslararası ortam ve tehdit merkezli hazırlanmış, savunma sistemi bu doğrultuda yönlendirilmiştir.

Dönem içerisinde Türkiye'nin savunma harcamalarında artış eğilimi devam etmiştir. Ancak, bu harcamaların faturasını sadece Türkiye'nin jeopolitik konumuna ve algılanan tehditlere kesmek doğru değildir. Türkiye coğrafyası gerçekten siyaset üretilecek bir değere sahiptir ve jeopolitik önemi yüksektir. Bu coğrafyaya yönelik tehdit değerlendirmesi ve değerlendirmelere dayanan politikalar özgün değildir. Bu noktada bağımlı politikaların izlenmesi, özgün iradeye dayanmayan kararlar alınması veya savunma planlamasının öncesinde yapılan politik-askeri durum muhakemelerindeki hatalar ön plana çıkmaktadır. Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri ordusunu modernize etme gayretindedir. Savunma politikalarının planlama sürecinde, TSK, verilen siyasi direktif ışığında savunma sistem ihtiyaçlarını kendisi belirlemektedir. TSK'nin kendiliğinden

ihtiyaçlarını kısması veya göz ardı etmesi mümkün değildir. İhtiyaçların kısıtlanması ancak, siyasi direktifle belirlenen tehdit alanının daraltılması ve ihtiyaçların belirlenmesi safhasında sorumluluğun sivil bürokrasi, sivil uzmanlar ve niversite tabanlı araştırma merkezleri tarafından paylaşılması ile mümkündür. Bir başka anlatımla, savunma sistem ihtiyaçlarının tespitinde gizlilik perdesinin kaldırılması, askeri uzmanların yanı sıra özellikle teknoloji ve uluslararası alanda araştırmalar yapan ulusal kurumlardan yararlanılması sorunu hafifletecektir. Böylelikle siyasi iktidar ülke savunmasında bazı sorumlulukları alarak TSK'nin işini kolaylaştırabilir. Aynı zamanda tehdit ve buna yönelik ihtiyaçlar makul ve kabul edilebilir seviyede tespit edilmiş olacaktır.

Dönem içinde, yerli savunma sanayi kurulması hususunda radikal atılımlar izlenmektedir. 1985 yılında Savunma Sanayi Destekleme İdaresi Başkanlığı, 1987 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın teşkil edilmesiyle ulusal savunma sanayi için yeni bir strateji oluşturulma çabasına girişilmiş, fakat bu çerçevede yapılan çalışmalar, uluslararası sistem içerisinde istenilen sonuçlara ulaşılmasına imkân vermemiştir. 1990'lı yılların sonlarına kadar bir emekleme dönemi söz konusudur ve yerli katkı payı oldukça yetersizdir ve dışa bağımlılık büyük oranda devam etmektedir. Bu konuda yapılan yasal düzenlemelerde, çıkar gruplarının baskısı ve rekabete açık bir savunma sanayi kurma arzusu ile özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın (TSKGV) ortağı bulunduğu şirketlerin savunma sanayi ihalelerine girmeleri kısmen zorlaştırılmış, buna mukabil yabancı sermayeli şirketlerin işlemleri kolaylaştırılmıştır.

Avrupa'nın güvenliği konusunda Fransa ve Almanya, AB çatısı altında NATO ve ABD'yi dışlama gayreti içinde olmuşlardır. NATO yesi olan ancak AB yesi olmayan Türkiye'de bu noktada Avrupa güvenliğinin dışında bırakılmak istenmektedir. Ancak Türkiye, eşikte beklemek pahasına, Avrupa kulübünden dışlanmak istememekte ve NATO kozunu sıkça kullanmaktadır. Bu nedenle NATO çerçevesinde her türlü uluslararası destek faaliyetine katılımda arzulu davranmaktadır.

4.1. Savunma Yapısında ve Yönetiminde Oluşan Değişiklikler

1970’li yıllarda birçok az gelişmiş ülkeye IMF tarafından standart istikrar politikası paketi, Dünya Bankası tarafından ise yapısal uyum programları empoze edildiği görülmektedir. Adım adım liberasyona yönelen ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın ulusal öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğunda sübvansiyonların kaldırılması, iç talebin daraltılmasına dönük makro politikalar 24 Ocak kararları ile uygulamaya giren neo-liberal ekonominin merkezinde yer almıştır. (Boratav, 2003: 149) 1990-2000’li yıllar, ekonomik krizlerin yaşandığı, özelleşme girişimlerinin başladığı, küreselleşme dış dünya ile entegre olma çabalarının yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Bununla birlikte dış borçlar ve dışa bağımlılık giderek artmıştır. İncelenen dönem içinde Türkiye; 1994, 1998 ve 2001’de ekonomik krizler yaşamıştır. Bu krizlerle birlikte IMF anlaşmaları, niyet mektupları, kredi alımları ve yapısal uyarlama politikaları devam etmiştir. Devletçi ekonominin unsurları yoğun saldırıya uğramış, sınır ötesi sermayenin akışını engelleyen oluşumlar ve düzenlemeler kaldırılmış, yerlerine yeni üst kurullar ve düzenlemeler getirilmiştir

4.1.1. 1982 Anayasası ve 2945 Sayılı Kanunla Millî Güvenlik Kurulunun Yapısı, Görev ve Yetkilerinde Yapılan Değişiklik

1970’li yıllar iç huzursuzluğun, sağ-sol kavgalarının, faili meçhul cinayetlerin tepe noktasına çıktığı yıllardır. Yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle birçok ilde sıkıyönetim uygulaması başlamıştır.¹ 1970’li yıllar sona ererken Türkiye’de hem siyasi istikrarsızlık hem de ağır bir ekonomik bunalım söz konusudur. 1977 seçimlerinden sonra istikrarlı bir hükümet kurulamamış, 1979 Kasım’ında Demirel başkanlığında, dışarıdan MHP ve MSP destekli AP azınlık hükümetinin kurulması da siyasal istikrarsızlığı sona erdirmeye yetmemiş, siyasal ve toplumsal şiddet olayları da bütün hızıyla devam etmiştir. Bu

¹ 26 Aralık 1978’de Kahramanmaraş olayları nedeniyle 13 ilde (Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Sivas, Şanlıurfa) sıkıyönetim ilan edilmiştir. 13 ilden Sivas (26 Şubat 1980) ve Erzincan’da (20 Nisan 1980) sıkıyönetim daha sonra kaldırılmıştır. Ancak "yaygın şiddet olayları" nedeniyle 26 Nisan 1979’da; Adıyaman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt ve Tunceli, 20 Şubat 1980’de; Hatay, İzmir, 20 Nisan 1980’de; Ağrı illerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 12 Eylül 1980’e gelindiğinde 19 ilde sıkıyönetim uygulanmaktaydı.

gelişmeler esnasında TSK, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir uyarı mektubu göndererek; siyasi partilerin bir araya gelmeleri, milli menfaatleri ön plana alarak, anarşi, terör ve bölücülük gibi devleti çökertmeye yönelik her türlü harekete karşı bütün önlemleri müştereken almalarını istemiştir. Bu gelişmeler sonrasında, 12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, emir-komuta zinciri içinde yönetime doğrudan el koymuş ve beş kişilik bir Milli Güvenlik Konseyi kurulmuştur. Aynı gün yayımlanan Konsey Bildirisinde; her türlü siyasi faaliyetin durdurulduğu, parlamento ve hükümetin feshedildiği, bütün parlamenterlerin yasama dokunulmazlıklarının kaldırıldığı belirtilmiş ve tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sonrasında Ulusu Hükümeti kurulmuş ve ekonomi yönetimi bir önceki dönemde uygulanmaya başlayan 24 Ocak kararlarının mimarı olan dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'a bırakılmıştır. Özal hükümette Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır. 1982 yılında yeni anayasa, 1983 yılında Özal'ın başbakanlığında yeni bir hükümet Türk siyasi yaşamına girmiş ve yeni bir dönem başlamıştır.

Milli Güvenlik Kurulu (MGK), anayasal ve yasal düzenlemelerle Türkiye'nin savunma politikalarını oluşturmakla görevlendirilen ve önceki vurgulamalarımızda belirtildiği gibi cumhuriyetin ilk yıllarından beri değişik isimlerle siyasî hayatımızda yer almış bir kuruldur. Bir başka anlatımla Türkiye'nin savunma politikalarının oluşum sürecinde en tepede ve en önemli aktördür. 1933 yılında, topyekûn savunma ve millî seferberlik konularını ele almak ve modern savaşın icaplarına göre planlamak üzere, kararnameyle "Yüksek Müdafaa Meclisi" olarak kurulmuş ve aynı kararnamede "Yüksek Müdafaa Meclisi Umumî Kâtipliği" de ihdas edilmiştir. Aradan on altı yıl geçtikten sonra, 3 Haziran 1949 tarihinde, 5399 sayılı Kanunla Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumî Kâtipliği "Millî Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği" olarak yeniden düzenlenmiştir. Aslında söz konusu düzenlemeler ile oluşturulan bu Kurul 1960'lı yıllara kadar, Türkiye'nin siyasi ortamında lider etkinliği ve bu liderlerin asker kökenli olması ve 1950'li yıllarda siyasi iktidarın askeri bürokrasiyi dışlaması sonucu etkin olmamış, hatta kamuoyunda gündeme dahi gelmemiştir.

1961 Anayasasıyla, Millî Güvenlik Kurulu ve Genel Sekreterliği olarak yeniden düzenlenen Kurul, 1980 askeri müdahale sonrasında yapılan hukuki düzenlemeler

sonrasında hem Türk kamuoyu hem de Avrupa'nın sıkça gündeme getireceği bir yapı ve işleve kavuşmuştur. 1982 Anayasasının 118 inci maddesi ve buna istinaden çıkarılan 2945 sayılı "MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunuyla"², milli güvenlik ve milli güvenlik siyasetinin kavramlarının tanımı yapılmış ve MGK'nın kuruluş, görev ve çalışma esas ve usulleriyle, MGK Genel Sekreterliği'nin teşkilat, görev, yetki, çalışma esas ve usulleri yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, milli güvenlik; "devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda, siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomi dâhil, bütün menfaatlerinin, her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasıdır" şeklinde tanımlanmıştır. Devletin milli güvenlik politikası ise; "milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacıyla Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç ve dış savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder" şeklinde belirlenmiştir.

Millî Güvenlik Kurulu'nun yapısı, Anayasanın 118. maddesinde Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşmakta, Cumhurbaşkanı sayılmazsa, Kurulda dört sivil, beş asker bulunmaktadır.

Kurul'un 1982 Anayasası ile belirlenen görevi ise, 118. maddeye göre "devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir" şeklinde belirlenmiştir. Anayasanın bu maddesine göre çıkarılan 2945 Sayılı Kanunun 4. maddesine göre Milli Güvenlik Kurulu'nun görevleri şöyledir:

Milli Güvenlik Kurulu;

- o Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusunda görüş tespit eder,
- o Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler.
- o Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir. Milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder.
- o Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder.

² 9 Kasım 1983 gün ve 2945 Sayılı *MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu*, RG:11 Kasım 1983, 18218.

- o Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirecek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gerekli strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve ele alınması lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder,
- o Olağanüstü hallerde sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder,
- o Olağan hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder.
- o Devletin milli güvenlik siyasetinin ön gördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekûn savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder.
- o Milli Güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletler arası anlaşmalar hakkında görüş tespit eder.
- o Milli Güvenlik Kurulu tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları Kurul kararı halinde Bakanlar Kurulu'na bildirir.
- o Kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kanunda Kurul'un çalışma usulü olarak; Cumhurbaşkanı'nın gerekli gördüğü ve Başbakan veya Genelkurmay Başkanı'nın önerdiği olağanüstü haller dışında ayda bir defa toplanması, Kurul toplantılarına Cumhurbaşkanı'nın başkanlık yapması, Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlarda Başbakan'ın başkanlık yapması, Kurul kararlarının çoğunlukla alınması, eşitlik halinde Kurul Başkanı'nın bulunduğu tarafın çoğunluğu sağlamış sayılması düzenlenmişti. Yine aynı kanun, Milli Güvenlik Kurulu kararlarının Başbakan tarafından Bakanlar Kurulu gündemine öncelikle alınmak suretiyle görüşülmesini ve gerekli kararların alınmasını da öngörüyordu.

1982 anayasası ve 1983'te düzenlenen 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Genel Sekreterliği Kanunu ile Kurulun yetkileri ve görevleri genişletilmiş siyasi yaşama etkisi en üst düzeye çıkarılmıştır. Bu yasal düzenleme sonrasında MGK'nın basın bildirimleri incelenmiş ve Kurul'un bu tarihten itibaren ilgi ve etki sahası hakkında fikir verebilmek amacıyla konu başlıkları olarak aşağıda sunulmuştur:

- o Televizyon yayın sürelerinin düzenlenmesi, çok kanallı televizyon yayınlarının yurt dışında yaygınlaştırılması için gerekli televizyon ana ve yardımcı verici istasyonlarının kurulması,
- o Telsiz yayınlarının düzenlenmesi,

- o Kalkınmada öncelikli illerde eğitim yatırımları,
- o Radyo-Televizyon Yüksek Kurulunda boşalmış olan bir üyeliğe yapılacak atama,
- o Bulgaristan'dan göçe zorlanan soydaşlarımızla ilgili olarak alınan ve alınabilecek tertip ve tedbirler,
- o ABD Senatosu Adalet Komisyonundan geçen Ermeni Tasarısı,
- o Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizin kalkındırılmasına yönelik olarak bölge ve alt bölge planlaması çerçevesinde geliştirilen aksiyon planları,
- o Hazar-Kafkas Enerji Havzasının Petro-Stratejik Analizi ve Enerji Nakil Hatları Projeleri,
- o Yüksek Öğretim Kurumu'nun Faaliyetleri,
- o Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin sorunlarının süratle çözümü yönünde alınacak tedbirler içeren Eylem Planı,
- o AB Ulusal Program Hazırlıkları ve Uyum Çalışmaları,
- o Türkiye'nin ekonomik durumunun değerlendirilmesi gibi daha pek çok hususu ulusal güvenlik kapsamında incelediği ve hükümete tavsiyelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Basın bildirilerine bakıldığında, Kurul'un yine ulusal güvenlik kapsamında değerlendirdiği; yurt çapında her türlü ideolojik örgütsel faaliyetler, bunlara bağlı anarşik olaylar, genel asayiş ve güvenlik sorunları ve özellikle Güneydoğu'da yaşanan terör olaylarını sürekli gündeminde taşıdığı ve alınması gereken önlemleri hükümete tavsiye ettiği görülmektedir. Yine muhtelif toplantılarda; NATO ile ilgili sorunlar, Kıbrıs, Yunanistan ve Ege Sorunları, Ortadoğu, Kafkaslar, Balkanlar, Sovyetlerdeki gelişmeler gibi ulusal savunmamızı etkileyen çeşitli konuların ele alındığı ve tehdit değerlendirilmelerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan toplantı sonuçlarının veya toplantı tutanaklarının açıklanmaması nedeniyle bu toplantılarda ortaya çıkan tehdit algılamalarını ve önceliklerini bilmek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte, yapılan açıklamalardan Milli Güvenlik Kurulu'nun; 18 Kasım 1992 tarihinde gelişen durum çerçevesinde bir "Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi" düzenlediği ve bu belgeyi de değişen koşullar nedeniyle 31 Ekim 1997 tarihinde yaptığı toplantıda tekrar düzenleyip Bakanlar Kuruluna bildirdiği anlaşılmaktadır.

4.1.2. 2001–2003 Yıllarında AB'ye Uyum Kapsamında Milli Güvenlik Kurulu

1980–1999 yılları arasında yoğun olarak yaşanan iç güvenlik olayları, sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamaları, Güneydoğu'da yürütülen operasyonlar Milli Güvenlik Kurulu'nun çok geniş bir alana yayılan bu uygulamalarının kamuoyunda ve muhalif çevrelerde çok ciddi bir tepki ile karşılaşmasını engellemiştir. Ancak 13 Ekim 1999

tarihinde açıklanan AB Komisyon raporunun sonuç bölümünde; Milli Güvenlik Kurulu'nun, siyasi hayatta önemli bir rol oynamayı sürdürdüğünü belirtmesi siyasal iktidarı harekete geçirmek için uygun bir fırsat ve ortam yaratmıştır. 3 Ekim 2001 tarihinde anayasanın 118. maddesinde yapılan değişikliklere müteakip Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde çeşitli yasalarda değişiklik yapan 7. paket (59. Hükümet'in 2.uyum paketi) kapsamında, 7 Ağustos 2003 tarihinde, 2945 sayılı MGK kanununun 3. 4. 5. 13 ve 15. maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Meclis görüşmelerinde muhalefetin de ciddi itiraz göstermediği bu değişiklikler şu şekildedir:

o Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı içerisine Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı'nı da dâhil edilmiş ve yapı beş asker, yedi sivil şeklinde oluşturularak siviller lehine değiştirilmiştir.

o MGK Genel Sekreteri'nin, Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanması, söz konusu atamanın TSK mensupları arasından yapılması durumunda, Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşünün alınması öngörülmüştür.³

o 2945 Sayılı "Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yasası'nın" 4. maddesinde yapılan değişiklikle Mili Güvenlik Kurulu'nun görevleri yeniden tarif edilmiştir. Buna göre MGK'nın;

- Milli güvenlik ve devletin milli güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde; devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alacağı,

- Gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit edeceği,
- Bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildireceği,
- Kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getireceği belirtilmiştir.

o TBMM Genel Kurulu'ndaki görüşmeler sırasında, AKP'li milletvekillerinin önergesiyle, "Başbakan'ın, MGK'nın tavsiye kararları ve görüşlerini değerlendirmek üzere Bakanlar Kurulu'na sunması ve bu tavsiye kararlarının Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmesi

³ Mevcut hükme göre, MGK Genel Sekreteri orgeneral-oramiral rütbesindeki silahlı kuvvetler mensupları arasından genelkurmay başkanı'nın inhası, başbakan'ın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nun kararıyla atanıyordu.

halinde, bunların uygulanmasında koordinasyonu izlemek üzere bir başbakan yardımcısını görevlendirebileceği" hükmü eklenmiştir.

O MGK'nın, her ay yerine iki ayda bir toplanması, gerektiğinde Başbakan'ın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanı'nın çağrısı ile de toplanabileceği hükmüne bağlanmıştır.

O MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri tek maddede toplanarak mevcut yasadaki yetkileri düzenleyen 14. madde yürürlükten kaldırılmıştır. Mevcut düzenlemede 10 fıkra ayrıntılı olarak düzenlenen MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri; "Milli Güvenlik Kurulu'nun sekreterlik hizmetlerini yürütür" ve "Milli Güvenlik Kurulu'nca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir" şeklinde iki fıkra ifade edilmiştir.

O Bu düzenlemeler sonrasında 2004 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne bir büyükelçi atanmış ve 1933'den beri devam eden asker sekreter geleneği sona erdirilmiştir.

Tüm bu gelişmelerle Milli Güvenlik Kurulu'nun politika oluşturma sürecindeki etkisinin azaltıldığı ve Kurul'un daha ziyade bir danışma birimi veya düşünce kuruluşuna dönüştürülmesi yolunda ciddi bir aşama kaydettiği anlaşılmaktadır.

4.1.3. Savunma Bakanlığı Yapısında ve Savunma Sanayinde Değişiklik

4.1.3.1. SSM, SSYKK ve SSİK' nın Teşkili

1964 Johnson mektubu, 1967 Kıbrıs olayları, 1974'de Kıbrıs Harekâtı ve ABD ambargosu yerli bir savunma sanayine olan ihtiyacı açık olarak ortaya çıkarmıştır. Böyle bir ihtiyaç hissedilmesine rağmen, ülkenin sanayi alt yapısı, teknoloji ve sermaye birikimi bu ihtiyacın karşılanabilmesi için yeterli ve elverişli değildir. Ülkenin savunma ihtiyaçları, bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı, savunma sanayi ve diğer sanayi sektörleri arasındaki ilişki ve işbirliğinin sağlanması konusunda etkili bir planlama ve koordinasyon birimi hatta entelektüel alt yapı da yoktur. İç siyasi gelişmeler nedeniyle oldukça çalkantılı 1970'li yıllarda konu sadece Kıbrıs ve ABD ambargosu nedeniyle kendiliğinden gelişen kamuoyu tepkileri ile kurulan vakıflar ve bu vakıflar aracılığı ile yapılan savunma sanayi kurma

girişimleri ile sınırlı kalmış, MKEK'nin de Alman lisansı ile ürettiği G3 piyade tüfeği ve MG3 otomatik piyade tüfeği dışında önemli bir projesi olmamıştır.

Duyulan bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, devletin koordinatörlüğünde ve planlı bir savunma sanayi kuruluşu hususu ilk kez, 1983 yılında Milli Güvenlik Konseyi döneminde gündeme getirilmiştir. Bu konudaki çalışmaların merkezi olarak planlanması ve yürütülmesi için 10 Ekim 1983 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun kanun hükmünde kararnamesi ile Savunma Donatım İşleri Genel Müdürlüğü teşkil edilmiştir. 50 milyar TL sermaye ile kurulan ve kamu iktisadi kuruluşu olan bu birimin kuruluşunu müteakip savunma sanayinde beklentiler, sermaye ihtiyacı, hukuki düzenlemeler ihtiyacı daha belirgin ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçların mevcut yapı ve mevzuat ile karşılanamayacağını anlaşılmış ve bu arada komşumuz Yunanistan'ın da silahlanma faaliyetlerini artırması yeni yapı ve düzenlemelere ivme kazandırmıştır.⁴ Bunun sonucunda; 7 Aralık 1985 tarihinde kabul edilen 3238 sayılı kanunla "Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı-SAGEB" kurulmuştur⁵. (Şekil 4.1)

Şekil 4.1- 1985 Yılında MSB Yapısında Değişiklik ve SSM'nin Teşkili

Daha sonra 1989 yılında SAGEB'in ismi değiştirilmiş ve başkanlıktan müsteşarlık seviyesine çıkarılarak bir bakıma terfi ettirilmiştir.⁶ "Savunma Sanayi Müsteşarlığı" olarak

⁴ Milli Güvenlik Kurulu, 26 Ocak 1985 günü Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, Kurul Üyelerinin iştiraki ile aylık olağan toplantısında; Yunanistan'ın aldığı yeni savunma stratejisi kararı ve Türkiye'ye karşı uygulamakta olduğu politikanın da değerlendirmesini yapmış ve Yunanistan'ın bu politikası karşısında alınması gereken askeri ve siyasi tedbirlerin Hükümete bildirilmesine karar vermiştir.

⁵ 7 Kasım 1985 gün ve 3238 sayılı "Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Kurulması ve 11.07.1939 T. Ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanunun İki Maddesi İle 23.10.1984 T. Ve 3065 S. KDV Kanunun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında. Kanun, 13 Kasım 1985, 18927

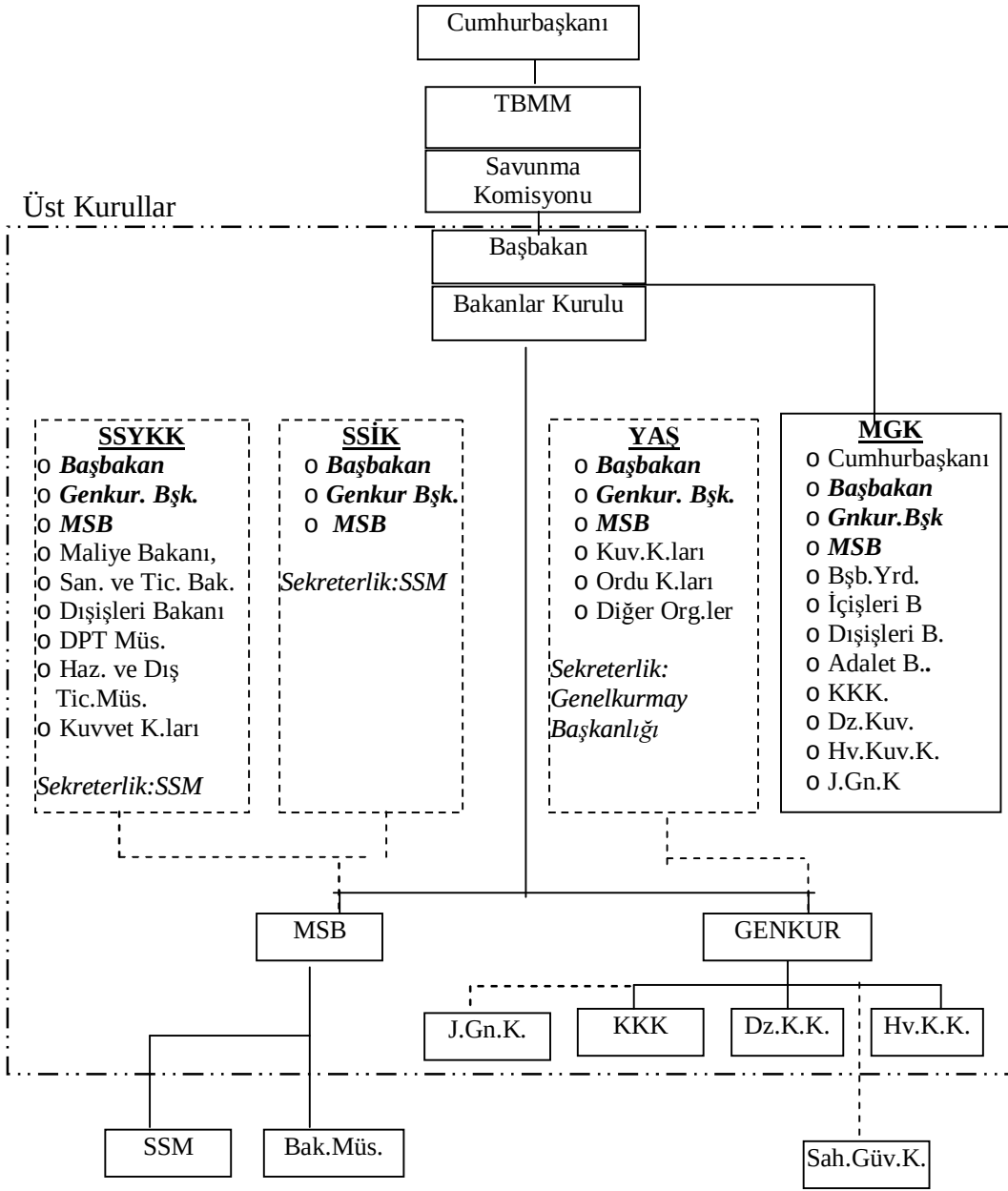
⁶ 30 Ekim 1989 gün ve 390 sayılı KHK ile SAGEB ismi SSM olarak değişmiş, 20 Mart 1991 gün ve 3704 SK ile kanunlaşmıştır.

anılacak olan bu yeni yapının oluşumu ve yapılan hukuki düzenlemeler ile Türkiye'nin savunma politikalarından bir alt politika niteliğindeki savunma sanayi politikasında temel bir kırılma yaşanmıştır. Türkiye ilk kez savunma sanayinde planlı bir döneme girmiştir. Bu düzenlemelerle bir takım yenilikler ve değişiklikler getirilmiştir. Buna göre düzenlemenin amacı; modern bir savunma sanayinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu sağlamak olarak belirlenmiştir. Yani takip edilecek bu politikalarla; Batı ekseninde alınan askeri yardımlar, krediler, NATO içi faaliyetlerle yaklaşık 40 yıldır modernize edilemeyen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernize edilmesi ve var olduğu kabul edilen savunma sanayinin de modern ve gelişmiş bir düzeye getirilmesi amaçlanmıştır. Politikanın amacı aslında geçmiş uygulamaların amacından pek farklı değildir. Zira geçmiş uygulamalarda da “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernize edilmesi” ve “modern yerli savunma sanayi kurulması” amaçlanmış, ancak başarılı olunamamıştır. Yeni düzenlemeyi farklı kılan temel husus yeni bir yapılaşma getirmesi, takip edilecek usul ve metotları içeren bir planlama anlayışı olmasıdır. Başka bir ifadeyle, politikanın oluşum ve uygulanışında aktörler belirlenmiş, bu aktörlerin görev ve yetkileri çerçeve içine alınmış ve uygulamaya yönelik esaslar getirilmiştir.

Kanunla, savunma sanayi politikalarının oluşumu ve uygulanışı üzerinde en üst düzeyde etkili olacak iki üst kurul teşkil edilmiştir. Bu kurullardan ilki Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu (SSYKK) diğeri ise Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK)'dir. Savunma Sanayi İcra Komitesi'nde sadece Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı bulunmaktadır. Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun oluşumunda ise; Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı'nın yanı sıra Maliye Bakanı, Sanayi ve Ticaret Bakanı, Dışişleri Bakanı, DPT Müsteşarı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı ve Kuvvet Komutanları da bulunmaktadır. Bu yapıdan da anlaşılacağı üzere; Yüksek Koordinasyon Kurulu; politikanın oluşum ve uygulama sürecinde konuları, askeri, ekonomik, dış politika ilişkileri ve planlı kalkınma gibi çok yönlü olarak değerlendiren; yani siyasi, ekonomik ve askeri ihtiyaç süzgecinden geçiren bir kurul olarak ön plana çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı, Adalet Bakanı ve İçişleri Bakanı da dâhil edilmiş olsaydı bir tür MGK diyebileceğimiz bu Kurul, savunma sanayi

politikasının oluşum ve uygulama sürecinde düzenleyici direktifler veren, alınacak silah sistemleri, araç ve gereçlerin tedarik şeklini belirleyen en tepe oluşumdur. Yılda en az iki kez Başbakan'ın daveti üzerine toplanır. SSİK ise Başbakan'ın daveti üzerine toplanır ve SSYKK'nın ortaya koyduğu temel prensipler doğrultusunda; ihtiyaçların tespiti, üretim, tedarik, işbirliği ve araştırma geliştirme gibi konularda yönlendirici ilkeler belirler ve kararlar alır. Bu düzenlemelerle teşkil edilen st kurullar dikkate alındığında savunma yapısında oluşan karar mekanizması şekil 4. 2'de gösterilmiştir.

Savunma konularında karar mekanizmasının tepe noktaları olan bu dört kurulda da (SSYKK, SSİK, MGK, YAş) Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı bulunmaktadır. Yüksek Askeri şura dışında kalan kurullarda ye ve oy sayısı itibariyle sivil bürokrat ve siyasiler çoğunluktur.

Şekil 4. 2: 1985 Yılında Yapılan Değişiklik Sonrasında Savunmanın Yapısı

3238 sayılı kanunla Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) görevleri de belirlenmiştir. Buna göre SSM; İcra Komitesi'nin aldığı kararları uygulamanın yanı sıra, temel olarak; milli sanayini savunma sanayi ihtiyaçlarına göre yeniden organize ve entegre etmek, yönlendirmek, fondan kredi vermek veya yurt içinden ve yurt dışından kredi almak ve gerektiğinde yerli ve yabancı sermayeli şirketler kurmak ve iştirak etmek, fon kaynaklarını

dikkate alarak alım programlarını ve finansman modellerini belirlemek, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunmak gibi yükümlülük ve yetkilerle donatılmıştır.

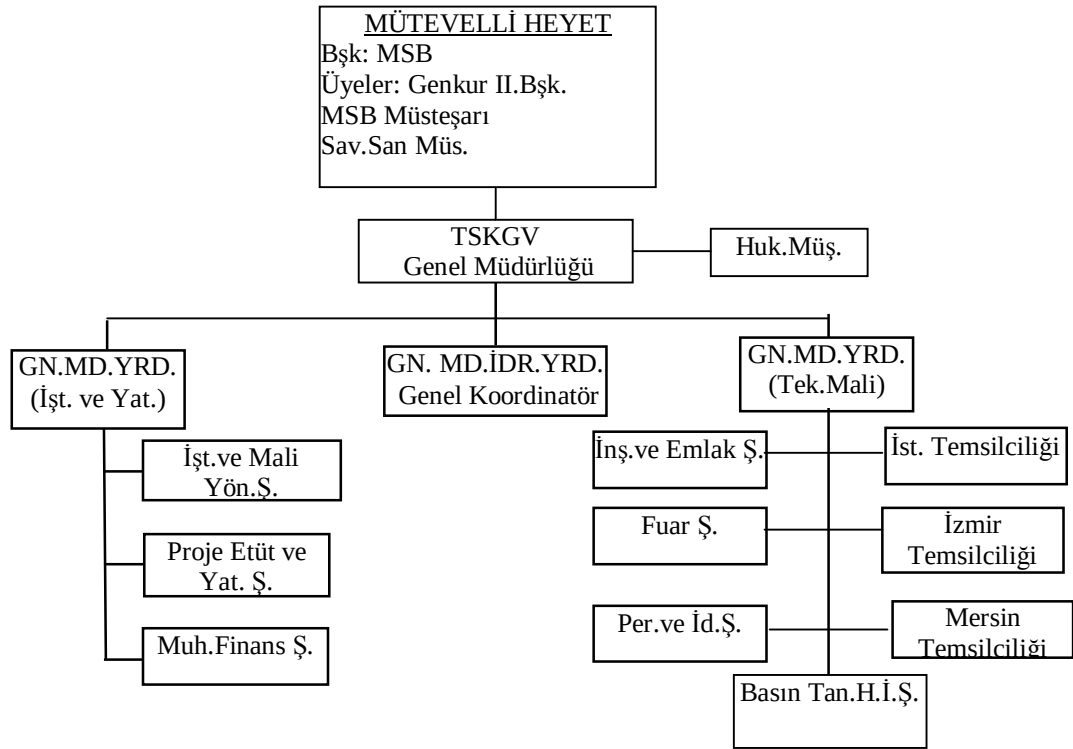
Yeni düzenlemeyle en önemli değişikliklerden biri de “Savunma Sanayi Destekleme Fonu”nun teşkil edilmesidir. Fonun amacı, savunma sanayinin geliştirilmesi için sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Kanunun 12.maddesiyle düzenlenen fonun kaynaklarını ise; her yıl milli bütçeden ayrılacak ödenek, alkollü içki ve tütün mamullerinden kesilen vergiler, milli piyango ve bahislerden sağlanan fon payı, Türk Silahlı Kuvvetleri’ni güçlendirmek amacıyla kurulmuş olan Vakıflardan yapılacak transferler, kanunla kurulan fonlardan yapılacak aktarmalar, MSB bütçesinden ayrılan ödenek, bedelli askerlik gelirleri ve fon mal varlığından elde edilecek gelirler oluşturmaktadır. Ercan’a göre (2001: 15), 1986–1999 yılları arasındaki 14 yılda Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) yaklaşık 10,7 milyar dolar bir gelir sağlamıştır. Bu gelir; alkol ve tütün mamullerinden, milli piyangodan, müşterek bahisler ve talih oyunlarından alınan vergilerden oluşmaktadır. Bunların içinde en önemli kısım ise gelir ve kurumlar vergisinden alınan paydır. Akaryakıt tüketim vergisinden önemli oranda alınan pay, 1998 yılında bir hükümet kararı ile sıfırlanmıştır. O zamana kadar bu kalemden alınan ve toplam gelirin %16’sını oluşturan 1,7 milyar dolarlık bir gelir bu şekilde son bulmuştur. 14 yılda gelen 10,7 milyar doların gider dağılımına bakıldığında; % 12’sinin genel bütçeye aktarıldığı, projeler için ise % 40 civarında bir kaynak ayrıldığı görülmektedir. Bunun dışında bir takım hazır savunma sistemleri alımları, sanayileşme boyutu olmayan alımlar ve %4 kadar kamulaştırma giderleri bulunmaktadır. Bu kamulaştırma içerisine Sabiha Gökçen Havaalanı da dâhildir. Sonuçta projelere yapılan ödemeler göz önüne alındığında, Savunma Sanayi Destekleme Fonu ancak %50 oranında asıl amacı yönünde kullanılmıştır diyebiliriz.

4.1.3.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV)’nin Teşkil Edilmesi

Özellikle ulusal savunma sanayi açısından önemli bir diğer yasal düzenleme ise 17 Haziran 1987 tarihinde 3388 Sayılı Kanunla TSKGV’nin kurulmasıdır⁷. Söz konusu yasanın ilk maddesi; “milli harp sanayimizin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının

⁷ 17 Haziran 1987 gün ve 3388 Sayılı “Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunu”, RG: 25 Haziran 1987, 19498

kurulması, harp silah araç ve gereçlerinin satın alınması”nı amaçlamaktadır. Bu suretle Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmak üzere Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı’nın kurulmasını belirtmektedir. Bu düzenlemeyle evvelce kurulmuş olan Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarının menkul ve gayrimenkul malları, nakit mevcudu, her türlü hakları, alacak ve borçlarının; herhangi bir karara gerek kalmaksızın, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç üç ay içinde Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı’na intikal etmesi öngörülmektedir. Yani adı geçen üç Vakıf kalkacak ve yeni bir Vakıf kurulacaktır.⁸ Yeni kurulan bu Vakfın kanunla atanan kurucuları ise; Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay İkinci Başkanı, Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı ve Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanıdır. TSKGV’nin yapısı Şekil 4.3’de gösterilmiştir.

Şekil 4. 3: TSKGV’nin Yapısı

⁸ Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Vakıflarının kurulması ile ilgili bilgi için s.163’e bakınız.

1985’de 3238 Sayılı Kanunla yapılan düzenleme ile bundan iki yıl sonra 1987’de 3388 Sayılı Kanunla yapılan düzenleme karşılaştırıldığında; TSKGV’nin ilgi ve yetki alanı ile SSM’nin ilgi ve yetki alanlarında çakışmalar olduğu ve sorumlulukların yapılar göz önüne alınarak belirlenmediği anlaşılmaktadır. 3238 Sayılı Kanun ile amaç “*modern savunma sanayinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonunun sağlanması*” olarak açıklanmış ve SSM’nin görevleri arasında “*mevcut milli sanayi, savunma sanayi ihtiyaçlarına göre reorganize ve entegre etmeyi, modern silah, araç ve gereçleri araştırmayı, geliştirmeyi de*” belirtmiştir. Bu görevler; “*milli harp sanayimizin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulması, harp silah araç ve gereçlerinin satın alınması suretiyle Türk Silahlı Kuvvetleri’nin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmayı*” amaçlayan TSKGV’nin yetki ve görev alanı ile çakışmaktadır. Başka bir ifade ile her iki kurum da benzer görevlerle yükümlü kılınmıştır. Her ne kadar iki kurumun yönetiminde MSB ve Genelkurmay yetkilileri varsa da bu çakışmanın iki kurum arasında işbirliği ve koordinasyondan ziyade açık olarak gündeme getirilmeyen bir rekabete neden olduğu düşünülmektedir. Özellikle bu rekabetin TSKGV’nin büyük ortağı olduğu ve savunma sanayi sektörünün lokomotifleri olarak değerlendirilen ASELSAN, HAVELSAN, ROKETSAN ve TAI gibi büyük şirketlerin yönetimleri noktasında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁹

4.1.4. Savunma Sanayinde Yeni Politika Oluşumu

3238 sayılı kanunla savunma sanayinde yeniden yapılanmanın temeli atılmış ve savunma sanayi politikası bu temel üzerine inşa edilmiştir. Yani bundan sonra takip edilecek savunma sanayi politikasının temel esasları belirlenmiştir. Buna göre SSM aracılığıyla MSB’nin savunma sanayi alanındaki temel görevi; “*ülkemin savunma ve güvenliğine yönelik TSK ve kamu kurumlarının sistem ihtiyaçlarını karşılamak, savunma sanayinin geliştirilmesine yönelik strateji ve yöntemleri belirlemek ve uygulamaktır.*

⁹ Vakıf bağlı şirketlerinin bir holding çatısı altında birleştirilmesine ilişkin başlatılan çalışmaların bu gizli rekabetten dolayı tamamlanamadığı değerlendirilmektedir.

Genelkurmay'ın bu konudaki temel görevi ise öngörülen ilke ve öncelikler doğrultusunda savunma ihtiyaçlarını tespit etmektir.

Politika oluşum sürecinde, Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu ile Savunma Sanayi İcra Komitesini karar organları olarak kabul edecek olursak, MSB bünyesinde Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nı ve Genelkurmay bünyesindeki ilgili birimleri de inceleme, önerme ve uygulama organları olarak değerlendirmemiz mümkündür. İhtiyaçların tespiti, tedarik, üretim, koordinasyon ve işbirliği gibi konuları içeren yeni politikanın dayandırıldığı temel esaslar bu genel çerçeve içerisine oturtulmuştur.

24 Ocak 1980 kararları sonrası ve serbest piyasa ekonomisi rüzgârında oluşan bu yapılanma ile savunma sanayi faaliyetleri özellikle 1985–1998 yılları arasında yabancı sermayeye de açık olarak deneme, öğrenme ve gelişme dönemi yaşamıştır. Bu süreçte tedarik ve üretim tarzları, pazarın genişletilmesi ve dış pazar ihtiyaçları, teknolojik birikim zorlukları ve aşılması yöntemleri, lisans sınırlamaları gibi birçok konuyu yaşamak suretiyle Türk savunma sanayisinin tekrar bir özeleştirisini yapma imkânı bulmuştur. Bunun sonucunda, Bakanlar Kurulu 1998 yılında “Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları” başlıklı bir kararname çıkarmıştır.¹⁰ Böylelikle, savunma sanayini yönlendirecek örgütsel yapının 1985 yılında tamamlanmasını müteakip, 2000’li yıllarda uygulanacak üretim ve tedarik faaliyetlerine yönelik savunma sanayi politikasının temel esasları da belirlenmiştir.

Savunma sanayine ilişkin mal ve hizmetlerin tedarik aşamasında ihalelerin nasıl yapılacağı hususu 1983 yılında kabul edilen 2886 Sayılı Kanun¹¹ kapsamında belirlenmiştir. Bu kanun alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri ayni hak tesisi ve taşıma işleri gibi hem kamu harcaması niteliğindeki kamu alımlarını hem de satışlar gibi kamu gelirlerini kapsamaktadır. 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu; günümüzün değişen ve gelişen ihtiyaçlarına cevap veremediği, uygulamada ortaya çıkan aksaklıkları gidermede yetersiz kaldığı ve Avrupa Birliği, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların uygulamalarına ve çağdaş standartlarına paralel olmadığı

¹⁰ 98/11173 Sayılı Kararname, RG: 20 Haziran 1998, 23378.

¹¹ 8 Eylül 1983 gün ve 2886 Sayılı *Devlet İhale Kanunu*, RG: 10 Eylül 1983, 18161.

gerekçeleriyle bir müddet sonra TÜSİAD'ın gündemine girmiştir. Bu konuda TÜSİAD, 2001'de yayımladığı “Savunma Tedarik Kanunu Önerisi” ve “Kamu Alımlarında Etkin İhale Tasarımı” konularındaki raporlar ile etkisini 2002 yılında Meclis gündemine yansıtmıştır. Yeni Kamu İhale Kanun tasarısı 4 Ocak 2002 tarihinde TBMM'de görüşülmüştür. Bu görüşmelerde AK Parti adına konuşan Ramazan Toprak; AB standartlarına uyumlu bir kamu ihale kanununun, 3 Mayıs 2001 tarihli ek niyet mektubunda ve 20 Kasım 2001 tarihli niyet mektubunda bulunduğunu ve Başbakan'ın Amerika seyahatinden hemen önce yasanın Meclisten geçirilmek istendiğini vurgulamıştır.¹² Aynı görüşmelerde, muhalefet partilerince, tasarının dış dayatmalardan kaynaklandığı, yabancı firmalara kolaylıklar sağlandığı, suiistimalleri önlemeye yönelik bir yenilik getirmediği yönünde birçok eleştiri getirilmiş ancak 4734 sayılı “Kamu İhale Kanunu” kabul edilmiştir.¹³ Sonuç olarak TÜSİAD, hazırladığı raporlar ile AB, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF gibi kuruluşlarında sözcülüğünü yaparak sorunu gündeme getirmiş savunma sanayini de etkileyen bir politikanın oluşumunu yönlendirmiştir. Böylelikle tedarik aşamasında alımları yönlendirecek olan önemli bir yasal düzenleme, 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhaleleri Sözleşmeleri Kanunu ile yapılmıştır.¹⁴ Ayrıca bu uygulamaları denetleyecek Kamu İhale Kurulu teşkil edilmiştir.

Yeni politika, savunma sanayini yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık tutmaktadır. Bununla birlikte; Silâhlı Kuvvetlerin ihtiyaçlarının güvenli ve istikrarlı biçimde karşılanması amacıyla, yüksek teknolojiye sahip harp silâh ve araçlarının yurt içinde üretilmesini, TSK'nın millî olması zorunlu ve kritik ihtiyaçlarının, araştırma ve geliştirmeye dayalı olarak, uygun millî gizlilik dereceli tesis güvenlik belgesi bulunan yerli sanayi tesislerinde üretilip geliştirilmesini öngörmektedir. Özellikle NATO ve AB ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerle dengeli bir işbirliği ve çok taraflı sanayi, savunma ve güvenlik projelerine aktif katılım sağlanmasını ön plana çıkarmaktadır. Ancak bu işbirliğinin,

¹² TBMM Genel Kurul Tutanağı 21. Dönem 4. Yasama Yılı, 47. Birleşim, 4 Ocak 2002, s. 100-101

¹³ 4 Ocak 2002 gün ve 4734 Sayılı *Kamu İhale Kanunu*, RG: 22 Ocak 2002, 24648.

¹⁴ 5 Ocak 2002 gün ve 4735 Sayılı *Kamu İhaleleri Sözleşmeleri Kanunu*, RG: 22 Ocak 2002, 24648.

değişen politik durumlardan dolayı savunma sanayimizin dengesini bozacak düzeyde olmaması hususunda dikkat çekmektedir.

Savunma sanayinin alt yapısı itibariyle; yeni teknoloji üretebilen, ihracat potansiyeli ve uluslararası rekabet imkânı sağlayan, gerektiğinde sivil amaçlarla da üretim yapmaya imkân veren dinamik bir niteliğe sahip olması hedeflenmektedir. Savunma sanayinin dış politika ile uyumunu gerçekleştirmek için özellikle dış tedarik ve diğer ülkelerle işbirliği konularında Dışişleri Bakanlığı ile koordine edilmesini öngörmekte, savunma araştırma ve teknoloji geliştirme gayretlerinin birleştirilmesi için de bu çalışmaların Millî Savunma Bakanlığı ile koordineli yürütülmesi gereğini vurgulamaktadır.

Yabancı teknolojilerden yararlanma durumunda asıl gayenin, bu teknolojinin yerli savunma sanayi tarafından özümsemişi olması, yurt dışından satın alınmasına karar verilen teçhizat ve sistemlerde, ülke sanayine katkı sağlayacak doğrudan ve/veya dolaylı off-set uygulamalarına imkân verecek tekliflere öncelik verilmesi gerekliliğine vurgu yapmakta ve zorunlu olmadıkça acil alım yapılmasına soğuk bakmaktadır. Savunma sanayi alanında faaliyet gösteren kuruluşlara ait üretim tesislerinde, uluslararası standartlara uygun Kalite Güvencesi Sistemi'nin kurulmasını zorunlu görmekte, bu konuda, yan sanayinin de geliştirilmesini ve ana sanayi ile bütünleştirilmesini istemektedir.

4.2. Savunma Politikasının Oluşum Sürecine Düzenleme

Savunma politikalarının oluşum süreci dört temel safhada gerçekleşmektedir. Bunlar; *“siyasi direktifin hazırlanması ve yayımlanması”*, *“savunma sistem ihtiyaçlarının belirlenmesi”*, *“ihtiyaçların bütçelenmesi”* ve *“ihtiyaçların tedarik edilmesi”* safhalarıdır.

Bunlardan ilk safha olan *“siyasi direktifin hazırlanması ve yayımlanması”* safhası MGK Genel Sekreterliği koordinatörlüğünde yürütülür. *“Savunma sistem ihtiyaçlarının belirlenmesi”* safhası Genelkurmay Başkanlığı sorumluluğundadır. *“İhtiyaçların bütçelenmesi”* safhasında ise Genelkurmay Başkanlığı'nın yanı sıra devreye MSB, SSYKK ve SSİK girer. *“İhtiyaçların tedarik edilmesi”* safhasında ise MSB ve savunma üst kurulları (SSYKK, SSİK) vardır. (Çizelge 4.1)

Çizelge 4. 1: Savunma Politikaları Planlama ve Oluşum Süreci

Planlama Süreci	Planlama Makamları	Hazırlanan Belge/Planlar
Siyasi Direktifin Hazırlanması ve Yayımlanması	Bakanlar Kurulu//MGK	Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)
Savunma Sistem İhtiyaçların Belirlenmesi	Genelkurmay/Kuvvet Komutanlıkları	Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi (TÜMAS)
		Harekât İhtiyaçları Planı (HİP)
		Stratejik Hedef Planı (SHP)
İhtiyaçların Bütçelenmesi	- MSB /SSM - Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu (SSYKK) - Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK)	On Yıllık Tedarik Planı (OYTEP)
İhtiyaçların Tedarik Edilmesi		Tedarik Yönetimi

4.2.1.Siyasi Direktifin Hazırlanması ve Yayımlanması

Savunma planlamasının çıkış noktası, ilk ve temel savunma politika belgesi olan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesidir. MGSB'nin taslağı, Anayasa'nın 118 nci maddesi ve 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 13'ncü maddesi uyarınca, MGK Genel Sekreterliği'nin koordinatörlüğünde, bütün bakanlıklar, kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde ve görüşleri alınarak hazırlanmaktadır. Bu kapsamda özellikle Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından uluslararası platform ve Türkiye için dış tehdit değerlendirilmesi, İçişleri Bakanlığı ve yine Genelkurmay'ın katkısıyla iç tehdit değerlendirilmesi yapılmakta ve MGK'ya sunulmaktadır. Bu süreçte, stratejik araştırma kuruluşlarının çalışmalarından da yararlanılmaktadır. Belge taslağı, MGK tarafından uygun bulunduğu takdirde, tavsiye kararı ile Bakanlar Kurulu'na bildirilmektedir. Sonrasında belge taslağı, Bakanlar Kurulu'nun bütün üyeleri tarafından incelenmekte, kabul edilmesi

halinde, Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmakta ve Başbakanlık direktifi ile tüm bakanlıklara, ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtılmaktadır.

MGK tüm güvenlik konularını kapsayan tek bir MGSB hazırlamakla birlikte, ülke güvenliğini ilgilendiren özel konularda ayrıca “özel siyaset belgeleri” de hazırlamaktadır. Bu belgeler de aynı yöntemle benzer şekilde geliştirilir ve alınacak tedbirlerin planlanması amacıyla ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlara dağıtılır.

Savunma planlamasının bu safhası en kritik bölümdür. Zira bu safhada siyasi iktidar iradesini ortaya koymakta ve buna göre tüm kurum ve kuruluşlarla birlikte bütçeyi de yönlendirmiş olmaktadır. Bu noktada ortaya konan bir tehdidin bertaraf edilebilmesi için, ileri safhada yani ihtiyaçların tespiti safhasında sistemler geliştirilecek veya kuvvet oluşturulacaktır. Tabii ki tedarik edilecek her sistemin veya oluşturulacak her kuvvetin bütçeye yansiyacak mali bir faturası olacaktır. Bu nedenle bu safhada politika belgeleri son derece önemlidir. Özellikle ihtiyaçlar ile bütçenin denk olmadığı ülkemizde bu durum daha da önem kazanmaktadır. Özgün ve nesnel tehdit değerlendirmeleri yapan, gerekiyorsa sıfır risk yerine optimal bir riski üstlenen bir siyasi iradenin, bütçe ile ihtiyaçlar arasında daha akılcı bir uyum sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

Bu noktada Harp Akademileri’nin ABD kaynaklarından¹⁵ istifade ederek geliştirdiği ve “Milli Güvenlik Siyasetinin Tespitinde Kullanılan Analitik Yöntem” adıyla sunduğu çalışma Harp Akademileri eğitim ve öğretiminde kullanılmaktadır. (Değerli; 1996: 95) Milli güvenlik siyaseti tayini için tasarlanan söz konusu çalışma, yapılacak jeopolitik ve askeri durum değerlendirilmesine dayandırılmaktadır. Buna göre milli güvenlik siyaseti sekiz aşamada belirlenmektedir:

1. Sorunun saptanması
2. Sorunun hangi milli menfaati ilgilendirdiğinin saptanması
3. Menfaat yoğunluklarının (önem dereceleri) saptanması
4. Risklerin değerlendirilmesi
5. Menfaat yoğunluğunun (önem dereceleri) yeniden saptanması
6. İlgili tarafların menfaat (önem dereceleri) karşılaştırılması
7. Menfaat yoğunluklarının (önem dereceleri) nihai saptanması
8. Önlemlerin saptanması ve uygulaması

¹⁵ Donald E. 1980. Nuechterlein, America Overcommitted: United States National Interests, Author(s) of Review: Joseph S. Nye, Jr.

İlk aşamada, tehdit olarak değerlendirilen hasım ülke ile olan problem sahası ortaya konmakta, sonraki aşamada ise problemin “vatan savunması”, “bölgesel menfaat”, “ekonomik menfaat” ve “milli değer” kategorilerinden hangisi içinde değerlendirilebileceği belirlenmektedir. Üçüncü safhada ise problemin önem derecesi “beka-tehdit çok yakın”, “hayati-tehdit kısmen uzak”, “çok önemli-taviz verilebilir, müzakere yolu açık, güç kullanma olasılığı çok az”, “önemli-taviz verilebilir, bekle gör, güç kullanma olasılığı az” kriterleri göz önüne alınarak değerlendirilir. Menfaat grupları ile önem dereceleri karşılaştırıldığında menfaat gruplarının önem dereceleri Çizelge 4.2’de görülmektedir.

Çizelge 4.2: Menfaat Gruplarının Önem Dereceleri

Milli Menfaat Grupları	Önem Dereceleri (Menfaat Yoğunlukları)			
	Beka	Hayati	Çok Önemli	Önemli
Vatan Savunması	X			
Bölgesel Menfaatler		X		
Ekonomik Menfaatler		X	X	
Milli Değerler			X	X

Kaynak: Değerli; 1996: 99

Dördüncü aşamada risk değerlendirmesi yapılmaktadır. Risk faktörleri olarak şu kıstaslar değerlendirmeye alınmaktadır:

- o Güç kullanımında ekonomik maliyet düzeyi
- o Uyuşmazlığın uzama riski
- o Yenilgiyle sonuçlanma düzeyi
- o Uluslararası kamuoyu muhalefet düzeyi
- o AB, AGİT, muhalefet/destek düzeyi
- o BM/Rusya müdahale yaptırım düzeyi¹⁶
- o NATO muhalefet/destek düzeyi
- o Ülke kamuoyunun muhalefet/destek düzeyi

¹⁶ Çalışma 1980’li yılların ABD bakış açısını yansıttığından Rusya’nın müdahalesi bir risk faktörü alınmış olmalıdır. Bugün Türkiye açısından bu değerlendirme yapıldığı takdirde bu maddeye en azından ABD’nin de eklenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Beş ve altıncı safhalarda bu risk faktörleri ışığında menfaat grupları tekrar belirlenerek karşılaştırmaları yapılır. Örnek olarak A ve B ülkeleri için yapılacak böyle bir çalışmada tarafların çatışan menfaatlerinin muhtemel sonuçları Çizelge 4.3’de gösterilmiştir.

Çizelge 4.3: Tarafların Çatışan Menfaatlerinin Muhtemel Sonuçları

A Devleti B Devleti	Beka	Hayati	Çok Önemli	Önemli
Beka	Savaş kesin	Savaş büyük İhtimal	A devleti taviz verir anlaşma sağlanır.	
Hayati	Savaş büyük ihtimal	Savaş muhtemel	A taviz verirse anlaşma, vermezse mesele var.	
		Her iki taraf taviz vererek anlaşma	A ve B taviz anlaşma	
			Uzama	
Çok Önemli	B devleti taviz anlaşma	B taviz verirse anlaşma		A ve B taviz anlaşma
Önemli	Anlaşma sağlanır	B taviz vermezse mesele uzar		Uzama

Kaynak: Değerli; 1996: 104

Bundan sonraki safhalar Plan Program ve Bütçeleme Sistemi (PPBS) içerisinde yürütülür. PPBS ülkenin savunma ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir dizi planlamayı ve uygulamayı içeren bir sistemdir. ABD Savunma Bakanlığı tarafından uygulanmasına başlanılan bu sistem, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından 1970’li yıllarda idari yapıda getirilen değişikliklerle kullanılmaya başlanmıştır. Sistemin amacı; savunmaya yönelik ihtiyaçların karşılanmasını ülkenin ekonomik ve siyasi durumu ile koordineli olarak bir plan temeline oturtmaktır. Yani sistem, SSM tarafından üretilmesi veya tedarik edilmesi istenen savunma silah sistemlerinin tespiti, bu sistemlerin savunmaya ayrılan bütçe dâhilinde belirli bir programla karşılanması, ihtiyaçlar dâhilinde müteakip yıllar için ödenek tahsis edilmesi konularında çıktılar veren bir inceleme ve değerlendirme yöntemidir. Türkiye’nin savunma ihtiyaçlarının belirli ilke ve prensipler ışığında tespit edilmesini, öncelikler ve ülke ekonomisinin imkânları ölçüsünde temin edilmesini esas alır. Sistem önce savunmaya yönelik ihtiyaçların tespitini öngörür. İhtiyaçların tespiti ise planlama ile başlar. Bu planlama sistemi aslında sadece ihtiyaçların ortaya çıkarılmasına yönelik bir planlama değildir. Aynı zamanda Türkiye’nin savunma politikalarının da

esasının belirlendiği bir süreci ifade eder. Zira bu planlama ile Türkiye'nin tehdit algılamaları belirlenir ve ulusal güvenliğe yönelik bu tehdide karşı alınacak önlemler de ortaya çıkar. O anlamda bu sürece Türkiye'nin savunma politikasının oluşum süreci de demek yanlış olmayacaktır.

4.2.2. Savunma Sistem İhtiyaçlarının Belirlenmesi

Savunma ihtiyaçlarını belirleme makamı olan Genelkurmay Başkanlığı, MGSB'ye dayanarak ve bu belgede dikkat çekilen ve tedbir alınmasını ön gören hususları göz önüne alarak Türkiye'nin Millî Askerî Stratejisi (TÜMAS) dokümanını hazırlar. Bu doküman, ihtiyaçların tespiti için askeri planlamanın başlangıcıdır. Askeri planlamanın incelenmesi konu dışında olduğundan detaya girilmeyecektir. Ancak konunun bütünlüğünün daha iyi anlaşılabilmesi için ihtiyaçların belirlenmesi sürecinde takip edilen temel planlama felsefesini şu şekilde ifade etmek mümkündür. TÜMAS'ın hazırlanması sonrasında bu dokümanın ruhuna uygun olarak “konseptler” belirlenir¹⁷ ve yukarıdan aşağıya doğru direktif/emirler verilerek harekât planları hazırlanır, kuvvet ihtiyaçları tespit edilir. Bu planların gerçekleştirilmesi için duyulan savunma sistem ihtiyaçları ise bu kez ters sırayla yani aşağıdan yukarıya doğru belirlenir. Bu ihtiyaçlar çeşitli ara kademelerde yeniden değerlendirmelere tabi tutulur. Son olarak Genelkurmay Başkanlığı'nda toplanır ve burada oluşturulan kurullar tarafından evvelce belirlenmiş ilkeler süzgecinden geçirilerek Harekât İhtiyaçları Planı oluşturulur. Bilahare tespit edilen bu ihtiyaçlar bütçelenmek üzere Stratejik Hedef Planı (SHP)'na dâhil edilir.

SHP; TSK'nin geleceğe ilişkin vizyon ve vazifelerini, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedeflerini, kısa, orta ve uzun vadede kazanması gereken yeteneklerini, bu yeteneklerin ne kadar ve hangi zaman dilimi içinde kazanılması gerektiğini ifade eden, uzun vadeli hedeflere ulaşmak için izlenecek yöntemleri ve kaynak dağılımlarını içeren, şu an için on yıllık, bundan sonraki dönemlerde asgari yirmi yıllık dönemi kapsayan, bütçe konusu düşünülmeden, projenin öncelik durumu, ihtiyacın gerekli olduğu zaman ve

¹⁷ Deniz, hava ve kara düzleminde uygulanacak bir hareketin planlamalarına ışık tutacak, rehberlik edecek ana düşünceler, temel yaklaşımlar ve esaslar belirlenir.

gerçekleştirilebilme zamanı düşünülerek katılımcı yöntemlerle hazırlanmış bir plan ve projeler havuzudur. (MSB İdari Raporu, 2007)

SHP'nin hazırlanmasından sonra programlama kapsamında, Genelkurmay Başkanlığı tarafından bu plâna dayanılarak On yıllık Tedarik Planı (OYTEP) hazırlanır. Bu program, SHP'de belirtilen kuvvet yapısı ve güce ulaşmak amacıyla müteakip on yıl boyunca kaynakların arzu edilen yetenekler için tahsisini içeren bir dokümandır. Çeşitli kaynaklardan sağlanması öngörülen malî kaynakların kullanılmasına ilişkin usul ve esasları belirler ve yıllık bütçelerin hazırlanmasına esas teşkil eder. On yıllık programların cari yıl programları, bütçe ile tahsis edilen kaynaklar ölçüsüne indirgendikten ve bütçenin onaylanmasıyla harcama yetkisi alındıktan sonra uygulanmaya başlanır. Uygulanmaya başlanan programlar üç ayda bir gözden geçirilerek, gerekli düzenlemelere tâbi tutulur. (MSB; 2000: 47)

4.2.3. İhtiyaçların Programlanması ve Bütçelenmesi

TSK'nin, yukarıda belirtilen ihtiyaçlarının tespiti aşamalarından sonra, OYTEP'in cari yıla ait olan bölümleri ile ilgili olarak bütçeleme faaliyetleri yapılmaktadır. PPBS çerçevesinde yapılan bütçe hazırlama faaliyeti hükümetin sorumluluklarından biridir. Maliye Bakanlığı, bu sorumluluğu hükümet adına üstlenerek her türlü bütçe çalışmasını yönlendirir. Bütçeleme işleminde tüm bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında birlik ve standardizasyonun sağlanması maksadıyla, Başbakanlık, Yüksek Plânlama Kurulu ve Maliye Bakanlığı tarafından bütçe ile ilgili önemli makro hedef ve ilkeler, alınacak tedbirler, izlenmesi gereken teknik veri ve sınırlamaları kapsayan bir seri direktif plân, program ve rehber yayımlanır. Her bakanlıkta olduğu gibi Millî Savunma Bakanlığı'nda da, alt birimlerden toplanan bütçe tahminleri bu esas ve ilkeler doğrultusunda değerlendirilir ve sonra Millî Savunma Bakanlığı'nın bütçe teklifi olarak Temmuz ayının sonuna kadar Maliye Bakanlığına gönderilir.

4.2.4. İhtiyaçların Tedarik Edilmesi

Tedarik safhası ise MSB sorumluluğunda yürütülür. Tedarik yönetimi teknik ve usul açısından, MSB bünyesinde yer alan SSM tarafından mevcut yasal düzenlemeler kapsamında ve önceden belirlenmiş prensip ve esaslar dâhilinde yürütülmektedir. Ancak bu safhada karar makamları Savunma Sanayi İcra Komitesi ve Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kuruludur. Yani temel kararlar bu kurullar tarafından alınır ve onaylanır. Örneğin bir silah sisteminin yurt içinde veya dışarıda mı üretileceği, hazır alım mı olacağı veya hangi ülkeden alınacağı noktasında nihai karar yetkisi bu kurullardadır. Bir başka yaklaşımla, MGSB ile siyasi direktifi veren siyasi ve askeri politik aktörler bu kez bu kurullar vasıtasıyla tedarik aşamasında da son karar yetkisini ellerinde bulundurmaktadırlar. Dolayısıyla tedarik aşaması, ülkenin hem ekonomik hem siyasi hem de askeri ihtiyaçlarının baskısı altında yürütülen ve çıkar gruplarının en çok müdahalesine maruz kalınan bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

4.2.5. Savunma Politikası Planlama ve Oluşum Sürecinin Değerlendirilmesi

4.2.5.1. Savunma Sistem İhtiyaçlarının Tespiti ile İlgili Hususlar

Yeni dönemde ihtiyaçların tespiti konusunda yapılan düzenlemelerle tespit makamı ve temel felsefe değişmemiştir. Savunma sistem ihtiyaçlarını tespit eden ve sorgulayan makam yine Türk Silahlı Kuvvetleridir. Türk Silahlı Kuvvetleri Milli Güvenlik Kurulu tarafından oluşturulan MGSB ışığında ortaya konan tehdit algılamalarını dikkate alarak planlarını yapmakta ve ihtiyaçlarını tespit etmektedir. Bu safhada, ihtiyaç tespitinin sadece konunun uzmanı olan Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılmasının yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Zira bu durumda ihtiyaçlar değerlendirilip parasal karşılıkları belirlendiğinde ortaya çıkan tablonun milli bütçe açısından son derece vahim olduğu görülmekte ve bu noktada sivil idarenin müdahalesi başlamaktadır. General Alpaslan bu hususu şu şekilde ifade etmektedir (Alpaslan; 1970: 126):

“Askerler savaşa hazırlana hazırlana sonunda her akşam yatarken, yarın sabah bir savaşın arifesinde olduklarını veya bir baskının olacağını sanmaya ve zafere ulaştıracak olanakları en ön plana alınarak yerine getirilmesi lüzumuna inanırlar. Savaş için eğitilmiş olduklarından, doğal olarak bu eğilimi gösterirler. Askeri lider;

elindeki kuvvet ve silahı hiçbir zaman kifayetli görmez onu daima artırma ihtiyacı duyar. Esas tehlike de budur. Siyaset adamı ise; barış zamanında askeri giderlerin kısılmasını, harcamaların azalmasını, silâh altında bulunanların terhis edilmesini ister. Bu durum netice olarak siyasilerle askerler arasında sürtüşmelere yol açar. Arzu edilen durum; harcamalar ve elde mevcut kuvvetle elde edilen güvenliğin muvazene halinde olmasıdır. Memleket parasının bir kuruşunun boşuna harcanmaması, istihsal sahasında çalışan bir fazla sivilin askeri üniforma giydirilerek güvenlik için müstehlik olarak askeri hizmete çağrılmamasıdır.(...) Askeri masrafların çok yükseldiği, harplerin daha komplike bir durum aldığı zamanımızda, askerlerin askerlik kadar anlamaları lazım gelen bir konu da şüphesiz ekonomidir”.

ABD’nin geliştirdiği ve milli bünyeye uydurularak benimsenen PPBS ile ihtiyaçlar ve kaynaklar bir model içerisinde her ne kadar dengelenmeye çalışılsa da kaynaklar sürekli değildir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde ifade edildiği gibi, Cumhuriyet tarihinin her döneminde kaynaklar savunma ihtiyacının gerisinde kalmıştır ve savunma harcamaları milli bütçenin çok önemli kısmını teşkil etmiştir. O halde ihtiyaçların uygun tespit edildiği varsayımı ile hareket eder ve Türk ekonomisinin de bu ihtiyaçlar için tahsis edeceği kaynağın sınırsız olmadığını kabul edersek bu problemin daha çok yıllar devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Türkiye’nin ekonomik kalkınmasını ve refahını ciddi anlamda etkileyen kaynak ve ihtiyaç arasındaki bu ilişki veya çıkmaz bir kader olmamalıdır. Aslında bu kader değildir, siyasi iradenin bir tercihi, askeri bürokrasinin geleneksel anlayışıdır. Esas olarak Türk Silahlı Kuvvetleri ve Dışişleri Bakanlığı merkezli olarak yapılan ve geliştirilen jeopolitik askeri durum ve tehdit değerlendirmeleri ışığında siyasi iktidar, bazı riskleri ve sorumlulukları alabilmelidir. Böyle bir yaklaşımla MGSB’nin hazırlanması aşamasında ve siyasi direktifini verirken, TSK’ni aynı anda her cephede savaştıkları tarzda bir hazırlığa sevk edeceği yerde daha kısıtlı alanlarda bir hazırlığa sevk edebilmiş olsa ihtiyaç tespitinde de bir daralmayı sağlamış olacaktır. Bir başka ifade ile savunma ihtiyaçlarının sınırlandırılması bütçe görüşmeleri esnasında değil planlamanın başlangıcında yani tehdit algılamalarının başında yapılmalıdır. Şayet MGSB’de Sovyet Rusya, Suriye, Yunanistan, Bulgaristan tehdit olarak ifade edilirse, bundan sonra yapılacak tüm askeri planlamalarda bu husus göz önüne alınacak, kuvvet mukayeseleri yapılacak ve bu tehdidi bertaraf edebilecek savunma sistemleri ve yükümlülük altında bulundurulacak asker sayısı karşımıza ihtiyaç olarak gelecektir. Özellikle de askeri yardımlarla donatılan, lojistik sistemini dahi dışa bağımlı geliştirmiş olan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin işi bu

durumda daha da ağırlaşacaktır. İkinci Dünya savaşı'nın denge politikası adı verilen uygulamalarıyla başlayan bu tehdit algılamalarında siyasi iktidarın hiçbir risk almaması ve Türk Silahlı Kuvvetlerini çok cephede tedbir almaya yönlendirmesi kaynak tahsisinde yaptığı kısıtlamalarla çelişki yaratmaktadır. İhtiyaçların daraltılmasındaki temel uygulama MGSB ile ve siyasi iktidarın iradesini net olarak ortaya koymasıyla sağlanmalıdır.

İhtiyaçların kısıtlanmasına katkı sağlayacak diğer bir işlem de ihtiyaç tespiti aşamasında TSK'nin katkı almasıdır. Stratejik ve teknolojik çalışmalar yapan araştırma kurumları ve siyasi irade bu sorumluluğu paylaştığı takdirde ihtiyaçların daha optimal seviyelere inebileceği değerlendirilmektedir.

MSB. tarafından 1990 yılında yayımlanan beyaz kitapta Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu ile algılanan tehdit arasında bir ilişki kurulmuş ve şöyle denilmiştir (MSB; 1990: 120, 121):

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonundaki amaç, birçok yönden gelen tehdide göre daha yüksek sayısal miktarlara erişmek değil, bunlarla aynı standartta muharebe silahlarına ve teçhizatına sahip olmaktır. Diğer taraftan eğer Doğu ve Batı arasındaki silahsızlanma anlaşmalarının sonucu olarak sayısal eşitlik elde edilse dahi Türkiye'nin malzemesi yine standardın altında olacaktır. Bu sebeple Türkiye, modernizasyon faaliyetlerine devam etme ihtiyacındadır. (...) Genel amacı temelde teknik özellikleri NATO standartlarına uygun savunma ürünleri imal eden, ekonomik olarak tutarlı rekabet imkânına sahip bir sanayinin kurulmasıdır”.

1990 yılında MSB'nin bu söylemi iki açıdan önemlidir. Birincisi, 1990 yılını merkeze alan dönemde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunun çok yönlü tehdide endeksli olduğu ve tehdit olarak kabul edilen ülkelerin sahip oldukları silah sistem ve teçhizat düzeyine erişmeyi esas aldığı anlaşılmaktadır. Bu anlayışa göre, Türk Silahlı Kuvvetleri bu çok yönlü tehdit olarak her ülke için ayrı bir değerlendirme yapacak, bu ülkelerin sahip olduğu silah sistemleri ve kuvvetleri ile imkân ve kabiliyetlerini değerlendirecek ve buna göre bu tehdidi bertaraf edecek kendi kuvvet ve savunma silah sistemlerini tespit ederek ihtiyaçlarını belirleyecektir. Bu uygulamanın Trakya'da, Doğuda, Güneyde, Kıbrıs ve Ege'de ayrı ayrı yapıldığını ve çıkacak ihtiyaçların büyüklüğünü düşünelim. Şüphesiz ülkenin savunmasında risk minimum olmalıdır ancak sıfır risk öngörüsü ile yapılan değerlendirmeler çok akılcı olmayacaktır. Zira bu öngörü temelinde ortaya çıkacak savunma ihtiyaçları milli bütçeyle orantısız olarak çoğalacak ve karşılanma olanağı

kalmayacaktır. Zaten bugüne kadar ihtiyaçlarının tam olarak karşılanamaması da bu gerçeği bizzat ortaya koymaktadır. O halde Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyon hedeflerinin belirlenmesinde temel bir hata söz konusudur. Nitekim bu yıllarda gerçekleştirilmek istenen savunma sistem projelerinin çokluğu da bu anlayışın bir ürünü olarak görünmektedir. (MSB; 1990: 121-140)

Diğer göze çarpan husus ise, 1990 yılında yapılan bu değerlendirmede, Doğu ve Batı arasındaki silahsızlanma anlaşmaları ve yumuşama politikasına rağmen bu gelişmelerin tereddütle karşılanıp tehdit algılamasına yansımaması ve NATO standardının vurgulanmasıdır. Nitekim Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında Türkiye, 11 Eylül saldırılarına kadar geçen dönemi “belirsizlik dönemi” olarak isimlendirmiş, tehdit algılamalarındaki kaygı ve tereddüt yoğun çizgisinde radikal bir dönüşüm yaşamamıştır.

4.2.5.2. Savunma Sistemlerinin Tedarik ve Üretimi ile İlgili Hususlar

Türk Silahlı Kuvvetleri ile diğer güvenlik kurumlarının sistem ihtiyaçlarını karşılama görevi Savunma Sanayi Müsteşarlığı’na verilmiştir. Bu çerçevede faaliyetlerini sürdüren SSM’ nin bugüne kadar kara, hava, deniz, elektronik ve roket-füze alanlarında 50’den fazla projeyi tamamladığı ve hali hazırda, ülkemizin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak yaklaşık 110 projeyi yürüttüğü görülmektedir.

1985–2000 yılları arasında SSM tarafından yürütülen projelerde uygulanan tedarik modellerinin sayı ve bedelleri itibarıyla dağılımı Çizelge 4.4’de görülmektedir.

Çizelge 4. 4: Tedarik Modellerinin Sayıca ve Proje Bedellerine Göre Dağılımı¹⁸

Proje Modelleri	Adet	%	Milyon \$	% \$
Yurtiçi Geliştirme ve Üretim	14	22	418.8	3
Ortak Geliştirme ve Yurtiçi Üretim	4	6	888.5	7
Konsorsiyum (Çok uluslu katılım)	1	2	1,500	12
Lisanslı Üretim	8	13	556.8	5
Yurtiçi Üretim	11	17	3,130.1	26
Ortak Yatırım Şirketinde Üretim	6	10	3,028.5	25
Yurt Dışı Hazır Alım	19	30	2,709.27	22
Toplam	63	100	12,231.9	100

Tabloya göre sayıca ve yüzde olarak en fazla uygulanan üç model sırasıyla; Yurtdışı Hazır Alım, Yurtiçi geliştirme ve Üretim ve Yurtiçi Üretim modelleridir. Proje bütçeleri açısından tablo incelendiğinde sıralama değişmektedir. Ortak Yatırım Şirketinde Üretim ve Yurtiçinde Üretim Projelerinin sayısının az olmasına rağmen yüksek bütçeli projeler oldukları görülmektedir. Tasarım ve/veya entegrasyon çalışmalarını kapsayan ve mühendislik sorumluluğunun yurtiçi firmalara ait olmadığı Yurtiçi Üretim, Ortak Yatırım Şirketinde Üretim ve Yurtdışı hazır alım tedarik modellerinin bütçe toplamalarının proje bütçeleri toplamının % 73'ünü oluşturduğu, bu modelin sayı olarak da toplam proje sayısının % 57'sini oluşturduğu görülmektedir. Bu üç model de mühendislik sorumluluğunun yurtiçi firmalara ait olmamasından dolayı, teknolojik kazanımlar asgari düzeyde kalmakta ve yapılan yatırımların çok az bir kısmı daha sonraki projelerde kullanılabilir. (Güneş; 2006: 218)

Yaklaşık 20 yıllık savunma sanayinin tedarik politikası değerlendirildiğinde; 1990 yılına kadar Hazır Alım, 1990 ile 2000 yılları arasında Ortak Üretim ve 2000 yılı sonrasında ise Yurtiçi geliştirme ve Üretim, Ortak Geliştirme ve Yurtiçi Üretim, Konsorsiyum modellerin ağırlıkta oldukları görülmektedir. Savunma sanayinde yerli payı katkısı ise % 25'dir. (Güneş; 2006: 219) Yurtiçi firmaların yüklenicilik,

¹⁸ A.Ü. Sos. Bil. Ens. 2005-2006 Kamu Politikası-KP. 04 kitabı, Barış Güneş'in "Savunma Sanayi Politikası" isimli çalışmasından alınmıştır.

tasarım/entegrasyon ve üretim sorumluluklarının giderek artırılması yönündeki bu eğilim son derece olumlu olmasına karşın gelinen noktada henüz TSK'nin ihtiyacı olan sistem ihtiyaçlarının parasal büyüklük olarak sadece % 25'nin¹⁹ yurtiçinden karşılanabiliyor olması politikanın eleştirilmesi gereken önemli bir noktasıdır. Savunma sistemi tedarik harcamasının yıllık 3,5 milyar ABD dolarına yakın olan ülkemizde, ihtiyaçların milli imkânlarla karşılanma oranının ortalama % 25'ler seviyesinde kalması yetersizdir.

Bu konuda ki yetersizliği sadece sermaye birikiminin azlığı ile ilişkilendirmek doğru değildir. Gelişmekte olan savunma sanayi konusunda kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonun da arzu edilen düzeye erişmemiş olması da önemli bir etken olarak görülmektedir. Zira SSM' nin stratejik planı incelendiğinde; ihtiyaçların belirlenmesinde SSM' nin daha etkin olması, sektöre yönelik politikaların tek elden bir bütünlük içinde ele alınması ve ARGE faaliyetlerinin geniş katılımlı bir yaklaşımla SSM koordinatörlüğünde yürütülmesine ilişkin güçlükler yaşandığı anlaşılmaktadır. Tüm bunlara rağmen SSM'nin hazırladığı stratejik planda 2010 yılı için TSK'nin ihtiyaç duyduğu sistemlerin yurtiçinden karşılama oranını % 50 olarak belirlemesi ümit vericidir.

Savunma politikalarının incelendiği bu çalışmada, savunma sistem projelerinin tek tek analizi amaçlanmamıştır. Bununla birlikte, SSM'nin halen 110 projeyle ilgileniyor olması dikkat çekicidir. Bu projeler, her ne kadar yukarıda ifade edilen planlama mantığı sürecinde ve plan ihtiyaçlarından dolayı askeri yetkili uzman kişiler tarafından belirlenmişse de, gereklilikleri ve önceliklerinin, temel olarak savunmaya ve caydırmaya yönelik konseptle ne kadar bağdaştığı sürekli sorgulanmalıdır. Bir başka ifade ile bu projelerin “olmazsa olmaz” kategorisi içine girdiğine emin olmalıyız. Şüphesiz, plan ve plandan kaynaklanan gerekçeleri bilmememizden dolayı bu projelerin gerekliliği konusunda bir yorum yapmamız doğru ve sağlıklı da olmaz. Ancak, yine de açık kaynaklardan takip ettiğimiz bazı projeleri yüzeysel olarak incelediğimizde zaman zaman tereddütler yaşadığımızı söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, Kara Kuvvetleri Komutanlığının 80 silah, 800 füze alımını içeren “orta menzilli tanksavar silah sistemi

¹⁹ Bu oran SSM tarafından % 30, Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD) tarafından % 37 olarak ifade edilmektedir.

ihtiyacını” karşılamak üzere “Yurtdışı Hazır Alım” olarak planlanan tedarik modelinin “acil” olarak vurgulanmasının, bugünün uluslararası konjonktürü göz önüne alındığında, savunma sanayi stratejisi açısından bir çelişki yarattığı izlenimi vermektedir.²⁰ Bu anlamda savunma sistemleri tedarik projelerinin, savunma ve ekonomik kaygıyı optimize edecek tarzda daha derin bir süzgeçten geçirilmesinde ve tartışılmasında fayda olacağı düşünülmektedir. Bu noktada askerlerin strateji ve teknoloji anlamında sivil uzmanlarla, araştırma enstitüleri ile işbirliği yapması ve sorumluluğu hem bilim adamları ile hem de siyasilerle paylaşmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Başka bir anlatımla, savunma sistem ihtiyaçlarının tespiti safhasında kurum olarak sadece Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sorumlu tutulmaması, kamu ve özel alanda konuyla ilgili kurum, kuruluş ve kişilerin katkılarının alınması, bu noktada sorumluluğun siyasi irade tarafından paylaşılması ve savunma yapısında buna yönelik düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Böyle bir sistem içerisinde savunma sistem ihtiyaçlarının daha ince bir filtreden geçebileceği, yarın savaşa katılacakmış gibi düşünebilen asker uzmanların titizliği ile bu konuda daha objektif değerlendirmeler yapabilecek bilim adamları ve siyasiler arasında optimal bir denge kurulabileceği düşünülmektedir.

4.2.5.3. Savunma Sanayi Mevzuatının Değerlendirilmesi

4734 sayılı kanunla birlikte bir takım yenilikler de yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesindeki temel nedenin, 2886 sayılı kanunun, hem kamu harcamalarına ilişkin ihaleleri hem de kamuya gelir sağlayan ihaleleri birlikte düzenlemesinin yarattığı karışıklık şeklinde ifade edilmesi çok açıklayıcı olmamaktadır. Yeni yasa ile getirilen yenilikler incelendiğinde; AB ihale mevzuatındaki süreler de dikkate alınarak farklı ve yeni ilan süreleri düzenlendiği, yabancı firmaların ihalelere katılımını kolaylaştıracak şekilde bürokratik zorlukların kaldırıldığı, ayrıca daha çok isteklinin ihalelere katılabilmesi için elektronik haberleşme yoluyla ilana da imkân tanındığı görülmektedir. Dolayısıyla bu düzenlemeyle her ne kadar şeffaflık, rekabet gibi hususlarda avantajlar sağlanıyorsa da diğer taraftan yabancı sermayenin bu tür ihalelere katılmasına katkıda bulunduğundan

²⁰ <http://www.ssm.gov.tr/TR/Projeler> (29.08. 2007)

dolaylı olarak yerli firmalar olumsuz etkilenmiştir. Bir başka deyişle, yasal düzenleme ile AB ile uyum gayretleri kapsamında yabancı firmalara da aynı haklar sağlanarak bir rekabet ortamı yaratılmıştır. Dolayısıyla bu uygulamanın mantığında milli savunma sanayisinin korunması anlayışı yoktur. Yeni ihale düzeniyle ihalelerimiz yabancı isteklilere daha açık hale dönüşmüştür.

İhale Kanunu'nun 11. maddesi, *“İhaleyi yapan idare bünyesinde bulunan veya idare ile ilgili her ne amaçla kurulmuş olursa olsun vakıf, dernek, birlik, sandık gibi kuruluşlar ile bunların kurmuş oldukları veya ortak oldukları şirketler bu idarelerin ihalelerine katılamazlar”* şeklinde bir düzenleme getirmektedir. Son derece masum görünen bu hüküm aslında Türk Savunma Sanayinin lokomotifi ve omurgası konumunda olan TSKGV şirketlerini kamu ihalelerinden men etmektedir. Yani TSKGV ile ilişkili ASELSAN, HAVELSAN, ROKETSAN TAI gibi şirketleri MSB tarafından açılan ihalelere doğrudan katılamayacaktır. Tabi bu uygulamayı temel felsefe itibariyle Türk savunma sanayini kendine yeterli duruma getirmek, dışa bağımlılığını önlemek anlayışıyla özleştirmek mümkün değildir.

Bununla birlikte kanun, eşik değer uygulaması ile yerli firmalarımızın sistemin işleyişinden görebileceği muhtemel zararlardan korunmasını amaçlayan düzenleme de getirmiştir. Buna göre; 4734 sayılı Kanunun 8. maddesinde belirtilen ve her yıl güncellenen eşik değerlerin altındaki ihalelerin yabancı isteklilere tamamen kapatılacağı, ayrıca bu değerler üzerindeki ihalelerde ise yerli istekliler lehine % 15'e kadar fiyat avantajı sağlanabileceğini öngörmektedir. Ancak yerli firmaların korunmasına yönelik bu düzenleme idarenin tasarrufuna bırakılmıştır. Uygulamalarda bu konuda yerli firmalar lehine çok hassas davranıldığını söylemek gerçekçi olmayacaktır. Sonuç olarak yeni ihale kanunu ile yabancı sermaye ve yabancı teknoloji kullanılması ön plana çıkarılmış, savunma sanayinde millileşme hedefi olduğu adeta ikinci plana atılmıştır. Buna paralel olarak bugün % 25'lerde olan yerli sanayi payının 2010 yılında % 50'ye çıkarılması konusunda ki SSM'nin hedefinin oldukça iyimser olduğu değerlendirilmektedir.

4.3. Ülkede ve Yakın Çevredeki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri

1980 tarihinden günümüze değin devam eden dönemde; soğuk savaş yerini yumuşamaya terk etmesine rağmen, İkinci Dünya Savaşı sonrası sessizlik Ortadoğu ve Balkanlar'da bozulmuş ve baş döndürücü gelişmeler yaşanmıştır. Döneme damgasını vuran ve dünyanın yeniden şekillenmesinde başat rol oynayan Sovyetler Birliğinin dağılmasını yani 1990 yılını merkeze alıp dönemi bütünüyle incelemek ve değerlendirmek daha doğru olacaktır.

1979 İran'da İslam Devrimi yaşanmış ve ABD ile yakın işbirliği içinde bulunan Şah idaresi yerine Humeyni liderliğinde İslami bir yönetim iş başına gelmiştir. Aynı yıl İran'ın doğusunda Afganistan SSCB tarafından işgal edilmiştir. Dönemin hemen başında yaşanan bu gelişme ABD'yi tedirgin etmiştir. Zira bir yandan Amerika'nın Ortadoğu politikasının o zamana kadar kilit taşlarından bir olan İran, kontrolsüz ve tehlikeli bir idarenin yönetimine girmiş, diğer yandan hemen bu ülkenin doğusunda Afganistan geleneksel düşmanı tarafından işgal edilmiştir. ABD'nin bölgeye ait ulusal politikaları ve bu politikalarının merkezinde bulunan çıkarları açısından bakıldığında gerek Afganistan'ın işgali gerekse İran'daki rejim değişikliği gerçekten de ABD için kaygı vericidir. Zira her şeyden önce bu gelişme Amerikan şirketlerinin önünü tıkayacak, sermayenin dolaşımı mümkün olmayacaktır. Diğer yandan bölgedeki zengin petrol rezervi kontrolünün dışında olacaktır. Ayrıca, İran'ın radikal İslam'ı, Rusya'nın da sosyalist rejimi çevre ülkelere ihraç etmesine imkân sağlayabileceğinden bölgedeki Amerikan çıkarlarını daha da olumsuz etkileyecektir. Bu nedenlerle ABD, Rusya'nın işgali sonrasında bölgedeki direnişi desteklemiştir. Bu işgalin hemen arkasından patlak veren İran-İrak savaşında da Irak'a silah sağlamıştır.

Saddam liderliğindeki Irak, İran savaşının bitmesini müteakip 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu gelişme üzerine Birleşmiş Milletler 6 Ağustos 1990 tarihinde ambargo kararı almış, 15 Ocak 1991 tarihine kadar da Kuveyt'ten çekilmesini istemiştir. Alınan ambargo kararına Türkiye de uymuş ve bu kapsamda bu ülke ile ticareti durdurmuş ve Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmıştır. Ancak Irak Kuveyt'ten çıkmamakta direnince asıl kuvvetlerini ABD'nin oluşturduğu ve İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkelerinde sembolize edildiği müttefik kuvvetler, 17 Ocak 1991 tarihinde başlayan

hava bombardımanlarının yaklaşık bir ay sonrasında kara harekâtı ile Irak kuvvetlerini saf dışı ederek Kuveyt'ten çıkarmıştır.

Bu askeri harekât öncesinde ABD Türkiye'den üç konuda yardım istemiştir. İlki, Türkiye'deki üslerin Irak'a yönelik hava harekâtı sırasında kullanılması; ikincisi Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırması; üçüncüsü S.Arabistan'da toplanan müttefik kuvvetlerine Türkiye'nin birlik göndermesidir. (Uzgel; 2005: 255) Türkiye müttefik kuvvetlere katılmamıştır, ancak üslerini bu harekâta açmış ve Irak sınırına kuvvet kaydırmıştır. Dolayısıyla her ne kadar askeri harekâta doğrudan katılmadıysa da, gerek Irak'ın bir kısım kuvvetini Türkiye sınırına angaje ederek, gerekse hava harekâtı için üs sağlayarak ambargonun dışında çok önemli bir askeri destek de sağlamıştır.

Körfez harekâtı sonrasında Saddam, Kuzey Irak'ta ayaklanan Kürt grupları ve güneydeki Şiilere karşı bir operasyon başlatmış ve uyguladığı şiddet ve baskı neticesinde Irak ordusundan kaçan yüz binlerce Iraklı Kürt Türk sınırına yığılmıştır. Türkiye 1988 yılında yaşadığı deneyimi de göz önünde bulundurarak, sınırına gelen yaklaşık 500 bin sığınmacının yaratacağı siyasi ve iktisadi sıkıntılar nedeniyle sınırını bu sığınmacılara kapatmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye sınırına yığılan yüz binlerce kişiye sınırın açılmayacağını, Türkiye'nin bunlara yardımcı olacağını ancak BM Güvenlik Konseyi'nin bu konuda Irak yönetimine baskı yapması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Batı'nın da ciddi olarak yardımına ihtiyaç olduğunu, Irak'a müdahale için bir BM Gücü kurulmasını ve böyle bir adım atılırsa Türkiye'nin bu güce "askeri katkıda" bulunacağını vurgulamıştır.²¹

Türkiye'nin, bu bölgede uluslararası önlem alınmasında ısrarı üzerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Nisan 1991'de alınan 688 Sayılı Kararla, ağır coğrafi şartlarda ölümle burun buruna yaşayan kuzey Iraklı mültecilere insanî yardım için uluslararası ortam yaratılmıştır. Türkiye'nin büyük katkısı ile Kuzey Irak'ta bir güvenlik şemsiyesi ve insanî yardım köprüsü oluşturulmuş ve 36. Paralelin kuzeyinde uçuş ve askeri faaliyet yasağı getirilmiştir. Bölgenin kontrolü için; ABD, İngiliz ve Fransız askeri kuvvetlerinin Zaho civarında “güvenli bölge” (safe haven) oluşturma yolundaki

²¹ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/Ayintarihi/1991/nisan1991.htm>. (14. 09.2007)

çalışmalarıyla Huzur Harekâtı (Operation Provide Comfort) adı verilen operasyon başlamıştır. Bu ülkelerin askerlerinden oluşan kuvvetler Silopi’de, hava gücü de İncirlik’te konuşlanmıştır. Bölgedeki ilk harekâtı icra eden bu birleşik kuvvette 1.682 personel görev yapmış ve harekât esnasında 44’ü ABD, 4’ü Türkiye’den olmak üzere 77 uçak ve helikopter kullanılmıştır. Türkiye’ye ekonomik ve siyasi açıdan büyük yük oluşturan (günde 1.600.000 USD) Kürtler hızla Kuzey Irak’a dönmeye başlamışlar ve ilk harekât 16 Temmuz 1991’de sona ermiştir. Bundan sonra kamuoyunda Çekiç Güç olarak bilinen İkinci Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort II) başlamıştır. Türkiye, 12 Temmuz 1991’de aldığı bir Bakanlar Kurulu kararıyla, içinde TSK unsurlarının da bulunduğu bu gücün Türkiye’de konuşlanmasına izin vermiştir. (Uzgel; 2005: 263)

Temel amacı insani yardım olan bu harekât 1 Ocak 1997’den itibaren “Kuzeyden Keşif Harekâtı” adını almış ve her seferinde görev süresi altı ay uzatılmak suretiyle yaklaşık 12 yıl sürmüştür. Bu süre içerisinde de 12 hükümet değişmiştir. Muhalefette iken bu gücü eleştiren siyasi partilerde Çekiç Gücün süresinin uzatılması için onay vermişlerdir. Kamuoyunda 1 Mart Tezkeresi olarak bilinen, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması için Hükümet’e yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresinin” reddedilmesi ve ABD’nin liderliğindeki koalisyon kuvvetlerince başlatılan askeri harekâtla Irak’ın işgal edilmesini müteakip Çekiç Gücün görev süresi de sona ermiştir.

Körfez Harekâtı ve sonrasında Kuzey Irak’ta meydana gelen gelişmelere Türkiye’nin savunma politikaları açısından baktığımızda, konunun ekonomik ve siyasi boyutunun oluşum sürecinden ziyade güvenliğini ilgilendiren sonuçları ve bu sonuçların analizi önem kazanmaktadır. Elbette gerek Irak’la yapılan ticaretin sekteye uğraması ve Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapatılması nedeniyle Türkiye milyarlarca dolar kayba uğramıştır. Körfez harekâtına sağladığı katkıdan dolayı bir koyup üç almayı ümit eden ve adeta Menderes liderliğindeki DP döneminin ABD taraftarı atmaca politikalarını izleyen siyasi iktidar maalesef elindekini de kaybetmiştir. Takip edilen politikalar sonrasında, Irak’ın parçalanması ve Kuzey Irak’ta fiilen Kürt varlığı oluşumu da olayın siyasi boyutudur. Ancak bu oluşum sürecinin siyasi ve ekonomik analizini yapmak bu çalışmanın

merkezinde değildir. Bununla birlikte, savunma politikasına konu olan milli gücün gerek ekonomik gerekse siyasi gelişmelerin sonucundan etkilenmiş olması nedeniyle kısaca değinilmesinde yarar olduğu düşünülmektedir.

Körfez Harekâtının yapıldığı ve ABD'nin ilgisini Ortadoğu'ya yoğunlaştırdığı dönemde, SSCB dağılma sürecinde olup, Avrupa'da silah indirim müzakereleri yapılmakta ve NATO'nun yeni işlevi ve stratejisi tartışılmaktadır. ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisi aslında yeni de değildir. ABD Başkanı Eisenhower'ın adıyla anılan doktrinle Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlığını korumak, ekonomik ve askeri yardım yapmak ve bu ülkelerin talep etmeleri durumunda komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması öngörülüyordu. Yani ABD'nin Ortadoğu ile ilgilenmesi günlük politikaların veya cari gelişmelerin bir sonucu değildir. Sovyetlerin pasifize olması sonrasında, bu coğrafyanın doğalgaz ve petrol kaynaklarının kontrol altına alınması, yeni pazar açılması ve uluslararası sermayenin akış yollarında ki engellerin kaldırılmasına ilişkin bir projenin parçasıdır. Özdağ, bu proje kapsamında, ABD'nin büyük oyununu ve Türkiye'nin tutumunu şöyle eleştirmektedir.²²

ABD, Irak'a ambargo için Birleşmiş Milletleri kullanmıştır. Ancak, Kuzey Irak'a yönelik ABD politikaları için ise Türkiye "kullanılmıştır." Amerikan uçakları İncirlik'e konuşlanmışlar, önce Çekiç Güç, sonra Kuzey Keşif Gücü buradan hareket etmiş, Irak ordusunun Kuzey Irak'a çıkmasını engellemiştir. Türkiye'nin ABD uçaklarına sağladığı bu imkân karşılığında elde ettiği şey ise PKK'ya karşı verilen terörle mücadele sürecine "politik destek" ve Kuzey Irak'a yapılan sınır ötesi harekâtların Washington tarafından "onaylanması" olmuştur. 1990'lı yıllarda PKK'yı "**stratejik tehdit**", Kuzey Irak'ta kurulacak Kürt devletinin ise sadece "**taktik tehdit**" olarak görülmüş ve Çekiç Gücün süresi her seferinde uzatılmıştır. (...) Özetle, Genelkurmay Başkanlığı, PKK'ya karşı özellikle 1992'den sonra Türkiye içinde ne kadar doğru analizler yaptı ve politikalar geliştirdi ise Ortadoğu ile ilgili ağırlıklı olarak askeri ihtiyaçları ön plana çıkaran ve diğer faktörleri ihmal eden analizleri o kadar yanlış olmuştur. (...) Çünkü bütün bunlar gerçekleşirken, Kuzey Irak'ta ABD'nin oluşturduğu çerçeve içinde ve Türkiye'nin desteği ile Kürt devleti kurulurken Ankara'da "**ABD Kürt devleti mi kuruyor?**" endişesi ile Amerikalılara yöneltilen sorulara ABD'li politikacı ve diplomatlar bütün bir on sene boyunca "Hayır" cevabını vermişlerdir. Ancak bu konuda Ankara'da en fazla güvenilen söz Amerikalı generallerin "**tabii ki hayır**" sözü olmuştur (...) Siyasi karar alıcılar ise bu on yılın hiçbir döneminde (Özal'ın bazı şüpheli girişimleri ve Alparslan Türkeş'in Musul-Kerkük vilayetinin Türk ordusu tarafından kontrol altına alınmasını öneren planı hariç) ciddi bir şekilde Ortadoğu'nun geleceğinin Türk milli menfaatlerini nasıl tehdit edebileceği üzerinde düşünmemişlerdir.

²² Ümit Özdağ, *Türkiye-ABD İlişkileri, Büyük Yalan*. www.21yyte.org/tr/, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2006.

Esasen 1990'lı yıllarda Kuzey Irak'la ilgili izlenen politikalardan ve Kuzey Irak'ta oluşan bu boşluğun doğuracağı sonuçların siyasi analizinden birinci derecede şüphesiz siyasi iktidar yükümlüdür. TSK'nin, PKK'yı stratejik tehdit ve burada kurulacak bir Kürt Devletini taktik tehdit gördüğü yönündeki yaklaşım farklı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bakış açısı ile geleceğin Ortadoğu yapılaşması ile ilgili yapılan jeopolitik değerlendirmelerde Genelkurmay'ın da başarılı olmadığı ifade edilmektedir. Her ne kadar siyasi politikaların üretiminden öncelikle siyasi iktidarlar sorumlu ise de, bu politikaların güvenlik boyutları itibarıyla Genelkurmay'a da bazı sorumluluklar yüklemek doğal görünmektedir. Bununla birlikte; dönem içinde uygulanan salt askeri faaliyetlerle TSK'nin cari harekâtla meşgul olduğu ve ileriye yönelik sağlıklı değerlendirmeler yapmadığına ilişkin bir saptamada bulunurken, milletin canını acıtan PKK'nın, gözle görünen, en yakın ve en tehlikeli hedef olduğu, siyasi direktifin ve kamuoyu baskısının da bu önceliği tercih ettiği unutulmamalıdır. PKK ile mücadelede operasyonel şartların gerektirdiği durumlarda TSK unsurlarının, Kürt gruplarla yaptığı işbirliğinin de bu gruplara siyasi bir kimlik kazandırdığını düşünmemiz çok gerçekçi olmayacaktır. Kaldı ki, TSK'nin bir yandan temel görevi olan silahlı mücadeleyi yürütürken diğer yandan da MGK gibi üst düzey toplantılarda bu endişesini dile getirdiği değerlendirilmektedir. Sualp'in (1995) Haftalık Aksiyon Dergisinde yayımladığı yazıda, Genelkurmay'a ait olduğu iddia edilen bir rapora istinaden, *“Çekiç Güç'ün Türkiye'nin egemenlik haklarını hiçe saydığı, üst kademedede oluşan rahatsızlıkların açıkça dile getirildiği, bu kuvvetin amacını aşan olaylarının açıklandığı ve Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına yaptığı katkı”* konu edilmesi de bu yaklaşımı desteklemektedir.

Kuzey Irak'ta geleceğe ilişkin temel kaygı, Türkiye'nin yakın gelecekte mütecaviz bir devletle sınırdış olma olasılığından kaynaklanmıştır. Bu olasılık zaten Körfez harekâtı ile birlikte tırmanmış ve Çekiç Güç'ün kurulması aşamasında dahi yetkili ağızlardan bu kaygının giderilmesine yönelik açıklamalar yapılmıştır. Bir başka ifade ile Çekiç Güç'ün teşkili ile ABD'nin politikalarına hizmet edileceği aslında bir bilinmez değildi, ancak bu bilinmezi görmemek veya görmek istememek siyasi iktidarın politikası olmuştur. Özellikle Türkiye'nin 1990'lı yılların başında oluşturulan Irak politikasında Özal'ın çok

önemli etkisi olmuştur. Genellikle tek başına hareket etmeyi tercih eden ve çoğu kez Dışışleri ve Genelkurmay'ı da dışlayarak telefon diplomasisi ile kararlar alan Özal, Irak konusunda hep atak politika izlemeyi, ABD ile müşterek hareket etmeyi istemiştir. Hatta Körfez Harekâtı sürecinde, TSK'nin Kuzey Irak'ta harekât icra etmesi ile ilgili olarak yaptığı baskı nedeniyle, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay Aralık 1990'da istifa etmiştir. Ayrıca Özal'ın politikalarını benimsemeyen Dışışleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Safa Giray istifa etmişlerdir. Bu gelişmeler sonrasında muhalefet ve kamuoyundan yoğun tepki alınması, Özal'ın sert politikalarını dengelemiştir.

1963-1964 ve 1967 yıllarında Kıbrıs'ta Türk ve Rum toplumları arasında yaşanan gerginliklerde Türkiye ve Yunanistan sıcak bir çatışmayı göze alamazlar bile bu olasılığı dikkate alarak izledikleri politikalarla askeri ve siyasi açıdan hazırlıklar yapmışlardır. 1970'li yılların başında, Yunanistan'ın Kıbrıs'a tek başına egemen olmayı istemesinden kaynaklanan gerilim ve adada meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmasına neden olmuş ve iki ülke arasındaki tansiyon iyice çıkmıştır. Ayrıca bu gelişme, her iki ülke arasında var olan Ege Denizi'ne ilişkin uzlaşmazlıkların giderilebilmesi için gereken güven ortamını bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Taraflar; ulusal çıkarları, toprak bütünlükleri ve ulusal güvenlikleri açısından birbirlerini potansiyel bir tehlike ve tehdit unsuru olarak görmeye başlamışlardır. Öyle ki, her iki ülke kamuoyu ve medyanın konuya gösterdiği hassasiyetten dolayı politikacılar zaman zaman kontrolü sağlamakta zorlanmışlar, bazen de konu Yunan başbakanlarının yaptığı gibi iç politika malzemesi olmuştur. NATO'nun bir Türk-Yunan uyuşmazlığında yeterince kararlı ve tarafsız davranmadığını ileri süren Yunanistan, askeri açıdan Türkiye'den kaynaklanan tehdidin giderilebilmesi için NATO'ya tahsis edilmiş silahlı kuvvetlerini NATO'dan ayırmak ve ulusal kuvvetlere katmak amacıyla NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. Bununla birlikte Yunanistan, iç politikada yaşanan olumsuzlukların giderilmesi ve Türkiye ile pazarlık gücünün artırılması açısından ulusal kamuoyunu yönlendirmek için sürekli olarak bir "Türk tehlikesi"nden söz etmiş ve uluslararası platformda Türk çıkarlarına uygun konularda olumsuz tavır sergilemiştir.

Bu dönemde, Türkiye; Yunanistan'ın Türk kıyılarını çevreleyen Yunan adalarını hızla

silahlandırma yoluna gitmesinden dolayı caydırıcı olmak üzere “Ege Ordusunu” teşkil etmiştir. Bu gelişmelerle, Türkiye ve Yunanistan arasındaki; Ege Denizi kıta sahanlığına ilişkin uzlaşmazlık, Kıbrıs bunalımı, hava sahasının kontrolü, karasuları, adaların silahlandırılması sorunları 1970’li yıllarda iyice derinleşmiş, Türkiye’nin Ege Denizi’nde HORA-MTA SİSMİK I gemisiyle araştırma yapmak istemesiyle bazen de sıcak çatışmanın eşiğinden dönülmüştür.

Ambargonun kaldırılmamasının Türkiye’yi savunması açısından yeni seçenekler aramaya iteceği endişesini dile getiren Türkiye, bununla bağlantılı olarak, bölgede ve uluslararası sistemdeki denge değişikliklerine değinerek, süper güçler arasındaki ilişkilerde yumuşamaya doğru bir gidişin gözlenmekte olduğuna işaret etmiştir. Buna göre eskisinden farklı olarak; Türkiye’nin savunma planlarını yaparken SSCB’den kaynaklanan güvenlik kaygılarını ve tehdit algılamalarını daha az göz önünde bulunduracağını, Türkiye’nin ulusal güvenliği açısından asıl önemli tehdidin Yunanistan’ın izlemekte olduğu uzlaşmaz tutumundan kaynaklandığı sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.²³

Türkiye’ye uygulanan ABD askeri ambargosunun kaldırılması sonrasında, Türkiye’nin Ege Denizi’ndeki güç dengesini yeniden lehine çevirmesine olanak vereceğinden duyulan kaygı, Yunanistan’ı Türk-Yunan ilişkileri açısından yeni bir yaklaşım benimsemeye yöneltmiştir. Bu çerçevede, Yunanistan, bir yandan Türkiye ile diyalog yollarını kullanarak fiili gerginliğin azaltılmasına çalışırken, diğer yandan da, NATO askeri kanadına yeniden dönmek istemiştir. Yunanistan’ın NATO askeri kanadına dönme isteğine Türkiye karşı çıkmamıştır, ancak Ege Denizi’ndeki NATO deniz ve hava komuta kontrol sorumluluk bölgelerinin yeniden paylaşılması konusunda 1974 öncesi koşullarının geçerli olmayacağına ısrar etmiştir. Yunan makamlarının da iç muhalefet ve baskı nedeniyle bu isteği kabul etmemesinden dolayı NATO çerçevesinde yürütülen görüşmeler ve arabuluculuk çalışmalarına rağmen 1980 sonlarına kadar çözümlenememiştir.

Türkiye’deki 12 Eylül askeri müdahalesinden bir ay sonra, NATO Başkomutanı A. Haig ile Evren arasında, Yunanistan’ın askeri kanada dönüşü için gerekli görüş birliği sağlanmış ve Türkiye, Rogers Planı olarak adlandırılan bir plan çerçevesinde vetosunu

²³ <http://www.turkishgreek.org> (13.09.2007)

kaldırarak Yunanistan'ın dönüşünü kabullenmiştir. Rogers Anlaşması, öncelikle, Yunanistan'ın NATO askeri kanadına koşulsuz olarak dönebilmesini, daha sonra, iki ülke arasındaki uzlaşmazlık noktalarının giderilmesini amaçlamaktadır. Ancak, uygulanmaması durumunda taraflara bir sorumluluk yüklememiştir. Burada sadece iki orgeneralin asker sözüne dayanarak hazırlanan plan olması ve uygulanmaması nedeniyle de eleştirileri bu kişilere yönlendirmiştir. Ancak sonuç olarak Yunanistan NATO'nun askeri kanadına geri dönmüştür.

Bundan sonraki gelişmelere, Yunanistan'da iktidara gelen PASOK lideri Papandreu damgasını vurmuştur. Papandreu politikasını Türk tehdidi temeline oturtmuştur. Özellikle Türkiye ve NATO ile olan ilişkilerindeki sert tutumu ile kendi ulusal kamuoyu önünde güçlü bir hükümet imajı yaratmaya çalışmış, bu durumu sarsmamak için Türkiye ile doğrudan görüşmelere girmekten kaçınmış ve görüşmelere başlamak için önkoşullar ileri sürmüştür. Her vesile ile Türk tehdidini bahane ederek gerek NATO gerekse ulusal platformda rant sağlama yoluna gitmiştir. Bu çerçevede, Yunanistan'ın, NATO savunma planları kapsamında; Limni adasını silahlandırma ve bu kuvvetleri NATO'ya tahsis etme gayreti Türkiye'nin itirazları ile engellenmiştir. Yunanistan da bunun üzerine, Ege Denizi'nde yapılması planlanan ortak deniz ve hava tatbikatlarına katılmama kararı almış ve Türkiye'nin ittifakla ilişkilerinde veto hakkını kullanarak engel çıkarmıştır.

1983 yılı sonlarında, Kıbrıs Türk toplumunun bağımsızlık kararı alarak KKTC'yi ilan etmesi ve kurulan devleti, Türkiye'nin tanınması, Yunanistan ile ilişkileri daha da çıkmaza sokmuştur. Bu gelişme sonrasında, açıkça ve her platformda Türkiye'yi kendilerine bir tehdit olarak algıladıklarını ifade eden Yunanistan ulusal savunma stratejisinde değişikliğe gideceğini vurgulamıştır. Bu değişiklik; Yunanistan'ın tehdit önceliklerini ve buna göre savunma sistemini değiştirmesi esasına dayanmaktadır. O güne kadar Sovyetlerden geldiği varsayılan tehdit ikincil duruma düşmekte asıl tehdidin Türkiye'den geldiği kabul edilmekteydi. Yunanistan'ın, Türkiye'yi açık ve doğrudan tehdit kaynağı olarak gördüğünü açıklaması ve ulusal kuvvetlerini bu tehdidi karşılamak üzere yeniden konuşlandırmaya karar vermesi ve buna göre strateji benimsemesi iki ülke arasındaki gerginliği giderek tırmandırmıştır. Uyuşmazlıklara çözüm bulunamaması, iki ülke arasında hızlı bir

silahlanma yarışını da beraberinde getirmiştir.

Ege Denizi'nde, 1996 yılında, Kardak Kayalıkları'na ilişkin olarak, iki ülkeyi doğrudan bir sıcak çatışmaya sürükleyebilecek hızda ve şiddette bir bunalım yaşanmıştır. Medya ve kamuoyunun da fitili tutuşturması nedeniyle Kardak kayalıkları süratle Ege denizinde kıta sahanlığı ve egemenlik sorunu haline gelmiş sıcak çatışma ABD'nin de uyarısıyla, son anda önlenmiştir. Yunanistan'la gerilim, Yunanistan'ın S-300 Rus füzelerinin adaya yerleştirilmesi girişimi, terör örgütü PKK'ya verdiği destek gibi nedenlerle dönem içinde devam etmiştir.

Ortadoğu ve Ege'de bu gelişmelere rağmen Avrupa'da 1980'li yılların sonunda bloklar arası yumuşama gerçekleşmiş, 1990 yılında Paris'te Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) imzalanmış, hemen sonrasında SSCB dağılmış, Yugoslavya parçalanmış ve Berlin Duvarı yıkılmıştır. Bir başka anlatımla Avrupa'da bir iki yıl öncesine kadar birçok politika uzmanının dahi tasavvur edemeyeceği gelişmeler yaşanmıştır. 1990 yılları sonrasında; Ortadoğu'nun karıştığı, Avrupa üzerindeki geleneksel Sovyet tehdidinin ortadan kalktığı, Balkanlar'da etnik milliyetçilik hareketlerinin başladığı, Ege'de Türk-Yunan geriliminin yaşandığı geniş bir coğrafyada uluslararası güvenliğin nasıl sağlanacağı ve bu güvenlik sisteminin aygıtlarının neler olacağı konusunda uluslararası zirveler, konferanslar ve bir seri toplantılar yapılmıştır.

4.4. Avrupa'nın Güvenliği Meselesi ve Yeni Güvenlik Oluşumları

Ortadoğu'da meydana gelen bu gelişmelerin aksine Avrupa'da Soğuk Savaşın yumuşatılması ve Avrupa'da yaşanabilecek gerginliklerin çatışmaya dönüşmesinin engellenmesine yönelik bir süreç yaşanmıştır. Avrupa güvenliği konusunda, 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki'de çalışmalarına başlayan ve 1 Ağustos 1975'de Doğu ve Batı blokları arasında bir yumuşama belgesi olan Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) bir siyasi süreç olarak varlık kazanmıştır. 1980'li yıllarda bir dizi seminer ve izleme toplantılarıyla, Batı ile Doğu arasında bir görüşme ve temas forumu olarak işlev görmeye başlamıştır. Bunun sonucunda, 1990 yılında imzalanan Paris Şartı Soğuk Savaş'ın bitişini simgelemiş ve özellikle 1992'de yapılan Helsinki Zirvesi

ile kurumsallaşma sürecine girilmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1994 yılındaki Budapeşte Zirvesi'nde bugünkü adını ve statüsünü alarak, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) dönüşmüştür. "Yüzyılın Son Zirvesi" olarak adlandırılan AGİT Zirvesi 18–19 Kasım 1999 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiş ve bu zirvede "Avrupa Güvenlik Şartı" imzalanmıştır.²⁴

Soğuk savaşın sona ermesi ve geleneksel Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, Fransa ve Almanya'nın öncülüğünü yaptığı Avrupalı ülkeler için, Avrupa'nın savunmasını ABD ve ABD'nin ağırlığının bulunduğu NATO dışında imkânlarla sağlamak fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünceden hareketle, 1948 yılından beri aktif olmayan ve kâğıt üzerinde bulunan Batı Avrupa Birliği (BAB)'nin tekrar canlandırılması gündeme gelmiştir. ABD dâhil Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelerin dışlanarak oluşturulmak istenen Avrupa güvenliğinin yeni yapısı, BAB'ın gerekli askeri imkân ve yeteneklerden yoksun olması ve NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılmasına ihtiyaç duyması nedeniyle uygulamaya geçmeden tıkanmıştır.

1990 Paris Zirvesinde kabul edilen Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) ve sonrasında Doğu Bloğunun fiilen dağılmasını müteakip NATO, kuruluşunun ve varlığının temel nedenlerini yitirmiştir. 40 yıllık geleneksel kızıl ordu tehdidinin ortadan kalkması, karşılıklı silahsızlanma ve kuvvet indirim müzakerelerinin başlaması, NATO'nun varlığının sorgulanmasına ve Avrupa'nın güvenlik yapısını yeni bir model üzerine inşa etme arayışlarına neden olmuştur. Bu arayışın temelinde Avrupalı ülkeler için NATO'suz bir Avrupa ordusu, ABD için ise NATO şemsiyesi altında bir Avrupa ve genişletilmiş bir NATO sorumluluk sahası yer almıştır. Uzun müddet "belirsizlik dönemi" olarak adlandırılan bu geçiş sürecinde NATO üyesi ülkeler ortaklık politikalarını gözden geçirip NATO'nun varlığının devam meşruiyetini ispatlamak ve yeni açılımlarda bulunmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle, şimdiye kadar varlığının gerekçesi olarak sunulmuş olan malum geleneksel tehdit yerine, yeni gelişen bölgesel çatışmalar güvenliği tehdit eden en önemli tehlikeler olarak görülmüş ve NATO'nun görev alanı bu yöne kaydırılmıştır.

²⁴ <http://www.todaie.gov.tr/ihadm/avrupa/guvenlik.pdf> (01.02.2008)

NATO'nun varlığını meşrulaştıran, yeni görevi ve geleceği için dayanak olan ve NATO üyeleri tarafından genel kabul gören temel düşüncelerden biri; NATO'nun her iki Blok arasında yaşanması muhtemel bir savaşın önlenmesinde ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında çok önemli bir rol oynadığıdır. Yani bu düşünceye göre, NATO, muhtemel bir savaşı önleyen bir ortak güvenlik teşkilatıdır. Bu teşkilat, geldiği noktada savunma yetenekleri bakımından halen çok önemli bir güçtür. Bundan sonra oluşabilecek her türlü tehdit için de caydırıcı bir rol oynayarak güvenliğe katkıda bulunabilir.

NATO üyeleri tarafından dile getirilen bir diğer temel düşünce ise uluslararası tablonun belirsizliğidir. Her ne kadar silah indirim anlaşmaları yapılmış ve SSCB fiilen dağılmış ise de dağılan bu ülkelerin orduları ortadan kalkmamıştır. Yani henüz radikal kararlar alıp uygulamak için zaman oldukça erkendir. Ayrıca yaşanan dönemde her ne kadar kapsamlı bir saldırı tehdidi yoksa da, Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Kafkasya'da bölgesel gerilim ve çatışmalar vardır. Dolayısıyla büyük kıızıl tehdit yerine, Avrupa'nın güvenliğini yakından ilgilendiren, çok yönlü ve farklı yönlerden gelebilecek, kestirmesi ve değerlendirmesi güç riskler belirmiştir. Yeni riskler arasında kitle imha silahlarının yayılması, yaşamsal kaynakların (petrol. vs) akışının engellenmesi, terörizm ve sabotaj gibi klasik olmayan tehlikeler vardır.

İkinci temel düşünce ile artık tehdit yerine risk kavramının benimsendiği, bu risklerin belirsiz olduğu, henüz güvenli bir ortamın oluşmadığı ve yine ortak bir savunma teşkilatına ihtiyaç olduğu yönünde genel bir eğilim ifade edilmiştir. Yani NATO'nun gerekliliği ve devamlılığı konusunda ülkeler arasında tam bir mutabakat oluşmuştur. Sonuç olarak NATO'nun varlığının sürdürülmesi için yeteri kadar gerekçe bulunmuş ve bu düşünceler ışığında, tartışma ve çalışmalar NATO'nun meşruiyeti noktasında değil yeni statüsü üzerinde yoğunlaştırılmıştır. NATO bir yandan varlığını meşrulaştırma ve genişleme süreci yaşarken diğer yandan da üstleneceği yeni rolü de belirleme ve buna göre kuvvet yapısı oluşturma çalışmalarına devam etmiştir. NATO bu çalışmalarda; konvansiyonel tehdidin büyük ölçüde azaldığı, ancak terörizm, bölgesel istikrarsızlıklar, ayrılıkçı ve etnik milliyetçilik, aşırı dinci akımlar, örgütlü suç, uyuşturucu ve insan ticareti, kitlesel göç, kitle imha silâhları ve bunları fırlatma vasıtalarının yayılması gibi geleneksel olmayan ve

güvenliği tehlikeye düşüren riskleri ilgi alanına dâhil etmiştir. Son olarak, 11 Eylül 2001 tarihli terörist saldırıları ile de asimetrik tehdit kavramını geliştirerek terörizmi küreselleştirmiştir.

Genelkurmay Başkanı Büyükanıt, bu süreci şu sözleriyle özetlemektedir²⁵:

“ Genç bir subay olarak Soğuk Savaş Döneminde Belçika’da NATO Karargâhı’nda görev yaptım. O dönemde her şey çok sade idi. NATO ve karşısında Varşova Paktı vardı. Tehdit algılamaları ve buna karşı NATO’nun planlamaları çok kolaydı. Daha sonra, general rütbesi ile bir NATO Karargâhı’nda görev aldığımda, Varşova Paktı dağıldı, Sovyetler Birliği dağıldı. Bu dönem NATO için bir şaşkınlık dönemi idi. Bu dönemde, ben NATO Güney Avrupa Komutanlığının İstihbarat Başkanı idim ve NATO kendisine karşı bir tehdit arıyordu. Bu süreç, 11 Eylül 2001’e kadar devam etti ve İkiz Kuleler Saldırısı ile yeni bir dönem başladı ve güvenlik anlayışı tümüyle değişti”.

Gönül’e göre de (2007: 32) özünde iki kutuplu dünya düzeninin gereklerine göre kurulmuş bir savunma örgütü olan NATO, soğuk savaşın sona ermesinin ardından, kendini uyarılma arayışına girmiş ve kapsamlı bir dönüşüm sürecine yönelmiştir. Bu çerçevede NATO, komuta ve kuvvet yapısını yeni risk ve tehdit algılamalarına göre uyarlamaya başlamıştır.

Nitekim Türkiye NATO’da ki bu değişime çok süratli ayak uydurmuştur. Kutbun biri iptal edilmiş ve ikinci kutupla uyumlu doktrinel değişiklikler hemen yapılmıştır. Büyükanıt (2005: 25) bu değişimi şu şekilde özetlemektedir:

“Kara Kuvvetlerinin görev yelpazesi bugün çok genişlemiştir. Barışta, muhtemel bir savaşta ve uluslararası organizasyonlarda üstlenilecek görevlerin yanı sıra, bölgesel krizlerin merkezinde bulunması; Türkiye’nin güçlü ve modern bir Kara Kuvvetlerine sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Bilinen anlamdaki savunma kavramının güncelliğini yitirmesi nedeniyle, Kara Kuvvetlerinin klasik anlamda ülke savunması görevi değişmiştir. Bugün, Türk Kara Kuvvetlerinin uluslararası barış güçlerine katkı, doğal afet yardım harekâtı, güvenlik ortamının şekillendirilmesi, krizlerin önlenmesi ve yönetimi gibi görevlerde kullanılması öncelik almıştır. Kara Kuvvetleri Komutanlığının; sayısal bakımdan daha küçük ancak daha modern, beka, hareket kabiliyeti ve ateş gücü yüksek, nicelikten çok niteliği esas alan, kuvvet çarpanlarına sahip, modern silah sistemleri ile teçhiz edilmiş, her türlü ortam ve hava şartlarında gece ve gündüz kesintisiz olarak müşterek ve birleşik harekât icra edebilecek, yeterli hava savunma sistemlerine sahip, bilgi çağının ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde çok iyi eğitilmiş ve çok iyi sevk ve idare edilen bir yapıya ulaştırılması maksadıyla yeni kuvvet yapısı çalışmaları başlatılmıştır. Yeniden yapılanma çalışmaları tehdit durumundaki değişiklikler, teknolojik gelişmeler, modernizasyon faaliyetleri ve çok uluslu organizasyonlarda alınabilecek görevler dikkate alınarak sürdürülmektedir. Bu konuda temel

²⁵ Y. Büyükanıt. 2007. "Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler" konulu Sempozyum, 31 Mayıs-1 Haziran 2007, Açılış Konuşması, TSK Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi (SAREM) Sempozyum, Ankara.

hedefimiz, bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da ve artarak, Kara Kuvvetleri'nin gerçek anlamda bir caydırıcı güç olmasıdır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, bir yandan kuvvet indirimi faaliyetleri ile NATO'nun yeni stratejisine ayak uydururken, diğer yandan yeniden yapılanan birlikleri ile her türlü tehdit ve riski karşılayabilecek şekilde modern ve etkili sistemlere sahip olmayı temel hedef edinmiştir. Kara Kuvvetleri, hedeflenen kuvvet yapısına ulaştığında, kendisine verilecek her türlü vazifeyi, her türlü ortamda daha iyi yerine getirebilecek ve uluslararası organizasyonlarda daha etkin görev üstlenebilecek bir yapıya sahip olacaktır”.

Yani Türkiye’ye göre NATO vazgeçilmezdir, görev sahası değişir, genişler fakat varlığını devam ettirmelidir ve Türkiye de bu oluşumun içinde olmalıdır.

1991-1999 yılları arasında, NATO ve Avrupa’nın Güvenliği konularında sayısız toplantı, konferans ve zirve yapılmıştır. Bu toplantılarda hem NATO’nun geleceği ile ilgili yeni rolü, yapısı ve stratejisi hem de BAB ve AB arasındaki ilişkiler ele alınmış ve Avrupa’nın güvenliği noktasında bu kuruluşların üstleneceği yetki ve sorumluluklar tartışılmıştır. Tartışmaların temelinde; Fransa ve Almanya önderliğindeki Avrupa ülkelerinin, Avrupa’nın güvenliğini AB üyelerinin öz kuvvetleriyle sağlamak düşüncesi sürekli ön planda olmuştur. Tabii bu düşüncenin merkezinde de ABD’yi artık Avrupa’dan dışlamak ve onun belalı işlerine alet olmamak isteği bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm görüşmelerde Avrupalı ülkeler AB üyelerinin kontrolünde bir kuvvet yapısı olacağı, özellikle karar makamlarında ABD ve Türkiye’nin dışarıda kalacağı seçenekleri tercih etmişlerdir. Bir başka ifade ile Avrupa’da NATO’suz bir savunma üzerinde durmuşlardır. 22 Mayıs 1992 tarihinde François Mitterrand ve Helmut Kohl böyle kuvvetin teşkiline ilişkin karar vermişler ve 21 Ocak 1993 tarihinde de NATO ile yapılan mutabakat neticesinde “Avrupa Kolordusu” teşkil edilmiştir. Buna göre Avrupa Kolordusu NATO kapsamında ve komutasında yükümlülüklerini kabul ederek Fransa, Almanya, Lüksemburg, İspanya ve Belçika’nın katılımlarıyla kurulmuştur.²⁶ Avrupa Kolordusunda teşkil edilen ve Fransız-Alman askerlerinden oluşan bir tugay mevcuttur. Diğer birlikler deklere edilen ve gerektiğinde kullanılmaya hazır birliklerdir.²⁷

Diğer taraftan NATO, Kızıl Ordudan sonra yeniden tanımlanan bu risk değerlendirmesi temelinde bu risklere müdahale edebilecek yeniden yapılanma, komuta kontrol ve askeri

²⁶ <http://www.eurocorps.org/> (02.02.2008)

²⁷ Bu kuvvete Almanya bir zırhlı tümen, Belçika iki mekanize tugay, İspanya bir mekanize tümen tahsis etmiştir (http://www.eurocorps.net/en/organisation/earmarked_units/. 02.02.2008)

strateji değişikliklerine gitmiş ve önemli bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Sovyet Ordularına üstünlük sağlamak amacıyla tasarlanan ve bu amaçla üye ülkelere önemli mali yükler ve sorumluluklar getiren geleneksel askeri stratejik anlayışı terk etmiştir. Soğuk savaşın son yıllarında geçerli olan esnek mukabele stratejisi yerine, savunma harcamalarının daha makul düzeye inilmesini sağlayacak olan ve daha az kuvvet gerektiren, kriz bölgelerine kısa sürelerde müdahale edebilecek, hareket yeteneği yüksek kuvvetleri merkezlerde bulundurmayı öngören bir askeri stratejiyi benimsemiştir. Nitekim Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Saygun; 31 Mayıs 2007 tarihli “*Değişen güvenlik ortamında NATO*” konulu uluslararası sempozyumda sunduğu bildiride; *NATO’nun, daha geniş bir coğrafyada faaliyet gösterme yönündeki çabalarının bir anlam ifade edebilmesi için, bu amaca yönelik imkân ve kabiliyetlerini artırması gerektiğini, bunun içinde öncelikle soğuk savaş yapılanmasının terk edilmesini, yeniden teşkilatlanma faaliyetlerine devam edilmesini ve planlama ve icra usullerinin günün şartlarına uygun hale getirilmesini* “ vurgulamıştır.²⁸

Bu strateji kapsamında; NATO komuta yapısı, kuvvet yapısı, tüm komutanlık, kurum ve kuruluşlarında değişiklikler yaşanmıştır. NATO’nun transformasyonu ve operasyonlarından sorumlu iki stratejik seviye komutanlık teşkil edilmiş,²⁹ sorumluluk sahaları kaldırılmış, ikinci ve üçüncü seviye komutanlıklara tamamıyla intikal edebilir yapı hedeflenmiş, gelişen kriz ortamlarına etkin ve en kısa sürede cevap verilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye, NATO’da ve Avrupa’nın güvenliği konusunda hızlı yaşanan bu gelişmelerin her safhasına, NATO üyesi, Avrupa’nın bir parçası ve BAB’a ortak üye sıfatıyla katılmış ve yeni oluşumların dışında kalmamak için azami çaba harcamıştır. Aslında, 1980 askeri müdahalesini de kapsayan dönem içinde iktidarda bulunan tüm siyasi idarelerin NATO’ya ilişkin politikalarında temel bir sapma da olmamıştır. Varşova Paktının dağılmasının

²⁸ <http://www.tsk.mil.tr/> (15.07.2007)

²⁹ İki Komutanlıktan biri “ Müttefik Harekat Komutanlığı” (Allied Command Operations -ACO) diğeri ise “Müttefik Dönüşüm Komutanlığı” (Allied Command Transformation -ACT) dır. Birinci Komutanlığa; Müşterek Harekât Komutanlıkları ve Ani Müdahale Kolorduları bağlıdır ve bu Komutanlık operasyon el görevlerden sorumludur. Dönüşüm Komutanlığı ise, Yeni katılan ve katılmakta olan üye ülkelerin NATO standartlarına ulaştırılması hususu ile ilgilenmektedir.

hemen sonrasında ortaya çıkan belirsizlik Türkiye’de tedirginlik yaratmıştır. Bu tedirginliğin temelinde, NATO’nun kanat ülkesi ve 40 yılı aşkın Avrupa’nın güvenliğinin önemli bir unsuru olarak stratejik önemi olan, bu nedenle yıllardır askeri ve ekonomik yardımlar alan Türkiye’nin, konumu ve ayrıcalığında bir değişiklik olabileceği kaygısından kaynaklanmıştır. Zira sistemini NATO ve ABD’ye endeksli olarak tesis etmiş Türkiye’nin Batı ile entegrasyonunu sağlayan en kuvvetli bağ NATO’dur. Her ne kadar BAB’a ortak üyelik söz konusu ise de AB ile bütünleşme süreci oldukça karmaşık ve uzun bir yol gibi görünmektedir. Aslında AB yol haritasında yolun sonu da net olarak görülmemektedir. Bu anlamda NATO da prestij kaybeder ve yeni oluşumlarda yerini almaz ise Türkiye Avrupa’dan daha fazla izole edilecek ve zarar görecektir. Bu kaygıdan hareketle, kızıl ordu sonrasında ABD tarafından algılanan küresel risklerin güvenliği tehdit etmesi, yeni kuvvet ihtiyacı, Avrupa’nın güvenliği ve yeni NATO stratejisi noktasında çıkarlarının örtüştüğü ABD ile aynı politikaları izlemiştir. Yani NATO’nun varlığının devamını kendi güvenliği ve milli çıkarları açısından önemli görmüş ve bu konuda katkı sağlamaya devam etmiştir.

Böyle bir temel kaygıyı hisseden Türkiye’nin, bugün NATO ile ilişkilerinde ve takip ettiği politikalarında 1950’lere benzer şekilde bazı temel esasları ön plana çıkardığı görülmektedir. Bunlardan ilki Türkiye’nin uluslararası güvenliğe sağladığı katkıdır. Türkiye her vesile ile NATO’nun kuruluşundan bu güne kadar, Avrupa’nın bir parçası olarak Avrupa’nın güvenliğine yaptığı katkıyı ön plana çıkarmayı, bu anlamda soğuk savaş yıllarında çok önemli riskler aldığını ve bu hususun savunma harcamalarını ülkenin refahı aleyhine etkilediğini söylemeye devam etmektedir. Ayrıca Kore Savaşı, Somali, Bosna Hersek, Afganistan, Kosova gibi kriz merkezlerinde bizzat kuvvet bulundurmak suretiyle uluslararası güvenliğin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Son gelişmeler sonrasında, soğuk savaş yıllarında bir kanat ülkesi olarak en fazla riske maruz olan ülke konumunda iken, bu kez, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu’daki çatışma ve krizlerden kaynaklanan yoğun risk bölgesinin merkezinde bulunduğunu vurgulamaktadır. Yani artık Türkiye, alanı genişlemiş NATO’nun bir cephe ülkesi konumuna geldiğini ve Türkiye’nin stratejik ve jeopolitik konumunda bir değişiklik olmadığını, aksine daha da önem kazandığını ifade ederek NATO’nun eski ve sadık bir üyesi olduğunu söylemektedir.

Ülke coğrafyası ve bu coğrafyadan üretilen politikalar Türkiye'yi önemli kılmaktadır. Türkiye gerek kuzey - güney, gerekse doğu - batı ekseninde oldukça kritik bir üs bölgesidir. Bir bakıma Akdeniz, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya bölgesinde adeta güvenlik ve kontrolün sağlanabileceği fay hattı üzerindedir. Bu fay hattını elinde bulunduracak kontrolsüz bir gücün bölgede egemenlik yaratması veya bölgedeki gerginliği her an tetikleyerek dengeleri bozması mümkündür. Nitekim Osmanlı devleti yüzyıllar boyunca egemen güç olarak bölgede yaşamıştır. Ancak hegemon gücünü yitirmesi ve zaman içinde zayıflamasından itibaren sürekli Batılı ülkelerin ve Rusya'nın ilgi alanında olmuştur. Osmanlı Devleti Birinci Paylaşım Savaşı'nı yaşamış ve çökmüştür. Zira bu savaşta da Türkiye coğrafyasının paylaşım hesapları yapılmıştır. Türkiye de Kurtuluş Savaşı'nı yaşayarak coğrafyasını koruyabilmiştir. Dolayısıyla Türkiye her şeyden evvel NATO'ya, uğruna nice savaşlar yaşanan coğrafyasını kullanma imkânı vermiştir ve vermektedir. Soğuk savaş yıllarında, ülkenin birçok yerinde kurulan ABD üsleriyle SSCB dinlenmiş, gözetlenmiş ve takip edilmiştir. Bu üslerden havalanan Amerikan uçakları Rusya üzerinde casusluk yapmıştır. Hatta alan dışı Lübnan'a müdahale dahi bu üslerin sağladığı imkânlarla gerçekleştirilmiştir. Körfez krizinde bu tesisler kullanılarak Irak vurulmuştur. 1990'lar boyunca Kuzey Irak'ta ve Güneydoğu Anadolu sınırında görev yapan Çekiç Gücün gerek kara gerekse hava unsurları bu tesisleri ve Türk topraklarını kullanmışlardır.

Türkiye'nin NATO'ya bir diğer önemli katkısı ise, NATO'ya tahsis ettiği kuvvetlerdir. Bu anlamda NATO içinde ikinci büyüklükte Ordu'dur. Bir diğer deyişle, silâhlı kuvvetlerinin büyüklüğü ile Avrupalı müttefikleri arasında ilk sırada gelmektedir. NATO içinde ise genel itibarıyla değerlendirildiğinde Türkiye, Kara Kuvvetleri (% 17,5), avcı uçakları (% 10,5), keşif uçakları (% 22,5) ve kargo uçakları (% 20) katkıları anlamında ikinci, orta büyüklükteki deniz muharip kuvvetleri bakımından ise beşinci ülke durumundadır.

Bu noktada NATO'nun Türkiye'ye kazandırdıkları ve kaybettirdikleri terazinin iki tarafına konularak değerlendirilmesinin ve Avrupa'nın güvenliği konusunda da kayıp ve kazanç hesabı yapılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

4.5. Askeri Harcamalar ve Askeri Yardımlar

4.5.1. Askeri Harcamalar

Türkiye'nin 1981–1990 yılları arasında yaptığı askeri harcamalar Çizelge 4. 5'de görülmektedir. Buna göre; Türkiye her yıl ortalama 2.559 milyon dolar savunma harcaması yapmış, ulusal kaynaklarının % 4,6'sını savunması için tahsis etmiş, her vatandaşı için yılda 59 dolar harcamıştır. Yapılan savunma harcamalarının yaklaşık % 39'u personel masrafları, % 16'sı teçhizat alımları ve % 5'i ise alt yapı içindir. Dönem içinde TSK'nin yıllık ortalama personel mevcudu 800.000'dir ve bu sayı Türkiye'nin iş gücünün % 4,6'sına tekabül etmektedir.

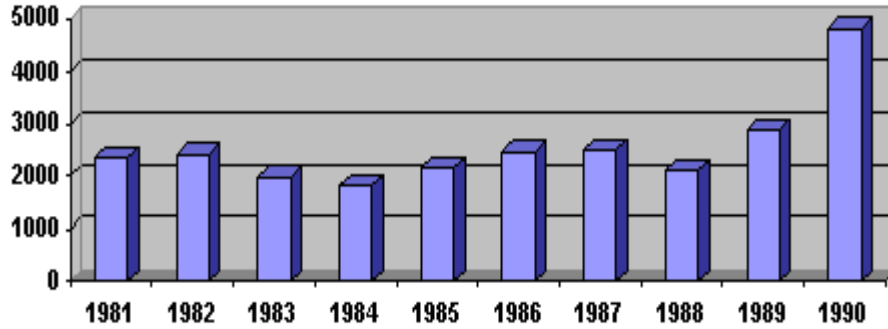
Tablo incelendiğinde; 1980'li yıllarda harcama seyrinde ciddi bir sapma görülmezken 1990 yılında önemli bir sapma olduğu ve ortalama iki milyar dolar civarında seyreden harcamaların beş milyar dolara yaklaştığı görülmektedir. Ayrıca, kişi başına düşen savunma harcamalarının GSMH'ye olan oranın dengeli seyretmesi, askeri harcamaların belirli bir kontrol altında tutulduğunu ancak, 1990 yılından itibaren, iç güvenlik ihtiyaçlarının da etkisiyle harcamaların normal seyrinden ayrıldığını göstermektedir.

Ayrıca, 1982 -1988 yılları arasında Silahlı Kuvvetler personel mevcudunda ve silah teçhizat harcamalarında ciddi bir artışın olduğu gözlenmektedir. Bu artışın temelinde, dönem içinde Yunanistan ile yaşanan gerilimin olduğu değerlendirilmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'yi hedef alan silahlanma ve savunma stratejisi benimsemesi nedeniyle, bu dönemde Türk savunma politikaları oluşum sürecindeki karar makamlarının da Ege Denizinde Türk varlığının ve hâkimiyetinin korunması adına savunma harcamalarını artırdıkları anlaşılmaktadır.

Çizelge 4. 5: Türkiye'nin 1981–1990 Yılları Arasında Askeri Harcamaları³⁰

Yıllar	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
As. Harc. Milyon.\$	2.366	2.422	1.988	1.815	2.173	2.474	2.515	2.111	2.893	4.830
As. Harc. /GSMH	4,9	5,2	5,0	4,4	4,5	4,8	4,4	4,1	4,0	4,9
GSMH Milyar \$	72,7	65,9	62,3	60,8	68,2	76,5	87,7	91,0	99,6	138,3
Kişi başı GSMH \$	1.299	1.290	1.144	1.111	1.471	1.557	1.630	1.643	1.167	1.246
Kişi başı Sav. Harc. \$	54	63	55	55	58	65	62	62	54	62
Teçh. Harc./Top. Harc.	9,4	10,8	10,1	13,1	13,6	17,9	21,1	22,5	18,5	20
TSK Per. Mev.(1000)	741	769	824	815	814	860	879	847	780	769
TSK/Top. İşgücü	4,4	4,4	4,7	4,7	4,6	4,9	4,9	4,8	4,5	4,2
Toplam nüfus (1000)	45.540	46.688	47.864	49.070	50.306	51.546	52.845	54.176	55.541	56.098
Nüfus/TSK %	% 016	% 016	% 017	% 017	% 016	% 017	% 017	% 016	% 014	% 014

1981-1990 yılları arasındaki savunma harcamaları Şekil 4.4 'de görülmektedir. Askeri müdahale sonrasındaki bu dönemde küçük sapmalarla harcamaların kontrol altında tutulduğu ancak 1990 yılında hızlı bir artışa girdiği gözlenmektedir.

Şekil 4. 4 : 1981-1990 Savunma Harcamaları

- ³⁰ 1. Toplam nüfus ve 1989 yılına kadar olan GSMH değerleri TOBB yayınlarından ve Ekrem Pakdemirli tarafından hazırlanmış olan "Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükler" isimli çalışmadan alınmıştır. (<http://www.tobb.org.tr/yayinlar/ekonomikbuyuklukler> 24.09.2007)
2. Askeri harcamalara ait değerler ve 1988 yılından sonraki GSMH değerleri NATO'nun 1949'dan 2006 yılına kadar yayımladığı ve kaynaklar bölümünde ifade edilen listede belirtilen basın açıklamalarından derlenmiştir. Herhangi bir yıl için ifade edilen değer bir sonraki yıl NATO tarafından yayımlanan rapordan alınmış ve o tarihin kurları esas alınarak Tablo'ya dâhil edilmiştir.

Türkiye'nin 1991–2001 yılları arasında yaptığı askeri harcamalar ise Çizelge 4. 6'da görülmektedir. Buna göre Doğu Bloğu'nun yıkılışından sonra yani Sovyet tehdidinin kalkmasını müteakip savunma harcamaları yıllık ortalama 6.822 milyon dolara yükselmiştir. 1981-1990 yılları ile karşılaştırıldığında savunma harcamalarında yaklaşık üç misli bir artış olmuştur. Kişi başına savunma harcaması ortalama 108 dolara yükselerek yaklaşık % 100 artmıştır. Yapılan savunma harcamalarının % 53'ü personel masraflarına, % 30'u teçhizat alımlarına, % 5'i alt yapıya ayrılarak yine tüketim ağırlıklı olmuştur. Yıllık ortalama mevcudu 863.000 olan TSK'nin toplam iş gücüne oranı ise % 4,2 olmuştur.

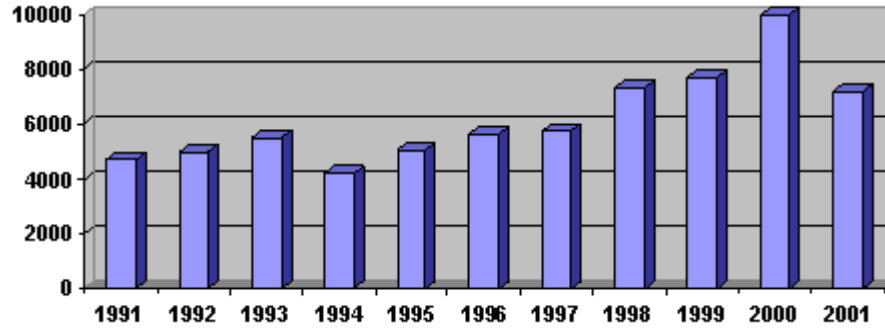
Tablo incelendiğinde 1990 yılında artışa geçen harcamaların artış eğiliminin devam ettiği, özellikle, 1996 yılından sonra iç güvenlik masraflarının da etkisiyle yükseldiği anlaşılmaktadır. Doğu Bloğu'nun dağıldığı ve kıvıll tehdidin ortadan kalktığı bu dönemde, özellikle Doğu Avrupa ülkeleri savunma giderlerinde ve ülke silahlı kuvvetleri mevcudunda önemli indirimler yaparken, Türkiye, bu dönemi belirsizlik dönemi ilan etmiş ve ne personel mevcudunu ne de savunma giderlerini azaltacak radikal kararlar alabilmiştir. Tablodan da izleneceği üzere, kişi başına düşen savunma giderleri 1991'de 1567 dolarken, 2001 yılında % 360'lık bir artışla 5685 dolar olmuştur. Bu harcamalarda birinci sırayı personel giderleri, ikinci sırayı ise teçhizat giderleri oluşturmaktadır.

Çizelge 4. 6: Türkiye'nin 1991–2001 Yılları Arasında Askeri Harcamaları³¹

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
As.Harcama Milyon \$	4.685	5.009	5.541	4.179	5.090	5.688	5.779	7.321	7.716	9.994	7.216
As.Harc./ GSMH %	3,8	3,9	4,1	4,0	4,0	4,1	4,1	4,4	5,4	5,0	4,9
GSMH Milyar \$	125,6	130,5	142,4	103,7	132,0	139,3	143,6	171,1	144,9	187,0	123,1
Kişi başı GSMH \$	1.567	1.613	1.656	2.653	2.792	3.017	3.173	3.213	2.898	6.825	5.685
Kişi başı Sav.Harc. \$	63	64	103	96	95	100	104	106	123	122	107
Personel Har./Top. Harc. %	48,7	48,7	54,5	51	50,9	46,2	48,4	48,5	47	45,1	44,7
Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Teçh.Harc./Top.Harc.%	24,8	24,8	22,9	29,3	29,7	30,8	27	20,6	25,5	28,3	33
Alt Yapı Harc.%	3,5	3,5	2,9	2,6	2,5	3	4,2	6,1	8,5	7,2	6,2
Diğer Harc. %	23	23	19,7	17,1	16,9	19,9	20,4	24,8	19	19,4	16,2
TSK Per. Mev.(1000)	804	704	686	811	805	818	828	788	789	793	803
TSK/Top.İşgücü	4,0	3,6	3,5	4,2	4,0	3,9	4,0	3,9	3,6	3,8	3,8
Toplam nüfus(1000)	57.334	58.000	59.885	61.200	61.700	62.300	62.845	63.900	65.000	66.100	67.200
Nüfus/TSK	0,14%	0,12%	0,11%	0,13%	0,13%	0,13%	0,13%	0,12%	0,12%	0,12%	0,12%

1991-2001 yılları arasındaki harcama seyrini gösteren Şekil 4.5 incelendiğinde, savunma harcamalarında tekrar sürekli artış eğilimine girdiği görülmektedir.

³¹1. Toplam nüfus ve 1989 yılına kadar olan GSMH değerleri TOBB yayınlarından ve Ekrem Pakdemirli tarafından hazırlanmış olan "Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Büyüklükler" isimli çalışmadan alınmıştır.(<http://www.tobb.org.tr/yayinlar/ekonomikbuyuklukler> 24.09.2007)
2. Askeri harcamalara ait değerler ve 1988 yılından sonraki GSMH değerleri NATO'nun 1949'dan 2006 yılına kadar yayımladığı ve kaynaklar bölümünde ifade edilen listede belirtilen basın açıklamalarından derlenmiştir. Herhangi bir yıl için ifade edilen değer bir sonraki yıl NATO tarafından yayımlanan rapordan alınmış ve o tarihin kurları esas alınarak Tablo'ya dâhil edilmiştir.

Şekil 4. 5: 1991-2001 Savunma Harcamaları

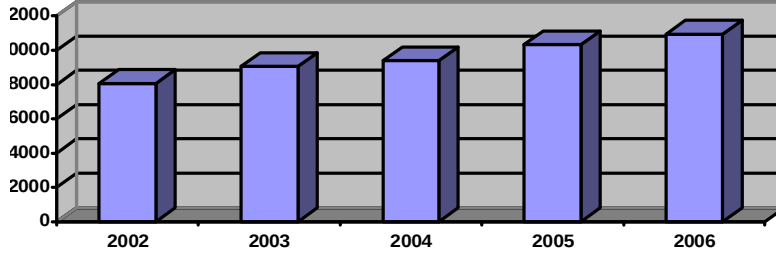
Türkiye'nin 2002–2006 yılları arasında yaptığı askeri harcamalar Çizelge 4. 7'de yansıtılmıştır. Çizelgede de izleneceği üzere askeri harcamalarda ki artış eğilimi devam etmektedir. Her ne kadar GSMH' nin artışına paralel olarak askeri harcamaların GSMH'ye oranı azalmakta ise de kişi başına düşen askeri harcamalara önemli oranda yansımamaktadır. Başka bir deyişle askeri harcamalar azalmamakta aksine artmaktadır. Yine aynı Tablo'dan, askeri harcamalarda en önemli bölümü personel harcamaları ikinci sırayı ise teçhizat harcamaları almaktadır. Alt yapı ve diğer harcamalar oldukça düşük kalmaktadır.

Çizelge 4. 7: Türkiye'nin 2002-2006Yılları Arasında Askeri Harcamaları³²

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006
Askeri Harcama Milyon.\$	8.033	9.030	9.390	10.301	10.936
As.Harc. GSMH' ya oranı %	4,9	3,8	3,1	2,9	3,0
GSMH Milyar USD	169,0	252,5	319,6	361,2	382,0
Kişi başı GSMH	6.150	6.946	7.688	8.062	8.755
Kişi başı Sav.Harc. \$	110	93	100	96	100
Personel Har./Top. Harc.	45,8	45,6	49,7	52,2	48,4
Teçh.Harc./Top.Harc.	31,5	38,3	32,9	29,8	34,4
Alt Yapı Harc.%	6,4	3	3,1	2,5	2,4
Diğer Harcamalar	16,2	13,1	14,4	15,5	14,8
TSK Per.Mev. (1000)	816	534	502	501	499
TSK/Top.İşgücü	3,9	2,5	2,3	2,3	2,2

³² NATO'nun 1949'dan 2006 yılına kadar yayımladığı ve kaynaklar bölümünde ifade edilen listede belirtilen basın açıklamalarından derlenmiştir. Herhangi bir yıl için ifade edilen değer bir sonraki yıl NATO tarafından yayımlanan rapordan alınmış ve o tarihin kurları esas alınarak Tablo'ya dâhil edilmiştir.

2002-2006 yılları arasında savunma harcamalarını gösteren Şekil 4.6 incelendiğinde harcamaların artış eğiliminde bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Şekil 4. 6 : 2002-2006 Savunma Harcamaları

Bölgesel askeri harcamaları gösteren değerler Çizelge 4.8'dedir. Tablo'ya göre, 1988 yılından itibaren dünya genelinde askeri harcamalarda ki azalma % 3'dür. Buna mukabil bu azalma Doğu Avrupa'da % 82 iken, Ortadoğu'da askeri harcamalarda % 80 artış söz konusudur. Aynı şekilde Asya'da askeri harcamalarda % 81 artış görülmektedir. Başka bir anlatımla her ne kadar dünya genelinde % 3 gibi bir azalma söz konusu ise de, aslında bazı bölgelerde olduğu gibi radikal bir değişim olmamıştır. Yani silah üretimlerinde, satışlarında, güvenliğe duyulan ihtiyaçlarda bir değişiklik yoktur. Değişen husus senaryolardır. Güvenlik ihtiyacı duyan bölgeler, ülkeler değişmiştir. Çatışmalar ve riskler Ortadoğu'ya ve Asya'ya kaymıştır.

Çizelge 4. 8: Bölgesel Askeri Harcama Tahminleri

Rakamlar 2005 yılı USD olarak verilmiştir.																% Değişim	
Bölge	1988	1990	1992	1994	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1988–2006	
Afrika	12,1	12,6	10,7	11,7	10	10,3	11,1	12,3	13	13,2	14,4	14	14,8	15,3	15,5	.+28	
Amerika	525	494	457	414	374	375	367	368	381	387	431	481	522	549	575	.+9	
Asya	102	110	118	121	128	131	132	136	139	146	153	160	167	176	185	.+81	
Avrupa	513	467	326	307	279	283	275	280	287	287	294	302	306	309	310	– 40	
Merkez	15,8	14,3	12,8	14,7	14,4	14,8	14,7	14,4	14,4	14,9	15,2	15,7	15,7	16	16,7	.+6	
Doğu	218	171	43,5	38,8	21,1	23,7	15,6	15,9	21,4	23,4	25,8	27,6	28,9	34,2	38,3	– 82	
Batı	279	282	269	254	243	244	245	249	251	249	253	259	262	258	255	– 9	
Ortadoğu	40,2	53,3	49	44,1	40,7	46,1	49,3	48,9	55,8	58,4	55,9	58	62,8	70,5	72,5	.+80	
Dünya	1193	1136	960	898	831	844	834	844	876	892	948	1016	1072	1119	1158	– 3	
Değişim (%)		– 3,4	..	– 3,2	– 2,8	.+1,6	– 1,2	.+1,2	3,8	.+1,9	.+6,2	.+7,2	.+5,5	.+4,4	.+3,5		

Açıklama: SIPRI Yearbook 2007, Ek: 8A, Tablo 8A.1 ve Tablo 8A.3, ve SIPRI Askeri Harcamalar Veri Tabanı.kullanılmıştır

Çizelge 4. 9’da milli servetlerinin önemli bir bölümünü askeri harcamalara ayıran ve genellikle düşük- orta veya orta üzeri gelir grubuna dâhil olan bu ülkeler görülmektedir. Bu ülkeler, ne yazık ki, 1980’li yıllardan itibaren yeni senaryoların, yenedünya düzenin yeni sahneleri olmuştur. Birçoğu ABD ve NATO’nun ilgi ve etki alanına girmiştir. Bu ülkeler birbirlerine karşı silahlanırken, bu listede ismi bulunmayan (Rusya ve İsrail hariç) ve uluslararası sermayeye hâkim ülkeler ise bu ülkelere silah satmaktadırlar.

Çizelge 4. 9: 1998–2003 Dünya Ülkelerinin Askeri Harcamalarının GSMH’na Oranı

Ülke	Gelir Grubu	Askeri Harcamalar					
Afrika		1998	1999	2000	2001	2002	2003
Algeria	Orta	4.0	3.8	3.5	3.5	3.7	3.3
Angola	Düşük	11.3	21.4	4.8	3.1	3.7	4.7
Botswana	Ortanın Üzeri	4.0	4.0	3.9	3.7	4.2	4.1
Burundi	Düşük	6.6	6.3	6.0	8.0	7.6	5.9
Eritrea	Düşük	35.3	37.6	36.4	24.8	23.9	19.4
Ethiopia	Düşük	6.7	10.7	9.6	6.1	5.3	4.3
Libya	Orta üzeri	5.3	3.8	3.2	2.9	2.4	2.0
Morocco	Orta	3.7	4.0	4.1	4.1	4.3	4.2
Rwanda	Düşük	4.4	4.6	3.6	3.7	3.3	2.8
Sirra Leone	Düşük	..	..	[4.1]	2.2	1.5	1.7
Zimbabwe	Düşük	2.5	4.5	4.9	2.9	2.9	2.1
Amerika							
Colombia	Düşük	3.1	3.5	3.4	3.8	4.1	[4.4]
Asya							
Brunei	Yüksek	9.4	[7.3]	[6.5]	[7.3]	6.6	..
Cambodia	Düşük	4.1	3.6	3.3	2.8	2.7	2.5
Pakistan	Düşük	4.8	4.6	4.5	4.7	4.7	4.4
Singapore	Yüksek	5.5	5.5	4.7	5.0	5.1	5.2
Sri Lanka	Orta	4.2	3.6	4.5	3.9	3.1	2.7
Avrupa							
Bosna-Hersek	Orta	..	..	..	..	4.3	2.9
Hırvatistan	Orta Üzeri	5.5	4.3	3.0	2.6	2.4	2.1
Yunanistan	Yüksek	4.8	4.8	4.9	4.6	4.3	4.1
Makedonya	Orta	2.2	1.8	1.9	6.6	2.8	2.5
Usya	Orta	[3.1]	[3.5]	[3.7]	[4.0]	[4.2]	[4.3]
Türkiye	Orta	4.4	5.4	5.0	5.0	4.9	4.9
Ortadoğu							
İsrail	Yüksek	8.7	8.7	8.4	8.6	9.7	9.1
Ürdün	Orta	8.8	8.9	8.9	8.5	8.2	8.9
Kuveyt	Yüksek	9.1	7.8	7.3	7.9	8.1	9.0
Lübnan	Orta Üzeri	4.3	5.0	5.4	5.5	4.7	[4.3]
Umman	Orta Üzeri	12.5	11.4	10.6	12.2	[12.3]	12.2
Suudi Arabistan	Orta Üzeri	14.3	11.4	10.6	11.5	9.8	8.7
Suriye	Orta	5.8	5.5	[5.5]	[6.4]	[6.3]	[7.1]
BAE	Yüksek	5.1	4.3	3.4	3.4	3.5	3.1
Yemen	Düşük	6.2	5.2	5.0	[5.6]	7.2	7.1

Açıklama: SIPRI Yearbook 2005, Ek 8A, Tablo 8A.4; Gelir Grupları: Dünya Kalkınma Göstergeleri 2004. Rakamlar Yurt içi GSMH ‘nin yüzdesi olarak verilmiştir.

4.5.2. Askeri Yardımlar

1980–1989 yılları arasında ABD, Dış Askeri Satış (Foreign Military Sales-FMS) programı uygulamıştır. Buna göre Türkiye’ye piyasa faizleri ile 2.770.200.000 \$, daha uygun şartlarla 752.000 \$ bedelinde kredi vermiştir. (Çakır; 1990: 105)

ABD Kongresi, 1993 yılında, NATO’ya yönelik tehdidin kalkması üzerine Türkiye ve Yunanistan’a verilen kredilerin hibe kısmını kaldırmış ve tümüyle krediye dönüştürmüştür. (Çizelge 4. 10) Ayrıca bu kredilerde devletten devlete uygulanan faiz değil (% 5), piyasa faiz oranları (% 10-14) geçerli olmuştur. Bununla birlikte, FMS içindeki hibeler sona ererken Türkiye’ye Güney Kanat Yardımı ve İhtiyaç Fazlası Malzeme çerçevesinde verilen askeri malzemenin miktarında büyük artış yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye’nin Çiller hükümeti döneminde girdiği Nisan 1994 krizi sonrasında, Clinton yönetimi kendi bütçesinde yer alan ve 1991 Körfez Savaşından sonra F-16 uçaklarının ikinci parti üretimi için oluşturulmuş olan Körfez fonundan 1,2 milyar dolar vermeyi kabul etmiştir.

Çizelge 4. 10: ABD askeri ve Ekonomik Yardımı -Milyon Dolar (Oran, 2005: 285)

		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Askeri	Hibe	500	475	-	-	-	-	-
(FMS)	Kredi	50	25	450	405	364	320	175
Ekonomik		250	75	125	120	50	33	22
(ESF)								
Toplam		800	575	575	525	414	353	197

Kaynak: (Uzgel, c. II, s. 285)

Diğer taraftan, FMS kredilerinin sona ermesinin bazı olumlu yanları da olmuştur. Bir defa, yardım konusu Kongreye geldiğinde Türkiye’nin yoğun eleştirilere maruz kalması gibi bir husus ortadan kalkmıştır. İkincisi, Türkiye’nin, FMS kredisi aldığı anda silah alımını ABD’den yapmak zorunluluğu vardır. Bu alımları ABD’li yetkililer Türkiye adına yaptıkları için daha sonra ek maliyetler çıkması ve bazen eski sistemleri alma dezavantajı ortadan kalkmıştır. Üçüncüsü, genel bir değerlendirme olarak FMS kredileri ekonomik açıdan büyük bir yük oluşturmaya başlamıştı. Bileşik faiz hesaplamaları nedeniyle Türkiye 1990’lı yıllarda ortalama 400 milyon doların üstünde anapara ve faiz ödüyordu. (Örneğin

1992’de 166 milyon dolar anapara, 269 milyon dolar faiz ödüyordu.) 2000’li yıllarda bu miktar 200 milyon dolar civarında olacaktır ve 2016’da ödemeler sona erecektir. Dördüncü olarak, Türkiye FMS yerine kendisine verilen ihtiyaç fazlası malzemenin artırılmasını isteyebilecekti. (Oran, 2005: 287)

Bu dönemde Türkiye ABD’den dört kanaldan silah almıştır. Bunlardan ilki; Dış Askeri Satışlar (FMS)’dır. İkincisi; Doğrudan Ticari Satışlar (Direct Commercial Sales-DCS), üçüncüsü; Pentagon’un İhtiyaç Fazlası Askeri Malzeme (Excess Defence Article-EDA)’yi vermesidir. Sonuncusu ise; AKKA çerçevesinde elinden çıkardığı silahlar (Cascading)’dır. Türkiye 1990’dan itibaren bu kanallardan daha önceki dönemlerde olmadığı kadar büyük oranlarda silah alımına gitmiştir. (Çizelge 4.11) Öyle ki, 1995’te Türkiye’nin ABD’den aldığı toplam silah tutarı 536 milyon dolarla en düşük miktarı oluştururken bu miktar 1997’de 1,2 Milyar dolara ulaşmıştır. Bunun nedeni bu dönemde PKK’ya karşı verilen mücadelenin hız kazanması, Türkiye’nin çevresinde meydana gelen istikrarsızlıklar, Suriye ve İran gibi ülkelerin Türkiye’yi vuracak füze sistemlerine sahip olmaya başlamaları ve Yunanistan’la girişilen silahlanma yarışıdır. (Oran; 2005: 287) Türkiye’nin son yirmi yıllık sürede ABD ile olan savunma sanayi işbirliğinin hacmi yaklaşık 13 Milyar dolardır. (Gönül; 2006: 41)

1990’lı yıllarda, ABD; kobra taarruz helikopteri, tanker uçağı, firkateyn gibi kritik kalemlerde gecikme yaşanmasına rağmen önemli miktarda silah araç ve gereci Türkiye’ye satmış veya kiralamıştır. Ortadoğu projesi kapsamında Türkiye’nin döneme ilişkin silahlanma gayretlerini teşvik eden ve Türkiye’yi bölgede güçlü müttefik olarak görmek isteyen ABD’nin bu konuda dayandığı bir destek de ABD şirketlerinin bu silahlanmadan aldığı paydır. Zira dünya savunma sanayinde önemli bir tekel oluşturan; Lockheed Martin, Boeing, Raytheon, Nortrop Grumman, Genaral Dynamic, Bechtel, McDonnel Douglas gibi dev uluslararası şirketlerin bir ayağı da Pentagondur ve bunlar çeşitli araştırma geliştirme kuruluşları, üniversiteler ve silah sektöründeki sendikalar ile birlikte sektör politikalarını etkileme gücüne sahiptir. (Uzgel, 2005: 289)

Çizelge 4. 11: 1990–1999 yılları arasında ABD’den Silah Alımları -Milyon Dolar,

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
943	697	741	878	951	536	547	1.270	642	803

Kaynak: (Uzgel, 2005: 287)

Afganistan olaylarının meydana gelmesi sonucu, Türkiye’nin artan jeostratejik ve jeopolitik önemi gereği, Almanya Parlamentosu Türkiye’ye 1980 yılından başlamak üzere “Özel Teçhizatlandırma Yardımı” adı altında 1980–1983 yılları arasında toplam 600 milyon DM acil yardım yapmayı onaylamış ve bu yardımla TSK envanterine 77 adet Leopard I A3 tankı girmiştir. 1989 yılında Almanya, Türkiye’ye İkinci Özel Teçhizatlandırma Yardımı adı altında ikinci bir yardım programı başlatmıştır. Anlaşma 9 Mart 1989 tarihinde imzalanmıştır. 586 milyon DM’lik bu yardım programı çerçevesinde 150 adet Leopard IA3 tankı ve 8 adet kurtarıcı tank verilmiştir. (MSB; 1990: 57–58)

4.5.3. Savunma Sanayi

Savunma Sanayi Müsteşarı Bayar’a (2004: 22) göre, bugüne kadar savunma sanayimizin geliştirilmesi için birçok ciddi ve iyi niyetli girişimler yapılmış olmasına rağmen bugün arzu edilen noktaya gelinememiştir. 1980 ve 1990’lı yıllarda proje odaklı sanayi kurgulaması yapılmak zorunda kalınmış ve savunma sanayimizin ağırlığını TSKGV ve devlet sermayeli firmalar oluşturmuştur. Bu husus temel bir yanlış olmamakla birlikte, savunma sanayini rekabet ortamında geliştirmeye çalışarak yurtiçinde suni rekabetler yaratılmıştır. Savunma sanayimizin temel sorunu ölçektir. Bugün savunma sanayimizin ürettiği mal ve hizmetlerin toplamı 1 Milyar dolar civarında olup; bu rakam yurt dışında küçük ölçekte bir firmanın boyutundadır. Diğer taraftan iç pazarımız daha büyük boyutlu bir pazarı besleyecek seviyede büyük olmasına rağmen yurt içindeki dağınık, karmaşık ve düzensiz savunma sanayi yapısı, mevcut pastayı büyütme yerine irrasyonel bir rekabet ortamı doğurmuştur.

Halen Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD)'a üye toplam 66 savunma sanayi imalatçısı şirket bulunmaktadır.³³ Bu şirketler; kara araçları, deniz araçları, hava araçları, elektronik yazılım, roket-füze mühimmat, bilişim, araştırma ve geliştirme, silah ve mühimmat, giyim kuşam, makine teçhizat, havacılık ve uzay gibi alanlarda üretim yapmaktadırlar. Bu şirketlerden Türk Savunma Sanayinin lokomotifi niteliğinde olan önemli bir kısmı (ASELSAN, HAVELSAN, TAI, ROKETSAN vb.) TSKGV'nın ortağı olduğu şirketlerdir. Kurulduğu yıllarda yurt dışından aldığı lisanslara bağlı olarak üretim yapan TSKGV şirketleri, bugün geliştirdikleri özgün teknolojiler ile faaliyetini sürdürmekte ve yurt dışında adından söz ettirmektedir.

1987 yılında kurulan TSKGV Vakıf tarafından, Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacı olan sistemlerin tedarik edilmesi amacıyla Kuvvet Komutanlıklarının projelerine toplam 525 milyon YTL kaynak aktarımı, 2001–2006 yılları arasında toplam 4,2 milyar YTL tutarında net satış, 977 milyon YTL tutarında yurt dışı satış gerçekleştirilmiştir. Vakfın bağlı ortağı olan 6 şirkette 1500'ü Ar-Ge mühendisinden oluşan 3000 mühendis kadrosu ile toplam 7.611 kişi istihdam edilmektedir. Vakfın tüm şirketleri dikkate alındığında bu rakam 14.500'e kadar yükselmektedir.³⁴ Vakfın bağlı ortağı konumunda olan savunma sanayi şirketleri ve bu şirketlerin temel faaliyet alanları ve mali yapıları şu şekildedir:³⁵

o ASELSAN Elektronik Sanayi Ve Ticaret A.Ş.

Şirketin faaliyet alanları; savaş uçağı ve helikopter modernizasyonları, hava savunma sistemleri, elektronik harp uygulamaları, radar sistemleri, atış kontrol sistemleri, güdüm sistemleri, gece ve termal görüş sistemleri, komuta kontrol, taktik haberleşme, elektro-optik ve bilgi teknolojileridir. Şirket üç grup başkanlığı ile iki tesiste ileri teknolojiyle üretim yapmakta, Akyurt ve Macunköy tesislerinde yaklaşık 3200 kişiyi istihdam etmektedir. İşletmenin; 2006 yılında aktif toplamı 1,241 Milyar YTL, faaliyet karı 88 milyon YTL ve dönem karı 78 milyon YTL dir.

³³ SASAD Genel Sekreteri E.Tuğg.Yılmaz KÜÇÜKSEYHAN ile görüşme. 3 Kasım 2007.

³⁴ Vakıf Şirketleri ile ilgili bilgiler, TSKGV İştirakler Şube Müdürlüğünden alınmıştır. 05.10.2007

³⁵ TSKGV İştirakler Şube Müdürü ile Görüşme, 08.02.2008.

o HAVELSAN Hava Elektronik Sanayi Ve Ticaret A.Ş.

Savunma sektöründe bir bilişim ve sistem şirkettir. HAVELSAN A.Ş.'nin uzmanlığı, Komuta Kontrol sistemleri (C4ISR), Anayurt Güvenliği, Simülasyon ve Eğitim Sistemleri, Yönetim Bilgi Sistemleri alanlarında odaklanmıştır. Çalışan personel sayısı 2006 yılsonu itibari ile 1.199 kişidir. İşletme 2006 yılını; 361 milyon YTL aktif toplam, 4,5 milyon YTL faaliyet karı ve 11,1 milyon YTL dönem karı ile kapatmıştır.

o ROKETSAN ROKET SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Türkiye’de ulusal roket ve füze araştırma ve üretim programlarına önderlik yapmak ve ürünlerini Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kullanımına sunmak amacıyla Savunma Sanayi İcra Komitesi kararı ile 1988 yılında kurulan ROKETSAN’ın ilk görevi Avrupa Stinger ortak programında, füzenin fırlatma ve uçuş motorlarının üretim sorumluluğunu üstlenmek olmuştur. Şirket uluslararası üretim çevrelerinde ve NATO bünyesinde kabul gören askeri ve sivil standartlara uyumlu olarak çalışmaktadır. Şirket 2006 yılsonu itibariyle 784 kişiyi istihdam etmektedir. İşletme 2006 yılını, 326 milyon YTL aktif toplam, sermayesi 146 milyon YTL tutarındadır.

o TUSAŞ/TAI HAVACILIK VE UZAY SANAYİİ A.Ş.

Türkiye’de hava platformlarının tasarımı, geliştirilmesi, imalatı, entegrasyonu, modernizasyonu ve satış sonrası hizmetleri alanlarında teknoloji merkezi konumunda olan TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TAI), 15 Mayıs 1984 tarihinde havacılık ve uzay ile ilgili sivil ve savunma pazarları ile bilgi sistemleri pazarlarına ürün ve hizmetler sağlamak amacı ile kurulmuştur. Şirketin Akıncı-Ankara’da bulunan yüksek teknoloji ürünü makine ve teçhizatla donatılmış modern uçak üretim tesisi, parça imalatından uçak montajı, uçuş testleri ve teslimine kadar son derece geniş üretim kabiliyetlerine sahiptir. TAI’ nin ana faaliyet alanları arasında Türkiye ve bölgedeki diğer ülkelerin envanterinde bulunan sabit ve döner kanatlı askeri ve ticari hava platformlarının modernizasyon, modifikasyon ve sistem entegrasyonu programları ile satış sonrası hizmetleri de

bulunmaktadır. TAI, Türk Silahlı Kuvvetleri Bakım Merkezleri'nin imkân ve kabiliyetlerini kullanarak müşterilerine bakım, onarım ve revizyon hizmetleri de vermektedir. TAI ayrıca, Milli Sanayi Kuruluşu olarak Airbus Military S.L.'e ortak olup, Airbus (Fransa, Almanya, İspanya ve İngiltere), EADS (İspanya) ve FLABEL (Belçika) havacılık firmalarıyla birlikte A400M Nakliye Uçağı'nın tasarım ve geliştirme faaliyetlerine katılmaktadır. Ülkemizin havacılık ve uzay merkezi olan TAI, "Türk İnsansız Hava Araçları" projesini geliştirmekle görevlendirilmiştir. 2006 yılsonu itibariyle işletmenin personel sayısı 2.406 kişidir. İşletme 2006 yılını, 750,2 milyon YTL aktif toplam, 38,9 milyon YTL faaliyet karı ve 26,2 milyon YTL dönem karı ile kapatmıştır. İşletmenin sermayesi 312 milyon YTL, 2006 yılı içindeki net satışlar toplamı 188,6 milyon YTL olup yılsonu itibariyle yurtdışı satışlarının tutarı 167,4 milyon YTL' dir.

o İŞBİR ELEKTRİK SANAYİ A.Ş.

Savunma sanayi ile enerji ve güç sistemleri pazarına, ürün geliştirme, üretme ve hizmet vermeye yönelmiş olan İŞBİR Elektrik A.Ş. alternatör üretiminde; üretim konusu ve hacmi bakımından büyük ve güçlü tesislere sahiptir Şirket tesislerinde 2006 sene sonu itibariyle 123 kişi istihdam edilmektedir. İşletmenin 2006 yılında aktif toplamı 23,6 milyon YTL, sermayesi 18 milyon YTL' dir.

o ASPİLSAN ASKERİ PİL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin askeri pil ihtiyacını karşılamak üzere 1984 yılında kurulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, kamu kurum ve kuruluşlarının, endüstriyel tüketicilerin ve sivil piyasanın ihtiyaç duyduğu her türlü batarya bloğu, Ni-Cd uçak aküsü ve akü hücrelerinin üretimini yapmaktadır. Şirket, tesislerinde 46 kişiyi istihdam etmektedir. İşletme 2006 yılını 9,6 milyon YTL aktif toplam, 2,6 milyon YTL faaliyet karı ve 2,5 milyon YTL dönem karı ile kapatmıştır. İşletmenin 2,5 milyon YTL tutarında sermayesi bulunmaktadır. Şirketin 2006 yılı içindeki net satışlar toplamı 6,8 milyon YTL dir.

Savunma sanayinin ulaştığı seviye uluslararası rekabet ortamında yeterli değildir.

Üretime yönelik savunma harcamalarının bu gayeye yönelik olabilmesi yani uluslararası pazarda etkili olması için dağınık güçlerin birleştirilmesi, tek elden yönetilerek yinelenen gayretlerin önlenmesinde yarar vardır. Bir başka ifade ile savunma sanayi yeniden yapılandırılmalıdır. SSM'nin bu yönde geliştirdiği proje henüz hayata geçirilememiştir. SSM, "Savunma Sanayi Yeniden Yapılanma" (SSYY) projesini hayata geçirmeyi planlamıştır. Savunma Sanayi Müsteşarı Bayar'a göre (2004: 28);

"Bu projenin ilk aşamasında TSKGV ve SSM'nin büyük hissedarı olduğu firmaların bir çatı altında birleştirilerek güçlü bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Esasen ABD ve Avrupa'da, son 20 yıl içinde, savunma sanayi sektörü ciddi bir konsolidasyona geçmiş ve bu iki savunma pazarında, bugün temelde üç büyük şirket kalmıştır (ABD'de Boeing, Lockheed Martin, Raytheon; Avrupa'da EADS, Thales, BAE) Türk savunma sanayi firmaları kendi başlarına bırakın dünya pazarını, iç pazarda bile ana sistem projelerinde rekabet edememektedir. Türkiye'de silahlı kuvvetlerimizin ana sistem projelerini üstlenebilecek teknoloji, yatırım, insan kaynakları ve finans altyapısına sahip güçlü firmalara ihtiyacımız bulunmaktadır. Bu firmaların sayısı her ana sektör için bir firmadır. Ana sektörleri de, havacılık (füze ve aviyonik sistemler dâhil), kara araçları (tank, zırhlı araçlar dâhil) deniz ve silah/mühimmat olarak tanımlamak mümkündür. "

Savunma sanayinde, TSKGV şirketlerinin birleştirilmesi suretiyle dev bir holding teşkil etme projesi, geline nokta şirketlerin kontrolü ve yönetiminde Genelkurmay ve MSB arasında yaşanan anlaşmazlık nedeniyle şimdilik tıkanmış gibi görünmektedir.

Türkiye'nin ulaşmış olduğu savunma sanayinin performansını Çizelge 4. 12'den incelediğimizde; cironun 2006 yılında 1.720 milyon dolar, ihracatın 352 milyon dolar olduğu izlenmektedir.

Çizelge 4. 12: Savunma Sanayi Faaliyetleri Türkiye Sonuçları ³⁶(Milyon\$)

Yıllar	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ciro	1200	970	1075	850	850	1060	1300	1340	1600	1720
İhracat	138	80	84	123	134	247	331	196	337	352

Kaynak: Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD) 23.09.2007

³⁶ Kaynak: Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD), 23.09.2007

Bugün Türkiye’de yeterli sayıda önemli savunma alt sistem üreticileri, Teknokent firmaları, küçük ve orta ölçekli işletmeler, araştırma enstitüleri ve üniversitelerin devreye girmiş olmasıyla artık bir savunma sanayinin varlığından söz etmek mümkündür. Elde edilen verilere göre, Türk Savunma Sanayi 2006 yılında yaklaşık % 8 civarında bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme % 5 olarak ihracatta, % 15 oranında ise AR-GE harcamalarında görülmektedir.³⁷ SSM, 2007 yılında hazırladığı “Stratejik Planda” 2011 yılında savunma ürün ve hizmet ihracatını yıllık 1 milyar dolara çıkarmayı hedeflemiştir.

Diğer taraftan, 2005 yılında tüm dünyada silah satan şirketlerden ilk yüz şirket Ek-3’de verilmiştir. Bu şirketler arasında Türkiye’den bir şirket bulunmamaktadır. Buna göre Dünyanın silah satan şirketlerinin ilk yüzü içerisinde 44 ABD’li, 11 İngiliz, 11 Fransız, 9 Rus, 9 İtalyan, 8 Alman, 4 İsrail, 6 Japon, 4 G. Kore şirketi bulunmaktadır. Bu şirketlerin 2005 yılı toplam satış tutarı 1.353.528 milyon dolardır. Bu miktarın 316.350 milyon dolarlık kısmı sadece silah satışlarıdır. Bu şirketlerin 2005 yılı toplam karı 63.947 milyon dolardır. Bu şirketlerde istihdam edilen personel miktarı 4.565.880 kişidir. Bu pazarda en büyük pay ABD’nindir. ABD’li şirketlerin toplam satışı 545.504 milyon dolar, silah satışı 190.070 milyon dolar, toplam karı 36.610 milyon dolar ve sektörde istihdam ettiği personel miktarı ise 1.981.930 kişidir.

Türkiye’nin de içinde bulunduğu bazı ülkelerin savunma sanayilerinde ki yerli payını gösteren değerler Çizelge 4. 13’de verilmiştir. Bu Tablo’ya göre, Türkiye’nin savunma sanayinde yerli payı oranı % 37 olup, mukayeseye esas ülkeler içinde Yunanistan dışındaki ülkelere göre daha düşüktür.

³⁷ <http://www.ssm.gov.tr/TR/savunmasanayiimiz/> (23.09.2007)

Çizelge 4. 13: Ülkelere Göre Savunma Sanayi İhtiyaçlarında Yerli Payları

Ülkeler	İhtiyaçların Yurtiçinden Karşılama Oranı
Almanya	% 80
Fransa	% 90
Güney Kore	% 75
İngiltere	% 85
İsrail	% 79
Türkiye	% 37
Yunanistan	% 25

Kaynak: Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD) 23.09.2007

4.6. Değerlendirme

Doğu Bloğunun çökmesi, sosyalizmin liberal felsefe karşısındaki gerileyişi dönemin belirleyici faktörü olmuştur. Artık kızıl tehdit ortadan kalkmıştır. Başka bir anlatımla, Batı sermayesinin önünü tıkayan koruyucu kalkan delinmiştir. Dolayısıyla ABD ve NATO senaryolarından Sovyet Orduları çıkmıştır. ABD ve NATO için yeni bir ilgi alanı ihtiyacı ortaya çıkmış ve arayış içine girilmiştir. Aslında ABD için bu ilgi alanı Ortadoğu'dur ve çok önceden belirlenmiştir. Yani Ortadoğu'ya ilgi günün gelişmelerinin bir sonucu değildir. Yeraltı zenginliklerinin kontrol edilmesi için Eisenhower ile yoğunlaşmaya başlayan Ortadoğu'ya ilgi için ABD, gerekirse bu uğurda askeri güç kullanacağını 1980'de tüm dünyaya ilan etmiştir. Bunun içinde uluslararası hukuka uygunluk açısından NATO uygun bir vasıta, Türkiye'de en uygun üs bölgesi olmaktadır. Körfez savaşı ve Irak'ın işgalinin arkasında bu gerçek bulunmaktadır.

Bölge Atlantik'in bir ucunda bulunan ABD için bu nedenle önemlidir, ancak yanı başında komşu olan Türkiye için daha da önemlidir. Bölgenin Türkiye için önemi yeraltı zenginliklerinden kaynaklanmamaktadır. Yani Türkiye'nin kaygısı petrol değildir. Türkiye yanı başında kendisini huzursuz edecek güvenliğini tehdit edecek bir oluşum istememektedir ve bunu açıkça ifade etmektedir. Ancak Türkiye'nin kaygıları ile yaptıkları

birbiriyle örtüşmemektedir. Aksine, üs tahsisi, çekiç güç gibi uygulamalarla bir ironi yaratmaktadır. 1 Mart teskeresine kadar Türkiye'nin ABD'nin bu politikasına ciddi bir direnci yoktur. Hatta çoğu kez, askeri ve ekonomik yardım, uluslararası platformda ABD desteği gibi kaygılarla ve stratejik ortak, güçlendirilmiş ortaklık gibi söylemlerle işbirliği içerisinde olunmuştur. Başka bir ifade ile alınan mal ile fatura farklı olmuştur.

Avrupa'nın, özellikle de Fransa ve Almanya'nın AB çatısı altında NATO ve ABD'yi dışlama çabaları da Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Türkiye politikalarını, eşikte beklemek pahasına, Avrupa kulübünden dışlanmamak temeline oturtmuş, sadece ekonomik alanda değil güvenlik oluşumlarında da bu talebini sıkça dile getirmiştir. Elbette Türkiye'nin bugüne kadar NATO'ya yaptığı katkılar tartışılmaz. Hem kuvvet, hem toprak tahsis ederek Türkiye NATO'ya sadakatini defalarca göstermiş ve halen göstermektedir. Her ne kadar Sovyet Ordularından algılanan tehdidin gerçekliği ayrıca sorgulanmalıysa da, sosyalizmin, Türk sermayesini ABD sermayesi kadar tehdit etmediği bir gerçektir. Yani sosyalizm, Büyük Buhran'ı yaşayan ABD sermayesi için ciddi bir tehdittir. NATO yıllarca bu sermayenin bekçiliğini yapmıştır. Bu oluşumun içinde olan Türkiye'de yıllarca, yüz binlerle ifade edilen bir Ordu ile modernize olma ve topraklarını koruma telaşı yaşamıştır.

Dönem içinde yaşanan müdahaleler, yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle, TSK'nin siyasi iktidar üzerindeki etkisi artırılmış ve hazırlanan MGSB'leri ile Türkiye'nin savunma politikaları yönlendirilmiştir. MGK'nın etkisi ve tehdit değerlendirmelerinin esas itibarıyla 1961 sonrasında başladığını düşünürsek bu tarihten itibaren 1991 yılına kadar yani Sovyetlerin parçalanmasına kadar MGK tarafından belirlenen öncelikli tehdidin tartışmasız SSCB olduğunu söylemek, NATO ve ABD ilişkilerine özel önem veren batı ekseninde bir politika tespit edildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte dönem içerisinde yaşanan gelişmeler ışığında her türlü bölücülük, irtica faaliyetlerini de tehdit kapsamına almış, güvenlik kavramını genişletmiş ve tehdit algılamalarını çeşitlendirmiştir. Aynı dönemde yaşanan Kıbrıs Harekâtı, ABD ambargosu, İran'daki gelişmelerle ilgili olarak değerlendirmeler yapıp, tedbirlerde öneren MGK batı eksenindeki temel politikasından sapma göstermemiştir.

1980–1991 yılları arasında MGK benzer temel politikalarını sürdürmekle birlikte özellikle Güneydoğu Anadolu’da yaşanan bölücü terör olayları nedeniyle iç tehdide karşı güvenlik uygulamalarını artırmış ve bu bölgede özel önlemlerin alınmasını ön gören politikalar üretmiştir. Dönem sonunda komşu Irak’ta gelişen olaylar, Körfez Savaşı ve Sovyetlerin parçalanması ile yeni tehdit değerlendirmeleri yapmak zorunluluğunu hissetmiştir. Bu kapsamda; Kafkaslarda yaşanan olaylar, güney sınırının güvenliği, Balkan’larda ki gelişmeler gibi değerlendirilerek ilgi bölgesel çatışmalara ve gelişmelere yönelmiştir.

1992–2001 yılları arası ise belirsizlik dönemi olarak literatüre girmiştir. Artık Sovyet tehdidi ortadan kalkmış, yerini bölgesel gerilimlerin ve çatışmaların ön plana çıktığı bir ortama bırakmıştır. Böyle bir ortam içerisinde MGK, NATO’nun arayışları ve söylemlerini dışlamayarak bir yandan iç tehdidi, yıkıcı, bölücü ve irticai olarak çeşitlendirmiş diğer yandan da Suriye ve Yunanistan’la yaşanan gerilimleri ön plana çıkararak bu ülkeleri de tehdit kapsamında değerlendirmiştir.

28 Şubat döneminin yaşandığı süreçte Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin (MGSB) içeriğinin yeniden belirlendiği basın haberlerinden izlenmiştir. Bağımsız İletişim Ağı³⁸ Haber Merkezinden Merdan Yanardağ haberi kendi yorumuyla şu şekilde aktarmaktadır:

“Hürriyet gazetesinde yer alan haberde, ne kaynak belirtiliyordu, ne mahreç vardı, ne de imza. İlginç bir yıld 1997. (..) Türkiye'deki 50 yıllık Soğuk Savaş rejimi sarsılıyordu . Ülke...tarihsel bir dönemecten geçiyordu. İşte, bu dönemecin belli başlı kilometre taşlarını (...) 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı ve yeniden düzenlenen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi oluşturuyordu. Türkiye'nin içine girdiği yeni döneme (28 Şubat süreci) karakterini veren asıl gelişme, kuşkusuz 31 Ekim 1997 tarihinde yapılan MGK toplantısında MGSB'nin yeniden düzenlenmesiydi. Yeni MGSB' nin eksenini, "milli tehdit" değerlendirmesinde yapılan köklü değişiklik oluşturuyordu. Belgede, komünizmin baş tehdit olmaktan çıkarıldığı resmen ilan edildi. Bu değişiklik, Türkiye'nin son 50 yılındaki en önemli siyasal gelişmelerinden biriydi. MGSB'de, "irticai faaliyetler" ilk kez ulusal güvenlik bakımından "bölücülük" ile eşit, birinci derecede ve öncelikli tehdit unsuru sayıldı. Ancak, belgede Siyasal İslam'ın Türkiye için "milli tehdit" olduğu, ek bir cümleyle özel olarak bir kez daha vurgulandı. Siyaset Belgesi'nin birinci ve ikinci maddeleri şöyle:

- Bölücü ve irticai faaliyetler, eşit ve birinci derecede önceliklidir.
- Siyasal İslam, Türkiye için tehdit unsuru olmaya devam etmektedir

Ancak bu gelişmeler olurken Türkiye'nin savunma harcamalarında da tırmanış devam

³⁸ <http://www.bianet.org/> (07.08.2007)

etmiştir. SIPRI'nin verilerine göre 1988–2006 yılları arasında, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin savunma harcamalarında % 80 oranında bir azalma yaşanırken Türkiye'nin savunma harcamalarında % 60'lık bir artış söz konusudur. Savunma harcamalarında önemli bir yer tutan personel ve teçhizat giderlerinde son yıllar dışında önemli bir azalma izlenmemektedir. Türkiye coğrafyası gerçekten siyaset üretilecek bir değere sahiptir. Jeopolitik önemi yüksektir. Ancak, bu harcamaların faturasını sadece bu hususa ve komşulara veya başka bir anlatımla gözünü bu topraklara diken mütecavize kesmek gerçeklerle tam olarak örtüşmemektedir. Bu noktada bağımlı politikaların izlenmesi, özgün iradeye dayanmayan kararlar alınması veya savunma planlamasının öncesinde yapılan politik-askeri durum muhakemelerinde yapılan hatalar ön plana çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan beri Ordusunu modernize etme gayretindedir. Bu gayret, ABD ile ilişkiler noktasında 1941 yılında yapılan “Borç verme ve kiralama “ anlaşması ile hız kazanmış, Marshall ve Truman yardımlarından sonra bir telaş halini almıştır. Bugün TSK'nin geldiği noktayı saklı tutup, TSK'nin ihtiyacı olan savunma sistem projelerine baktığımızda, aynı telaşın devam ettiğini izlememiz mümkündür. O halde, malzeme veya nakit olarak alınan hibe ya da kredi niteliğindeki askeri yardımlar ve Cumhuriyet tarihi boyunca milli bütçeden ayrılan çok önemli bir bölüm savunma ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemiştir. Üstelik giderek daha fazla kaynak ayrılmasına rağmen ihtiyaçlar da giderek artmaktadır. Böyle bir eğilimin kronikleşmesi, takip edilen politikaların bir sonucudur.

Savunma politikalarının planlama sürecinde, TSK, verilen siyasi direktif ışığında savunma sistem ihtiyaçlarını belirlemektedir. TSK'nin kendiliğinden ihtiyaçlarını kısması veya göz ardı etmesi mümkün değildir. İhtiyaçların kısıtlanması ancak, algılanan risk alanının siyasi iktidar tarafından daraltılması ve verilecek siyasi direktifle mümkündür. Yani siyasi iktidar ülke savunmasında bazı sorumlulukları alarak TSK'nin işini kolaylaştırabilir. Bir başka anlatımla, tehdit daha makul ve kabul edilebilir bir seviyede tespit edilebilir.

Çok sayıda silahla donatılmış ve yine çok sayıda personelden oluşan bir orduya sahip olma anlayışının, buna paralel olarak NATO'da ikinci büyük ordu olmaktan duyulan gururun sorgulanması gerekmektedir. Kabul edilebilir bir tehdidi göz önüne alarak ve

savunma konsepti ile uyumlu optimal bir güç bulundurmak, artık kaynağı, teknolojik ve entelektüel alt yapının gelişimine tahsis etmek ülke savunmasını zaman içinde daha güçlü kılacağı düşünülmektedir.

Dönem içinde, yerli savunma sanayi kurulması hususunda çalışmaların hızlandığı izlenmektedir. Bununla birlikte gelinen noktada savunma sanayinde yerli katkı payı oldukça yetersizdir ve dışa bağımlılık önemli oranda devam etmektedir. Bu konuda yapılan yasal düzenlemelerde, çıkar gruplarının baskısı ve rekabete açık bir savunma sanayi kurma arzusunun ön plana çıktığı yabancı sermayeli şirketlerin ihalelere katılmalarının kolaylaştırıldığı görülmektedir. Özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV)'nın ortağı bulunduğu şirketlerin savunma sanayisi ihalelerine girmelerinin kısmen zorlaştırılması, SSM tarafından belirlenen strateji ile çelişmektedir.

SONUÇ

Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi savunma politikalarında iki temel dönem ve anlayış izlenmektedir. Birinci temel dönem Atatürk'le başlayan ve öze dayalı bir ekonomi merkezli savunma sanayi yaratmayı, Avrupa'da ittifaklar ve ekonomik ilişkiler temelinde güç dengelerine dayanmayı ve ülkeyi çatışmalardan uzak tutmayı ön plana alan özgün savunma politikaları dönemidir. Diğer dönem ise İkinci Dünya Savaşı esnasında şekillenmeye başlayan, Marshall ve Truman doktrini ile olgunlaşan ancak NATO ile resmileşen ABD güdümlü yarı bağımsız savunma politikaları dönemidir.

Savunma politikaları oluşumunda asker kökenli siyasi liderlerin ve askerlerin ön planda olduğu birinci dönemde Türkiye'ye doğrudan yönelik bir tehdit algılaması yoktur. Bununla birlikte, Almanya ve İtalya'da yaşanan gelişmeler Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin temel kaygısı, bu ülkelerin yapacakları bir çılgınlık sonrası kendisinin de bir belaya bulaşması olmuştur. O nedenle oluşturulan savunma politikalarında bu kaygı göz önüne alınmış, ticari ve askeri ilişkilerde bu ülkeler öncelikli olmuş ancak bu kaygının esiri olunmamıştır. Diğer taraftan, Lozan Anlaşması'ndan kaynaklanan gümrük sınırlamaları, kapitülasyonlardan intikal eden borçlar gibi güçlülere rağmen, ulusal kaynaklara dayanan ve genel olarak askeri fabrikaların ıslahı ve yeniden tesis kurulması şeklinde bir savunma sanayi teşkil edilmesi hamlesi başlatılmıştır. Özellikle dönemin güçlü ülkesi Almanya ile işbirliği ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Kırıkkale'de, Kayseri'de, İstanbul'da kamu ve özel mülkiyet niteliğinde başlatılan bu harp sanayi hamleleri sermaye birikimi azlığı ve entelektüel alt yapı eksikliği nedeniyle çok hızlı bir gelişme göstermemiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise bu gelişme iyice yavaşlamıştır. Türkiye savaşa girmemiştir. Ancak savaşın bir ülke ekonomisine yapacağı en ağır darbeyi de yaşamıştır. Genç nüfusun askerlik hizmetine alınması ekonomiyi, askeri fabrikalarda ki yabancı uzman personelin ülkelerine dönmesi askeri sanayiye olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin iradesi dışında savaşa girmesi riski ve korkusu, Rusya'nın, ABD'nin, İngiltere'nin ve Almanya'nın baskısı bu korkuyu adeta bir paniğe dönüştürmüştür. Bu panik, Türkiye'yi savaşa hazırlama ve Türk Ordusunu modernize etme telaşına sokmuştur. Karar vericiler, her ne pahasına olursa olsun, kalabalık bir ordu idame ettirmek, bu orduyu, yaratılan ve

hissedilen tehdit çerçevesinde donatmak, silahlandırmak zorunda olduğunu hissetmiştir. Ulusal kaynakların ve silah teknolojisinin kısıtlı olması hem Türkiye’yi savaşa girmeye zorlayan ülkelere argüman olarak kullanılmış hem de bu ülkelerden çeşitli harp silah araç ve gereçleri satın alınmış ve muhtelif krediler kullanılmıştır. Yani kendine yeterli bir ekonomi oluşturma sürecinin daha emekleme döneminde, tüm başlatılan hamleler sekteye uğramış kaynakların dışarıya akışı başlamıştır. Zira anlayışa göre, yerli savunma sanayi yetersizdir ve çözüm dışarıdadır. Yani askeri malzeme dışarıdan satın alınmalıdır. Bu maksatla teklif edilen her türlü yardım kabul edilmeli hatta talep edilmelidir. İşte gelecek dönemlerin politikalarını da etkileyecek ve Atatürk Dönemi politikalarından bir kopmayı kırılmayı oluşturan anlayış bu olmuştur. Özellikle 1941 yılında ABD ile yapılan “Borç Verme ve Kiralama” anlaşması ve alınan 95 Milyon dolarlık askeri malzeme ile başlayacak olan yardım alma hastalığı sonradan kangrene dönüşecek ve Türkiye’nin savunma politikalarının merkezinde yer alacaktır.

Nitekim savaş sonrasında Türkiye, Truman, Marshall yardımları ile dünya kapitalist sisteminin etki alanına girmiş, NATO ile Batı Güvenlik Sistemindeki yerini fiilen almıştır. Truman Doktrini ile Türkiye’nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temelleri atılmış, Marshall Planı ile Türkiye’ye tarım alanında ve hammadde üretimi alanında görevler verilmiş, içe dayalı bir yerli savunma sanayinin gelişimine darbe vurulmuştur. Bu ortamda, 1920’li ve 1930’lu yıllarda büyük fedakârlıklar pahasına elde edilen savunma sanayi imkân ve kabiliyetleri kaybedilmeye başlanmış, Silahlı Kuvvetlerin yurtiçi siparişleri azalmış ve bu nedenlerle askeri fabrikalar verimliliklerini yitirerek Milli Bütçeye önemli bir yük olmuşlardır.

Üye ülkelere verdiği güvencenin tartışmalı olduğu NATO, uluslararası sermayenin serbest dolaşımına engel olacak rejim tehdidine karşı kurulmuştur. Asıl tehdit kızıl ordu değildir, sosyalizmdir. Her ne kadar Sovyet Ordularından algılanan tehdidin gerçekliği ayrıca sorgulanmalıysa da, sosyalizmin, Türk sermayesini ABD sermayesi kadar tehdit etmediği bir gerçektir. Yani sosyalizm, Büyük Buhran deneyiminden geçen ABD sermayesi için ciddi bir tehdittir. ABD ve NATO’nun temel görevi, bu tehdidi canlı tutarak, silahlanmayı sağlamak ve uluslararası sermayenin hür dünya adına, hem

bekçiliğini yaptırmak hem de pazaryerini açık bulundurmaktır. 1946-1960 yılları arasında Türkiye milli bütçesinin ortalama %40-60 aralığında bir savunma harcaması yapmıştır. Tüm bu harcamaya rağmen savunma sanayinde önemli bir gelişme olmamış ve Ordu modernize olamamıştır. Canlı tutulan bu tehdit, harp sanayine hazır alımlar şeklinde yansıtılmıştır. 1930-1939 yılları arasında başlatılan yerli harp sanayi kurma hamleleri sekteye uğratılmıştır. Türkiye, kendisi üretmemiş ancak envanterini Amerikan harp silah, araç ve gereçleri ile doldurmuştur. Alınan bu harp silah, araç ve gereçlerinin bakımı ve idamesi için Amerika'ya bağımlılık gittikçe artmış, bu durum hem bağımsız savunma politikası uygulanmasını zorlaştırmış hem de milli bütçeye oldukça önemli bir yük getirmiştir. Ayrıca, Rus taleplerinin 1945'te başladığı ve Rusya'ya bu tarihte hayır dendiği göz önüne alınırsa, Türkiye'nin, NATO'nun varlığı nedeniyle bir Sovyet istilasına maruz kalmadığını söylemek de iddialı olur. Kaldı ki Rusya'dan benzer tehdit ve talepler alan ve NATO üyesi olmayan İran Sovyet işgaline uğramamıştır.

ABD, NATO sistemini de kullanarak sadece Türk silahlı Kuvvetleri'nin lojistiğini değil, entelektüel alt yapısını da doktrine etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli komuta kademelerinde görev yapan veya yapmakta olan birçok üst düzey askeri personele de eğitim vermiş, Türk Ordusu tarafından uzun yıllardır kullanılan FM (Field Manuel) serisi sahra talimnameleri ile askeri entelektüel alt yapıyı da etkilemiştir.

Türkiye'nin NATO'ya girişi sonrasında, ABD'nin Türkiye'de kurduğu üsler Türkiye'nin güvenliğini olumsuz etkilemiştir ve hala olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Bu tesislerin varlığı Türkiye'nin güvenliğini artırmamakta hatta Türkiye için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Zira olası bir çatışmada ilk hedef olma özelliği taşımaktadır. Bu risk Körfez Savaşı esnasında Türkiye'nin güneyinde ciddi olarak yaşanmıştır. Aslında bu üsler, sadece NATO ile ilişkili kurulmamıştır yani sadece Sovyetlerle ilişkili değildir. Zaten amaç sadece bu olsaydı üslerin bugün tamamen kalkmaması için bir neden kalmamış olurdu. Üslerin diğer bir amacı Ortadoğu'dur. Aynı zamanda Başkan Eisenhower' in başlattığı ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisine hizmet etmektedir. Zira Türkiye hem Kafkaslar bölgesine hem de Ortadoğu'ya yönelik yapılacak bir harekâta ABD kuvvetlerinin yığılması, karadan veya havadan yapılacak intikaller, füzelerin, hava

kuvvetlerinin kullanılması için en ideal coğrafyaya sahiptir. Türkiye'nin Eisenhower doktrini ve Ortadoğu'ya ilişkin geliştirdiği politikaya verdiği destek, İncirliğin kullanılması, özellikle komşularımız olmak üzere Arap dünyasında tepki ile karşılanmış ve Türkiye ile ilişkileri germiştir. Türkiye'nin güvenilirlik kredisini de azaltmıştır. Dolayısıyla bu durum, Türkiye'nin risk algılamasında doğu ve güney sınırlarına önem vermesini gerektirmiş, BM çatısı altında uluslararası gördüğü desteği de etkilemiştir.

1960-1980 yılları arasında; iç siyasette; askeri müdahaleler ve MGK'nın teşkil edilmesiyle TSK'nin etkisi artmış, dış siyasette ise Kıbrıs Harekâtı ile gerilen Türkiye-ABD ve Türkiye-Yunanistan ilişkileri ön plana çıkmış, Türkiye, ambargoya maruz kalmış ancak bu gelişmeler esnasında ve sonrasında NATO'yu merkeze alarak genel savunma mihverinden sapmamıştır. Aynı yıllarda ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisi ve Türk topraklarını kullanma isteği önemsenmemiş, hatta NATO yükümlülüğü içerisinde ve alınan yardımlar karşılığında ABD'nin isteklerinin kabul edilmesinde ciddi bir direniş olmamıştır. Bununla birlikte, bu dönemde Türkiye ilk kez öz kaynaklarına dayalı bir savunma ihtiyacını bu dönemde hissetmiştir. Her ne kadar ulusal kaynaklara dayalı bir savunma ihtiyacı ortaya çıkmış ise de, savunmamızın dışa bağımlılığı hususunda bir gelişme olmamış, NATO ve ABD'ye endeksli mihverde kalınarak ve tanımlanan tehditler doğrultusunda savunma politikaları oluşturulmaya devam edilmiştir. Ağırlıklı olarak ABD'den yapılan hazır alımlarla Türk Ordusu'nun envanteri çeşitlendirilmiş ancak bakım ve idame şartları zorlaştırılmıştır.

1980 sonrası dönemin temel belirleyicisi Doğu Bloğu'nun çökmesi, sosyalizmin liberal felsefe karşısındaki gerileyişi dönemin belirleyici faktörü olmuştur. Artık kıvılcık tehdit ve Sovyet orduları fobi olmaktan çıkmış ve bunlara dayanan senaryolar iflas etmiştir. Ancak kapitalizmin önündeki en büyük engel de ortadan kalkmıştır.

Bu gelişme sonrasında, ABD ve NATO için yeni bir ilgi alanı ihtiyacı ortaya çıkmış ve arayış içine girilmiştir. Aslında ABD bu ilgi alanını çok önceden belirlenmiştir. Yeni ilgi alanı Ortadoğu'dur ancak bu alan günün gelişmelerinin bir sonucu ortaya çıkmamıştır. Eisenhower ile yeraltı zenginliklerinin kontrol etmek amacıyla başlayan bu ilgi bu dönemde yoğunlaşmıştır. Rusya'nın 1979 tarihinde Afganistan'ı işgali sonrasında

kaygılanan ABD gerekirse bu uğurda askeri güç kullanacağını 1980’de tüm dünyaya ilan etmiştir. Bunun içinde uluslararası hukuka uygunluk açısından NATO uygun bir vasıta, Türkiye’yi de en uygun üs bölgesi olarak düşünmüştür. Körfez savaşı ve Irak’ın işgalinin arkasında bu gerçek bulunmaktadır.

ABD, Atlantik’in diğer ucunda olduğu halde Ortadoğu’yu önemsemiş ve politikalar geliştirmiş, Türkiye ise geleceğe yönelik olarak bölgedeki oluşumlardan kaygı duymasına rağmen ABD ile aynı çizgide olmuştur. ABD üslerinin kullanılması ve çekiç güç gibi uygulamalar Türkiye’nin duyduğu kaygılarla bir ironi yaratmıştır. 1 Mart teskeresine kadar Türkiye’nin ABD’nin bu politikasına ciddi bir direnci olmamıştır. Hatta çoğu kez, askeri ve ekonomik yardım, uluslararası platformda destek bulma gibi kaygılarla ve stratejik ortak, güçlendirilmiş ortaklık gibi söylemlerle ABD ile işbirliğine gitmiştir.

1990 sonrasında Avrupa’nın güvenliği konusunda, Avrupa ülkelerinin özellikle de Fransa ve Almanya’nın AB çatısı altında NATO ve ABD’yi dışlama çabaları da Türkiye’yi tedirgin etmiştir. Türkiye politikalarını, eşikte beklemek pahasına, Avrupa kulübünden dışlanmamak temeline oturtmuş, sadece ekonomik alanda değil güvenlik oluşumlarında da bu talebini sıkça dile getirmiştir. NATO’ya bugüne kadar hem kuvvet, hem toprak tahsis ederek sadakatini defalarca gösteren Türkiye bu dönemde yaptığı katkılardan dolayı Batı kulübünden dışlanmamak gayretine girmiştir.

1980 askeri müdahalesi sonrasında yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle, TSK’nin siyasi iktidar üzerindeki etkisi artırılmış ve MGK’nın ilgi ve etki alanı genişletilmiştir. Türkiye’nin savunma politikaları yönlendirilmesinde MGK tarafından hazırlanan MGSB’leri ön plana çıkmıştır. MGSB’leri günlük gelişmeler sonrasında güncellenmiştir. İleriye dönük, öngörülere dayalı ve sağlıklı değerlendirmeler temeline oturmuş savunma politikaları yerine gelişmelere dayalı tedbirleri içeren politikalar üretilmiştir. Gelişmeler ışığında bu belgeye geleneksel tehdit yerine yeni tehdit algılamaları dâhil olmuştur. Yunanistan, Suriye gibi komşuların yanında her türlü bölücülük, irtica faaliyetleri de tehdit kapsamına alınmıştır.

Özellikle Doğu Avrupa’da savunma harcamaları azalırken, Türkiye’nin 1988 -2006 yılları arasında, savunma harcamalarında %60’lık bir artış meydana gelmiştir. Savunma

harcamalarında önemli bir yer tutan personel ve teçhizat giderlerinde son yıllar dışında önemli bir azalma izlenmemektedir. Türkiye coğrafyası gerçekten siyaset üretilecek bir değere sahiptir. Jeopolitik önemi yüksektir. Ancak, bu harcamaların faturasını sadece bu hususa ve komşulara veya başka bir anlatımla gözünü bu topraklara diken mütecavize kesmek gerçeklerle tam olarak örtüşmemektedir. Bu noktada bağımlı politikaların izlenmesi, özgün iradeye dayanmayan kararlar alınması veya savunma planlamasının öncesinde yapılan politik-askeri durum muhakemelerinde yapılan hatalar savunma harcamalarının arka planda kalmış gerçekleridir. Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri Ordusu'nu modernize etme gayreti içerisinde olmuştur. Bugün gelinen noktaya baktığımızda, TSK'nin ihtiyacı olan savunma sistem projelerini incelediğimizde, aynı telaşın devam ettiğini izlememiz mümkündür. Malzeme veya nakit olarak alınan hibe ya da kredi niteliğindeki askeri yardımlar ve Cumhuriyet tarihi boyunca milli bütçeden ayrılan çok önemli bir bölüm savunma ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemiştir. Üstelik giderek daha fazla kaynak ayrılmasına rağmen ihtiyaçlar da giderek artmaktadır. O halde takip edilen politikalar böyle bir eğilimi kronikleştirmiştir.

Kronikleşen bu eğilimin makul seviyelere getirilmesi başta siyasi iktidar olmak üzere karar vericilere düşmektedir. Savunma politikalarının planlama sürecinde, TSK, verilen siyasi direktif ışığında savunma sistem ihtiyaçlarını belirler ve TSK'nin kendiliğinden ihtiyaçlarını kısıması veya göz ardı etmesi mümkün değildir. İhtiyaçların kısıtlanması ancak, makul tehdit analizi sonrasında ve siyasi iktidarın bazı sorumlulukları alarak vereceği direktifle mümkün olabilir.

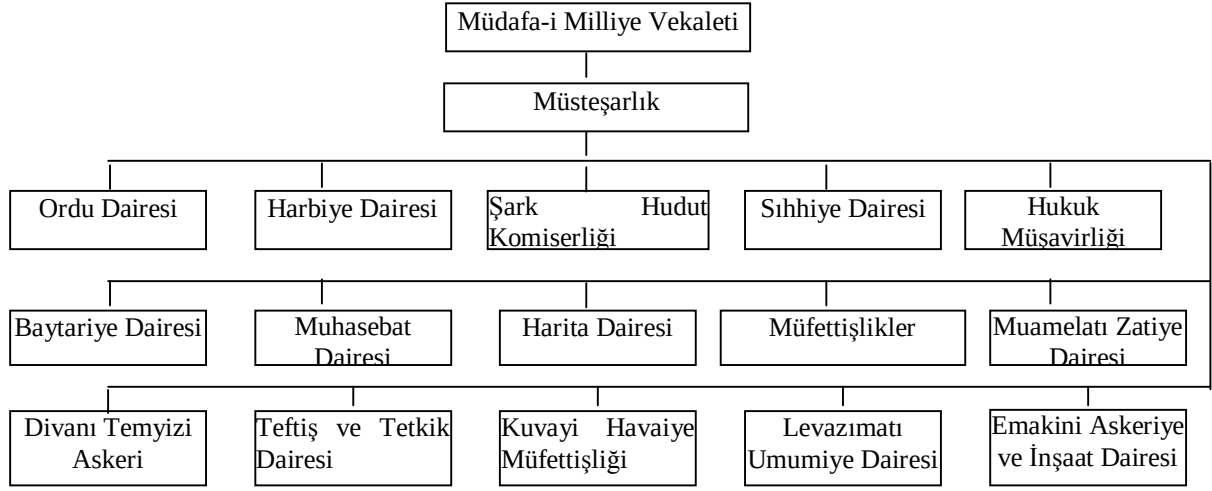
Çok sayıda silahla donatılmış ve yine çok sayıda personelden oluşan bir orduya sahip olmak anlayışı çağın gereklerine uymamaktadır. Kabul edilebilir bir tehdidi göz önüne alarak ve savunma konsepti ile uyumlu optimal bir güç bulundurmak, artık kaynağı, teknolojik ve entelektüel alt yapının gelişimine tahsis etmek ülke savunmasını zaman içinde daha güçlü kılacaktır.

Dünya genelinde silah satışları ve silah sanayi göz önüne alındığında ve bu sektörde istihdam edilen insan sayısı da hesaba dâhil edildiğinde bu sektörün süreklilik kazandığı gerçeğini hafızadan silmemek gerekmektedir. Özellikle ABD'de silah üretiminin sadece

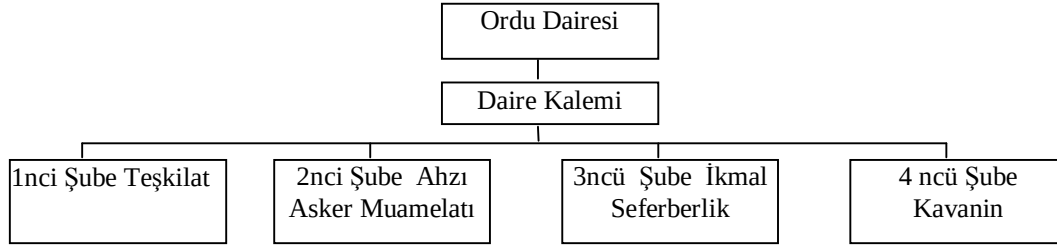
bir yıl kadar durdurulduğunu hayal etmek bile mümkün değildir. Yani bazı ülkelerde silah üretilecek diğer ülkelerde de bu silahlar kullanılacaktır. Dolayısıyla ülkelerin silahlanması ve çatışmaların sürmesi için yeteri kadar sebep vardır. Önemli olan savunmada optimal ve özgün çözümler yaratmak olmalıdır.

EK.1: 1923 YILINDA MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI BİRİMLERİ

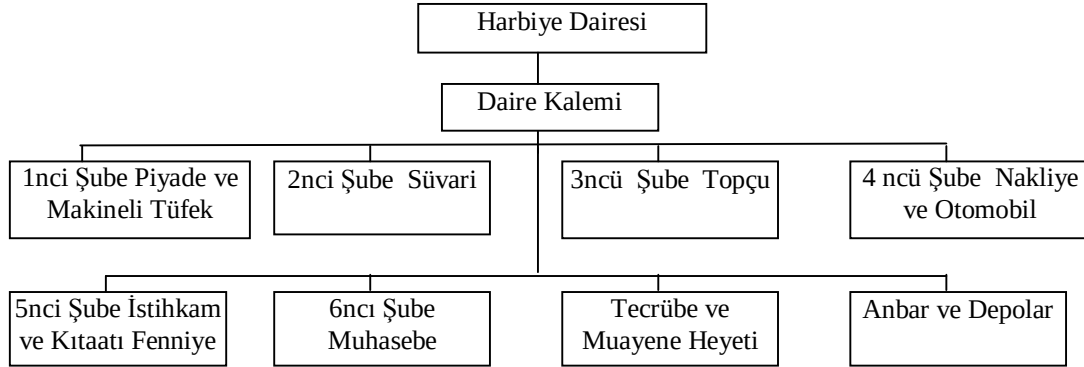
MÜDAFA-İ MİLLİYE VEKALETİ

M.M.V. ORDU DAİRESİ

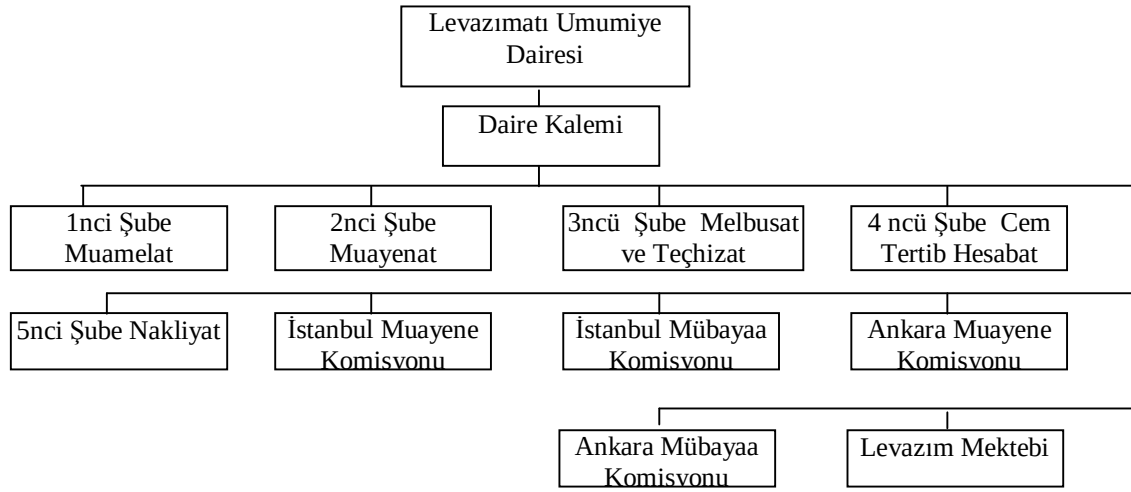

M.M.V. HARBİYE DAİRESİ (1923)

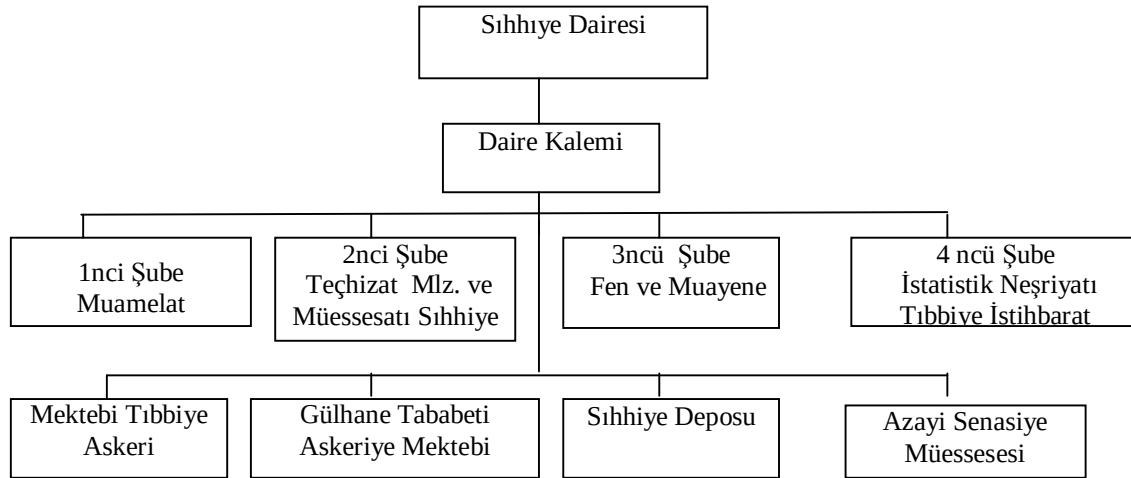

EK.1: 1923 YILINDA MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI BİRİMLERİ (DEVAM)

M.M.V. LEVAZIMATI UMUMİYE DAİRESİ

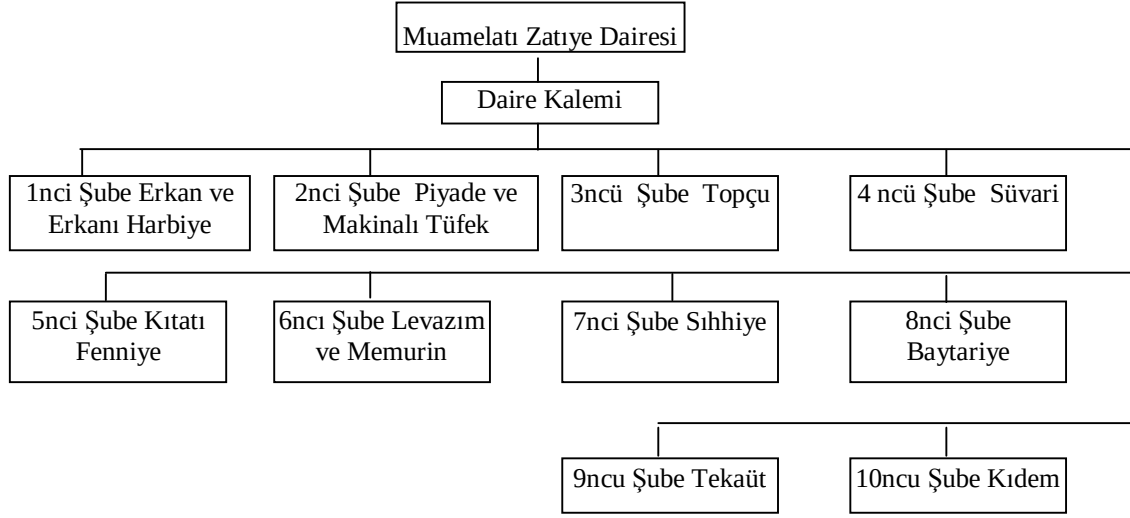

M.M.V. SIHHİYE DAİRESİ

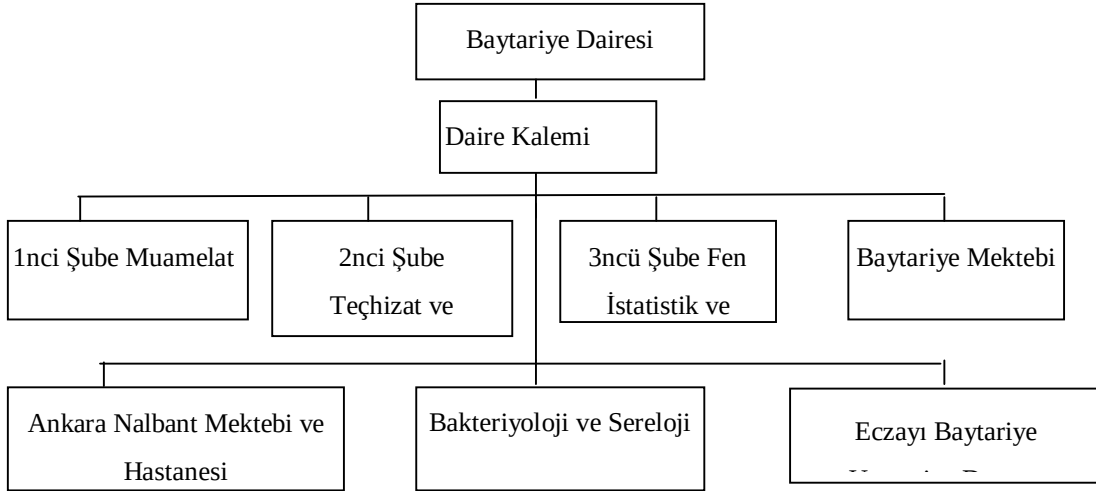

EK.1: 1923 YILINDA MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI BİRİMLERİ (DEVAM)

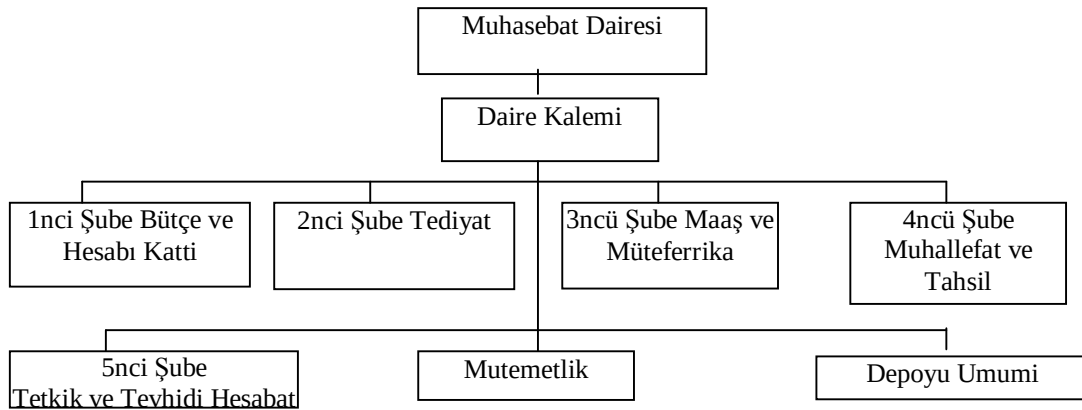
M.M.V. MUAMELATI ZATIYE DAİRESİ

M.M.V. BAYTARİYE DAİRESİ

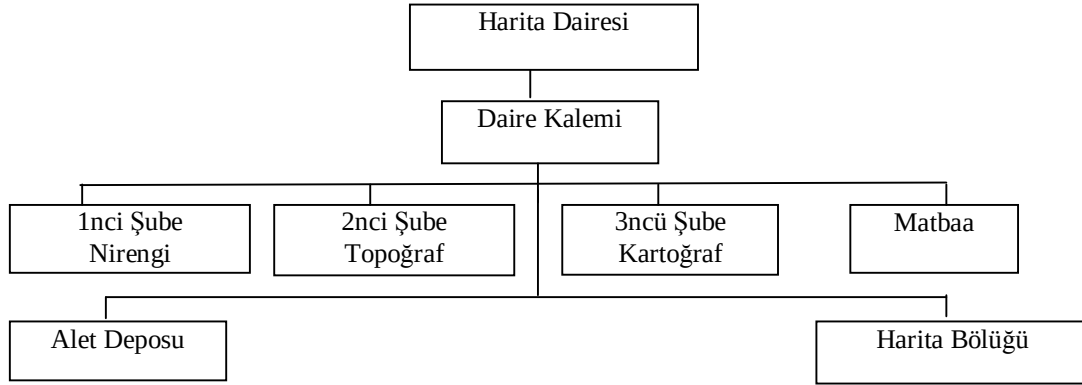

M.M.V. MUHASEBAT DAİRESİ

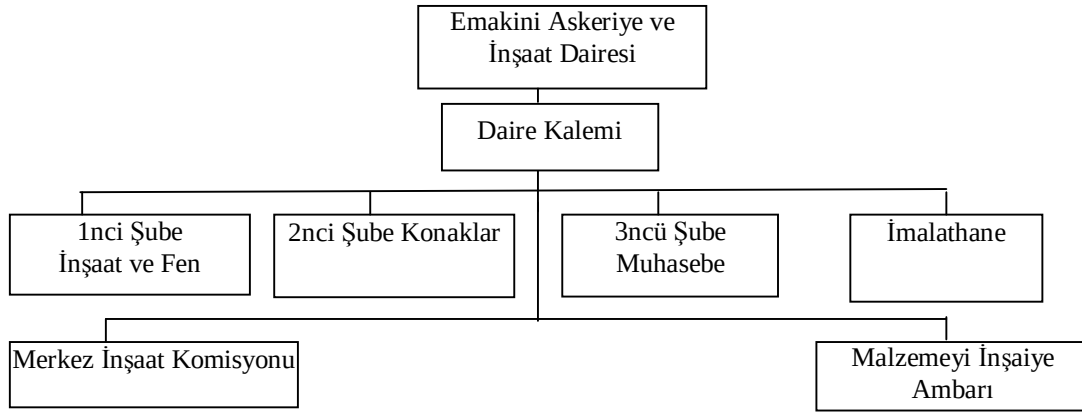

EK.1: 1923 YILINDA MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI BİRİMLERİ (DEVAM)

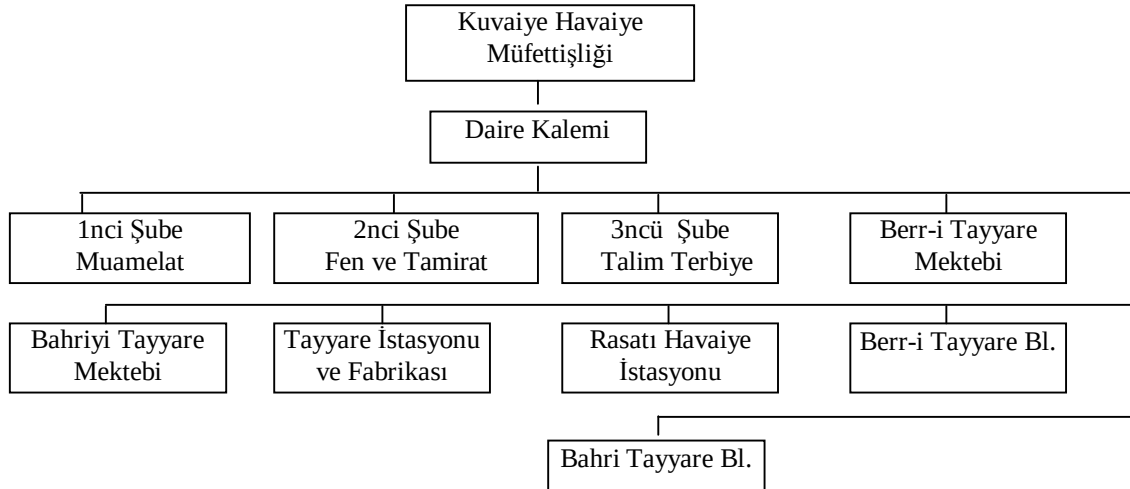
M.M.V. HARİTA DAİRESİ

M.M.V. EMAKİNİ ASKERİYE VE İNŞAAT DAİRESİ

M.M.V. KUVAYİ HAVAYİYE MÜFETTİŞLİĞİ (1923)

**EK.2: CUMHURİYET DÖNEMİ BAŞBAKAN, GENELKURMAY BAŞKANI, MSB
VE MSB MÜSTEŞARLARI**

YILLAR	BAŞBAKANLAR	SAVUNMA BAKANLARI	GENKUR BŞK.LARI	MÜSTEŞARLAR		
1920	M.Kemal Atatürk	Fevzi Çakmak (Mareşal)	İsmet İnönü	Korg.Kazım İnanç	Genelkurmay Bakanlığı Dönemi	
1921	Fevzi Çakmak	Fevzi Çakmak İbrahim Refet Bele (Tuğg.)		Korg.Kazım İnanç Korg.Ali Hikmet Ayerdem		
1922	Fevzi Çakmak Hüseyin Rauf Orbay	İbrahim Refet Bele Org.Kazım Özalp (Org.)	Fevzi Çakmak	Korg.Ali Hikmet Ayerdem Tümğ. M.Selahattin Adil		TBMM'ye Bağlı Genelkurmay Başkanlığı Dönemi
1923	Hüseyin Rauf Orbay İsmet İnönü	Org.Kazım Özalp		Kur.Alb.Sadullah Güney		
1924	İsmet İnönü Ali Fethi Okyar	Org.Kazım Özalp Ali Fethi Okyar (Kur.Yb.)		Kur.Alb.Sadullah Güney Tümğ.Aşir Atlı		
1925	Ali Fethi Okyar İsmet İnönü	Ali Fethi Okyar M. Recep Peker (Kur.Bnb)		Tümğ.Aşir Atlı		
1926	İsmet İnönü	Mehmet Recep Peker		Tümğ.Aşir Atlı		
1927		Mehmet Recep Peker Mustafa Abdülhalik Renda		Tümğ.Aşir Atlı Korg.A.Naci Tınaz		
1928		Mustafa Abdülhalik Renda		Korg.A.Naci Tınaz		
1929		Mustafa Abdülhalik Renda				
1930		Mustafa Abdülhalik Renda Zekayi Apaydın		Korg.Ahmet Derviş		
1931		Zekayi Apaydın		Korg.Ahmet Derviş Tümğ.Seyfi Düzgören		
1932				Tümğ.Seyfi Düzgören		
1933				Korg.Nazmi Solok		
1934				Korg.Nazmi Solok		
1935		Zekayi Apaydın Org.Kazım Özalp		Korg.Nazmi Solok Korg.H.Hüsnü Kalkış		
1936		Org.Kazım Özalp		Korg.H.Hüsnü Kalkış Korg.A.Nafiz Gürman Korg.Nazmi Solok		
1937	İsmet İnönü Celal Bayar			Korg.Nazmi Solok		
1938	Celal Bayar			Korg.Nazmi Solok		
1939	Celal Bayar Refik Saydam	Org.Kazım Özalp Ahmet Naci Tınaz (Korg)		Korg.Nazmi Solok		

**EK.2: CUMHURİYET DÖNEMİ BAŞBAKAN, GENELKURMAY BAŞKANI, MSB
VE MSB MÜSTEŞARLARI (DEVAMI)**

YILLAR	BAŞBAKANLAR	SAVUNMA BAKANLARI	GENKUR BŞK.LARI	MÜSTEŞARLAR	
1940	Refik Saydam	Ahmet Naci Tınaz Saffet Arıkan (Kur.Alb.)		Korg.Sedat Doğruer	
1941	Refik Saydam	Saffet Arıkan Ali Rıza Artunkal (Korg.)	Fevzi Çakmak	Korg.Sedat Doğruer Korg.A.Galip Deniz	TBMM'ye Bağlı Genelkurmay Başkanlığı Dönemi
1942	Refik Saydam Şükrü Saraçoğlu			Korg.A.Galip Deniz	
1943	Şükrü Saraçoğlu			Korg.A.Galip Deniz	
1944	Şükrü Saraçoğlu	Ali Rıza Ertunkal	Fevzi Çakmak M.Kazım Orbay	Korg.A.Galip Deniz	
1945	Şükrü Saraçoğlu		M.Kazım Orbay	Korg.A.Galip Deniz	
1946	Şükrü Saraçoğlu Recep Peker	Ali Rıza Ertunkal Cemil Cahit Toydemir	M.Kazım Orbay Salih Omurtak	Korg.A.Galip Deniz Org. Mahmut Berköz	
1947	Recep Peker Hasan Saka	Cemil Cahit Toydemir Münir Birsal		Org. Mahmut Berköz	Başbakanlığa Bağlı Genelkurmay Başkanlığı Dönemi
1948	Hasan Saka	Münir Birsal Hasan Saka(V) Hüsnü Çakır	Salih Omurtak	Org. Mahmut Berköz	
1949	Hasan Saka Şemsettin Günaltay	Hüsnü Çakır	Salih Omurtak A.Nafiz Gürman	Org. Mahmut Berköz Korg.Arif Tanyeri Org.İshak Avni Akdağ	
1950	Şemsettin Günaltay Adnan Menderes	Hüsnü Çakır Refik Şevket İnce	A.Nafiz Gürman Nuri Yamut	Org.İshak Avni Akdağ Kenan Yılmaz	
1951		Refik Şevket İnce Ahmet Hulusi Köymen		Kenan Yılmaz	
1952		Ahmet Hulusi Köymen Ali Seyfi Kurtbek	Nuri Yamut	Org.Fevzi Uçaner	Milli savunma Bakanlığı'na Bağlı Genelkurmay Başkanlığı Dönemi
1953	Adnan Menderes	Ali Seyfi Kurtbek Kenan Yılmaz		Org.Fevzi Uçaner Kenan Yılmaz Org.Selahattin Selışık	
1954		Kenan Yılmaz İbrahim Ethem Menderes	Nuri Yamut Nurettin Baransal	Org.Selahattin Selışık Oramiral Aziz Ulsan	

**EK.2: CUMHURİYET DÖNEMİ BAŞBAKAN, GENELKURMAY BAŞKANI, MSB
VE MSB MÜSTEŞARLARI (DEVAMI)**

YILLAR	BAŞBAKANLAR	SAVUNMA BAKANLARI	GENKUR BŞK.LARI	MÜSTEŞARLAR	
1955	Adnan Menderes	İbrahim Ethem Menderes Mehmet Fuad Köprülü Adnan Menderes(V)	Nurettin Baransel İ.Hakkı Tunaboğlu	Oramiral Aziz Uluhan	Milli savunma Bakanlığı'na Bağlı Genelkurmay Başkanlığı Dönemi
1956		Adnan Menderes(V)	İ.Hakkı Tuna Boğlu	Oramiral Aziz Uluhan Org.Fahri Özdilek	
1957		Adnan Menderes(V) Hasan Şami Ergin	İ.Hakkı Tuna Boğlu İ.Feyzi Mengüç	Org.Fahri Özdilek	
1958		Hasan Şami Ergin İbrahim Ethem Menderes	İ.Feyzi Mengüç	Org.Fahri Özdilek	
1959		İbrahim Ethem Menderes	M.Rüştü Erdelhun	Org.Fahri Özdilek	
1960	Adnan Menderes Cemal Gürsel	İbrahim Ethem Menderes Cemal Gürsel Fahrettin Özdilek Fahrettin Ataman	M.Rüştü Erdelhun Ragıp Gümüşpala Cevdet Sunay	Org.Fahri Özdilek Korg.Süreyya Birgöl Korg.Nüzhet Bulca	
1961	Cemal Gürsel İsmet İnönü	Fahrettin Ataman Muzaffer Alankuş İlhami Sancar	Cevdet Sunay	Korg.Nüzhet Bulca	Başbakan'a Karşı Sorumluluk Dönemi
1962	İsmet İnönü	İlhami Sancar		Korg.Nüzhet Bulca Org.Faruk Gürler	
1963				Org.Faruk Gürler	
1964				Org.Faruk Gürler Org.Kemal Atalay	
1965	İsmet İnönü Suat Hayri Ürgüplü Süleyman Demirel	İlhami Sancar Hasan Dinçer Mustafa Hazım Dağlı Ahmet Topaloğlu		Org.Kemal Atalay	
1966	Süleyman Demirel	Ahmet Topaloğlu	Cevdet Sunay A.Cemal Tural	Org.Kemal Atalay	
1967			A.Cemal Tural	Org.Kemal Atalay	
1968				Org.Kemal Atalay Org.Faruk Gürler	
1969			A.Cemal Tural Memduh Tağmaç	Org.Faruk Gürler Org.Zeki İlter	
1970			Memduh Tağmaç	Org.Zeki İlter	
1971	Süleyman Demirel Nihat Erim	Ahmet Topaloğlu Ferit Melen	Memduh Tağmaç	Org.Zeki İlter	

**EK.2: CUMHURİYET DÖNEMİ BAŞBAKAN, GENELKURMAY BAŞKANI, MSB
VE MSB MÜSTEŞARLARI (DEVAMI)**

YILLAR	BAŞBAKANLAR	SAVUNMA BAKANLARI	GENKUR BŞK.LARI	MÜSTEŞARLAR
1972	Nihat Erim Ferit Melen	Ferit Melen Mehmet İzmen	Memduh Tağmaç Ö.Faruk Gürler	Org.Zeki İlter Org.Eşref Akıncı
1973	Ferit Melen Naim Talu	Mehmet İzmen İlhami Sancar	Ö.Faruk Gürler Semih Sancar	Org.Eşref Akıncı Org.Kemalettin Eken
1974	Naim Talu Bülent Ecevit Sadi Irmak	İlhami Sancar Hasan Esat Işık	Semih Sancar	Org.Kemalettin Eken Org.Şükrü Olcay
1975	Sadi Irmak Süleyman Demirel	İlhami Sancar Melen		Org.Şükrü Olcay Oramiral Bülend Ulu
1976	Süleyman Demirel	Ferit Melen		Ora.Bülend Ulu Org.Selahaddin Demircioğlu
1977	Süleyman Demirel Bülent Ecevit Süleyman Demirel	Ferit Melen Hasan Esat Işık Sadettin Bilgiç Cihat Bilgehan (V) Turhan Kapanlı		Org.Selahaddin Demircioğlu
1978	Süleyman Demirel Bülent Ecevit	Turhan Kapanlı Esat Işık	Hasan Semih Sancar A.Kenan Evren	Org.Selahaddin Demircioğlu
1979	Bülent Ecevit Süleyman Demirel	Hasan Esat Işık Neşet Akmandor İhsan Birincioğlu	Ahmet	Org.Selahaddin Demircioğlu Org.Celal Bulutlar
1980	Süleyman Demirel Bülent Ulu	Ahmet İhsan Birincioğlu Ümit Haluk Bayülken	A.Kenan Evren	Org.Celal Bulutlar
1981	Bülent Ulu	Ümit Haluk Bayülken		Org.Celal Bulutlar Org.Ragıp Ulubay
1982				
1983	Bülent Ulu Turgut Özal	Ümit Haluk Bayülken Zeki Yavuztürk	A.Kenan Evren Nurettin Ersin M.Necdet Üruğ	Org.Ragıp Ulubay Org.Hüsnü Çelenkler
1984	Turgut Özal	Zeki Yavuztürk	M.Necdet Üruğ	Org.Hüsnü Çelenkler
1985				Org.Hüsnü Çelenkler Org.Sabri Deliç
1986				Org.Sabri Deliç
1987		Zeki Yavuztürk Ercan Vuralhan	M.Necdet Üruğ Necip Torumtay	Org.Sabri Deliç Korg.İbrahim Türkgenci
1988		Ercan Vuralhan	Necip Torumtay	Korg.İbrahim Türkgenci Korg.Hayri Ündül
1989	Turgut Özal Yıldırım Akbulut	Ercan Vuralhan İ.Safa Giray		Korg.Hayri Ündül Korg.Doğan Çelikay

**EK.2: CUMHURİYET DÖNEMİ BAŞBAKAN, GENELKURMAY BAŞKANI, MSB
VE MSB MÜSTEŞARLARI (DEVAMI)**

YILLAR	BAŞBAKANLAR	SAVUNMA BAKANLARI	GENKUR BŞK.LARI	MÜSTEŞARLAR
1990	Yıldırım Akbulut	İ.Safa Giray Güneş Taner Hüsnü Doğan	Necip Torumtay Doğan Güreş	Korg.Doğan Çelikay
1991	Yıldırım Akbulut Mesut Yılmaz Süleyman Demirel	Hüsnü Doğan Mehmet Yazar H.Barlas Doğu Nevzat Ayaz	Doğan Güreş	
1992	Süleyman Demirel	Nevzat Ayaz		
1993	Süleyman Demirel Tansu Çiller	Nevzat Ayaz Mehmet Gölhan		Korg.Hüseyin Kıvrıkoğlu Korg.Teoman Erkan
1994	Tansu Çiller	Mehmet Gölhan	Doğan Güreş İ.Hakkı Karadayı	Korg.Teoman Erkan
1995		Mehmet Gölhan Vefa Tanır	İ.Hakkı Karadayı	Korg.Teoman Erkan Korg.Tuncer Kılınç
1996	Tansu Çiller Mesut Yılmaz Necmettin Erbakan	Vefa Tanır M.Oltan Sungurlu Turhan Tayan		Korg.Tuncer Kılınç
1997	Necmettin Erbakan Mesut Yılmaz	Turhan Tayan İsmet Sezgin		
1998	Mesut Yılmaz	İsmet Sezgin	İ.Hakkı Karadayı Hüseyin Kıvrıkoğlu	Korg.Tuncer Kılınç Korg.M.Şener Eruygur
1999	Mesut Yılmaz Bülent Ecevit	İsmet Sezgin Hikmet Sami Türk Sabahattin Çakmakoglu	Hüseyin Kıvrıkoğlu	Korg.M.Şener Eruygur
2000	Bülent Ecevit	Sabahattin Çakmakoglu		Korg.M.Şener Eruygur Korg.S.Işık Koşaner
2001				Korg.S.Işık Koşaner
2002	Bülent Ecevit Abdullah Gül	Sabahattin Çakmakoglu Vecdi Gönül	Hüseyin Kıvrıkoğlu Hilmi Özkök	
2003	Recep Tayyip Erdoğan	Vecdi Gönül	Hilmi Özkök	Korg.S.Işık Koşaner Korg.Atila Işık
2004				Korg.Atila Işık
2005				
2006	Recep Tayyip Erdoğan	Vecdi Gönül	Hilmi Özkök Yaşar Büyükanıt	Korg.Atila Işık Korg.Yalçın ATAMAN Korg.Yalçın ATAMAN
2007			Yaşar Büyükanıt	Korg.Ahmet Tursun

EK. 3: 2005 YILI DÜNYA SİLAH SATIŞLARINDA İLK YÜZ ŞİRKET

Derece	Şirket	Ülke/Bölge	Silah satışı Milyon \$	Top. Satış Milyon \$	Slh. Stş.mn Pla. Satışa Oram	Kar	İstihdam
80	Tenix	Australia	500	777	64		4.000
s	ADI (Transfield Group/Thales, France)	Australia	500	558	90		2.500
s	BAE Systems Australia (BAE Systems, UK)	Australia	400				2.600
		Toplam Australia	1.400	1.335		0	9.100
93	Embraer	Brazil	390	3.752	10	291	16.950
		Toplam Brazil	390	3.752		291	16.950
90	CAE	Canada	440	914	48	54	5.000
s	General Dynamics Land Systems Canada (General Dynamics, USA)	Canada	420				
		Toplam Canada	860	914		54	5.000
8	EADSD	Europe	9.580	42.545	23	2.085	113.210
s	MBDA (BAE Systems, UK/ EADS, Europe/Finmeccanica, Italy)	Europe	4.080	4.080	100		10.600
s	Eurocopter Group (EADS)	Europe	2.120	3.994	53		12.790
		Toplam Eu.	15.780	50.619		2.085	136.600
10	Thales	France	8.940	12.765	70	415	53.370
13	DCN	France	3.520	3.524	100	340	12.200
20	SAFRANh	France	2.630	13.155	20	623	58.000
21	Dassault Aviation Groupe	France	2.210	4.264	52	379	12.080
s	Snecma (SAFRAN)h	France					
29	CEA	France	1.710	3.993	43	-167	15.010
s	Sagem (SAFRAN)h	France					
s	EADS Space (EADS, Europe)	France	960	3.356	29		10.980
57	GIAT Industries	France	910	909	100	15	
s	SMA (SAFRAN)	France					
s	Areva (CEA)	France	380	12.593	3	1.305	
		Toplam Fr.	21.260	54.559		2.910	161.640
28	Rheinmetall	Germany	1.740	4.296	41	147	18.550
39	ThyssenKruppk	Germany	1.240	52.318	2	1.267	187.220
60	Krauss-Maffei Wegmannr	Germany	750	746	100		2.700
62	Diehl	Germany	720	2.052	35		10.300
68	MTU Aero Engines	Germany	610	2.672	23	41	6.750
81	DaimlerChrysler, DCu	Germany	500	186.289	-	3.540	382.720
s	MTU Friedrichshafen (DC)	Germany	500	1.904	26		5.780
87	MAN	Germany	460	18.248	3	587	60.780
		Toplam Germany	6.520	268.525		5.582	674.800
44	Ordnance Factories	India	1.150	1.371	84		118.640
45	Hindustan Aeronautics	India	1.100	1.219	90	151	29.100
63	Bharat Electronics	India	700	807	87	132	12.260
		Toplam India	2.950	3.397		283	160.000

EK. 3: 2005 YILI DÜNYA SİLAH SATIŞLARINDA İLK YÜZ ŞİRKET (DEVAMI)

Derece	Şirket	Ülke/Bölge	Silah satışı Milyon \$	Top. Satış Milyon \$	Sih. Sts.nın Pla. Satış Oramı	Kar	İstihdam
34	Israel Aircraft Industries	Israel	1.520	2.340	65	25	15.000
46	Elbit Systems	Israel	1.070	1.070	100	32	6.340
59	Rafael	Israel	800	846	95		5.000
100	Israel Military Industries	Israel	340	379	90		2.720
		Toplam Israel	3.730	4.635		57	29.060
s	MBDA (MBDA, Europe)	Italy	410	409	100	-39	1.480
7	Finmeccanica	Italy	9.800	14.265	69	493	56.600
s	AgustaWestland (Finmeccanica)f	Italy	2.850	3.097	92	182	8.530
s	Selex Sensors & Airborne Systems (Finmeccanica)	Italy	1.380	1.841	75	85	7.170
s	Alenia Aeronautica (Finmeccanica)	Italy	1.120	1.418	79		7.340
s	Selex Communications (Finmeccanica)	Italy	680	846	80	32	4.480
69	Fincantieri	Italy	610	2.822	21	64	9.380
78	Avio	Italy	530	1.593	33	-136	4.800
s	Selex Sistemi Integrati (Finmeccanica)	Italy	470	728	65	72	3.100
s	Oto Melara (Finmeccanica)	Italy	390	392	100	7	1.350
		Toplam Italy	18.240	27.411		760	104.230
22	Mitsubishi Heavy Industriesi	Japan	2.190	25.333	9	271	62.210
42	Kawasaki Heavy Industriesi	Japan	1.180	11.999	10	149	28.920
50	Mitsubishi Electrici	Japan	1.040	32.701	3	868	99.440
52	NECi	Japan	980	43.776	2	110	154.180
89	Toshibai	Japan	450	57.554	1	709	172.000
97	Universal Shipbuilding Corp.i, y	Japan	360				
		Toplam Japan	6.200	171.363		2.107	516.750
96	Kongsberg Gruppen	Norway	370	885	42	41	3.370
		Toplam Nr.	370	885		41	3.370
31	Almaz-Anteij	Russia	1.590	1.770	90	64	87.500
65	Admiralteiskie Verfi j	Russia	650	689	95		
71	Irkut j	Russia	600	712	84	84	15.420
76	Sevmash j	Russia	540	677	79	73	26.300
79	Sukhoi j	Russia	520	562	93	-	27.000
91	Severnaya Verf j, x	Russia	440	453	98	9	3.500
92	Aerokosmicheskoe Oborudovanie j	Russia	400	585	69	48	38.900
98	TRV Corp. j, z	Russia	350	374	95	7	22.260
99	MMPP Salyut j	Russia	350	403	87	5	13.520
		Toplam Russia	5.666	6.225		290	234.400

EK. 3: DÜNYA SİLAH SATIŞLARINDA İLK YÜZ ŞİRKET (DEVAMI)

Derece	Şirket	Ülke/Bölge	Silah satışı Milyon \$	Top. Satış Milyon \$	Sih. Stş.nın Pla. Satışa Oranı	Kar	İstihdam
48	Samsungl	S. Korea	1.050	141.033	1	9.452	222.000
s	Samsung Techwin (Samsung)	S. Korea	850	2.335	36	82	4.400
72	Korea Aerospace Industries	S. Korea	590	661	89	1	2.730
s	Samsung Thales (Thales, France/Samsung)	S. Korea	400	400	100	27	1.000
		Toplam S. Korea	2.890	144.429		9.562	230.130
55	ST Engineeringo	Singapore	940	2.034	46	241	13.100
		Toplam Singapore	940	2.034		241	13.100
53	Navantian	Spain	970	1.211	80	-124	5.560
64	Indra	Spain	670	1.495	45	129	7.580
		Toplam Spain	1.640	2.706		5	13.140
23	Saab	Sweden	2.110	2.585	82	160	12.830
		Toplam Sweden	2.110	2.585		160	12.830
73	RUAG	Switzerland	580	959	61	-15	5.640
		Toplam Switzerland	580	959		-15	5.640
4	BAE Systems	UK	23.230	28.020	83	1.060	100.000
14	Rolls Royce	UK	3.470	12.005	29	631	36.200
33	QinetiQ	UK	1.550	1.912	81	165	11.450
43	VT Group	UK	1.170	1.540	76	76	9.920
s	Devonport Management (KBR)q	UK	800	849	94	40	5.100
61	GKNs	UK	740	6.633	11	107	36.500
70	Babcock International Group	UK	610	1.521	40	54	8.760
83	Ultra Electronics	UK	490	623	78	53	2.880
88	Meggitt	UK	460	1.121	41	120	5.680
36	Smiths	UK	1.450	5.485	26	402	30.000
51	Cobham	UK	1.010	1.982	51	216	10.720
		Toplam UK	34.980	61.691		2.924	257.210
1	Boeing	USA	28.050	54.845	51	2.572	153.000
2	Northrop Grumman	USA	27.590	30.721	90	1.400	123.600
3	Lockheed Martin	USA	26.460	37.213	71	1.825	135.000
5	Raytheon	USA	19.800	21.894	90	871	80.000
6	General Dynamics	USA	16.570	21.244	78	1.461	72.200
9	L-3 Communicationse	USA	8.970	9.445	95	509	59.500
11	United Technologies Corp., UTC	USA	6.840	42.725	16	3.069	222.200
12	SAIC	USA	5.060	7.792	65	927	42.500
15	Computer Sciences Corp.	USA	3.400	14.616	23	634	79.000
s	Pratt & Whitney (UTC)	USA	3.280	9.295	35		38.500
16	ITT Industries	USA	3.190	7.430	43	360	41.000
19	Halliburton	USA	2.720	20.994	13	2.358	106.000
s	KBR (Halliburton)g	USA	2.720	10.894	25		
24	Alliant Techsystems	USA	2.060	3.217	64	154	15.200
25	Harris	USA	1.870	3.001	62	202	12.600

EK. 3: DÜNYA SİLAH SATIŞLARINDA İLK YÜZ ŞİRKET (DEVAMI)

Derece	Şirket	Ülke/Bölge	Silah satışı Milyon \$	Top. Satış Milyon \$	Slh. Sts.nın Pla. Satış Oramı	Kar	İstihdam
27	Textron	USA	1.800	10.043	18	203	37.000
30	DRS Technologies	USA	1.680	1.736	97	82	9.800
32	EDS	USA	1.570	19.757	8	150	117.000
s	Sikorsky (UTC)	USA	1.550	2.802	55		9.640
35	Goodrich	USA	1.510	5.397	28	264	22.000
37	URS Corp.	USA	1.410	3.918	36	82	29.200
38	Anteon	USA	1.310	1.493	88	79	9.500
40	Armor Holdings	USA	1.190	1.637	73	133	4.940
41	CACI International	USA	1.190	1.623	73	85	10.400
47	Oshkosh Truck	USA	1.060	2.959	36	160	7.960
49	AM Generalm	USA	1.050				
54	Engineered Support Systems	USA	970	1.018	95	87	3.670
56	ManTech International	USA	930	980	95	44	6.000
58	Dyncorpp	USA	870	1.967	44	7	14.400
66	Stewart & Stevenson	USA	630	726	87	26	1.250
74	Aerospace Corp.t	USA	580	664	87		3.500
77	Cubic	USA	540	804	68	12	6.000
82	Mitrev	USA	500	962	51		5.750
84	Jacobs Engineering Groupw	USA	480	5.635	8	151	27.200
85	Moog	USA	480	1.051	46	65	6.660
86	United Industrial	USA	480	517	93	41	2.000
94	Teledyne Technologies	USA	390	1.207	32	64	7.270
95	Orbital Sciences Corp.	USA	380	703	54	28	2.600
17	General Electric	USA	3.000	149.702	2	16.353	316.000
18	Honeywell International	USA	2.940	27.653	11	1.655	116.000
26	Rockwell Collins	USA	1.810	3.445	53	396	17.000
67	EDO	USA	620	648	95	26	3.000
75	Curtiss-Wright	USA	570	1.131	50	75	5.890
Toplam							
USA			190.297	545.504		36.610	1.981.930
Genel Top.			316.803	1.353.528		63.947	4.565.880

Kaynak: 'Appendix 9A. The 100 largest arms-producing companies, 2005', SIPRI Yearbook 2007 (Oxford University Press: Oxford, 2007), pp. 374-382. Posted in June 2007 to <http://www.sipri.org>.

KAYNAKLAR

- AAM (Atatürk Araştırma Merkezi). 2006. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**. (Haz.) Ali Sevim, İzzet Öztoprak, M.Akif Tural. Divan Yayıncılık, Ankara
- AAM (Atatürk Araştırma Merkezi). 2007. **Nutuk 1919-1927**. (Haz.) Zeynep Korkmaz Divan Yayıncılık, Ankara
- Akalın, Ayşe. (t.y). **Türk Savunma Sanayi Tarihi**. İmge Tanıtım Danışmanlık, Ankara.
- Akgün, Seçil. 1985. "Atatürk'ün Büyük İlkesi, Ordu'nun Siyasetten Ayrılması". **İkinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler**, 3-5 Ekim 1984, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, s. 1-23, Ankara.
- Aktaş, Hayati. 2001. "Birinci Dünya Savaşında Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu". **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (Sunulmayan Bildiriler)**, İstanbul, 25-27 Ekim 1999, s. 413-428, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Akter, Ahmet ve Dilşen İnce Erdoğan. 2006. "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Askeri Yardımı: Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri** (20-22 Nisan 2005), s. 435-456, ATASE Yayınları, Ankara.
- Akyaz, Doğan. 2000. "Osmanlı Devleti'nin Modernleşme Sürecinde Subay Yetiştirme Meselesi ve İstiklal Harbi'ndeki Askeri Kadronun Ortaya Çıkış Serüveni". **Yedinci Askeri Tarih semineri Bildirileri I**, 25-27 Ekim 1999, İstanbul, Genelkurmay ATASE Yayınları, s.529-541, Ankara.
- Alpaslan, Tevfik. 1970. **Savunma Politikası ve Harp Planlaması**. Hv. Bas. ve Neş. Md. İstanbul.
- Anadol, C. ve Erdil Uzun. 2001. **Büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak**. Kuvayi Milliye Yayınları, İstanbul.
- Anderson, James E. 1994. **Public Policymaking**. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Anonim. 1969. **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihçesi**. Harp Akademileri, İstanbul.
- Anonim. 2005. "Milli Güvenlik Politikası". Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Denetimi Merkezi (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces-DCAF), <http://www.tesev.org.tr/etkinlik/dcaf>, Erişim Tarihi: 23.09.2006.
- Arı, Tayyar. 1999. **Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika**. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arı, Tayyar. 2000. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. Alfa Yayınları, İstanbul.

- Armaoğlu, Fahir. 1987. **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-80**. Türkiye İş Bankası, Ankara.
- Armaoğlu, Fahir. 1991. **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**. TTK, Ankara.
- Arslan, Sadık. 1990. **Savunma Ekonomisi Çerçevesinde Türk Savunma Sanayi**. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Ateş, Toktamış. 2000. **Türk Devrim Tarihi**. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Avcıoğlu, Doğan. 1969. **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Avcıoğlu, Doğan. 1974. **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**. İstanbul Matbaacılık, Cilt I, İstanbul.
- Avcıoğlu, Doğan. 1974. **Milli Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e**. İstanbul Matbaacılık, Cilt 2, İstanbul.
- Avcıoğlu, Doğan. 1979. **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**. Tekin Yayınevi, Cilt 3, İstanbul.
- Avcıoğlu, Doğan. 1979. **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**. Tekin Yayınevi, Cilt 4, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya. 2006. **Tek Adam (1922-1938)**. Remzi Kitapevi, Cilt II, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya. 2005. **İkinci Adam (1884-1938)**. Remzi Kitapevi, Cilt I, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya. 2005. **İkinci Adam (1938-1950)**. Remzi Kitapevi, Cilt II, İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya. 2006. **İkinci Adam (1950-1964)**. Remzi Kitapevi, Cilt III, İstanbul.
- Aydoğan, Metin. 2004. **Bitmeyen Oyun, Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler**. Umay Yayınları, İzmir.
- Barkay, Gül İnanc. 2001. **ABD Diplomasisinde Türkiye 1940-1943**. Büke Yayınları, İstanbul.
- Bilbilik, Erol. 2003. **Amerikan Kuşatması**. Otopsi Yayınları, İstanbul.

- Blum, William. 2003. **Haydut Devlet**. (Çeviri: Erdal Yüzak), Yeni Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Boratav, Korkut. 2003. **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**. İmge Kitabevi, Ankara.
- Buğra, Ayşe. 2003. **Devlet ve İşadamları**. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Büyükanıt, Y. 2005. "2200 Yıllık Bir Geçmişten Geleceğe Uzanmak; Türk Kara Kuvvetleri". Savunma ve Havacılık Dergisi, c.19 Sayı: 20613, 2005/108 Mönch Yayıncılık, Ankara
- Büyükanıt, Y. 2007. "Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler" konulu Sempozyum, 31 Mayıs-1 Haziran 2007, Açılış Konuşması, TSK Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi (SAREM) Sempozyum, Ankara.
- Clair, Taylor. 2003. "UK Defence Procurement Policy". Research Paper 03/78, House Of Commons Library, London.
- Çakır, Mikdat. 1990. "Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayi ile Özel sektörün Savunma Sanayine Entegrasyonu". Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çelebi, S. 2006. "Johnson'un Mektubu ve İnönü'nün buna Cevabı". O. Metin Öztürk Kişisel Web Sitesi, Sayı: 44, <http://www.habusulu.com/> Erişim Tarihi: 18.07.2006.
- Çınk, M.M. 2002. "Krom; IMF, WFO ve WB Kıskaçında Özelleştirmeye Kadar Uzanan Kanlı Bir Öykü". **TMMOB Dergisi**, Sayı: 128, Ankara. (<http://www.metalurji.org.tr/index.php?module=ContentExpress&func=print&ceid=21>) Erişim Tarihi: 07.10.2007.
- Değer, M. Emin. 2004. **Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke, Oltadaki Balık Türkiye**. Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Değerli, T. 1996. **Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi**. Harp Akademileri Yayını, İstanbul.
- Değirmenci, H. 2002. "Türkiye'de Savunma Sanayi Alanında Üretim Yapan Yabancı Ortaklı İşletmelerde İnsan Kaynakları Eğitimlerinin İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Deliorman, M. N. 1957. **Nuri Demirağ'ın Hayat ve Mücadeleleri**. Nu. D. Matbaası, İstanbul.
- Demaris, O. 1976. **Kirli İşler İmparatorlukları**, (Çev.) Lale Burak, Koza Yayınları, Ankara.
- Demirci, C.1999. "Türk Savunma Sanayi". Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi,

Bursa.

- Deringil, S.1994. **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası**. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Dye, Thomas. 1984. **Understanding Public Policy**, Englewood Cliffs, Prentice Hall, N. J.
- Emre, C. 2003. "Yönetim Bilimi". **Türkiye'de Kamu Yönetimi**. Der: Aykaç, Burhan, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Emre, C. 2003. **Yönetim Bilimleri Yazıları**, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Erhan, Çağrı. 2004. "ABD ve NATO ile İlişkiler". Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt I, 6. Baskı, s. 522–576, 681–715, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erendil, Muzaffer. 1997. "Askeri Stratejiden Milli Stratejiye". **Stratejik Etütler Bülteni**. ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı: 90–91, s.1–12, Ankara.
- Erendil, Muzaffer. 1998. "Çok Yönlü Harp Stratejisi Üzerine Düşünceler". **Stratejik Etütler Bülteni**. ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı: 92, 1–8, Ankara.
- Eryılmaz, B. 2001. **Kamu Yönetimi**. Erkan Matbaası, İstanbul.
- Eyestone, Robert. 1971. **The Threads of Public Policy: A study in Policy Leadership**, Indianapolis
- Ezherli, İ. (ty). **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1922) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920)**. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: No: 4, Ankara.
- Fırat, Melek. 2004. "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt I, 6. Baskı, s. 576–612, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fırat, Melek ve Ö.Kürkçüoğlu. 2004. "Ortadoğu ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt I, 6. Baskı, s. 615–648, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gerger, H. 1999. **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası, Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine**. Belge Yayınları, İstanbul.
- Giray, Filiz. 2004. "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı:1, s. 181–199, Afyon.
- Goloğlu, M. 1974. **Milli Şef Dönemi (1939–1945)**. Kaliye Matbaası, Ankara.

- Göktaş, H. ve Gülbay, M. 2004. **Kışladan Anayasaya Ordu**, Siyasi Kültürde TSK'nin Yeri. Metis Yayınları, İstanbul.
- Gül, Mustafa. 1999. "Bir Amerikan Heyetinin 1919 Yılında Doğu Anadolu'daki Tespitleri ve O Dönem Ermeni-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme" **Askeri Tarih Bülteni**, ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı: 46, s. 91–96, Ankara.
- Güler, B.A. 1996. **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarılama Politikaları**. TODAİE, Ankara.
- Güler, Y. 2004. "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945–1950)". **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 2, Kırşehir.
- Güneş, Barış. 2006. "Savunma Sanayi Politikası". **Kamu Yönetimi Çalışmaları, 2005–2006**, (Kamu Politikası-KP.04), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, s. 184–262, Ankara.
- Güneş, İ. 1997. **Birinci Türkiye Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920–1923)**. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:360, Eskişehir.
- Güngörmüş, G. 2007. "Türk Amerikan İlişkileri: Sürekliliğe Yazılı Bir İlişki Biçimi". <http://www.hakimiyetimillie.org/index.php?news=1879> (24.01.2008).
- Hale, William. 1996. **Türkiye'de Ordu ve Siyaset-1789'dan Günümüze**. Hil Yayın, İstanbul.
- Ham, Christopher ve Michael Hill. 1984. **The Policy Process in the Modern Capitalist State**, Wheatsheaf Books, London.
- Heper, Metin. 2003. "Osmanlı-Türk Devletinde Bürokrasinin Siyasal Rolü Kamu Yönetimi Kuramı Açısından Bazı Gözlemler". **Türkiye'de Kamu Yönetimi**. Der: Aykaç Burhan, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Heper, M. ve Aylin G. "The Military And The Consolidation Of Democracy: The Recent Turkish Experience". **Armed Forces&Society**, Vol. 26, No: 4 <http://afs.sagepub.com>. (27.12.2007).
- HGM. 1982. **Türk Silahlı Kuvvetleri**. Harita Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hicks, H.G. 1979. **Örgütlerin Yönetimi**. (Ed.& Çev.) Tekok O, Aytek B ve Şen S.Turhan Kitapevi, Ankara.
- Hill, Michael. 1997. **The Policy Process in the Modern State**. Prentice Hall, Newyork.
- Hobkirk, M. D.1983. **The Politics Of Defence Budgeting**. National Defence University

- Press, Washington D.C.
- Hogwood, BW ve LA Gunn. 1981. **Policy analysis in the real world**. Oxford University Press, Oxford.
- Huntington, Samuel P. 1996. **Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**. (Çev.) Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara.
- İba, Ş. 1998. **Ordu Devlet Siyaseti**. Çivi Yazıları, İstanbul.
- Jenkins, W. I. 1978. **Policy Analysis: A Political and Organizational Perspective** St.Martin's Pres, Newyork
- Koçak, C. 1996. Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945). İletişim Yayınları, Cilt 2, İstanbul.
- Kongar, Emre. 2003. "Toplumsal Yapı-Örgütsel Yapı İlişkileri Üzerine Bir Deneme". **Türkiye'de Kamu Yönetimi**. (Der.) Aykaç Burhan, Şenol Durgun ve Hüseyin Yayman, s. 97-108, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Kongar, E. 2006. **Tarihimizle Yüzleşmek**. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kor, Z. T. 2005. "Türk Amerikan İlişkileri", Fatma Sel Turhan (ed.), **Küresel Güçler**, s. 70-74, Küre Yayınları, İstanbul.
- Linbloom, Charles E .1985. "The Science of MuddlingThrough". Saybaşı, K. **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**. (Çev.) AKSOY, Ş. s. 157-179, Birey Toplum Yayınları, İstanbul.
- MSB. 2007. "İdari Rapor". <http://www.msb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 12.08.2007
- MSB. 1990. **Beyaz Kitap**. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara.
- MSB. 2006. **Beyaz Kitap**. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara.
- NATO. (ty). **NATO Belgeler**, Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı. NATO Enformasyon Servisi. Brüksel.
- Oğuz, Cem. 2004. "ABD'nin Askeri Stratejisinde Dönüşüm, Yeni Üsler Meselesi ve Avrasya'ya Etkileri". **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 4, s. 17-22, ATASE Yayınları, Ankara.
- Olçaytu, Turan. 2000. "Modern Harbin Sevk ve İdaresi, Strateji ve Ulusal Savunma". **Stratejik Etütler Bülteni**. ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı: 94, 1-14, Ankara.
- Oran, Baskın. 2004. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular**,

- Belgeler, Yorumlar, 1919-1980.** İletişim Yayınları, Cilt I, İstanbul.
- Oran, Baskın. 2005. **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1980-2001**, İletişim Yayınları, Cilt II, İstanbul.
- Özdağ, Ümit. 2006. " Türkiye-ABD İlişkileri, Büyük Yalan". www.21yyte.org/tr/, Erişim Tarihi: 17.04.2006.
- Özel, Mehmet. 1999. **2000'li Yıllara Girerken Türk Ordusu**. TC.Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Özgüldür, Yavuz. 2007. "Erkanı Harbiye Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına" **Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları**, Sayı: 10, s. 41-50, Ankara.
- Özışık, İbrahim. 2000. "Savunma Sanayi Projelerinde Proje Yönetimi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Öztekin, A 2002. **Yönetim Bilimi**. Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Öztürk, Osman Metin. 2006. **Ordu ve Politika**. Fark Yayınları, Ankara.
- Pal, Leslie A. 1989. **Public Policy Analysis. An Introduction**. Nelson, Toronto.
- Peters, B. Guy. 2003. **American Public Policy**, Copress, A Division of Cogressional Quarterly Inc. Washington
- Pierson, C. 2000. **Modern Devlet**. (Çev.) Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları, İstanbul.
- Reçber, Kamuran. 2005. "Avrupa Güvenlik ve Savunma Sisteminde NATO Dışlanıyor mu? **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, ATASE Başkanlığı Yayınları, s. 91-102, Ankara.
- Selek, S.1968. **Anadolu İhtilali**. Burçak Yayınevi, İstanbul.
- Simon, H. A, Smithburg D. W ve Thompson Victor A. 1993. **Kamu Yönetimi**. (Çev) Mıhçıoğlu C. Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No: 354, Ankara.
- Simon, H. A, (1957) **Administrative Behavior**, Newyork: Macmillian
- Sonbudak, V. 1997. "Türkiye’de Dışa Açık Dönemde Savunma Sanayi ve Savunma Harcamaları". Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Süalp, Arda. 1995. "Çekiç Güç Kürt Devleti Kuruyor". **Aksiyon Dergisi**, Sayı:41, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=20354>, Erişim Tarihi: 11.10.2007.
- Şahin, H. 2005. "Milli Mücadelede Düzenli Ordu'nun Kuruluşu Ve Askerin Psikolojik

- Yönden Milli Mücadeleye Hazırlanışı". **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 5, s. 159-176, ATASE Yayınları, , Ankara.
- Şakir, Z. 1947. **Nuri Demirağ Kimdir?** Kenan Matbaası, İstanbul.
- Sükan, F. 1992. **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları**, TBMM 1950-1960. Kültür Ofset, Ankara.
- Tanyer, Turan. 1995. "Tophane-i Amireden, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na". **MKEK Dergisi**, Sayı: 99-100, 45. yıl özel sayısı, s. 57-80, Ankara.
- Taşkıran, Cemalettin. 2000. "Türkiye NATO'ya Niçin Girdi? **Askeri Tarih Bülteni**, ATASE Başkanlığı, Sayı: 49, s. 1-8, Ankara.
- TBMM. 1992. **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973**. (Der.) Cihan A. R. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 56, Ankara.
- Tekeli, İ. ve İlkin S.1981. **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Plânı**, 2. Basım, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ. 2004. **Cumhuriyetin Harcı, Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Değişimi**. İst. Bilgi Üniversitesi Yayınları, Cilt 2, İstanbul.
- Terzioğlu, Said Arif. 1965. **Türk Ordusu**. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara.
- Tepedelenlioğlu, N. N. 1967. **Ordu ve Politika**. Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Tezkan, Y. 2000. **Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik**. Ülke Kitapları, İstanbul.
- Toker, Hülya. 2007. "Osmanlı'dan Günümüze Türk Ordusu". **Uluslararası Askeri Tarih Dergisi**. ATASE Başkanlığı Yayınları No: 87, s. 87-104, Ankara.
- Tortop, N., Aktan T. ve Ergun T. 1996. **Kamu Yönetimi**. Ed) Bildirici Z. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 883, Eskişehir.
- Tortop, N., E. İsbir ve B. Aykaç. 1999. **Yönetim Bilimi**. Yargı Yayınevi, Ankara.
- Tunçkanat, H. 2006. **İkili Anlaşmaların İç Yüzü**. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Türkaslan, H. Ali. 1993. "Savunma Sanayi Destekleme Fonunun Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Türkmen, Zekeriya. 2007. "Türkiye'de Ulus Devletlerin Kuruluşuna Uzanan Ordu Millet Dayanışması". **Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi**. Sayı: 9, ATASE Başkanlığı Yayınları, 57-80, Ankara.

- Ünalp, R. 2001. "Hava Kuvvetlerinin Tarihi Gelişimi". **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, 25-27 Ekim 1999, İstanbul, Cilt II, ATASE Yayınları, s. 293-316, Ankara.
- Uzgel, İ. 2004. "Türkiye'de Yeni Ulusal Savunma Doktrini Kutusu", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt I, 6. Baskı, s. 674, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Uzgel, İ. 2005. "ABD ve NATO ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt II, 8. Baskı, s. 34-82, 243-325, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ward, B.1942. **Turkey**. Oxford University Press, London,
- Yeşiloğlu, H. A. 1990. "Savunma Sanayi İşletmelerinde Savunma Programları". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Zaif, Oktay. 2001. "İstiklal Savaşı Yıllarında Türk Hava Birliğinin Etkinliği". **25-27 Ekim 1999, İstanbul, Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (Sunulmayan Bildiriler)**, s. 281-292, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara.

NATO BASIN BİLDİRİLERİ

- Press Release M2 (63) 2, Defence Expenditures (DE) of NATO Countries, Paris, 17.12.1963.
- Press Release M2 (64) 1, DE of NATO Countries, Paris, 16.12.1964.
- Press Release M3 (65) 1, DE of NATO Countries, Paris, 15.12.1964.
- Press Release M4 (67) 2, DE of NATO Countries, Bruxelles, 13.12.1967.
- Press Release M1 (69) 1, DE of NATO Countries, Bruxelles, 16.01.1969.
- Press Release M2 (70) 1/17, DE of NATO Countries, Bruxelles, 02.12.1970.
- Press Release M/DPC/2(71)17, DE of NATO Countries, Bruxelles, 08.12.1971.
- Press Release M/DPC-2 (74)14, Financial and Economic Data (FED) Relating to NATO Defence, Bruxelles, 11.12.1974.
- Press Release M/DPC-2 (75)18, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 09.12.1975.
- Press Release M/DPC-2 (76)18, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 08.12.1976.

Press Release M/DPC-2 (77)18, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 06.12.1977.

Press Release M/DPC-2 (78)20, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 05.12.1978.

Press Release M/DPC-2 (79)21, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 11.12.1979.

Press Release M/DPC-2 (80)26, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles 09.12.1980.

Press Release M/DPC-2 (81)20, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 08.12.1981.

Press Release M/DPC-2 (82)24, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 01.12.1982.

Press Release M/DPC-2 (83)28, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 02.12.1983.

Press Release M/DPC-2 (84)28, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 04.12.1984.

Press Release M/DPC-2 (85)25, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 03.12.1985 .

Press Release M/DPC-2 (87)48, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 01.12.1987.

Press Release M/DPC-2 (88)74, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 01.12.1988.

Press Release M/DPC-2 (89)43, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 28.12.1989.

Press Release M/DPC-2 (90)70, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 06.12.1990.

Press Release M/DPC-2 (91)105, FED Relatig to NATO Defence, Bruxelles, 12.12.1991.

Press Release M/DPC-2 (92)100, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 10.12.1992.

Press Release M/DPC-2 (94)125, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 14.12.1994.

Press Release M/DPC-2 (95)115, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 29.12.1995.

Press Release M/DPC-2 (96)168, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 17.12.1996.

Press Release M/DPC-2 (97)147, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 02.12.1997.

Press Release M/DPC-2 (98)147, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 17.12.1998.

Press Release M/DPC-2 (99)152, FED Relating to NATO Defence, Bruxelles, 02.12.1999.

Press Release M/DPC-2 (2000)107, FED NATO Defence, Bruxelles, 05.12.2000.

Press Release M/DPC-2 (2001)156, FED NATO Defence, Bruxelles, 18.12.2001.

Press Release M/DPC-2 (2002)139, FED NATO Defence, Bruxelles, 20.12.2002.

Press Release M/DPC-2 (2003)146, FED NATO Defence, Bruxelles, 01.12.2003.

Information for the Press, NATO-Russia compendium of FED, Bruxelles, 09.06.2004.

Press Release (2005)161, NATO-Russia compendium of FED, Bruxelles, 09.12.2005

Press Release (2006)159, NATO-Russia compendium of FED, Bruxelles, 18.12.2006

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİ BELGELER

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
1	Amerikalıların Kars ve Gümrü'deki müesseselerinde 20 000 çocuk beslediği ve bunun çoğunluğunun Ermeni olduğu, erzak ambarlarında ise, Ermenilere yardım maksadıyla harp malzeme paketlerinin bulunduğu dair bir belge.	16.11.1920		4915	30.10.0.0	54.354.15.
2	Harp imalatının genişletilmesi ve hızlandırılması için gerekli malzemenin alınması gayesiyle İtalya'daki Cami Bey'e avans para gönderilmesi konusunda yazı.	20.02.1921	678		30.18.1.1	2.36.4.
3	Amerika ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin başlaması için yapılan müracaatın olumlu sonuç verdiğine ilişkin bir yazı.	31.05.1921		4401	30.10.0.0	267.801.1.
4	Savaş sanayi ve silahlara dair çeşitli Avrupa şehirlerinde incelemelerde bulunmak üzere gidecek heyete Müf. Cemil Paşa ile Bnb. Niyazi'nin katılması, kendilerine yevmiye ve siyasi pasaport verilmesi hususunda bir yazı.	24.11.1926	4402	238-58	30.18.1.1	21.73.6.
5	Amerika Hükümeti ile yapılan geçici ticaret anlaşması.	16.02.1927	4750		30.18.1.1	23.9.12.
6	Kayseri'de bulunan TOMTAŞ Uçak ve Motor Fabrikası'nın üretimi durdurarak Türk işçilerin işlerine son verilmesi.	06.05.1928		631	30.10.0.0	61.411.1.
7	Askeri fabrikalarda çalıştırılacak yabancı memurların kadro sözleşmeleri hakkında Milli Müdafaa Vekaleti'nin teklifi	26.06.1929	8199	241-10	30.18.1.2	4.38.6.

BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ BELGELERİ BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
8	Milli Müdafaa Vekaleti'nde çalıştırılan yabancı uzmanlarla imzalanan sözleşmeler gereğince kadrolarının tasdiki.	20.11.1929	8590		30.18.1.2	6.57.14.
9	Askeri Fabrikaları tetkik etmek üzere yurtdışından getirilen uzman Güstav Weisseman'a verilecek ücret hakkında.	18.02.1931	10655	241-38	30.18.1.2	17.10.20.
10	Askeri fişek fabrikaları için barut satın alınması.	04.10.1931	11832	41-64	30.18.1.2	23.69.14.
11	Amerikan-Curtiss-Wright Grubu ile Kayseri Tayyare Fabrikası arasında uçak ve motor yapımı ile hava hatları konusunda bir yıl süreli sözleşme yapılması için Milli Müdafaa Vekaleti'ne yetki verilmesi.	03.11.1931	11895		30.18.1.2	24.72.17.
12	Askeri fabrikalar için pazarlıkla tezgah satın alınması.	21.12.1931	12055	60-56	30.18.1.2	24.80.17.
13	Askeri fabrikalar için yurtdışından pazarlıkla malzeme satın alınması.	27.01.1932	12191	60-58	30.18.1.2	25.6.8.
14	Amerika ve Kayseri'de yapılacak Hog Av Tayyareleri için yapılan sözleşmenin 6. maddesinin değiştirilmesine ilişkin bir yazı.	16.05.1932	12808	61-20	30.18.1.2	28.37.5.
15	1932 yılında askeri fabrikalarda çalıştırılacak yabancı uzmanlara ait kadronun tasdiki.	09.06.1932	12969	241-59	30.18.1.2	29.45.6.
16	Yüksek Müdafaa Meclisi'nin teşkili ve görevlerinin tesbiti.	24.04.1933	14443		30.18.1.2	36.39.5.
17	Breguet Uçak Fabrikası'ndan satın alınan 20 adet Breguet XIX-7 uçaklarının Eskişehir'e gelerek denendiği ve başarı elde ettiği.	22.05.1933		6120	30.10.0.0	59.398.14.
18	Kayseri Uçak Fabrikası'ndaki inşaat işlerinin, Cürtis-Wright Şirketi'ne emanet usulü ile yaptırılması.	11.08.1933	14834	63-63	30.18.1.2	38.58.13.
19	Milli Müdafaa Vekaleti'nin 10 yıllık mesai raporu.	17.08.1933		39103	30.10.0.0	47.301.12.
20	Sahil topçuluğu tahsili için 2 yıl müddetle Amerika'ya gidecek 2 subaya tahsisat ve harcırah verilmesine ilişkin yazı.	18.09.1933	14972	40-111	30.18.1.2	39.65.11.

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
21	Alacağını 10 kat gösteren Amerika ile hakiki borcumuz olan 5 000 000 doların, 10-15 yılda ödenmek üzere çözüm aranmasına ilişkin yazı.	15.11.1933	15330	2-1404	30.18.1.2	41.83.8.
22	ABD'den yapılan ithalatla ilgili olarak alınacak tedbirlere ilişkin yazı.	24.05.1934		44045	30.10.0.0	267.802.19.
23	Amerika'nın Türkiye'ye silah ve mühimmat satışıyla ilgili olarak Amerikan genelkurmay başkanının Christian Science Monitor gazetesinde yayınlanan mektubu.	22.10.1934		44049	30.10.0.0	267.802.23.
24	Amerika'dan alınacak Glen Martin bombardıman uçakları için kararlaştırılan döviz taahhüdatı hakkında kararname.	31.03.1935	2/2252	61-33	30.18.1.2	53.23.8.
25	ABD' den ithalata kayıtlı izin verilmesi	15.01.1935	2/1858		30.18.1.2	51.3.15
26	As. fabrikalar için bir ay müddetle uzman getirilmesi.	05.05.1935	2/2468	241-98	30.18.1.2	54.34.4.
27	Hogg uçakları için Amerika'dan yedek parça ile malzeme alınması ve bundan böyle bu gibi emri vakiler yapılmamasına ilişkin yazı.	11.12.1935	2/3676	63-72	30.18.1.2	60.94.2.
28	Amerika'dan satın alınacak bombardıman uçaklarını incelemek ve şartlarını görüşmek üzere gönderilecek iki kişiye döviz ve siyasi pasaport verilmesine ilişkin yazı.	04.11.1936	2/5529		0.18.1.2	69.86.6.
29	Kayseri Tayyare Fabrikası'ndaki pazetel uçaklarında çalıştırılacak Polonya'lı Wilhelm Gibalk'a ait kadronun tasdiki.	07.12.1936	2/5691	241-111	30.18.1.2	70.94.8.
30	7 no. 14 Gunom-Ron ve 14. a. A. Hispano motorlu 2 PZL uçağı ve 60 Gunom-Rom uçak motoru için gereken yedek parçanın pazarlıkla alınması.	13.01.1937	2/5836		30.18.1.2	71.3.3.
31	ABD'den 40 adet bombardıman uçağı satın alınmasına ilişkin yazı.	03.03.1937	61-48		30.18.1.2	72.16.10
32	Amerika'dan alınan bombardıman uçaklarını incelemek üzere gönderilen Yzb. Enver ile Müh. Hikmet'in 3 ay daha kalmalarına ilişkin yazı.	09.04.1937	2/6354		30.18.1.2	73.28.9.

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
33	Kayseri uçak fabrikasında yapılmakta olan PZTL uçaklarına konulacak Gnom-Rhom motorlarının yapılışını incelemek üzere Fransa'ya altı ay süreyle personel gönderilmesi.	05.05.1937	2/6524		30.18.1.2	74.36.17
34	Kayseri Tayyare Fabrikası'nda P.Z.L. uçaklarının montaj işlerinde çalıştırılan Zigmunt Reteleski'nin sözleşmesinin 1.1.1938 tarihine kadar uzatılması ve ücretinin artırılması.	07.10.1937	2/7506	241-123	30.18.1.2	79.85.15.
35	Kayseri Fabrikası'nda yaptırılan Hogg ve Fileşlig uçaklarının yedek parçaları için Amerika'ya 60 000 lira avans verilmesi.	02.11.1937	2/7591		30.18.1.2	79.89.19.
36	Heinkel Bombardıman uçakları için lüzumlu olan bombaların İstanbul'da Zeytinburnu'ndaki Nuri Killioğlu Demir Eşya Fabrikası'ndan pazarlıkla satın alınması.	12.05.1938	2/8767	63-95	30.18.1.2	83.41.7.
37	Kayseri Uçak fabrikasında yapılmakta olan PZTL uçaklarına konulacak motorların yapılışını görmek üzere Fransa'ya 6 ay süreyle heyet gönderilmesi.	09.06.1938	2/8981		30.18.1.2	83.52.1.
38	18 Bristol seri bombardıman uçağının pazarlıkla satın alınması, av uçaklarının ise Kayseri Uçak Fabrikası'nda yaptırılması.	21.06.1938	2/9038	63-98	30.18.1.2	83.54.18.
39	ABD'den 5 Ad. Hv.Kuv.için uçuş aleti alınmasına ilişkin yazı.	01.07.1938	1719			
40	Kayseri uçak fabrikasında yapılmakta olan PZTL uçaklarına konulacak Gnom-Rhom motorlarının yapılışını incelemek üzere Fransa'ya gönderilen Yüksek Müh. Fikret Çeltikçi'nin memuriyetinin uzatılması.	07.07.1938	2/9197	238-426	30.18.1.2	84.62.16.

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
41	Kayseri Uçak Fabrikası'nda yapılacak uçak tiplerini tetkik etmek üzere İngiltere ve Almanya'ya gönderilen Tayyareci Yzb.Enver Akoğlu'nun memuriyetinin bir ay daha uzatılması.	19.07.1938	2/9287	238-440	30.18.1.2	84.67.6.
42	ABD Ford'dan Hv.Brl.için otomobil Mlz. alınmasına ilişkin yazı.	17.08.1938	1724			
43	As.Fab.lara mal veren ABD firmalarına doğrudan ödeme yapılmasına ilişkin yazı.	01.01.1939	2227			
44	Türkiye-ABD Ticaret Anlaşması Hak.da Dışişleri Bakanının uyarısı	08.05.1939			030.10	268.804.14
45	Amerika'dan alınacak bombardıman uçakları yedek malzemesine ait sözleşmeye, ihtilafların hakem yolu ile halledilmesine dair bir kayıt konulmasına ilişkin yazı.	03.06.1939	2/11150	63-115	30.18.1.2	87.50.18.
46	İngiltere'nin Bristol Uçak Motor Fabrikası'nın Türkiye'de uçak motoru imal etmesine dair anlaşmaya uymadığı ve alınacak tedbirler.	10.08.1939		6312	30.10.0.0	61.411.12.
47	Askeri fabrikaların ihtiyacı malzeme ve eşyanın ne kadarının İngiltere'den temin edileceği ve II. Dünya Harbi yüzünden Alman Kliring Mukavelesi'nin sona ermesiyle getirilemeyeceği iddia olunan malzeme listesi.	18.12.1939		6046	30.10.0.0	58.394.2.
48	K.kale Top Fab.için Almanya'ya staj personel gönderilmesine ilişkin yazı.	03.02.1940	4234			
49	3719 adet uçak bombasının Nuri Killioğlu'nun Fabrikası'nda pazarlıkla yaptırılması.	03.04.1940	2/13212	41-144	30.18.1.2	90.32.12.
50	İngiltere'den alınan Avro-Anson uçakları fabrikası tarafından gönderilen 2 uzmanın ilgili yerlerde çalıştırılmalarına izin verilmesi.	15.06.1940	2/13708	241-176	30.18.1.2	91.57.8.
51	İngiliz uyruklu Strow ve James Wybrow'un bir yıl Kayseri Uçak Fabrikası'nda çalıştırılması.	20.08.1940	2/14221	241-179	30.18.1.2	92.83.1.

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
52	Kayseri Uçak Fabrikası'nda çalışmakta olup çalışma süreleri bitmiş olan iki İngiliz uyruklu uçak mühendislerinin bir müddet daha aynı yerde çalışmalarına izin verilmesi ve bunlara ait kadroların tasdiki.	10.09.1940	2/14289	241-180	30.18.1.2	92.86.9.
53	İngiliz uyruklu James Ronald Wybrow'un Kayseri Uçak Fabrikası'nda motor uzmanı olarak çalıştırılmasına izin verilmesi ile aynı yerde çalıştırılması kabul edilmiş olan Fransız Goubert'e ait kadronun tasdiki.	10.10.1940	2/14504	241-182	30.18.1.2	92.97.4.
54	Almanya'dan kovan ve sevk barutu alınmasına ilişkin yazı.	14.10.1940	575			
55	K.kale Top Fab.tesis ve montajı için Almanya'dan uzman gelmesi	09.12.1940	1064			
56	Askeri Fabrikaları Umum Müdürlüğü elemanlarıyla, fabrikalar ve makine aksamı hakkında yapılan toplantı sonunda hazırlanan rapor.	02.07.1941		6059	30.10.0.0	58.394.15.
57	Memleketimizde kurulacak ve Bristol Uçak Fabrikası'nın işleteceği uçak fabrikası.	19.09.1941		6345	30.10.0.0	61.412.31.
58	10 İngiliz uzmanın Askeri Fabrikalar emrinde çalıştırılmalarına izin verilmesi.	24.06.1942	2/18184	60-126	30.18.1.2	99.54.11.
59	Amerika Hükümeti'nin İskenderun'da konsolosluk açmak isteğine ilişkin yazı.	02.07.1942		440102	30.10.0.0	268.805.7.
60	Milli Müdafaa Vekaleti'nce tahsil maksadıyla Amerika, İsviçre ve Almanya'ya gönderilecek 31 subayın tahsil masraflarına dair.	03.11.1942		11962	30.10.0.0	133.957.1.
61	Elmadağ barut Fab.için Almanya'dan Mlz.alınmasına ilişkin yazı.	01.12.1942	1905			

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
62	Krupp Fab.dan alınacak 20 Ad.Top ile Türk-Alm. Tic. Anlaşmasına göre temin edilecek krediden alınacak Mlz. Hakkında yazı.	26.03.1943	4003			
63	Amerika Birleşik Devletleri'nin Adana'da bir konsolosluk açma isteğine ilişkin yazı.	27.04.1944		440106	30.10.0.0	268.805.11.
64	İngiliz D. W. L. Heal'in Kayseri Uçak Fabrikası'nda çalıştırılması.	02.07.1945	3/2795	27188	30.18.1.2	108.41.8.
65	Askeri kredisi çerçevesinde ABD'den alınan silahların İngiltere aracılığıyla Türkiye'ye teslimi.	29.08.1945		440117	30.10.0.0	268.805.22.
66	Cleveland Plain Dealer Gazetesi Muhabiri John P. Leacaces'in, Amerikan yardımı ile ilgili demeci.	17.04.1947		A6	30.1.0.0	12.70.6.
68	Amerika'nın, Türkiye'ye yapacağı yardımla ilgili olarak Ankara'ya gelecek uzman personele gerekli çalışma ortamının hazırlandığı.	28.04.1947		440130	30.10.0.0	268.806.11.
69	1942, 1944 ve 1945 yılı dış ticaret istatistiklerinden birer nüshanın ABD Büyükelçiliği'ne verileceği.	12.07.1945		440115	30.10.0.0	268.805.20.
70	Vehbi Koç-ABD Büyükelçisi Görüşmesi	20.12.1947				42.250.4
71	Newyork Herald Tribün gazetesi, ABD Yardımı Makalesi	15.01.1948			030.01	101.625.12
72	Rize Milletvekilinin Önergesi	30.01.1948	1193		030.01	42.251.3
73	Amerika'dan gelmekte olan As. malzemenin kullanılışını göstermek üzere 33 Amerikalı uzman ve personelinin Kr. Hv. ve Dz. teşkilatında çalıştırılmaları.	09.03.1949	3/8850	54-74	30.18.1.2	118.103.11.
74	ABD'den 25-30 uzmanın geliş hazırlığı	28.04.1948			030.10	268.806.11
75	ABD ile yapılacak İki Taraflı Anlaşma	20.06.1948				219.476.18

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
76	Amerika As.Yardım Krl. Kr. Hv. Dz. Gr. üyelerinden 11 uzmanın 2. yasak bölgelere ve bu bölgelerdeki limanlara girmelerine izin verilmesine ilişkin yazı.	26.03.1949	3/8945	54-88		118.108.6.
77	Milli Savunma Yüksek Kurulu'na; İçişleri, Dışişleri, Maliye, Bayındırlık, Ekonomi ve Ticaret, Ulaştırma, Tarım ve İşletmeler Bakanlıklarının seçilmesi.	01.07.1949	3/9548	76-1363	30.18.1.2	119.52.9.
78	ABD Hazine Nezareti Yakındoğu Mümessili Paul Parker ile yapılacak görüşmelerde dikkate alınmak üzere hazırlanmış not.	00.00.1950		E16	30.1.0.0	88.550.5.
79	Nato hakkında, Meclis Başkanı ve bazı bakanların görüşlerine ilişkin not.	00.00.1950		A42	30.1.0.0	35.216.26.
80	1951 yılı için Başbakanlığın düşünceleri	00.00.1950				132.855.3
81	Cumhurbaşkanımızla, Amerika İktisadi Heyeti Başkanı ve bu heyetin iki üyesi arasında 20 Haziran 1950'de Çankaya'da yapılan görüşmeye dair not.	21.06.1950		B2	30.1.0.0	41.242.1.
82	Milli Savunma Yüksek Kuruluna Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı'nın da seçilmesi.	21.09.1950	3/11866	76-1363	30.18.1.2	123.74.3.
83	Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun gündemi.	21.09.1950		D4	30.1.0.0	51.306.3.
84	Amerikan yardımı hakkında Türk hükümetinin görüşünü açıklayan memorandum.	06.03.1951		E4	30.1.0.0	60.373.3.
85	Marshall Planı	01.04.1951				268.807.3
86	Cumhurbaşkanının Amerika gezisi ile ilgili intibalarına ilişkin yazı.	17.01.1954		B1	30.1.0.0	40.238.15.
87	Amerikan U.S News and World Report haftalık dergisinde Türkiye'nin iktisadi durumu hakkında çıkan yazı.	12.05.1954		440140	30.10.0.0	268.806.22.

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
88	9. devre milletvekillerinden Avukat Ahilya A.Moshus'un Amerika'dan Başbakan Adnan Menderes adına gönderilen kredi teklifini sunabilmek için görüşme talebine ilişkin yazı.	01.09.1955		A7	30.1.0.0	19.110.1.
89	Amerikan iktisadi yardımı, nalmının ithal durumu, üniversitelerin bütçe görüşmeleri hakkında Başbakan Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanına şifre teli.	26.01.1956		İ	30.1.0.0	111.701.1.
90	Amerikan Büyükelçiliğinden gönderilen bir memorandum.	09.02.1956		E4	30.1.0.0	62.381.4.
91	Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik problemler hakkında Birleşik Amerika Hükümetinin görüşlerine ait muhtıra.	13.03.1956		E4	30.1.0.0	62.380.4.
92	1956 yılı Amerikan yardımı ve Başbakanın İsviçre seyahatiyle ilgili Ulus Gazetesinde çıkan yazıdan dolayı yapılan soruşturmaya ilişkin yazı.	07.05.1956		A7	30.1.0.0	20.113.12.
93	Türkiye'nin NATO ile münasebetleri hakkında bir muhtıra.	03.11.1956		E4	30.1.0.0	62.381.10.
94	Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika Büyük elçisi M. Fletcher Warren ile çeşitli konularda yaptığı görüşmenin metni.	25.03.1957		B	30.1.0.0	40.236.11.
95	Amerikan askeri yardımından ordumuz ihtiyacı için verilecek 1600 jipin memleketimizde monte ettirilmesine ilişkin yazı.	03.07.1957		E16	30.1.0.0	88.553.2.
96	Joyce and Fisher Associates Türkiye Umumi Mümessili'nin Türkiye'de kurulacak fabrikalar için Amerika'ya daveti.	19.12.1957		A4	30.1.0.0	7.37.23.4
97	Amerikan Cumhurbaşkanı Dwight Eisenhower'ın iktisadi yardım konusundaki mesajının Başbakana da arz edilmesi.	28.08.1958		B2	30.1.0.0	41.245.7.
98	NATO Onuncu Yıl Toplantısına Hazırlık	22.12.1958				45.269.14

BELGELER (DEVAMI)

BLG. NO	BELGENİN KONUSU	Tarih	Sayı	Dosya	Fon	Yer
99	Tumpane Anonim Şirketi tarafından Başbakan Adnan Menderes'e yazılan mektup.	12.01.1959		A3A3	30.1.0.0	4.21.2.
100	II. Dünya savaşının sona ermesi nedeniyle Amerikan dış ticaretine ait istatistiklerin yayımına izin verildiği fakat Türkiye'nin de kendi dış ticaret istatistiklerini yayınlamamasına dair ABD Büyükelçiliğinin not	18.12.1945		440107	30.10.0.0	268.805.12.
101	Afyonkarahisar Milletvekili Muzaffer Özdağ'ın Milli Savunma Bakanı hakkında Anayasanın 89. maddesi uyarınca bir gensoru açılmasına dair önergesi.	20.07.1966		D6	30.1.0.0	53.322.7.
102	Barker Misyonu Raporu.			Z	30.1.0.0	134.873.8.